ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΑΡΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ
στους εντός και εκτός τειχών φυλακισμένους και στους αρνητές της εργασίας

11 ΈΝΤΕΚΑ

προλογικό σημείωμα

Η μόνη αξία του ανθρώπινου όντος, η οποία αποτελεί άμεσο αντικείμενο της στατιστικής, είναι η οικονομική του αξία. Στη χρηματική οικονομία, είναι η χρηματική αξία της παραγωγικότητας της ανθρώπινης εργασίας... Η αξία ενός ανθρώπινου όντος υπολογίζεται με την αφαίρεση της αξίας του κόστους ανατροφής και εκπαίδευσής του από την αξία της παραγωγικότητάς του. Η καθαρή αξία που προκύπτει είναι το ζωντανό ανθρώπινο κεφάλαιο ως μέρος του οργανικού εθνικού πλούτου... Το Κράτος αποδίδει μεγάλη σημασία στην πληθυσμιακή πολιτική. Δεν πρόκειται πια για μια απλώς ποσοτική πληθυσμιακή πολιτική αλλά για μια ποιοτική και ψυχολογική πολιτική, η οποία απαιτεί λεπτομερή γνώση της στατιστικής... Στόχος της στατιστικής είναι η διαίρεση και ταξινόμηση του όλου. Κατηγοριοποιώντας μέσω ενός οργανικού τρόπου σκέψης, τοποθετεί το όλον πάνω από τα μέρη.

Friedrich Zahn (πρόεδρος της Γερμανικής και της Διεθνούς Στατιστικής Εταιρείας τη δεκαετία του 1930) - Η Οικονομική Αξία του Ανθρώπινου Όντος ως Αντικείμενο της Στατιστικής (1934)

Μέσα στη δεκαετία του 1930 οι ναζί αναβάθμιζαν τις αμερικανικές μηχανές Hollerith της IBM και έκαναν την πρώτη λεπτομερή απογραφή πληθυσμού στην ιστορία. Η τεχνολογία της ταυτοποίησης των ατόμων και της χαρτογράφησης/κατηγοριοποίησης των πληθυσμών τούς βοήθησε στη διεξαγωγή της συστηματικής εξόντωσης των εβραίων και των «αντικοινωνικών» και στη διαχείριση των στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας. Παρόμοιες στατιστικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν από το αμερικάνικο κράτος κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου για τον εντοπισμό, τη σύλληψη και τον εγκλεισμό των ιαπωνικής καταγωγής αμερικάνων πολιτών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Αυτό που άλλαξε από την εποχή του Friedrich Zahn μέχρι σήμερα είναι ότι με τη ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών, την αύξηση των ιδιωτικών εταιρειών «σφυγμομέτρησης της κοινής γνώμης», την εδραίωση της αντικουλτούρας ως κυρίαρχης κουλτούρας και τη διάδοση του πιστωτικού χρήματος, η οργάνωση της επιτήρησης και της πειθάρχησης έγινε περισσότερο οριζόντια, διάχυτη και hip. Χρήμα και ταυτοποίηση του ατόμου, life style και κατηγοριοποίηση πληθυσμών συγχωνεύονται. Η σύγχρονη δημοκρατία της ατομικής «αυτονομίας» και της «οικονομικής αποτελεσματικότητας» δε βασίζεται πια μόνο στην κάθετη μορφή επιτήρησης του λαϊκού φασιστικού κράτους. Όσο για την πάντα αναγκαία για το κεφάλαιο πληθυσμιακή πολιτική, αυτή πλέον παρουσιάζεται ως «θλιβερό και αναπόφευκτο» αποτέλεσμα «φυσικών καταστροφών» ή ως «παράπλευρες απώλειες» του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας». Τα κείμενα αυτού του τεύχους με το γενικό τίτλο *Το Μπουντρούμι και το Μάτι του Κεφαλαίου* δεν είναι παρά μια μικρή συμβολή στη διερεύνηση της γενεαλογίας της επιτήρησης και στον αγώνα εναντίον της.

Πολλές φορές έχουμε μιλήσει μέχρι τώρα για τη δεκαπεντάχρονη πλέον προσπάθεια του ελληνικού κράτους να μετακυλίσει το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης στους ίδιους τους εργαζόμενους. Πιο εκτεταμένα για όλους τους νόμους και τις άτυπες πρακτικές υποτίμησης, πειθάρχησης και διαίρεσης της εργατικής δύναμης από το 1990 και μετά έχουμε αναφερθεί στην μπροσούρα *Σκοτώνουν τα άλογα στη δουλειά και όταν γεράσουν τα θάβουν ιδίοις εξόδοις*, την οποία δημοσιεύσαμε το 2002 σε συνεργασία με άλλους συντρόφους. Τη στιγμή που ολοκληρωνόταν το παρόν τεύχος -το καλοκαίρι του 2005- αυτή η αναδιάρθρωση έμπαινε σε μια νέα φάση με τις αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς στον ΟΤΕ, την επίσπευση της αλλαγής του ασφαλιστικού στις τράπεζες και το νόμο που κατάργησε και τυπικά το οκτάωρο και τις πληρωμένες υπερωρίες. Και έπονται σαρωτικές αλλαγές στις ΔΕΚΟ και το ασφαλιστικό. Δεν υπήρχε ο χώρος για μια εκτεταμένη ανάλυση τόσο αυτών όσο και των επερχόμενων αλλαγών. Πιστεύουμε όμως ότι η συζήτηση μέσα στο αντικαπιταλιστικό κίνημα γύρω από τη συνεχιζόμενη καπιταλιστική αναδιάρθρωση θα πρέπει να ανοίξει προς μια γενικότερη εκτίμηση της ιστορίας του εργατικού κινήματος και των αδυναμιών που μας οδήγησαν στη σημερινή δυσχερή θέση. Το κείμενο των Ντωβέ-Νεζίκ και τα δικά μας σχόλια που το συνοδεύουν ελπίζουμε να συμβάλλουν σ' αυτήν την τόσο αναγκαία συζήτηση.

Εν τω μεταξύ, το θέαμα της τρομοκρατίας, ένας από τους βασικούς μοχλούς για την αντιστροφή της κρίσης του νεοφιλελευθερισμού στα τέλη της δεκαετίας του 1990, καλά κρατεί. Η αμερικάνικη πολιτική τακτική της προώθησης του εμφυλίου πολέμου στο Ιράκ υπάρχει κίνδυνος να αποδώσει. Ο μεγάλος κερδισμένος από τις πρόσφατες δολοφονικές επιθέσεις εναντίον σιιτών προλετάριων στη Βαγδάτη και πολυεθνικών εργατών στο Λονδίνο είναι η διεθνής καπιταλιστική πολιτική του πολεμικού νεοφιλελευθερισμού. Από την άλλη, στο υποτιθέμενο αντίπαλο στρατόπεδο, δεν είναι λίγοι αυτοί που έχουν πέσει στην παγίδα της ψευδοαντιπαράθεσης Δύσης-Ισλάμ και της υποστήριξης των ένοπλων «εθνικοαπελευθερωτικών» και ούτε φαίνεται δυστυχώς να βγαίνουν σύντομα απ' αυτήν...

Θερμές ευχαριστίες στον Παύλο, το Σπύρο, τον Αχιλλέα και την Κατερίνα για τη μεγάλη τους συμβολή στην τεχνική επεξεργασία και τις μεταφράσεις αυτού του τεύχους.

Σεπτέμβρης 2005

Το μπουντρούμι και το μάτι του κεφαλαίου

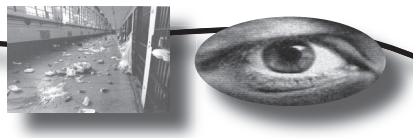

Το Μπουντρούμι

Μέρος 1:

Η φυλακή μέσα στην κοινωνία-φυλακή

None of us are free,
none of us are free,
none of us are free
if one of us are chained,
none of us are free.
Solomon Burke

Είκοσι σχεδόν χρόνια μετά τις άγριες εξεγέρσεις στις φυλακές και μετά από μια παρατεταμένη περίοδο «σιωπής» -αν περιοριστούμε τουλάχιστον σε ό,τι έρχεται στο φως της δημοσιότητας και εξαιρέσουμε την αναλαμπή του '95- οι ποινικοί κρατούμενοι απαίτησαν τον Ιούνη του 2004 ξανά τη δημόσια προσοχή. Οι κινητοποιήσεις τους, που συνεχίστηκαν τον Αύγουστο και αργότερα τον Οκτώβρη, με αποχή από το συσσίτιο και απεργία πείνας, αφορούσαν περί τους 800 κρατούμενους στις μεγαλύτερες φυλακές της χώρας. Έλληνες ως επί το πλείστον αλλά και μετανάστες δεύτερης γενιάς στη σύνθεσή τους, δικτυωμένοι μέσω κυρίως δικηγόρων (και ακτιβιστών), έχουν διαμορφώσει μέσα στα χρόνια ένα πλήθος αιτημάτων που συνήθως συμπυκνώνονται σε λιγότερο από 10 βασικά, τα οποία αφορούν τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης και των προϋποθέσεων αποφυλάκισης. Παρά τις μεταγωγές και τις απειλές, οι κινητοποιήσεις συνεχίστηκαν μέχρι τον Οκτώβρη, για να σταματήσουν μετά από ασαφείς υποσχέσεις και πολλές πιέσεις (η δημιουργία Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα των Κρατουμένων στο Δικηγορικό Σύλλογο της Αθήνας αναγνωρίστηκε από τους ίδιους ως αποτέλεσμα του αγώνα τους).

Η σχεδόν ταυτόχρονη απεργία πείνας των κρατουμένων με την κατηγορία της συμμετοχής στην 17Ν, έβαλε τον αγώνα των ποινικών σε δεύτερο πλάνο. Η διαμαρτυρία των «άλλων» κρατουμένων, επισκιασμένη σ' όλη της τη διάρκεια απ' την κινητοποίηση των πολιτικών και χαμένη μέσα στον απόηχο αυτής της δεύτερης κινητοποίησης, κρυμμένη στα παρασκήνια, φαντάζει τώρα πια πολύ μακρινή. Ό,τι ακολουθεί δεν είναι παρά μια προσπάθεια η φυλακή και οι έγκλειστοί της, γενικότερα, να μπουν στο προσκήνιο. Αντιμετωπίζουμε τη φυλακή ξεκάθαρα σαν όπλο ταξικής κυριαρχίας και θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε, μεταξύ άλλων, τον παροξυσμό φυλάκισης που χαρακτηρίζει την εποχή μας[1].

---

1. Τόσο το πρώτο αυτό μέρος όσο και το επόμενο αποτελούν μια πιο αναπτυγμένη εκδοχή του κειμένου «Κοινωνική Αποξένωση και Πολιτική Σκηνοθεσία της "Ασφάλειας"», που δημοσιεύθηκε στα *Παιδιά της Γαλαρίας*, #10.

Η φυλακή ως θεσμός θεωρείται τόσο δεδομένη πια στην εποχή μας, που δύσκολα θυμάται κανείς ότι η ηλικία της μόλις που ξεπερνά τα 200 χρόνια.

Θα προσδιορίσουμε τη γενέθλια εποχή και πρώιμη φάση ανάπτυξής της μεταξύ των 1789 και 1848, με γενέθλιο τόπο τις ΗΠΑ και άμεση εξάπλωση στην Ευρώπη. Μ' άλλα λόγια αναδύθηκε μαζί με τον καπιταλισμό, ως αναπόσπαστο κομμάτι του.

Για τις ανάγκες του παρόντος κειμένου θα χωρίσουμε χοντρικά την ιστορία του σωφρονισμού στη Δύση σε δύο μεγάλες περιόδους: α) το «*πρώτο πείραμα*», η δημιουργία της φυλακής στα τέλη του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα και β) το «*δεύτερο πείραμα*», η εφαρμογή απ' τις αρχές της δεκαετίας του '70 μιας μαζικής και άνευ προηγουμένου φυλάκισης, ως μέρος του «πολέμου ενάντια στο έγκλημα» -πείραμα περιορισμένο, προς το παρόν, στις ΗΠΑ κυρίως.

Το "πρώτο" πείραμα

Μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα η μακρόχρονη φυλάκιση ήταν άγνωστη στην Ευρώπη και τις αποικίες της. Υπήρχε μεν από την αρχαιότητα η φυλακή, αλλά μόνο ως χώρος προσωρινής κράτησης μέχρι την αθώωση του κατηγορούμενου ή την επιβολή σωματικής τιμωρίας ή χρηματικής ποινής. Ο καταμερισμός των ποινών ήταν απόλυτα ταξικός: η σωματική ποινή επιβαλλόταν αποκλειστικά σχεδόν στις κατώτερες τάξεις· οι πλούσιοι μπορούσαν να πληρώσουν πρόστιμα. Η γκάμα των σωματικών ποινών ήταν αρκετά ευρεία: τα μικρότερα αδικήματα τιμωρούνταν με μαστιγώσεις, δημόσια βασανιστήρια, ακρωτηριασμούς και τα σοβαρότερα με δημόσιες εκτελέσεις.

Τόσο οι θανατοποινίτες όσο και οι «μικροεγκληματίες» προέρχονταν κατά κύριο λόγο από την εργατική τάξη και ιδιαίτερα από επαγγέλματα τεχνιτών που καταστρέφονταν από τη μανιφακτούρα. Η παρακμή της φεουδαρχίας και η έλευση του καπιταλισμού της μερκαντιλιστικής ακόμα περιόδου γέννησαν ένα τόσο μεγάλο πλήθος φτωχών και κλεφτών που στην Αγγλία ήδη από το 1557 υπήρξε «μέριμνα» να «στεγαστούν» στα workhouses, ή αλλιώς σωφρονιστήρια. Τα «ευαγή» αυτά ιδρύματα -στα οποία οι προσωρινά κρατούμενοι αλυσσοδένονταν, μαστιγώνονταν και μετά τους έστρωναν στη σκληρή δουλειά- θεωρούνταν επαρκή για όλα τα «μικροαδικήματα» που έφερνε μαζί της και ενάντιά της η νέα εποχή της επιβολής της μισθωτής εργασίας (απειθαρχία των μαθητευόμενων στο αφεντικό, πορνεία, επαιτεία, αλητεία). Για τα βαρύτερα αδικήματα ο βασανισμός, η απέλαση ή η εκτέλεση παρέμεναν στην ημερησία διάταξη.

Η αγαπημένη μέθοδος για την προώθηση της «υπευθυνότητας» των φυλακισμένων στην Αγγλία και τις ΗΠΑ, τόσο για τους ενήλικους όσο και τους ανήλικους, ήταν πάντα η εργασιοθεραπεία. Στη φωτογραφία βλέπουμε στιγμιότυπο από τεχνική εκπαίδευση σε αναμορφωτήριο ανηλίκων της Ιντιάνα, γύρω στα 1910.

Ένας πρωτοπόρος, ο άγγλος John Howard, το 1777, είναι αυτός που θα εμπνευστεί την ιδέα της χρήσης της φυλακής ως τόπου μακρόχρονης φυλάκισης και *κύριας* τιμωρίας. Οπαδούς ωστόσο δε θα βρει στην Αγγλία αλλά στην Αμερική, τους Κουάκερους στην Πενσυλβάνια, που αντιτίθεντο από παλιά στη σωματική τιμωρία και τη θανατική ποινή. Η Αμερικάνικη Επανάσταση θα ενθαρρύνει αυτές τις εξελίξεις, έτσι ώστε μέχρι το 1820 σχεδόν όλες οι πολιτείες είχαν καταργήσει τη θανατική ποινή εκτός από τις περιπτώσεις φόνου πρώτου βαθμού. Το 1789 στη Φιλαδέλφεια της Πενσυλβάνια ιδρύθηκε το πρώτο σωφρονιστήριο, η πρώτη φυλακή, ως μετεξέλιξη του προσωρινού τόπου κράτησης. Τα δύο μοντέλα φυλάκισης που εφαρμόστηκαν στις αρχές του 19ου αι. (αυτό της απομόνωσης του ενός κρατούμενου από τον άλλον και το συγκεντρωτικό, με συνδυασμό απομόνωσης στον ύπνο και συνάθροισης στη δουλειά) βρήκαν μιμητές στην Ευρώπη -η φυλακή Pentonville στην Αγγλία το 1842 είναι το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα· ταυτόχρονα είναι το πρότυπο συνεχούς παρακολούθησης, σύμφωνο με τη λογική του πονήματος *Πανοπτικόν* του φιλελεύθερου ωφελιμιστή φιλόσοφου Μπένθαμ[2].

Μπορεί ο Μαρξ να τον είχε αποκαλέσει περιφρονητικά «ιδιοφυία της αστικής ηλιθιότητας», αλλά εμείς πιστεύουμε ότι αξίζει να σταθούμε στις απόψεις του Μπένθαμ, γιατί υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους διανοούμενους και συμβουλάτορες της αστικής τάξης την περίοδο της ανάδυσης του καπιταλισμού. Ο Μπένθαμ -που θεωρούσε τον εαυτό του προορισμένο να γίνει νομοθέτης- ανέλυσε **υλιστικά** τις αλλαγές στη μορφή του δικαίου που απαιτούνταν ώστε να νομιμοποιηθούν οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις παραγωγής. Δε θα επιβαλλόταν από το νόμο μόνο «άμεσα» η «ισότητα», η «ελευθερία» και η «ιδιοκτησία» στη σφαίρα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, αλλά και *«έμμεσα»* η πειθαρχία στη σφαίρα της *παραγωγής εμπορευμάτων*. Λέγοντας «νόμο» ο Μπένθαμ δεν εννοούσε απλώς ένα σύνολο ορθολογικών κανόνων για τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης, αλλά τη νομική έκφραση των αλλαγών στις κοινωνικές σχέσεις. Δεν αναφερόταν απλά σε ένα όργανο ηγεμονίας, αλλά σε μια ορθολογική διαμεσολάβηση της ταξικής πάλης, των υπαρκτών ταξικών σχέσεων[3].

Ο νόμος, για τον Μπένθαμ, έπρεπε να προσφέρει στους ανθρώπους μια τεχνητή ταύτιση συμφερόντων μέσω της εφαρμογής της αρχής της ωφελιμότητας αλλά και ενός δευτερεύοντος συνόλου αρχών: της ασφάλειας, της αφθονίας, της επιβίωσης και της ισότητας. Στο θεωρητικό του οικοδόμημα η ασφάλεια (της ατομικής ιδιοκτησίας), ως προϋπόθεση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, ήταν ο πρωταρχικός στόχος του νόμου. Το σύστημά του προέβλεπε εκτός της «άμεσης» νομοθεσίας και την «έμμεση», την κοινωνική θεραπευτική, για τον έλεγχο και την πειθάρχηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς: την ίδρυση κοινωνικών ιδρυμάτων όπως σχολεία, φυλακές, φτωχοκομεία, κλπ. Το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στο πως ο νόμος θα ρυθμίσει αποδοτικά την όλο και μεγαλύτερη υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Γι' αυτό το

2. Βλ. Prisons and Executions -the U.S. Model: A Historical Introduction, Monthly Review, Ιούλιος-Αύγουστος 2001.
3. Βλ. John Annette, Bentham's fear of the hobgoblins: law, political economy and social discipline, στο *Capitalism and the Rule of law*, Λονδίνο, 1979.

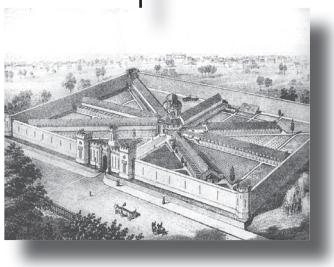

λόγο η φτώχεια δεν έπρεπε να καταπολεμηθεί, αφού παρέμενε το ισχυρότερο κίνητρο για εργασία και έτσι δημιουργούσε τον πλούτο (των άλλων, βεβαίως). Στη σκοτεινή άκρη του νόμου για την επιβολή της εργασίας βρίσκονταν λοιπόν όλες οι «τεχνολογίες της εξουσίας». Και εδώ η λογική του Μπένθαμ εξέφραζε άριστα το σύστημα φυλάκισης της εποχής του: η διατήρηση της αγοράς εργασίας εξαρτιόταν από την αποτροπή του εγκλήματος ως εναλλακτικής λύσης στη μισθωτή εργασία.

Η σύγχρονη φυλακή, όσο κι αν άλλαξε, θα κρατήσει απ' αυτήν την εποχή τα βασικά της γνωρίσματα: απομόνωση, επιτήρηση και εργασία. Μάλιστα, ο διορατικός Μπένθαμ είχε ήδη οραματιστεί τη φυλακή-ιδιωτική επιχείρηση που θ' αποκομίζει κέρδη απ' την εργασία των φυλακισμένων, και άρα διέκρινε ότι η συνδυαστική μέθοδος επιτήρησης-εργασίας ήταν εφαρμόσιμη τόσο στη φυλακή όσο και στο εργοστάσιο. Είναι επίσης εντυπωσιακό όσο και παραγνωρισμένο το γεγονός ότι η πρόταση που υπέβαλε ο Μπένθαμ στο Κοινοβούλιο για τη διαχείριση της φτώχειας, προέβλεπε την κατασκευή 150 Industry Houses (Βιομηχανικών Οίκων ή Οίκων Εργατικότητας) σύμφωνα με την αρχή της κεντρικής εποπτείας του *Πανοπτικόν*. Στην ουσία τελειοποίησε την αρχή του *Πανοπτικόν* μέσα από *αυτό* το σχέδιό του για την παραγωγική αξιοποίηση των φτωχών και όχι από τα σχέδιά του για τη φυλακή. Στους Οίκους αυτούς, με τον καθένα να «φιλοξενεί» 2000 φτωχούς κάθε είδους (παιδιά, τυφλούς, ψυχοπαθείς, κλπ), η βιομηχανική πειθαρχία και η επιτήρηση αλληλοπλέκονταν τόσο που τα όρια ανάμεσα στη φυλακή και το εργοστάσιο γίνονταν εντελώς δυσδιάκριτα. Αν και, προς μεγάλη του απογοήτευση, οι προτάσεις του απορρίφθηκαν από την άρχουσα τάξη, εν τούτοις ο πυρήνας της σκέψης του θα παραμείνει μια σταθερή αναφορά για κάθε φιλόδοξο διαχειριστή του ανθρώπινου σώματος.

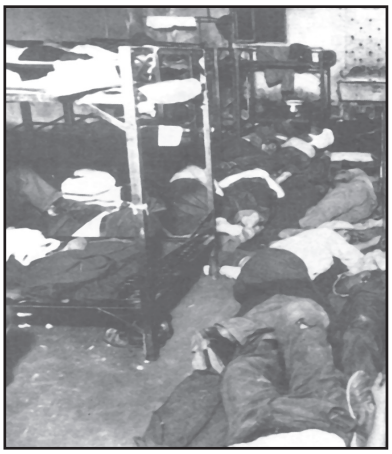

Άλλοι, εξίσου διορατικοί, αλλά κινούμενοι εκ διαμέτρου αντίθετα, διέγνωσαν ότι η πλειοψηφία των ποινικών προέρχεται από «*τα κατακάθια του σχετικού υπερπληθυσμού*» των ανέργων που «*βρίσκονται στη σφαίρα του παουπερισμού*»[4]. Οι φυλακές για τον Μαρξ ήταν οι χωματερές του βιομηχανικού εφεδρικού στρατού. Άρα η αύξηση της ανεργίας αύξανε ταυτόχρονα *και* τον εφεδρικό στρατό της εργασίας και τους ποινικούς. (Κάποια παραδείγματα είναι πειστικά: πολύ αργότερα, την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, ο αριθμός φυλακισμένων ανά 100.000 κατοίκους στις ΗΠΑ φτάνει στο αποκορύφωμά του -137 το 1939-, για να πέσει απότομα με την έναρξη του β' παγκοσμίου πολέμου και την τεράστια κινητοποίηση της εργατικής δύναμης που ακολούθησε).

Κριτική στον *ωφελιμισμό* και την *κοινωνική θεραπευτική* του Διαφωτισμού θα ασκηθεί από μια νέα, εκλεπτυσμένη φιλοσοφία ανταποδοτικής τιμωρίας που

4. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ.Ι., κεφ.XXIII.

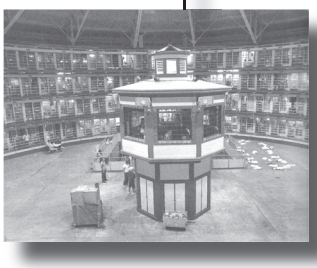

εκφράστηκε καλύτερα από τον Καντ και το Χέγκελ. Αυτή η θεωρία αφηρημένου δικαίου διατείνεται ότι αναγνωρίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ελεύθερη βούληση του εγκληματία. Συνοπτικά ο Χέγκελ λέει: «*Η τιμωρία είναι το δίκαιο του εγκληματία. Είναι μια πράξη που γίνεται με τη δική του θέληση. Η παραβίαση του δικαίου κηρύσσεται από τον εγκληματία ως το δικό του δίκαιο. Το έγκλημά του είναι η άρνηση του δικαίου. Η τιμωρία είναι η άρνηση αυτής της άρνησης, και συνεπώς η κατάφαση του δικαίου, που την επικαλέστηκε και την επέβαλε στον εαυτό του ο ίδιος ο εγκληματίας*»[5]! Σίγουρα, συμφωνώντας με το Μαρξ, διαβλέπουμε την απάτη στη φόρμουλα του Χέγκελ: επικυρώνει μ' ένα υπερβατικό, μεταφυσικό τρόπο τους κανόνες της (αστικής) κοινωνίας για να θεωρήσει τον εγκληματία όχι ένα πραγματικό, κοινωνικά καταπιεσμένο άτομο με καθορισμένα κίνητρα, ένα αντικείμενο και δούλο της δικαιοσύνης, αλλά ένα ορθολογικό ον, ελεύθερο και αυτοκαθοριζόμενο. Εδώ εντοπίζουμε μια ιστορική τομή. Το Κράτος Δικαίου, το αφηρημένο δίκαιο, αναδύεται μέσα από τη διαδικασία της εμπορευματικής ανταλλαγής, που απαιτεί τα υποκείμενα της πώλησης και της αγοράς να έχουν και τυπικά την υπόσταση ελεύθερων και ίσων υποκειμένων, και δίνει σ' αυτά τα υποκείμενα νομική κάλυψη. Άρα η νομική μορφή καθαυτή είναι έκφραση της γενικευμένης αφαίρεσης που επιβάλλουν οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Η τιμωρία που επιβάλλει το Κράτος Δικαίου έχει αποβάλει όλα τα πραγματικά υποκειμενικά στοιχεία αφού δεν αναγνωρίζει άλλο υποκείμενο εκτός από το υποκείμενο της αγοραπωλησίας («ίσο δίνεις, ίσο παίρνεις»)· γι' αυτό η ποινή έχει έναν οικουμενικό χαρακτήρα. Η γενίκευση της φυλάκισης, ως μητέρας των ποινών, έχει βαθιές ρίζες: «...*Η στέρηση της ελευθερίας για ορισμένο διάστημα που αποφασίζει το δικαστήριο είναι η χαρακτηριστική μορφή με την οποία το σύγχρονο ποινικό δίκαιο, δηλ. το αστικό-καπιταλιστικό, υλοποιεί την αρχή της ισότιμης αποζημίωσης. Η μορφή αυτή συνδέεται ασυνείδητα αλλά πολύ βαθιά με την έννοια του αφηρημένου ανθρώπου και της αφηρημένης ανθρώπινης εργασίας που μετριέται με το χρόνο... Για ν' αναδυθεί η ιδέα της δυνατότητας αποζημίωσης του εγκλήματος με ένα προκαθορισμένο ποσό αφηρημένης ελευθερίας, χρειάστηκε όλες οι συγκεκριμένες μορφές κοινωνικού πλούτου ν' αναχθούν στην απλούστερη και πιο αφηρημένη μορφή, στην ανθρώπινη εργασία που μετριέται με το χρόνο... Ο βιομηχανικός καπιταλισμός, η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Πολιτική Οικονομία του Ρικάρντο και το σύστημα της ορισμένης χρονικά κάθειρξης είναι φαινόμενα που ανήκουν σε μία και την αυτή ιστορική εποχή*»[6]. Να λοιπόν πως το περιεχόμενο της ποινής συνδέεται με τη νομική της μορφή με τον ίδιο τρόπο που η εξουσία στο εργοστάσιο εξασφαλίζει ότι η εκμετάλλευση παίρνει το χαρακτήρα ενός

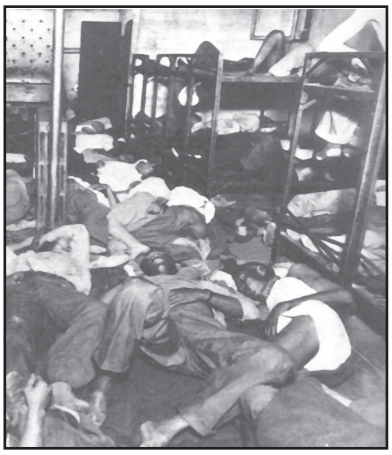

5. Βλ. Χέγκελ, *Η Φιλοσοφία του Δικαίου*, § 90-104.
6. Ε. Πασουκάνις, *Μαρξισμός και Δίκαιο* (Αθήνα, 1977).

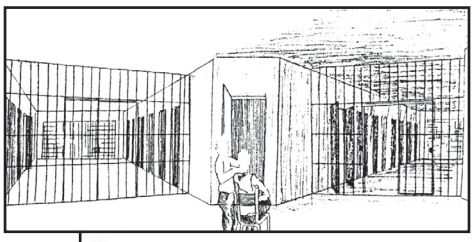

συμβολαίου. Εξάλλου, σύμφωνα με το Χέγκελ, η **αξία** είναι αυτή που προσδιορίζει τόσο την ισότητα ανάμεσα στα δύο μέρη της ανταλλαγής μέσω συμβολαίου όσο και ανάμεσα στα δύο μέρη της ανταποδοτικής τιμωρίας, του εγκλήματος και της τιμωρίας. Ομοίως όμως, όπως η βάρβαρη πραγματικότητα της εκμετάλλευσης μέσα στο εργοστάσιο ξετινάζει την «ισότητα» των δύο «συμβαλλόμενων μερών», έτσι και η επαναφορά όλου του ποινικού οπλοστάσιου και η σκληρότητα της αστικής δικαιοσύνης με τη θεωρητική δικαιολόγηση των χεγκελιανών ιδεών αποκάλυψε ότι η περίφημη οικουμενικότητα του Κράτους Δικαίου δεν ήταν παρά μια *απόκρυψη* του **ταξικού** χαρακτήρα της ποινής. Παρακάτω, θα επανέλθουμε σ' αυτές τις διαπιστώσεις.

Ας συνοψίσουμε εδώ: την πρώιμη περίοδο του καπιταλισμού, το ανθρώπινο σώμα, το άτομο, επαναορίζεται ως εργάτης, ως εργατική δύναμη. Αυτό σήμαινε, μεταξύ άλλων, ότι το «πρώτο πείραμα» έπρεπε να δημιουργήσει και να εξελίξει το σωφρονιστήριο ως μέσο θεσμοποιημένου ελέγχου της παρέκκλισης. Ακόμα δε περισσότερο, να γεφυρώσει το *κενό* ανάμεσα στην *απελευθερωμένη* εργατική δύναμη και τη *διαθεσιμότητά* της για εργασία. Γιατί προϋπόθεση για την αξιοποίηση του κεφαλαίου είναι η πειθαρχημένη εργατική δύναμη κι όχι η απλώς «αποδεσμευμένη» με τη διάλυση της φεουδαρχίας. Η φυλακή, μαζί με τους άλλους θεσμούς της νεωτερικότητας (σχολείο, νοσοκομείο, ψυχιατρείο, κλπ), κρατά εδώ και δύο περίπου αιώνες αυτό το ρόλο της «προετοιμασίας» της εργατικής δύναμης για εκμετάλλευση.

Το «δεύτερο πείραμα»

Θα αρχίσουμε με μια διαπίστωση που είχαμε ξανακάνει στο παρελθόν. Η επιστημονική οργάνωση της εργασίας, που έμεινε γνωστή ως Ταιηλορισμός, σε συνδυασμό με το «συμβιβασμό» της εργατικής τάξης ν' ανταλλάξει την αυξημένη της παραγωγικότητα με το δικαίωμα στην κατανάλωση -«συμβιβασμός» γνωστός και ως Φορντισμός- ανοίγουν τη δεκαετία του 1950 την αυλαία στη μεταπολεμική εποχή. Η σφαίρα της κυκλοφορίας μπαίνει κάτω από την άμεση κυριαρχία του κεφαλαίου και πτυχές της καθημερινής ζωής μέχρι τώρα προφυλαγμένες απ' την καπιταλιστική επίβλεψη παύουν ν' αποτελούν πια άδυτο.

Ο έλεγχος και η επιτήρηση, αντί να περιορίζονται στους παραδοσιακούς χώρους σωφρονισμού, επεκτείνονται και διαχέονται σ' όλους τους τομείς κοινωνικής οργάνωσης. Ο καλπάζων ρεφορμισμός του εργατικού κινήματος και η διόγκωση του κοινωνικού κράτους δήλωναν ταυτόχρονα την *ηχηρή παρουσία* της εργατικής τάξης αλλά και τον *ασφυκτικό έλεγχο* πάνω της. Οι νέες,

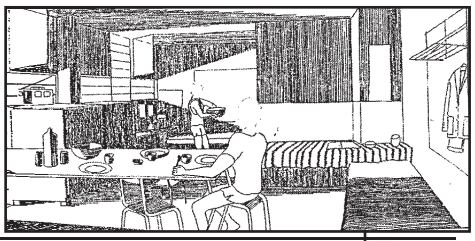

πολλαπλάσιες και πιο εκλεπτυσμένες μορφές επιτήρησης προκάλεσαν μια κρίση στο θεσμό των φυλακών, με το κέντρο βάρους να μετατοπίζεται απ' τον εγκλεισμό εντός των στενών ορίων της φυλακής στην κοινωνική επιτήρηση εντός των πλατιών ορίων της πόλης. Σαν άμεσο αποτέλεσμα, οι ποινές που επέσυραν φυλάκιση μειώνονταν σταδιακά, οι φυλακές αποσυμφορούνταν και εναλλακτικά προγράμματα σωφρονισμού άρχιζαν να μπαίνουν σ' εφαρμογή. Το διάλειμμα ήταν ωστόσο βραχύβιο.

Στις ΗΠΑ, τη σχετική στασιμότητα του αριθμού των κρατουμένων για δεκαετίες μεταπολεμικά -στασιμότητα που συνέβαλε μάλιστα στη διαμόρφωση της θεωρίας «της σταθερότητας της ποινής» απ' τους εγκληματολόγους- διαδέχθηκε μέσα στη δεκαετία του '70 η απότομη αύξηση του ποσοστού φυλάκισης, που το 1980 επί Ρήγκαν έφτασε και πέρασε αυτό της εποχής της Ύφεσης. Η αύξηση συνεχίστηκε με τέτοιο ρυθμό που το 1999 το ποσοστό φυλακισμένων επί του πληθυσμού ήταν 476 ανά 100.000, δηλ. 3,5 φορές το «ρεκόρ» της Μεγάλης Ύφεσης[7]. Τα στοιχεία είναι ψυχρά αλλά αποκαλυπτικά: για να περιοριστούμε στις ΗΠΑ, συνολικά ο αριθμός των φυλακισμένων μαζί μ' αυτόν όσων βρίσκονται υπό επιτήρηση ή προσωρινά έξω, ξεπερνά τα 6 εκατομμύρια. Μ' άλλα λόγια, το ότι θα μπορούσε να ήταν ολόκληρος ο πληθυσμός μιας μικρής χώρας υπό κράτηση, μας αναγκάζει να δούμε την αμερικάνικη ιδιαιτερότητα -ενός συστήματος που τείνει πάντως να γενικευθεί και να παγκοσμιοποιηθεί- υπό το φως της ανάλυσης του «δεύτερου πειράματος». Η μαζική και άνευ προηγουμένου φυλάκιση από τη δεκαετία του '70 και μετά προβλήθηκε θορυβωδώς και προσχηματικά ως μέρος του «*πολέμου ενάντια στο έγκλημα*», του «*πολέμου για νόμο και τάξη*». Πράγματι, *επρόκειτο* για πόλεμο. Έναν πόλεμο με εκατομμύρια αιχμαλώτους που στόχευε στην **πολιτική υπακοή** και τη **ρύθμιση της τιμής της εργατικής δύναμης**. Όλα αυτά σε μια περίοδο που η διαχείριση και η συγκράτηση των κοινωνικών αποτελεσμάτων της φτώχειας ήταν τόσο αναγκαία όσο και την εποχή των παλιών Περιφράξεων.

Μήπως αυτό σημαίνει την ανάπτυξη της φυλακής-εργοστάσιο; Η οικονομική ερμηνεία της φυλακής και της τρομακτικής της επέκτασης κάπου χωλαίνει. Η εκμετάλλευση της εργασίας των φυλακισμένων ως κίνητρο για τη διόγκωση του αριθμού τους προσκρούει πάνω στις ξέρες της στατιστικής: οι ιδιωτικές φυλακές βρίσκονται σε κρίση και έχουν οικονομικές απώλειες. Η εργασία των φυλακισμένων δεν είναι ούτε τόσο επικερδής ούτε τόσο διαδεδομένη. Η φυλακή δε φαίνεται να υπάρχει για να φέρνει χρήμα, ως επιχείρηση. Όχι *άμεσα*, τουλάχιστον. Η φυλάκιση ήταν πάντα και είναι πολύ περισσότερο σήμερα *καταστολή*. Η καταστολή διαχειρίζεται τη φτώχεια κι αυτή με τη σειρά της κρατάει χαμηλούς τους μισθούς. Οι χαμηλοί μισθοί αυξάνουν το βαθμό εκμετάλλευσης, πράγμα που αυξάνει την υπεραξία. Και, διάολε, μιλάμε για καπιταλισμό![8]

Ας φανταστούμε αυτό το στρατιωτικοποιημένο κύκλωμα κοινωνικού ελέγχου σε μια μεγακλίμακα μέσα στην κοινωνία, με την αστυνόμευση και τη φυλάκιση ως

7. Βλ., όπ.π., σημ. 2.
8. Βλ. Christian Parenti, The "New" Criminal Justice System: State Repression from 1968 to 2001, στο Monthly Review, Ιούλιος-Αύγουστος 2001.

τα βασικά μέρη. Ενώ η πρώτη φάση του «δεύτερου πειράματος» (από το ’68 ως τα τέλη της δεκαετίας του ’70) στρεφόταν κυρίως ενάντια στην **κοινωνική ανυπακοή** ως κοινή συνισταμένη πολλών κινημάτων (του αντιπολεμικού, του φεμινιστικού, αυτό των άγριων απεργιών κτλ), η δεύτερη, αυτή του νεοφιλελευθερισμού, ήταν ξεκάθαρα ένας ταξικός πόλεμος ενάντια στην εργατική τάξη, μια σκληρή αναδιάρθρωση. Κι όπως κάθε αναδιάρθρωση περιέχει ένα δημιουργικό κι ένα καταστροφικό μέρος, τα κέρδη αυξήθηκαν ξανά, αλλά και οι φτωχές, άνεργες μάζες το ίδιο. Δυνητικά επικίνδυνες, έπρεπε να ποινικοποιηθούν και να «παρακρατηθούν», στο βαθμό που αρνούνταν να πεθάνουν από μισθούς πείνας ήσυχα στο γκέτο.

Ο ταξικός πόλεμος από τα πάνω εφοδιάστηκε με ένα οπλοστάσιο νέων και σκληρότερων νόμων και με ψευδώνυμα τύπου «πόλεμος ενάντια στα ναρκωτικά» και «πόλεμος ενάντια στο έγκλημα»· έτσι, το όλο κοινωνικό ζήτημα έφτασε να συζητείται με όρους ποινικούς. Η περιθωριοποίηση και εγκληματοποίηση του πιο ευάλωτου και πιο κοντά στον πάτο κομματιού του προλεταριάτου είχε μια διπλή λειτουργία. Αποσυμπίεσε την αγορά εργασίας αποσυμφορώντας την και απορροφώντας τους πολιτικούς κραδασμούς της *μαζικής ανεργίας* και *φτώχειας* και ταυτόχρονα πειθάρχησε όσους προλετάριους από πιο ψηλά κοιτούσαν με δέος προς τον πάτο, στις χωματερές του εφεδρικού στρατού.

Η ποινική πρακτική των αρχών της δεκαετίας του ’80 στις ΗΠΑ θα συνεχιστεί απρόσκοπτα μέχρι σήμερα και μάλιστα θα γίνει εξαγώγιμο προϊόν με μεγάλη απήχηση. Θα τη συνοψίσει το 1981, στη διάσκεψη της Αμερικάνικης Σωφρονιστικής Ένωσης, με κλασσικό νεοσυντηρητικό τρόπο, ο τότε Γενικός Εισαγγελέας Ρούντολφ Τζουλιάνι: «*Από την αρχή έκανε κανείς κυβέρνηση για να προστατευθεί από τον κίνδυνο των εισβολέων απ’ τα έξω καθώς και από τους ληστές από τα μέσα. Η εθνική άμυνα και η εσωτερική άμυνα είναι οι δύο πρωταρχικές λειτουργίες κάθε κυβέρνησης. Το σύστημα ποινικού δικαίου που έχουμε είναι επιφορτισμένο με ένα από τα δύο αυτά πρωταρχικά καθήκοντα*»[9].

Ο Τζουλιάνι αργότερα, ως δήμαρχος της Ν. Υόρκης, είχε την ευκαιρία να εφαρμόσει τη θεωρία του δείχνοντας «μηδενική ανοχή» απέναντι στους «ληστές» της επικράτειάς του, τιμωρώντας τους άνεργους, τους άστεγους, τους φτωχούς και τις μειονότητες για τις δυνητικές ληστρικές τους τάσεις ενάντια στην ιδιοκτησία της τάξης του.

Το αμερικάνικο ποινικό σύστημα θα έπαιρνε δύο σκληρά μαθήματα μέσα στη δεκαετία του ’70: *Πρώτον*, η πολιτική ενοποίηση και οργάνωση των κρατουμένων αποτελούσε τη μεγαλύτερη απειλή για την πειθαρχία και την ίδια την ύπαρξη της φυλακής. Έπρεπε στο μέλλον να μην επαναληφθούν εξεγέρσεις του μεγέθους πολιτικοποίησης της Άττικα. *Δεύτερον*, η φονική μηχανή που εξαπολύθηκε εναντίον της εξέγερσης στην Άττικα είχε τόσες πολιτικές παρενέργειες που δεν μπορούσε

9. Αναφέρεται στο Richard Vogel, Capitalism and Incarceration Revisited, Monthly Review, Σεπτέμβριος 2003.

να είναι η κύρια θεσμική απάντηση. Ο πάγκος του χασάπη έπρεπε ν' αντικατασταθεί απ' το εργαστήριο του επιστήμονα. Οι νέες supermax (υψίστης ασφαλείας) φυλακές εξασφαλίζουν, με τη χρήση υψηλής τεχνολογίας, το ποσοστό απομόνωσης και ελέγχου που είναι απαραίτητο για την αποτροπή της ενοποίησης των κρατουμένων. Η ιδιαιτερότητά τους έγκειται κυρίως στο ότι προορίζονται ειδικά για τον εγκλεισμό (και την απομόνωση) των ταραχοποιών από όλες τις άλλες φυλακές.

Όμως παρόλα αυτά οι φύλακες δεν κοιμούνται ήσυχοι. Αν και η κρίση του ποινικού συστήματος δεν έχει ξεκάθαρη πολιτική χροιά, όπως συνέβη τη δεκαετία του '70, εντούτοις είναι υπαρκτή. Μπορεί να συνοψιστεί στο ερώτημα: μήπως το οικονομικό και πολιτικό κόστος διατήρησης αυτού του γιγάντιου ιστού αράχνης είναι ασύμφορο; Κι αν η επιστροφή στο εξίσου ασύμφορο κόστος της σοσιαλδημοκρατικής ρύθμισης έχει αποκλειστεί, ποια θα είναι η διέξοδος από τις αντιφάσεις που πια γίνονται εκρηκτικές; Και για πόσο ακόμη η supermax απομόνωση και η «μηδενικής ανοχής» στρατιωτικοποίηση των δρόμων θα εγγυάται ότι τα «κατακάθια» και οι λίγο αποπάνω τους προλετάριοι θα συνεχίσουν ν' ανέχονται μια τέτοια διατίμηση της εργατικής τους δύναμης και υποκειμενικότητας;

Φυλακή, ράτσα και θανατική ποινή

Ως ταξικό σύστημα κοινωνικού ελέγχου η φυλακή (και ό,τι συμπεριλαμβάνει) δε θα μπορούσε παρά να είναι και ρατσιστική. Όσο δυσανάλογα μεγάλη είναι η παρουσία μαύρων, ισπανόφωνων και λοιπών μεταναστών στον πληθυσμό των αμερικάνικων φυλακών σε σχέση με το ποσοστό τους επί του συνολικού πληθυσμού (το 65% των τροφίμων φυλακών το αποτελούν μειονότητες ενώ στο σύνολο του πληθυσμού δεν ξεπερνούν το 25%), άλλο τόσο μεγάλη είναι και στα ελληνικά ευαγή ιδρύματα η παρουσία αλβανών, ρουμάνων και λοιπών μεταναστών προλετάριων σε σύγκριση με το ποσοστό τους μέσα στη χώρα.

Ιστορικά, οι μειονότητες και οι μετανάστες αποτέλεσαν τον εφεδρικό στρατό των μισθωτών κάθε έθνους-κράτους. Είναι ο πάτος, που όταν υπερβαίνει το επιθυμητό μέγεθος -είτε γιατί η ροή του είναι ανεξέλεγκτη είτε γιατί η ζήτηση για εκμετάλλευσή του προσωρινά μειώνεται- φυλακίζεται (αν δεν απελαύνεται).

Στο αμερικάνικο μοντέλο ωστόσο υπάρχει μια «ιδιομορφία». Κι εδώ οι αιτίες είναι ιστορικές (και όχι μόνο). Την εποχή που στην Ευρώπη η τάση -αν και διστακτική και αργή- ήταν να *επιβληθεί* η ελεύθερη μισθωτή εργασία, η *δουλεία* στην Αμερική εξακολουθούσε να υπάρχει.

Η φυλακή στις ΗΠΑ προ του αμερικάνικου εμφύλιου ήταν τόπος προορισμού των καταδικασθέντων *μισθωτών*, γι' αυτό μπορούσε ακόμα το κράτος να προσανατολίζεται προς την ευρωπαϊκού τύπου μεταρρύθμιση, αφού το άλλο κομμάτι της εργατικής τάξης,

οι σκλάβοι -και η τιμωρία τους συνακόλουθα- ανήκαν εξ ολοκλήρου στη δικαιοδοσία των αφεντικών τους. Ωστόσο, με το τέλος του εμφυλίου και την κατάργηση της δουλείας, η φυλακή μετατράπηκε σε ένα ακόμα *μοχλό ελέγχου* μιας πολύπλοκης πια ιεραρχίας της εργατικής δύναμης (πράγμα που εκφράζεται π.χ. από τη μεγάλη απόκλιση στα ποσοστά ανέργων μαύρων και λευκών) και ενός πολύπλοκου καταμερισμού της εργασίας. Ιδιαίτερα οι μαύροι στις ΗΠΑ, επειδή κουβαλούσαν το παρελθόν της δουλείας, μειονεκτούσαν ανέκαθεν, όντας οι λιγότερο ειδικευμένοι και άρα οι περισσότερο κακοπληρωμένοι, προσωρινοί και άνεργοι. Ως οι *παραδοσιακά* από κάτω, έπρεπε ν' αντιπροσωπεύουν σα σύνολο τη φτώχεια μιας κοινωνίας ιεραρχικού πλούτου, να είναι οι «νέγροι» μιας *ιεραρχικής* εμπορευματικής οικονομίας. Η *ταξική* ανισότητά τους (ας μην ξεχνάμε άλλωστε την ύπαρξη λευκών «νέγρων») παύοντας να είναι θεσμική με την κατάργηση της δουλείας, έπρεπε να γίνει *ανομολόγητη*. Επιπλέον, αν αναλογιστούμε ότι ο μακρινός απόηχος της εποχής της δουλείας υπάρχει ακόμα στο αμερικάνικο σύνταγμα[10], τότε η φυλακή προβάλλει ως το αποτελεσματικότερο και βολικότερο όργανο για την αναπαραγωγή της ανισότητας (που στην περίπτωση των ΗΠΑ είναι χρωματισμένη με την ιδεολογία της φυλετικής κατωτερότητας). Η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου των τελευταίων είκοσι χρόνων, γνωστή και ως νεοφιλελευθερισμός, δεν μπορούσε παρά να παροξύνει τη ρατσιστική διαστρωμάτωση των μισθωτών μέσα από τη φυλάκιση: η μεγαλύτερη ιεράρχηση των μισθών, η αύξηση της ανεργίας, η αποβιομηχάνιση και η δημιουργία πλεονάζοντος πληθυσμού, έγκλειστου σε γκέτο-ρεζέρβες, έσπρωξε τους ήδη παραγκωνισμένους μαύρους στην παράνομη οικονομία και κατ' επέκταση στη φυλακή.

Όσο για τη θανατική ποινή, ας παρακολουθήσουμε τη σκέψη του Τζων Λοκ: «*Πολιτική εξουσία είναι το δικαίωμα δημιουργίας νόμων με ποινές θανάτου και, συνεπώς, με όλες τις μικρότερες ποινές για τη ρύθμιση και διατήρηση της ιδιοκτησίας*»[11]. Η θανατική ποινή φαντάζει περισσότερο ως υποδειγματική πράξη του ποινικού συστήματος σε κοινωνίες προερχόμενες από καθεστώτα δουλείας: είναι ο απόλυτος τρόμος, η τιμωρία του *δούλου*, η *κατάργηση* της εργατικής του δύναμης κι όχι απλά η πειθάρχησή του. Ωστόσο θα ήταν λάθος να θεωρήσουμε τη θανατική ποινή θεσμικό απομεινάρι της εποχής της δουλείας στις ΗΠΑ. Ας θυμηθούμε ότι τη δεκαετία από τα μέσα του '60 μέχρι τα μέσα του '70, περίοδο με τη μεγαλύτερη ομογενοποίηση της εργατικής τάξης και τους ευνοϊκότερους ταξικούς συσχετισμούς, η θανατική ποινή σχεδόν έπεσε σε αχρηστία. Η επαναφορά της και η ευρεία χρήση της σήμερα δεν σημαίνουν παρά την ενεργοποίηση μιας κυριολεκτικά φονικής μηχανής στον ταξικό πόλεμο με πραγματικά θύματα. Στοχεύει ένα μικρό κομμάτι του πολυπληθούς λούμπεν

10. Βλ. το άρθρο 13 του αμερικάνικου συντάγματος: «ούτε δουλεία ούτε ακούσια σκλαβιά, *εκτός ως τιμωρία για έγκλημα για το οποίο κάποιος θα έχει δεόντως καταδικαστεί*, θα υπάρχει εντός των ΗΠΑ, ή σε οποιοδήποτε μέρος που ανήκει στη δικαιοδοσία τους». Αναφέρεται στο George Caffentzis, After Such Knowledge What Forgiveness?, New Essays Against Capital Punishment, Βοστώνη, 1999.

11. J. Locke, *Two treatises of government*, Cambridge, 1963.

προλεταριάτου που στοιβαγμένο στις ρεζέρβες των ερήμων της αποβιομηχάνισης και της υπόγειας οικονομίας έχει καταστεί ως ένα βαθμό *περιττό*. Συσσωρεύεται κατά χιλιάδες στις φυλακές κι ένα μικρό μέρος του -που ωστόσο αυξάνεται διαρκώς- εκτελείται, υποδεικνύοντας στους υπόλοιπους ότι αν δεν είναι αναμορφώσιμοι μπορούν να γίνουν *αναλώσιμοι*.

Αρχικά στις ΗΠΑ, αλλά ήδη με ταχύ ρυθμό και στην Ευρώπη, η λογική της μεταρρύθμισης των φυλακών έχει παραχωρήσει τη θέση της σε νεοκαντιανές, νεοχεγκελιανές απόψεις. Η έμφαση δίνεται στην *ευθύνη* του ατόμου, στην οικουμενική ποινικοποίηση της *πράξης* κι όχι στο «θεραπευτικό μοντέλο» και στην «επανένταξη», η οποία θα εφαρμόζεται σε μια αυστηρά εθελοντική βάση. Ο πονηρός νεο-φιλελευθερισμός προκρίνοντας την αντικειμενικότητα της «δίκαιης τιμωρίας» έναντι της υποκειμενικότητας του δράστη, θέλει να παρουσιάζεται «δίκαιος» σε μια ταξική, ρατσιστική κοινωνία. Τη στιγμή που στις φυλακές στοιβάζονται οι μειονότητες και οι φτωχοί, σε απίστευτα νούμερα, οι νεοκαντιανοί κηρύσσουν την «επιστροφή» στο Κράτος Δικαίου και την ουδετερότητα απέναντι στα υποκειμενικά κίνητρα και την ιδιαίτερη κατάσταση του κάθε δράστη.

Φυλακή και προσωρινότητα

Η ποινικοποίηση της φτώχειας, όπως την περιγράψαμε πιο πάνω, βρίσκεται σ' ευθεία αναλογία με την αύξηση της ελαστικής εργασίας και την απορρύθμιση του κοινωνικού κράτους. Καθόλου περίεργο: η πλειοψηφία των φυλακισμένων έχει καταδικαστεί για διαρρήξεις, ληστείες, εμπόριο ναρκωτικών, δηλ. για, χαρακτηρισμένες ως εγκλήματα, προσπάθειες αποφυγής της μισθωτής εργασίας σε μια εποχή μάλιστα που αυτή γίνεται όλο και πιο επισφαλής. Επίσης, δεν ξαφνιάζει το γεγονός ότι η συντριπτική τους πλειοψηφία δεν έχει κάποια επαγγελματικά προσόντα αλλά περιφέρεται στο εργασιακό αρχιπέλαγος. Και όχι τυχαία, ενώπιον των δικαστηρίων η ιδιότητα του άνεργου ή του χαμάλη «δικάζεται» ως έξτρα έγκλημα και προσμετράται ως επιπλέον στοιχείο ενοχής.

Εν κατακλείδι, η νέα οργάνωση της εργασίας απαιτεί μια νέα οργάνωση του ποινικού συστήματος, με τη φυλακή σε ρόλο *γιγάντιου υπόνομου* να μαζεύει το υπερχείλισμα της αγοράς εργασίας. Η ατίθαση αυτή περίσσεια των μισθωτών που συνήθως καταφεύγει στην παρανομία, πως αλλιώς θα πειθαρχηθεί, θα πειθαναγκαστεί να δουλέψει σε προσωρινές και κακοπληρωμένες δουλειές ή θα περιφραχθεί, αν όχι με τη φυλάκιση; Και να πως ένας τρομακτικός μηχανισμός ανακύκλωσης του ξεχειλίσματος της αγοράς εργασίας μπαίνει σ' εφαρμογή: οι περιθωριοποιημένοι άνεργοι και προσωρινοί εργάτες που στριμώχνονται πίσω από τα κάγκελα, όταν θα ξεβραστούν,

θ' αναγκαστούν να καταφύγουν ξανά σε κακοπληρωμένες, προσωρινές δουλειές, αν όχι πάλι στην παρανομία.

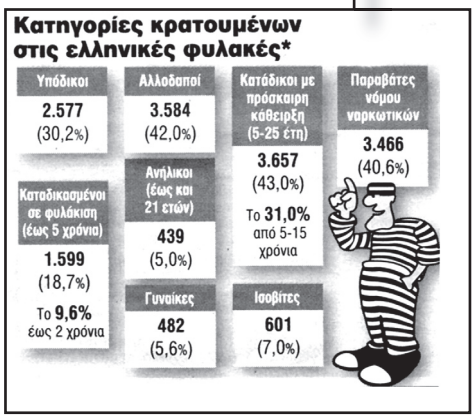

Από την άλλη, αν το τέρμα της διαδρομής για έναν προλετάριο είναι η φυλακή, η αρχή της μπορεί να ήταν κάποια αναγκαστική μετακίνηση απ' το επίδομα ανεργίας σε μια κακοπληρωμένη δουλειά ή ξανά στην -απλήρωτη αυτή τη φορά- ανεργία. Η επέκταση του workfare, δηλ. της εργασίας σε αντάλλαγμα επιδομάτων, χρησίμευσε περισσότερο στη συμπίεση των μισθών προς τα κάτω παρά στην επανεκπαίδευση των ανέργων. Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους (στις χώρες τουλάχιστον που μπορούσαν να επιδείξουν κάποιο αξιόλογο κοινωνικό κράτος και στις οποίες δε συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα), η περικοπή των επιδομάτων και η μετατροπή του welfare σε workfare, συνέβαλε πολύ στην αύξηση του ανταγωνισμού γύρω από χαμηλόμισθες δουλειές, συνεπώς στη διόγκωση του αριθμού των «παράνομων» δραστηριοτήτων και τελικά των φυλακισμένων. Η φυλακή συμπληρώνεται σε μεγάλο βαθμό από το workfare. Υπάρχει ένας καταμερισμός εργασίας ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο «κοινωνικούς» και ποινικούς θεσμούς: ενώ η φυλακή εγκλωβίζει ως επί το πλείστον άντρες, οι υπηρεσίες πρόνοιας ρυθμίζουν τη ζωή των άνεργων γυναικών και των παιδιών τους.

Είναι εξάλλου πιο θεαματικό και πειστικό ο «ηθικός πόλεμος ενάντια στο έγκλημα» να διεξάγεται στο δρόμο, χτυπώντας την παραβατικότητά του, δηλ. τα απορρίματα της αναδιάρθρωσης (τους άνεργους, τους άπορους, τους άστεγους, τους ναρκομανείς, τις πόρνες), τα οποία εξαφανίζει προσωρινά απ' το δημόσιο χώρο για να τα εγκλωβίσει στη φυλακή. Για τους νεοφώτιστους της παραβατικότητας ο φαύλος κύκλος αρχίζει: ο εγκλεισμός οδηγεί σε μια «επαγγελματική κατάρτιση» αρτιότερη που θ' αποδειχθεί η μόνη επαρκής όταν ξαναβρεθούν στο δρόμο. Η «μαύρη» οικονομία με τη σειρά της είναι ευάλωτη στην καταστολή, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που η τελευταία παροξύνεται για να επιβεβαιώσει συμβολικά την κρατική εξουσία στο όνομα της «απαίτησης του πολίτη για ασφάλεια».

Τι γίνεται στη χώρα της Παπαρίζου και του Παρθενώνα;

Αν και η Ελλάδα δεν έχει φτάσει ακόμα σε αριθμούς κρατουμένων αμερικανικών ή έστω ευρωπαϊκών διαστάσεων, εν τούτοις η ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων την τελευταία 20ετία αποτυπώθηκε και ποινικά. Έτσι, από το 1979 μέχρι το 2004 οι κρατούμενοι τριπλασιάστηκαν: από 2815 έφτασαν τους 8854. Μια ανάλυση της

σύνθεσής τους θα δείξει ότι ως προς την αιτία φυλάκισης οι καταδικασθέντες για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών αποτελούν το 40%, ως προς την εθνικότητα οι αλλοδαποί είναι πάνω από το 40% (και το 54% απ' αυτούς είναι αλβανοί) και ως προς το είδος κρατουμένων οι υπόδικοι είναι κάπου το 30%[12].

Η υπερσυμφόρηση, που συνήθως αποδίδεται σε «τεχνικούς λόγους» (καθυστέρηση στην ανέγερση νέων φυλακών κ.ά.), αντανακλά την άρνηση του κράτους να εφαρμόσει εναλλακτικές μορφές έκτισης ποινών (ημιελεύθερη διαβίωση, «κοινωφελής» εργασία, αναστολή υπό επιτήρηση, υφ' όρων απόλυση). Ουσιαστικά όμως αποδεικνύει ότι η κυρίαρχη, αν όχι η μόνη, απάντηση στις εναλλακτικές μορφές *επιβίωσης* πολλών προλετάριων (dealing, διαρρήξεις, κλοπές) είναι η ποινική, δηλ. ο μακρόχρονος εγκλεισμός. Ενδεικτικά, για την προλεταριακή προέλευση της πλειοψηφίας των εγκλείστων, από έρευνα στη φυλακή Διαβατών, προκύπτει ότι το 63,2% των κρατουμένων δεν έχει χρήματα ν' αγοράσει οτιδήποτε, οι αναλφάβητοι και στοιχειώδους εκπαίδευσης είναι το 66,6%, οι εργάτες, ανεπάγγελτοι, τεχνίτες, αγρότες το 70,6% και οι ηλικίας 21-30 είναι σχεδόν οι μισοί (46,4%). Το μόνο βήμα του ελληνικού κράτους προς την κατεύθυνση της αποσυμφόρησης ήταν αυτό της μεταφοράς αλλοδαπών κρατουμένων (βαλκάνιων αποκλειστικά) στις χώρες τους, με τελικό στόχο τη «φιλοξενία» τους σε νέες φυλακές εκεί με τη συνεργασία και χρηματοδότηση του ελληνικού κράτους. Πέρα από το ότι αποφεύγεται έτσι το υψηλότερο κόστος της ανέγερσης φυλακών εδώ, θα επωμιστεί μια άλλη χώρα το κόστος συντήρησης των κρατουμένων, που ουσιαστικά δεν είναι παρά το κόστος αναπαραγωγής των μελλοντικών ποινικών και άρα πάλι κρατουμένων, κ.ο.κ. Γιατί ποιος διαφωνεί για τις δυνατότητες «επαγγελματικής κατάρτισης» και τελειοποίησης της τεχνικής που προσφέρει η φυλακή, κυρίως στους νεαρούς κρατούμενους; Μέχρι και έρευνες ακαδημαϊκών το αποδεικνύουν: απ' το Πανεπιστήμιο Αθηνών διαπιστώθηκε η «αέναη επιστροφή στη φυλακή» νεαρών μετά την αποφυλάκισή τους. Απ' το 1993 ως το 1997 κατά μέσο όρο όλοι οι έγκλειστοι είχαν κρατηθεί τουλάχιστον δύο φορές[13]. Η έρευνα τους ακολούθησε μετά την αποφυλάκισή τους και βρήκε τους νεαρούς είτε άνεργους σε ποσοστό 28,3% είτε υπότροπους σε αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας.

12. Βλ. *Ελευθεροτυπία*, 15-11-04.
13. Βλ. *Ελευθεροτυπία*, 2-12-04.

Ουσιαστικά, ο εγκλεισμός και μάλιστα ο σωφρονιστικός πληθωρισμός της εποχής μας, αντί να επιφέρει «μείωση της εγκληματικότητας», σύμφωνα με μια μηχανική, «κοινή», δηλ. βλακώδη και λανθασμένη λογική που θεωρεί ότι οι «κακοί είναι πια στη φυλακή», λειτουργεί αντιστρόφως: «*Γιατί, από τη στιγμή που εφαρμόζεται στην περιστασιακή παραβατικότητα, ο ανεξέλεγκτος εγκλεισμός συνεπάγεται τη "στρατολόγηση" νέων παραβατών, κάτι που οφείλεται στην ανάγκη αναπλήρωσης. Έτσι, ένας μικροδιακινητής ναρκωτικών που τίθεται υπό κράτηση αντικαθίσταται αμέσως από έναν άλλο, αφού το εμπόρευμά του ικανοποιεί την υπάρχουσα ζήτηση και οι προσδοκίες οικονομικού κέρδους αξίζουν τον κόπο. Κι αν αυτός ο διάδοχος είναι αρχάριος, χωρίς φήμη στην πλατεία, θα είναι πιο επιρρεπής στη βία, για να καθιερωθεί και να εξασφαλίσει το εμπόριό του, κάτι που θα μεταφραστεί συνολικά σε αύξηση των "παρανομιών"*»[14].

Στο σύνολο των ποινικών, η δεύτερη γενιά μεταναστών, και δη αλβανών, βρίσκεται σε ανερχόμενη τροχιά, σε σημείο που οι ειδικοί (εγκληματολόγοι, κοινωνιολόγοι κ.ά.) μιλούν για «εγκληματοποίησή» τους. Κάπως έτσι, προφανώς, εννοεί το ελληνικό κράτος τον επαγγελματικό προσανατολισμό και τον «κοινωνικό μισθό» που προσφέρει σε μεγάλο κομμάτι των αλλοδαπών προλετάριων. Ταυτόχρονα, η ποινικοποίηση μεγάλου μέρους των μεταναστών συμβάλλει στη συντήρηση μιας δεξαμενής χαμηλόμισθων προλετάριων που ανταγωνίζονται τους ντόπιους ομοίους τους γύρω από το φθηνό μεροκάματο (ή την καλύτερη θέση στην ιεραρχία της «μαύρης» οικονομίας). Η «εγκληματικότητα των μεταναστών» λοιπόν είχε και έχει μια πιο αφανή αλλά πολύ υλική αξία χρήσης, συμπληρωματική αυτής του φτηνού εντυπωσιασμού μέσα από τα δελτία των 8.00, για την πρόκληση των ρατσιστικών αντανακλαστικών.

***

Αναλύσαμε μέχρι εδώ τη φυλακή και την παραβατικότητα από μια ταξική οπτική που βρίσκεται στον αντίποδα της καθεστωτικής συζήτησης για την παρανομία και τα αίτιά της και η οποία όλο και περισσότερο προβάλλει ως πανάκεια μια αστυνομική/ποινική αντιμετώπισή της. Πολλοί, που στέκονται κριτικά απέναντί της, πιστεύουν ότι αυτή η καθεστωτική αντίληψη «*πρέπει κατ' αρχήν να διευκρινίσει γιατί επικεντρώνεται στη μία ή την άλλη έκφραση της παραβατικότητας -στα κλιμακοστάσια των περιφερειακών εργατουπόλεων και όχι στους διαδρόμους των ξενοδοχείων των πόλεων, στις κλοπές τσαντών και κινητών τηλεφώνων και όχι στις χρηματιστηριακές καταχρήσεις και τις παραβάσεις του εργατικού ή του φορολογικού κώδικα κ.λ.π.*»[15]. Όμως, για μας, αυτή η αντίληψη δεν μπορεί να διευκρινίσει τίποτα εφόσον δεν είναι παρά ένα μέρος, το πιο βάναυσο ίσως και το πιο απάνθρωπο, μιας γενικότερης προπαγάνδας σχετικά με την επιτήρηση και την «ασφάλεια», όπως κι η φυλακή δεν είναι παρά το πιο βάρβαρο κομμάτι μιας <u>επιτηρούμενης κοινωνίας</u>. Μόνο η κριτική του γερο-τυφλοπόντικα μπορεί να διευκρινίσει τα πράγματα. Ας πάμε λοιπόν παρακάτω.

---

14. Βλ. Loic Wacquant, «Μειώνονται τα εγκλήματα, αυξάνονται οι φυλακισμένοι», *Le Monde Diplomatique/ Κυριακάτικη*, 24-10-04.

15. L. Wacquant, όπ.π.

ΟΜΟΡΦΟ ΣΑ ΦΥΛΑΚΗ ΠΟΥ ΚΑΙΓΕΤΑΙ

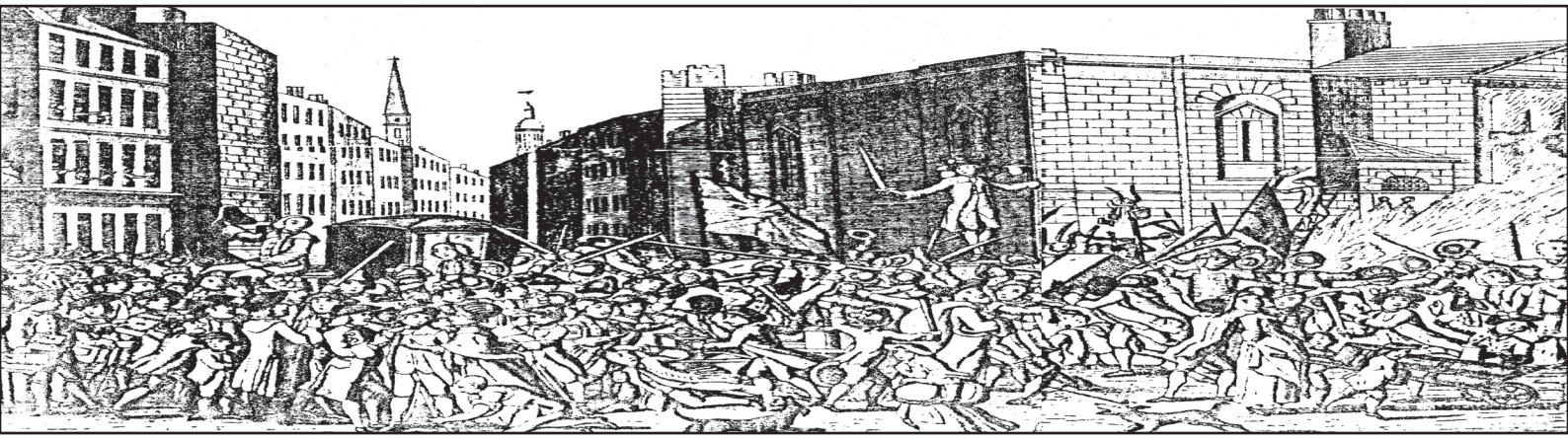

I

Άγρυπνοι και χωρίς μέλλον κουρελήδες ξεπήδησαν από τη νύχτα, ορμώντας κατά χιλιάδες από τις φτωχογειτονιές του ***Whitechapel*** *ή του* ***Southwark****, από τις τρώγλες και τα υπνωτήρια, από τα εργαστήρια και τις αποβάθρες, από τα μπουρδέλα και τα καπηλειά: αυτός ο κόσμος δεν έδινε δεκάρα για το βασιλιά και τον πάπα, τους τόριδες ή τους ουΐγους, για τις ιεροτελεστίες και τις προσόδους, για την τέχνη της διακυβέρνησης ή εκείνη της διοίκησης. Θέλουν να κόψουν τη γλώσσα εκείνων των ιεροκηρύκων της δεκάρας και να καταβροχθίσουν το χέρι εκείνων που τους πετάνε τα ψίχουλα της εμπορικής επέκτασης. Επιθυμούν την κατάργηση των νόμων και των αρχών και θέλουν τα πάντα να ανήκουν σε όλους. Θέλουν να δουν να φλέγονται τα κάτεργα σε μια πόλη άδεια από πλούσιους και φαφλατάδες. Επιθυμούν διακαώς το τέλος της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Δεν βλέπουν την ώρα να πραγματοποιήσουν το παλιό παραμυθένιο όνειρο των μεγάλων λονδρέζικων εξεγέρσεων: να δουν επιτέλους τις δημόσιες κρήνες να αναβλύζουν κόκκινο κρασί. Όλοι αυτοί οι ευγενείς ξεχύνονται στους δρόμους με μια ανήκουστη ευκινησία, χωρίζονται και ξανασμίγουν, συγκεντρώνονται και διασκορπίζονται, ανάλογα με την έμπνευσή τους. Η εξέγερση δεν περιορίζεται πίσω από τα οδοφράγματα ή στα εργατικά γκέτο, αλλά διασχίζει τη μητρόπολη, με την μορφή περιπλανώμενων συμμοριών οι οποίες συγκεντρώνουν ενισχύσεις απ' όπου περνάνε. Από τις αργές μαγικές παρελάσεις, προτιμάει το διασκορπισμό, την περιπλάνηση και το γρήγορο βηματισμό. Μη επιδιώκοντας την κατάκτηση της εξουσίας, αλλά την κατάλυσή της, καθιστώντας εφήμερες όλες τις αρχές και τα ταξικά προνόμια, επιλέγει τους στόχους της βάσει της ψυχογεωγραφικής εγγύτητας τους: λογαριασμοί που πρέπει να κλείσουν, πλούσιες επαύλεις για λεηλάτηση, σύμβολα της δουλείας που πρέπει να γκρεμιστούν. Δεν επιδιώκει να εμπλακεί σε μάχες, ούτε να στρατιωτικοποιήσει την αντιπαράθεση· με*

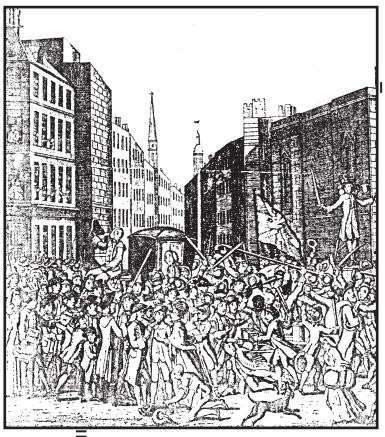

την παρουσία της παντού και τη ζωηρότητά της οργανώνει την εξόντωση όλων των διαχωρισμών. Ξεφωνίζει και ταπεινώνει τους εχθρούς της, καταστρέφει τα στολίδια του παρελθόντος, αλλά σχεδόν ποτέ δε σκοτώνει ούτε συλλαμβάνει αιχμαλώτους. Συνδεδεμένη μέσω της απουσίας της πειθαρχίας και του συντονισμού, η αδυναμία μιας στρατηγικής αποδεικνύεται σύντομα ότι αποτελεί το ατού αυτής της εξέγερσης που είναι πανταχού παρούσα. Τα αδύναμα στρατεύματα που βρίσκονται εκεί καταδιώκουν νωθρά τις λεγεώνες των εξεγερμένων χωρίς ποτέ να τολμούν να τις πλησιάζουν. Σε μία εποχή που έτεινε ακόμα μάλλον να τιμωρεί παρά να επιτηρεί, οι λιγοστές περιπολίες της αστυνομίας που οργώνουν τις συνοικίες είναι υποχρεωμένες να το βάλουν στα πόδια ή να συναδελφωθούν με το πλήθος μπροστά στον αριθμό και την αποφασιστικότητα των θερμοκέφαλων.

Για να απαντήσει στο λαό μένει μια χούφτα δεσμοφύλακες, πολιορκημένοι μέσα στη φυλακή του Νιούγκεητ. Η είδηση που αναγγέλλει πως η μεγαλύτερη φυλακή του βασιλείου βρίσκεται στο σημείο να καταληφθεί εξ εφόδου από το πλήθος, διαδίδεται στο Λονδίνο ταχύτατα και προσελκύει δεκάδες χιλιάδες περίεργους. Τα ψηλά τείχη του Νιούγκεητ κοντεύουν να πέσουν. Το δίκαιο είναι γυμνό.

II

Κτισμένη τον 12ο αιώνα και προαιώνιο σύμβολο της καταπίεσης, το Νιούγκεητ είναι η μεγαλύτερη και η παλαιότερη από τις φυλακές του Λονδίνου. Μόλις έχει επεκταθεί και διακοσμηθεί με διάφορα εξωτερικά στολίδια, αλλά τα τείχη της, που στάζουν τρόμο, δεν έχασαν τίποτα από τη φρίκη τους στα μάτια των κουρελήδων. Ανάμεσά τους κλεφτρόνια, διαρρήκτες, τσαντάκηδες και ληστές όλων των ειδικοτήτων, πόρνες και μέντιουμ, αλλά και μικροκλέφτες υπηρέτες ή αλήτες σε διένεξη με τους σπιτονοικοκύρηδές τους, χωρίς να παραλείψουμε τους θερμόαιμους πυγμάχους και τους δεξιοτέχνες του στιλέτου: είναι αναρίθμητοι οι φτωχοί που είναι φυλακισμένοι εκεί ή έχουν συγγενείς που σαπίζουν ή σάπισαν εκεί μέσα.

Η πτέρυγα των δεσμοφυλάκων πυρπολείται, δημιουργώντας ένα άνοιγμα στο τρομερό φρούριο. Ένας αυτόπτης μάρτυρας αναφέρει ότι κάποιοι εξεγερμένοι «αποφασισμένοι να το παραβιάσουν έσπασαν τις πόρτες με λοστούς και άλλα μέσα και ανέβηκαν στη στέγη του κτιρίου των κελιών, που συνδέει τις δύο πτέρυγες στις οποίες είναι κλεισμένοι οι κακοποιοί. Ξήλωσαν τη στέγη, έβγαλαν τα κουφώματα και κατέβηκαν από τις σκάλες. Ακόμα και ο ίδιος ο Ορφέας δεν είχε τόσο θάρρος και τόση τύχη· οι φλόγες τους έζωναν από παντού, ένα σώμα καταστολής θα μπορούσε να φτάσει ανά πάσα στιγμή, αλλά

αυτοί αψήφησαν όλους τους κινδύνους». Ο πρώτος απελευθερωτής που διείσδυσε στη φυλακή λεγόταν Tom Haycock. Στους δικαστές που θα τον ανακρίνουν σχετικά με το κίνητρο της συμμετοχής του στην κατάληψη του Νιούγκεητ, αυτός θα απαντήσει απλά: «Η Υπόθεση. – Τι άλλο; – Το πρωί δεν έπρεπε να είχε μείνει όρθια ούτε μια φυλακή στο Λονδίνο». Οι κατεδαφιστές που υιοθέτησαν αυτό το πρόγραμμα επιτίθενται με πίστη στο κτίριο, που κάποιοι γνώριζαν πολύ καλά και, πριν από οτιδήποτε άλλο, αρχίζουν να παραβιάζουν τις πόρτες των κελιών, να βγάζουν έξω τους κρατούμενους, οι οποίοι δέχονται τις επευφημίες του πλήθους καθώς βγαίνουν από τη στενή. Τους αποδίδονται τιμές, παρελαύνουν μαζί τους στο ρυθμό του κουδουνίσματος των αλυσίδων που ακόμα έχουν στα πόδια τους. Τους συνοδεύουν μέχρι τους σιδεράδες της γειτονιάς για να τους ελευθερώσουν από τα δεσμά τους, πριν τους αφήσουν να αναμιχθούν στο γενικό πανδαιμόνιο. Τριακόσιοι προλετάριοι, οφειλέτες ή «κακοποιοί», τρεις από τους οποίους θα έπρεπε να απαγχονιστούν την επομένη, ελευθερώνονται, ενώ οι απελευθερωτές τους, κουρνιασμένοι στους τοίχους της φυλακής, παρακολουθούν σαν εκστασιασμένοι, την πυρπόλησή της. Σα να θέλουν να την συδαυλίσουν, κάποιοι κατουρούν τη φυλακή, ξεστομίζοντας τρομακτικές βλαστήμιες. Στη βάση του τείχους ένας μεγάλος ξέφρενος χορός γιορτάζει την καταστροφή που εξελίσσεται. Το τζιν και το κρασί, τα οποία κατασχέθηκαν από τους δεσμοφύλακες, οι οποίοι τα εμπορεύονταν στους κακοποιούς της φυλακής, μοιράζονται μέσα σε κουβάδες. Ο χαράκτης και ποιητής Ουΐλλιαμ Μπλέηκ, που τότε ήταν 23 ετών, ήταν ανάμεσα σε αυτούς που συμμετείχαν στη γιορτή. Η φωτιά της ζωής που καταστρέφει το Newgate θα συνεχίσει να καίει για πολύ καιρό στο δημιουργικό βλέμμα του -εκείνες οι εξαίσιες στιγμές θα μείνουν το μυστικό των φλογερών οραμάτων του.

Julius Van Daal, *Bello come una prigione che brucia*, edizioni quattrocentoquindici, Torino 1998.

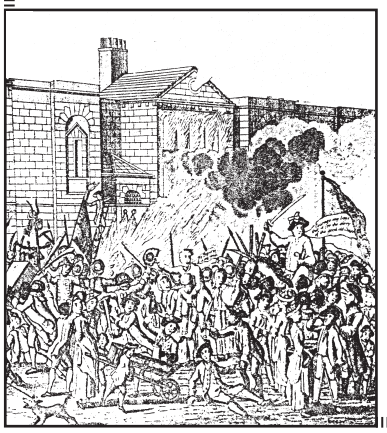

Το κείμενο περιγράφει τα γεγονότα που συνέβησαν τη νύχτα της 6ης προς 7η Ιουνίου 1780. Ο εμπρησμός της φυλακής του Νιούγκεητ ήταν ένα από τα επεισόδια της περίφημης προλεταριακής εξέγερσης που κράτησε από τις 4 ως τις 9 Ιουνίου 1780 και η οποία έμεινε στην αγγλική ιστορία ως Gordon Riots. 400 με 500 άνθρωποι σκοτώθηκαν εκείνες τις μέρες στη διάρκεια των συγκρούσεων με το στρατό.

ΤΟ ΘΟΛΟ ΙΧΝΟΣ ΤΩΝ ΣΤΙΣ ΑΓΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΕΔΙΑΔΕΣ

Εξώφυλλο του 2ου τεύχους του περιοδικού των Os Cangaceiros, νοέμβρης 1985

Marius Jacob

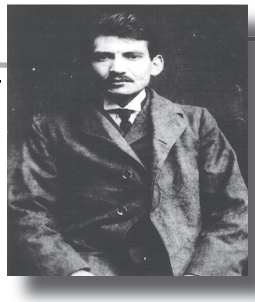

Κ: Πότε ξεκίνησε η ενασχόλησή σας με το ζήτημα των φυλακών; Το Μάη του 1985 με την εξέγερση στη Fleury-Merogis;

Os Cangaceiros: Όχι, το ενδιαφέρον μας για το σωφρονιστικό ζήτημα είναι πολύ παλιότερο. Πολλά από τα μέλη των Os Cangaceiros είχαν ήδη κάνει φυλακή, για αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου (κλοπή, απάτη κλπ.). Πάντως, οι Os Cangaceiros ήταν μια ομάδα που δρούσε παράνομα, χρηματοδοτούσε τις δραστηριότητές της από επιχειρήσεις ατομικής επανοικειοποίησης και κανένα μέλος της δε δούλευε…

Πρέπει να πούμε ότι στη Γαλλία μετά το 1968 πολλά ριζοσπαστικά στοιχεία είχαν ζήσει μια πραγματική κοινωνική και πολιτική ανταρσία μέσω της παραβατικότητας – εμπνευσμένη λίγο-πολύ από την αναρχική παράδοση των αρχών του 20ου αιώνα, αυτή του Marius Jacob και των Travailleurs de la Nuit[1] ή της συμμορίας Bonnot[2]. Παράλληλα αναπτυσσόταν μια μεγάλη αυθόρμητη νεανική παραβατικότητα, αυτή των συμμοριών της γειτονιάς που έρχονταν σε ρήξη με τους σχολικούς θεσμούς και τη μισθωτή εργασία (ένα πολύ αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι ο Georges Courtois)[3]. Όλος αυτός ο κόσμος συναντιόταν ξανά και ξανά κατά τη διάρκεια συγκρούσεων με την αστυνομία (διαδηλώσεις, ροκ συναυλίες …), όπως επίσης και στις ίδιες φυλακές…

Αλλά η εξέγερση έβραζε και στο εσωτερικό του σωφρονιστικού συστήματος. Και ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1974 με την εξέγερση των κεντρικών φυλακών Clairvaux και Nîmes (ιδρύματα για βαρυποινίτες). Η εξέγερση εξαπλώθηκε σχεδόν σε όλες τις γαλλικές φυλακές, οι οποίες καταστράφηκαν από τους στασιαστές (είχαμε γύρω στους δέκα νεκρούς). Μετά ήταν ο αγώνας ενάντια στις Πτέρυγες Υψίστης Ασφαλείας, κατασκευές αισθητηριακής αποστέρησης που συστηματοποιήθηκαν στα μέσα της δεκαετίας του ’70 για να σπάσουν τους ατίθασους κρατουμένους· αγώνας του οποίου σύμβολο υπήρξε ο Jacques Mesrine, ληστής τραπεζών που δραπέτευσε το 1978. Ο Mesrine εξάλλου δολοφονήθηκε στη ψύχρα το Νοέμβριο του 1979 από τους αστυνομικούς της δίωξης εγκλήματος[4].

Το 1983, ένα νέο κύμα εξεγέρσεων τάραξε τις γαλλικές φυλακές· ένα κίνημα που απαιτούσε την εφαρμογή των υποσχέσεων που είχε δώσει ο François Mitterand (κυρίως τη δημιουργία ελεύθερων χώρων επισκεπτηρίου, δηλαδή χωρίς το διαχωριστικό τζάμι ανάμεσα στους κρατούμενους και τους επισκέπτες τους). Πολλά άτομα, που αργότερα θα ξαναβρίσκονταν στους Os Cangaceiros, είχαν βγάλει τότε την αφίσα «*Είμαστε όλοι φυλακισμένοι*» που εξέφραζε την αλληλεγγύη τους στους στασιαστές και η οποία κολλήθηκε ευρέως στους τοίχους των μεγάλων πόλεων:

1. Στα τέλη του 19ου αιώνα το αναρχικό κίνημα στη Γαλλία είχε χωριστεί σε δύο τάσεις: την αναρχοσυνδικαλιστική και την ιλλεγκαλιστική (παράνομη) τάση της «ατομικής επανοικειοποίησης». Ο πιο γνωστός εκπρόσωπος της δεύτερης αυτής τάσης ήταν ο εργάτης Αλεξάντερ Μάριους Ζακόμπ (1879-1954), που έβλεπε την παράνομη δραστηριότητά του ως συμπληρωματική των μεγάλων συλλογικών εργατικών αγώνων ενάντια στο κεφάλαιο. Ήταν έφηβος τυπογράφος το 1896 όταν αμέσως μετά την πρώτη επαφή του με τον αναρχισμό πέρασε, μια Κυριακή εκλογών, στην άμεση δράση, ανατινάζοντας τις κάλπες σε μια πόλη κοντά στη Μασσαλία. Τον έδωσε ο ίδιος ο μπάτσος που του προμήθευσε τα εκρηκτικά και έκατσε στη φυλακή έξι μήνες. Γύρω στο 1900 έφτιαξε τους *Εργάτες της Νύχτας* (Travailleurs de la Nuit), μια συμμορία που ειδικεύτηκε με επαγγελματικό τρόπο στις διαρρήξεις και στην οργάνωση ενός κυκλώματος κλεπταποδοχής. Η συμμορία ξάφριζε μόνο «κοινωνικά παράσιτα», όπως τους αποκαλούσε,

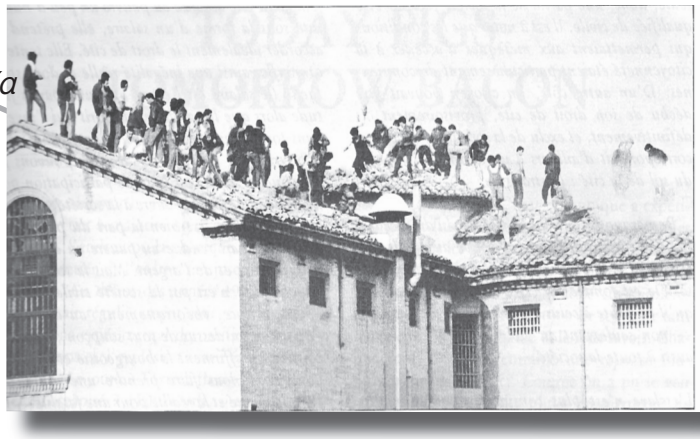

19/5/1985: Οι έγκλειστοι καταστρέφουν τη φυλακή του Μονπελιέ και συγκρούονται με τους μπάτσους. Έξω, το πλήθος, ανάμεσά τους συγγενείς και φίλοι των στασιαστών, επιτίθενται στην αστυνομία από πίσω.

Παρίσι, Μασσαλία, Λυών, Τουλούζη, Ναντ… (είχαμε άλλωστε κι ένα φίλο ανάμεσα σ' αυτούς που ξεκίνησαν τη στάση στη Fleury-Mérogis, τη μεγάλη φυλακή των παρισινών προαστίων). Πρέπει να σημειώσουμε ότι οι κρατούμενοι κατέκτησαν τους ελεύθερους χώρους επισκεπτηρίου ως αποτέλεσμα αυτών των εξεγέρσεων…

Συνεπώς, με την αναγγελία της πρώτης εξέγερσης την άνοιξη του 1985 (και πάλι στη Fleury-Mérogis), ολόκληρη η ομάδα Os Cangaceiros, που μόλις είχε συγκροτηθεί, συμφώνησε ομόφωνα ότι έπρεπε να παρέμβει έξω από τη φυλακή, με αφίσες ή προκηρύξεις αλλά επίσης και με κατάλληλες ενέργειες.

Κ: ***Θεωρούσατε τότε ότι «οι στασιαστές πρόβαλλαν πρακτικά ζητήματα» και δεν κινήθηκαν στην «αφηρημένη σφαίρα των δικαιωμάτων». Ποιά ήταν ακριβώς τα αιτήματα των εξεγερμένων, πώς συνδεθήκατε μαζί τους (υπήρχαν προσωπικές επαφές;) και πιο ήταν το χειροπιαστό αποτέλεσμα εκείνης της εξέγερσης του '85;***

Ο.C: Να πούμε ότι η εξέγερση των κρατουμένων της Fleury-Mérogis, η οποία στη συνέχεια εξαπλώθηκε σε πολλές γαλλικές φυλακές, αν μη τι άλλο διέκοψε απότομα τις ανούσιες δημόσιες συζητήσεις γύρω από την υποθετική «μεταρρύθμιση του σωφρονιστικού συστήματος», συζητήσεις οι οποίες είχαν κλείσει ήδη μια δεκαετία και θόλωναν τα νερά. Για μας, τα πράγματα ήταν ξεκάθαρα: αφού ο σκοπός της φυλακής είναι να τσακίσει σωματικά και ηθικά τα άτομα που διαφεύγουν τον έλεγχο της πειθαρχικής κοινωνίας (σχολείο, στρατός, μισθωτή εργασία), πώς να μιλήσουμε για μεταρρύθμιση; Το σωφρονιστικό ζήτημα θα μπορούσε να λυθεί μόνο σε μια επαναστατική προοπτική, που θα προϋπέθετε την κατάργηση αυτού του κατασταλτικού συστήματος. Στο μεταξύ, πιστεύαμε ότι θα μπορούσαν οι κρατούμενοι να αλλάξουν το συσχετισμό δύναμης εις βάρος της σωφρονιστικής διαχείρισης, να πάρουν λίγο τα πάνω τους… Οι εξεγερμένοι της Fleury-Mérogis, δεν έκαναν καθόλου λόγο για τη μεταρρύθμιση των φυλακών· είχαν μόνο τέσσερις πρακτικές απαιτήσεις: αμνηστία των στασιαστικών πράξεων, κατάργηση των κελιών απομόνωσης (mitard), άμεση μείωση όλων των ποινών και κατάργηση της διπλής ποινής[5]. Εμείς κρίναμε απαραίτητο να στηρίξουμε και να δημοσιοποιήσουμε αυτές τις απαιτήσεις στον έξω κόσμο. Για αρχή, διακινήσαμε μια μπροσούρα με τίτλο «*Η ελευθερία είναι το έγκλημα που περιέχει όλα τα εγκλήματα*».

Εκείνη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεν είχαμε προσωπικές επαφές μέσα στη φυλακή, αλλά ένα χρόνο αργότερα συναντήσαμε ένα νέο που είχε συμμετάσχει στην εξέγερση της φυλακής St Paul στη Λυών, τον Ιούλιο του 1985, με τον οποίο

δηλ. παπάδες, πλούσιους και στρατιωτικούς αλλά όχι «χρήσιμους αστούς επαγγελματίες» όπως γιατρούς και συγγραφείς. Κάποια από τα μέλη έδιναν το ένα δέκατο των λαφύρων τους για την ενίσχυση του αναρχικού τύπου. Επειδή απέφευγαν τις δολοφονίες και τη χρήση σωματικής βίας, είχαν τελειοποιήσει ένα σύστημα κλειδαριών με το οποίο σφράγιζαν όλες τις εξόδους των κτιρίων μέσα στα οποία εργάζονταν. Ο Ζακόμπ παραδέχτηκε αργότερα τη συμμετοχή του σε 109 διαρρήξεις. Μια από τις πιο αξιομνημόνευτες ήταν αυτή στον Καθεδρικό ναό της Τουρ, απ' όπου πήραν ανεκτίμητες ταπετσαρίες του 17ου αι. και έγραψαν στον τοίχο «*Μεγαλοδύναμε θεέ, βρες τους κλέφτες σου*». Δεν ήταν βέβαια ο θεός αλλά οι μπάτσοι που τελικά τους ανακάλυψαν και τερμάτισαν τρία χρόνια εντατικής νυχτερινής εργασίας. Το Μάρτη του 1905 ο Ζακόμπ καταδικάστηκε σε ισόβια καταναγκαστικά έργα στη σωφρονιστική αποικία στα νησιά Σαλύ. Χάρις όμως σε μια καμπάνια που ξεκίνησαν οι φίλοι του πετυχαίνει τη μείωση της ποινής του και απελευθερώνεται τελικά το 1928. Κάνοντας τον

και γίναμε φίλοι. Γενικά, το κύριο αποτέλεσμα αυτών των εξεγέρσεων ήταν ένας γενικευμένος αναβρασμός μέσα στις γαλλικές φυλακές (όπως επίσης και ένα νέο κύμα εξεγέρσεων το 1987, κυρίως στις φυλακές Baumettes, στη Μασσαλία, το δεύτερο σε μέγεθος σωφρονιστικό ίδρυμα της Γαλλίας και ένα από τα πιο σκληρά).

Κ: ***Είχαν προσπαθήσει τότε να παρουσιάσουν την εξέγερση ως έργο της Action Directe[6]. Εσείς ήσασταν απ' αυτούς που κατήγγειλαν αυτό το ψεύδος και τη συμμετοχή της A.D. σ' αυτό. Ποιά ήταν γενικά η στάση σας απέναντι στην A.D. και άλλους πολιτικούς κρατούμενους;***

Ο.C: Στην πραγματικότητα, οι εξεγέρσεις μέσα στις γαλλικές φυλακές ήταν πάντα έργο των φυλακισμένων για κοινά ποινικά αδικήματα. Σε κάθε περίπτωση, δεν υπήρχαν εκατοντάδες πολιτικοί κρατούμενοι όπως στην Ιταλία. Όσο για την Action Directe, αυτή δεν είχε τα μέσα να παρέμβει εκεί, πόσο μάλλον να ιδιοποιηθεί την καθοδήγηση. Παρόλα αυτά, πριν το 1985, αρκετοί στρατευμένοι κρατούμενοι, της A.D. ή άλλων γκρουπούσκουλων, είχαν διεκδικήσει το καθεστώς του πολιτικού κρατούμενου, το οποίο τους είχαν αρνηθεί. Σε σχέση μ' αυτό, η στάση μας ήταν απλή: όπως αρνούμασταν το μοντέλο της πρωτοπορίας, που ενσάρκωναν ομάδες όπως η A.D. ή άλλες (RAF, Ερυθρές Ταξιαρχίες κλπ.), έτσι απορρίπταμε και αυτή τη διεκδίκηση η οποία στόχευε στο να ωφεληθούν κάποιοι από ένα ιδιαίτερο καθεστώς, το οποίο αρνούνταν στους άλλους κρατούμενους. Τα πλεονεκτήματα του πολιτικού καθεστώτος για όλους ή για κανέναν: αυτή θα ήταν η θέση μας πάνω στο ζήτημα, αν έπρεπε να τοποθετηθούμε. Ωστόσο, κάποιες ραδιοφωνικές εκπομπές [γύρω από τα ζητήματα των] φυλακισμένων είχαν αναμείξει αυτές τις εξεγέρσεις του 1985 με αυτήν τη διεκδίκηση και εμείς ξεκαθαρίσαμε τα πράγματα με μια ανακοίνωσή μας τον Αύγουστο του 1985.

Κ: ***Υπήρχαν εκείνη την εποχή άλλες πολιτικές ομάδες που ασχολούνταν με τις φυλακές; Ποιά ήταν η σχέση σας μ' αυτές; Συμμετείχατε σε κάποιες ευρύτερες καμπάνιες ενάντια στις φυλακές;***

Ο.C: Όχι. Καμιά πολιτική οργάνωση δεν ήταν αλληλέγγυα στις εξεγέρσεις του 1985. Μόνο κάποιες ραδιοφωνικές εκπομπές, μια εφημερίδα που έβγαινε από πρώην φυλακισμένους στη Lille, το δελτίο *Prisonniers de la Democratie (Οι Αιχμάλωτοι της Δημοκρατίας)* και εμείς: αυτοί ήταν όλοι.

Όσον αφορά εμάς, στη συνέχεια διεξήγαμε, τον Ιανουάριο του 1986, μια

απολογισμό της ζωής του το 1948, στο Souvenirs d' un demi-siècle, γράφει: «*Δεν πιστεύω ότι ο ιλλεγκαλισμός μπορεί να απελευθερώσει το άτομο μέσα στην παρούσα κοινωνία. Ακόμα και αν καταφέρει να απελευθερωθεί από ορισμένους περιορισμούς χρησιμοποιώντας αυτό το μέσο, η άνιση φύση αυτού του αγώνα θα δημιουργήσει άλλους που θα είναι ακόμα χειρότεροι και, στο τέλος, θα οδηγηθεί στην απώλεια της ελευθερίας του, της λίγης ελευθερίας που απέκτησε, και μερικές φορές της ζωής του. Βασικά, ο ιλλεγκαλισμός, ως πράξη εξέγερσης, είναι υπόθεση ταμπεραμέντου μάλλον παρά θεωρία. Γι' αυτό και δεν μπορεί να έχει μια εκπαιδευτική επίδραση πάνω στις εργαζόμενες μάζες ως σύνολο. Εννοώ αξιόλογη εκπαιδευτική επίδραση*».

2. Ο μηχανικός αυτοκινήτων Ζυλ Μπονό (1876-1912), που ξεκίνησε τη δραστηριότητά του έξι χρόνια μετά τη σύλληψη του Ζακόμπ, δεν ήταν από αυτούς που ενδιαφέρονταν για την «εκπαιδευτική επίδραση» των ενεργειών του. Ακραία περίπτωση αμοραλιστή ατομικιστή, ο Μπονό ήταν ο άνθρωπος του «ζήσε γρήγορα, πέθανε νέος». Το 1911 οργάνωσε μια συμμορία αποτελούμενη από κοινοβιακούς αναρχικούς, λιποτάκτες, συνδικαλιστές και παράνομους και ξεκίνησε το Δεκέμβρη της ίδιας χρονιάς ένα μπαράζ ληστειών σε τράπεζες. Η συμμορία δε δίσταζε

εκστρατεία αλληλεγγύης προς τους απαγωγείς ομήρων του Δικαστικού Μεγάρου της Ναντ. Να τι είχε συμβεί: στις 20 Δεκεμβρίου 1985 δύο άνθρωποι, ο Georges Courtois και ο Patrick Thiolet, δικάζονταν σ' αυτό το Μέγαρο για ένοπλη ληστεία. Ένας φίλος τους, ο Karim Khalki, ένας μαροκινός που είχε μόλις αποφυλακιστεί, μπούκαρε στην αίθουσα κρατώντας ένα όπλο και μερικές χειροβομβίδες και κράτησε ομήρους τους δικαστές, τους δικηγόρους, τους ενόρκους, τους δημοσιογράφους και κάποιους φοιτητές που παρακολουθούσαν τη δίκη. Το πρώτο τους αίτημα ήταν να μιλήσουν μπροστά στις κάμερες της τηλεόρασης, πράγμα που έγινε. Με το όπλο στο χέρι, ο Georges Courtois μίλησε για ώρες καταφερόμενος ενάντια στο δικαστικό και σωφρονιστικό σύστημα, όμως τα κανάλια έδωσαν σε απ' ευθείας μετάδοση μόνο ένα μικρό κομμάτι του λόγου του που πάντως έκανε το γύρο του κόσμου. Το δεύτερο αίτημά τους ήταν να τους δωθεί ένα αυτοκίνητο και ένα αεροπλάνο για να φύγουν από τη χώρα. Στο αεροδρόμιο μετέφεραν μαζί τους μόνο τους δύο δικαστές. Εκεί παραδόθηκαν αφού τους δόθηκε η υπόσχεση των αρχών ότι ο Khalki θα απελαυνόταν σε μια αραβική χώρα της προτίμησής του. Αντί γι' αυτό όμως φυλακίστηκε και έτσι ξεκίνησε απεργία πείνας. Για να δημοσιοποιήσουμε το αίτημα του Khalki να απελευθερωθεί και να απελαθεί διακόψαμε την κίνηση του μετρό σε ένα σημαντικό κομμάτι του Παρισιού για πάνω από μια ώρα (ρίχνοντας απλώς ορισμένα βαριά αντικείμενα πάνω στις ράγες και κόβοντας μερικά κεντρικά καλώδια)[7].

Κ: ***Αποκαλέσατε τις ενέργειες σαμποτάζ που κάνατε «έργο οργανωμένων προλετάριων». Είχατε εμπνευστεί από ενέργειες όπως αυτές των σιδηροδρομικών;***

Ο.C: Στην πραγματικότητα, η μεγάλη απεργία των σιδηροδρομικών υπαλλήλων έλαβε χώρα τον Δεκέμβριο 1986 - Ιανουάριο 1987. Μέχρι τότε εμείς είχαμε ήδη πραγματοποιήσει τις «σιδηροδρομικές» μας ενέργειες. Η ιδέα ήταν η εξής: το μπλοκάρισμα των τρένων ή του μετρό, στην ανάγκη σαμποτάροντας τις εγκαταστάσεις, είναι ένας πολύ εύκολος τρόπος δράσης στον οποίο καταφεύγουν εργάτες που απεργούν ή αγανακτισμένοι αγρότες. Γιατί όχι και οι φίλοι των στασιαστών; Γενικότερα, σκεφτόμασταν από πάντα ότι έπρεπε να αναπτύξουμε τρόπους δράσης προσιτούς σε όλους (αντίθετα με τις ενέργειες του τύπου «πρωτοποριακός στρατός»). Σαμποτάραμε επίσης την εκτύπωση των εφημερίδων, για να τις τιμωρήσουμε για τις στήλες τους κατά των εξεγερμένων, ρίχνοντας απλώς λίγο χαλίκι στα τυπογραφικά πιεστήρια… Στην Τουλούζη μια εταιρεία η οποία

να πυροβολεί στο ψαχνό. Ειπώθηκε γι' αυτούς ότι μπήκαν στη σύγχρονη εποχή πριν την αστυνομία. Πράγματι, η συμμορία Μπονό οργάνωσε την πρώτη ληστεία με αυτοκίνητο στην ιστορία, σε μια εποχή που οι μπάτσοι πήγαιναν ακόμα με το ποδήλατο. Η εποποιία τους κράτησε μόλις τέσσερις μήνες, ο Μπονό δολοφονήθηκε από 500(!) ένοπλους μπάτσους και στρατιώτες σ' ένα αγρόκτημα στο Σουαζύ-λε-Ρουά όπου είχε καταφύγει και τα υπόλοιπα μέλη καταδικάστηκαν σε θάνατο ή σε ισόβια.

3. Για τον Ζωρζ Κουρτουά βλ. παρακάτω στη συνέντευξη και στη σημείωση 6.

4. Για τη ζωή του Μεσρίν βλ. την αυτοβιογραφία του με τον τίτλο *Το Ένστικτο του Θανάτου* (ελλ. εκδ. Ελεύθερος Τύπος).

5. Η διπλή ποινή αφορά την απέλαση των ξένων εκτός γαλλικής επικράτειας μόλις εκτίσουν την κανονική ποινή τους. Η λέξη mitard σημαίνει στην αργκό μπουντρούμι,

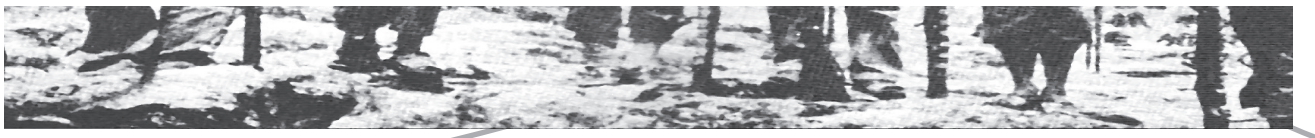

κελί τιμωρίας όπου οποιοσδήποτε κρατούμενος μπορούσε να βρεθεί απομονωμένος, απ' τη μια μέρα στην άλλη, για παράβαση του εσωτερικού κανονισμού της φυλακής.

εκμεταλλευόταν την εργασία των κρατουμένων πήρε φωτιά, με λίγη βενζίνη…

Κ: ***Πιστεύατε τότε ότι, παρουσιάζοντάς σας σαν «τρομοκράτες», τα ΜΜΕ και το κράτος προσπαθούσαν να παρουσιάσουν «κάθε πράξη εξέγερσης ως πράξη τρομοκρατίας». Φαίνεται ότι σήμερα αυτή η πρακτική του κράτους και των ΜΜΕ έχει ενταθεί και παγκοσμιοποιηθεί (βλ. «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας»).***

Ο.C.:Τα μίντια μας αποκαλούσαν εκείνη την εποχή «τρομοκράτες της σιδηροδρομικής γραμμής», κυρίως μετά τη σύλληψη τεσσάρων από εμάς τον Ιούλιο του 1986. Αλλά πολύ γρήγορα φάνηκε ότι δε βάζαμε σε κίνδυνο τη ζωή κανενός. Λέγοντας αυτό, έμπαινε ένα ζήτημα: η δράση μας εξαρτιόταν από το ραδιοφωνικό ή τηλεοπτικό κουτί. Με άλλα λόγια, λάμβανε χώρα στο εσωτερικό ενός δημόσιου χώρου που στην πραγματικότητα ήταν ελεγχόμενος από τα μίντια. Αλλά και από εκεί μπορούσαμε να φτάσουμε στους κρατούμενους, οι οποίοι διάβαζαν εφημερίδες και άκουγαν ραδιόφωνο (μετά απέκτησαν και τηλεόραση). Το γεγονός ότι εξαρτιόμασταν από τη μαζική απήχηση των ΜΜΕ συνιστούσε το όριο της δράσης μας (ως προς αυτό, η απίστευτη και καταπληκτική χρήση και μεταστροφή των μίντια από τους τρεις της Ναντ το Δεκέμβριο του 1985 έδινε μια απάντηση).

Αργότερα πληροφορηθήκαμε ότι η δράση μας είχε μεγάλη απήχηση μέσα στη φυλακή και ότι οι ίδιοι οι εξεγερμένοι την αντιλαμβάνονταν ως εμψυχωτική. Η αναφορά μας ήταν το κίνημα των φυλακισμένων στην Ισπανία στο τέλος της δεκαετίας του '70, ένα κίνημα που είχε μεγάλη εξωτερική υποστήριξη από τις οικογένειες, τους φίλους των κρατουμένων και ολόκληρο τον ιβηρικό ελευθεριακό χώρο. Αλλά η Γαλλία της δεκαετίας του '80 δεν ήταν η μετα-φρανκική Ισπανία…

Η διαφορά ανάμεσα σε μας και την τρομοκρατία τύπου A.D. ή E.T., είναι ότι η δράση μας είχε σα στόχο να δημιουργήσει μια γέφυρα ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό της φυλακής· απευθυνόταν άμεσα στους φυλακισμένους. Ενώ η τρομοκρατία απευθυνόταν μόνο στο Κράτος, με το οποίο έθετε επί σκηνής μια μονομαχία της οποίας οι άνθρωποι ήταν απλοί θεατές. Πάνω απ' όλα, αυτό το θέαμα ενισχύει τη νομιμότητα της κρατικής μηχανής, η οποία υποτίθεται ότι προστατεύει τους απλούς πολίτες από την ομαδική τυφλή βία έξαλλων τρελών… Από τότε κιόλας βλέπαμε να λαμβάνει χώρα το θέαμα της τρομοκρατίας και της αντιτρομοκρατίας και διαβλέπαμε τη λογική που κυριαρχούσε εκεί. Πρόσφατες ενέργειες αγωνιζόμενων εργατών (Cellatex, Daewoo κλπ.) χαρακτηρίστηκαν από τα μίντια ως «κοινωνική τρομοκρατία», ενώ πρόκειται απλώς για το παλιό καλό σαμποτάζ το οποίο ο Emile Pouget εγκωμίαζε στις αρχές του 20ου αιώνα![8]

6. Μια γενική ιδέα για τις απόψεις και τις δραστηριότητες της Action Directe (Άμεση Δράση), ή μάλλον μιας συγκεκριμένης τάσης της, μπορεί κανείς να πάρει από το βιβλίο *Η Ιστορία της Action Directe: Χρονικό-Κείμενα-Συνεντεύξεις* (Αθήνα, 2004).

7. Ο Ζωρζ Κουρτουά (που σόκαρε τη Γαλλία το 1985 όταν δήλωσε ότι «*είμαι περήφανος που απελευθερώθηκα από έναν άραβα*») πλήρωσε την άρνησή του να εργαστεί και την επιλογή του να βγάλει φράγκα από τις ληστείες με πάνω από 25 χρόνια στη στενή. Αποφυλακίστηκε στα τέλη του 1997. Ο Καρίμ Χάλκι, μετά από 14 χρόνια κράτηση και τρεις πολυήμερες απεργίες πείνας, απελάθηκε τελικά στο Μαρόκο το Μάη του 2000.

8. Ο γάλλος αναρχοσυνδικαλιστής Εμίλ Πουζέ (1860-1931) υπήρξε ο πρώτος και μεγαλύτερος θεωρητικός του σαμποτάζ (=

Κ: ***Λέγατε τότε ότι «η κοινωνική ειρήνη εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον υπερπληθυσμό των φυλακών». Αν σκεφτεί κανείς την πολιτική της «μηδενικής ανοχής» από τη δεκαετία του '90 και μετά, αυτό ακούγεται σήμερα σαν προφητικό. Ποιά είναι η κατάσταση που επικρατεί στη Γαλλία, σε σχέση με την επιτήρηση και τις φυλακές, σήμερα;***

Ο.C: Στην πραγματικότητα, η κοινωνική ειρήνη βασίζεται ουσιαστικά στον κατακερματισμό και τον ατομικισμό στο εσωτερικό της εργατικής τάξης, σε συνδυασμό με το αίσθημα του μοιραίου που καλλιεργείται από το θέαμα. Αλλά ήδη βλέπαμε ένα ολόκληρο πλήθος νεαρών χωρίς κανένα άλλο μέλλον εκτός από αυτό της κοινωνικής ανασφάλειας, και για τους οποίους η φυλακή συνιστούσε ένα πέρασμα σχεδόν αναπόφευκτο. Αυτή η τάση ενισχύθηκε κατά πολύ από τότε: το 1985 υπήρχαν 45.000 κρατούμενοι ενώ σήμερα γύρω στους 60.000. Απέχουμε βέβαια από τα αντίστοιχα αμερικανικά μεγέθη αλλά η λογική είναι η ίδια.

Το βιβλίο του γάλλου Loïc Wacquant, *Les prisons de la misère*[9] περιγράφει καλά αυτή τη διαδικασία στις ΗΠΑ, όπου το σωφρονιστικό σύστημα έγινε εξ' ολοκλήρου ένας τομέας καπιταλιστικής δραστηριότητας, όπως η σιδηρουργία και οι αεροπορικές εταιρείες… Η Γαλλία ακολουθεί αυτό το αμερικανικό μοντέλο, δηλαδή το μοντέλο μιας ολοκληρωτικά κατακερματισμένης κοινωνίας όπου βασιλεύει ο πόλεμος όλων εναντίον όλων και όπου ο κρατικός Λεβιάθαν μεταχειρίζεται τους ανεπιθύμητους με τη μεγαλύτερη αυστηρότητα. Κατά κάποιο τρόπο, το όραμα της κοινωνίας που είχε ο Hobbes και το οποίο ενέπνευσε όλους τους απόλυτους μονάρχες και στη συνέχεια τους ιδρυτές του δημοκρατικού Κράτους, κυρίως του αμερικανικού και του γαλλικού, αυτό το όραμα κατέληξε να αντιστοιχεί στην πραγματικότητα της κοινωνίας, μετά από αρκετούς αιώνες αστικής κυριαρχίας. Και σ' αυτό το στάδιο, η έννοια της «μηδενικής ανοχής» έρχεται την κατάλληλη στιγμή να καθησυχάσει τους απλούς ατομικιστές πολίτες, που από τη μια είναι τρομοκρατημένοι από τη μικροεγκληματικότητα και από την άλλη από το φάντασμα της τρομοκρατίας· έννοια εξαγόμενη εδώ και κάποια χρόνια από τις ΗΠΑ προς τη Δυτική Ευρώπη και η οποία τείνει να τυποποιηθεί τόσο στη μιντιακή γλώσσα όσο και στις αστυνομικές πρακτικές, με αποτέλεσμα να γεμίζουν συνέχεια οι φυλακές… Και οι ποινές που επιβάλλονται από τα δικαστήρια στη Γαλλία δεν έχουν σταματήσει να

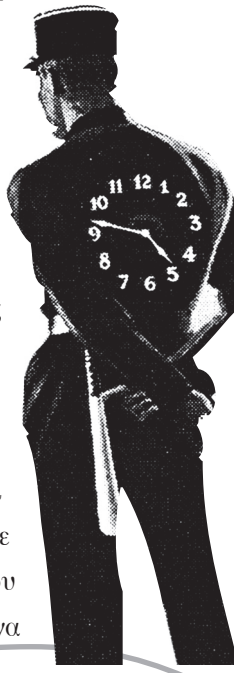

δολιοφθορά, μια λέξη που προέρχεται από την ιδιωματική χρήση της λέξης *sabot*, σε φράσεις όπως "dormir comme un sabot", δηλ. «κοιμάμαι βαθειά» και "travailler comme un sabot", δηλ. «δουλεύω αργά, αδέξια ή υπερβολικά προσεκτικά»). Στο έργο του *Le Sabotage* (1909), ο Πουζέ κατέγραψε συστηματικά όλες τις μορφές σαμποτάζ που αυθόρμητα χρησιμοποιούσαν οι εργάτες εκείνη την εποχή: από τη σκόπιμη μείωση της παραγωγής μέσω της επιβράδυνσης και την παραγωγή ελλατωματικών προϊόντων ως την αποκάλυψη των βιομηχανικών ή εμπορικών μυστικών της εταιρείας (δημοσιοποιώντας επίσης πληροφορίες για νοθευμένα ή σκάρτα προϊόντα) και την κωλυσιεργία μέσω της σχολαστικής εφαρμογής των κανονισμών. Για να μην αναφερθούμε βέβαια στην καταστροφή των μηχανών και των άλλων εμπορευμάτων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι κατά τη διάρκεια απεργιών των σιδηροδρομικών τις χρονιές 1910-1911, καταγράφτηκαν σχεδόν 3000 περιστατικά κοψίματος καλωδίων. Η κατάληψη της κλωστοϋφαντουργίας

Cellatex στη μικρή πόλη Givet κοντά στα γαλλο-βελγικά σύνορα τον Ιούλιο του 2000 έμεινε στην ιστορία για την εξαιρετικά βίαιη αντίδραση των απολυμένων εργατών της. Η ανακοίνωση της χρεωκοπίας της εταιρείας στις 5 Ιουλίου εκείνης της χρονιάς ήταν ένα από τα τελευταία επεισόδια της αποβιομηχάνισης και της αναδιάρθρωσης στη βόρεια Γαλλία. Η κάποτε ανθούσα εταιρεία, η οποία είχε περιέλθει μέσα στη δεκαετία του '90 στην ιδιοκτησία μιας αυστριακής πολυεθνικής που ήθελε να λεηλατήσει τα περιουσιακά της στοιχεία, είχε καταλήξει να απασχολεί μόλις 153 εργάτες. Όταν ανακοινώθηκε η απόλυσή τους, οι εργάτες ήξεραν ποιό όπλο έπρεπε να χρησιμοποιήσουν. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε χαρακτηρίσει τη Cellatex ως ένα άκρως επικίνδυνο για το περιβάλλον εργοστάσιο λόγω του θειϊκού οξέος και των άλλων χημικών που χρησιμοποιούσε. Οι εργάτες όχι μόνο απείλησαν να το τινάξουν στον αέρα αν δεν ικανοποιούνταν τα αιτήματά τους αλλά έριξαν κιόλας 5000 λίτρα οξέος, βαμμένα στο κόκκινο, σε ένα ρέμα που οδηγούσε στον ποταμό Meuse. Η πυροσβεστική

γίνονται όλο και πιο βαριές εδώ και είκοσι χρόνια, ενώ γίνεται όλο και πιο δύσκολο για τους κρατούμενους να κερδίσουν μια απελευθέρωση υπό όρους.

Και αυτό όχι μόνο δεν προκαλεί πια καθόλου διαμαρτυρίες, αλλά αντίθετα φαίνεται ότι αυτό το κατασταλτικό ρεύμα τυγχάνει μιας αρκετά ευρείας συναίνεσης μέσα στη γαλλική κοινωνία. Τα συμπτώματα της κοινωνικής διάλυσης γίνονται όλο και πιο εμφανή: έτσι σε πολλά προάστια, η επιχείρηση ναρκωτικά έχει πάρει τις διαστάσεις ενός μαφιόζικου συστήματος, συνιστώντας τη μοναδική «επαγγελματική» προοπτική για πολλούς εφ' όρου ζωής ανέργους και σήμερα ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού που βρίσκεται στη φυλακή συνδέεται με αυτά τα αδικήματα. Αυτό είναι που έχει αλλάξει σε σχέση με το 1985, όταν οι απόπειρες κατά της ιδιοκτησίας συνιστούσαν ακόμη τα κύρια αδικήματα που τιμωρούνταν με φυλάκιση. Δεν είναι τυχαίο που οι εξεγέρσεις συχνά ξεκινούσαν από ληστές τραπεζών.

Με τους ντήλερς, η στάση της ολικής ανυπακοής πολλών παραβατικών νεαρών εδώ και είκοσι χρόνια εξελίχθηκε σε μια προσαρμογή στους καπιταλιστικούς μηχανισμούς, μέσω της μαφίας των ναρκωτικών. Πριν από είκοσι χρόνια, ο ήρωας των νεαρών των προαστίων ήταν ο Jacques Mesrine, ένας γνήσιος εξεγερμένος. Εδώ και δέκα περίπου χρόνια, είναι μια κινηματογραφική φιγούρα, ο Toni Montana, ο ντήλερ που υποδύεται ο Al Pacino στο *Σημαδεμένο*… Σ' αυτό προστίθεται κι ένα άλλο γεγονός· πολλοί άνθρωποι που δεν είναι παραβατικοί βρίσκονται στη φυλακή: μετανάστες χωρίς χαρτιά, δυνητικοί οικότροφοι ψυχιατρείων που είναι εξάλλου υπερφορτωμένα…

Έτσι όπως έχουν τα πράγματα, όσα συμβαίνουν μέσα στις γαλλικές φυλακές δεν ακούγονται πια. Να σημειώσουμε ωστόσο την ύπαρξη, στο τέλος της δεκαετίας του '90 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, μιας εφημερίδας που επικεντρώνεται στη ριζοσπαστική αμφισβήτηση του σωφρονιστικού συστήματος· πρόκειται για την *L' Envolée* (Το Φτερούγισμα) που έχει μια κοντινή με τους Os Cangaceiros οπτική.

Κ: ***Τι ήταν το «Πρόγραμμα 13000» ενάντια στο οποίο κινητοποιηθήκατε το 1989-90; Τι ενέργειες είχατε κάνει και που κατέληξαν;***

Ο.C: Αυτό το πρόγραμμα προοριζόταν επίσημα να λύσει το πρόβλημα του υπερπληθυσμού των φυλακών, κατασκευάζοντας καινούργιες φυλακές με

χωρητικότητα 13.000 θέσεων. Εμείς λέγαμε αντίθετα ότι αυτές οι πρόσθετες 13.000 θέσεις θα συνιστούσαν μια έκκληση στα δικαστήρια για να στέλνουν όλο και περισσότερους ανθρώπους στη φυλακή για όλο και περισσότερο χρόνο. Και η συνέχεια επιβεβαίωσε τους φόβους μας! Έτσι το 1990 επιδοθήκαμε σε μια σειρά ενεργειών σε διάφορες περιοχές της χώρας (κυρίως εμπρησμούς…) που είχαν στόχο τις εταιρείες που δούλευαν σ' αυτά τα σωφρονιστικά εργοτάξια. Επίσης, ξυλοφορτώσαμε και στείλαμε στο νοσοκομείο έναν αρχιτέκτονα που είχε εμπνευστεί κάποια από αυτά τα μελλοντικά ιδρύματα. Κάθε φορά, στέλναμε ένα γράμμα με το λογότυπο των Os Cangaceiros που εξηγούσε την ενέργεια. Το φθινόπωρο του 1990, στείλαμε σχεδόν παντού, οικειοποιούμενοι τα ταχυδρομικά μέσα, τα σχέδια πολλών υπό κατασκευή φυλακών, τα οποία είχαμε κλέψει, μαζί με γράμματα που προέτρεπαν τους ανθρώπους να τα διακινήσουν για να βοηθήσουν πιθανούς μελλοντικούς δραπέτες… Μετά εκδόσαμε έναν ολοκληρωμένο φάκελο που εξιστορούσε συνολικά τη δράση μας και γνωστοποιούσε σχέδια, τεχνικές σημειώσεις και γράμματα ανάληψης ευθύνης. Εξελίχθηκε σε ένα τεράστιο σκάνδαλο σε ολόκληρη τη Γαλλία και αρκετούς μήνες μετά η αστυνομία οργάνωνε ακόμη εφόδους στο ριζοσπαστικό χώρο για να βρει τους δράστες του σκανδάλου… οι οποίοι ήταν ήδη μακριά!

Κ: ***Το φαινόμενο των beaufs[10] εξακολουθεί να υπάρχει; Ο νόμος περί «νόμιμης αυτοάμυνας» εξακολουθεί να συγκαλύπτει τις δολοφονίες που διαπράτουν οι μικροαστοί;***

Ο.C: Αυτές οι με συνοπτικές διαδικασίες εκτελέσεις που εκείνη την εποχή είχαν τόσο τραυματίσει τους νεαρούς μετανάστες, μειώθηκαν, εν μέρει γιατί η γαλλική νομοθεσία απαγορεύει σήμερα την αγορά και κατοχή όπλων. Αντίθετα η αστυνομία δε σταμάτησε ποτέ να εκτελεί όλο και περισσότερους μικροεγκληματίες ή δήθεν εγκληματίες με συνοπτικές διαδικασίες…

Κ: ***Πέρα από τη φυλάκιση, τι άλλες μέθοδοι σωφρονισμού παίζουν στη Γαλλία;***

Ο.C: Κατ' αρχάς, όπως συμβαίνει παντού στον κόσμο, δεν έχουν όλοι την ίδια σωφρονιστική μεταχείριση. Οι πλούσιοι και οι μπάτσοι, για παράδειγμα, ή δε φυλακίζονται ποτέ ή αποφυλακίζονται πιο γρήγορα. Σε γενικές γραμμές πάντως παίζουν οι εξής εναλλακτικές μορφές σωφρονισμού: οι βαρυποινίτες που έχουν εκτίσει τα δύο τρίτα της ποινής τους μπορούν να αποφυλακιστούν υπό την προϋπόθεση ότι μπορούν να αποδείξουν ότι έχουν βρει εργασία και αν εγγυηθεί γι'

τα εμπόδισε να φτάσουν ως το ποτάμι αλλά οι εργάτες απείλησαν ότι θα συνεχίσουν να ρίχνουν 10000 λίτρα κάθε δύο ώρες. Πανικόβλητες η κυβέρνηση και η εταιρεία τους πρόσφεραν 80000 φράγκα επιπλέον της νόμιμης αποζημίωσης και επίδομα ανεργίας ίσο με το μισθό τους για δύο χρόνια -πράγματα που καθιερώθηκαν από τότε ως σταθερές απαιτήσεις των εργατών σε παρόμοιες περιπτώσεις. Η Cellatex αποτέλεσε το υπόδειγμα πολλών πράξεων βίαιου σαμποτάζ στη Γαλλία, όπως για παράδειγμα η ενέργεια των απεργών της υφαντουργίας Mossley που τον Αύγουστο του 2001 εισέβαλαν στα κεντρικά κτίρια της εταιρείας καταστρέφοντας όλα τα γραφεία και αποσυνδέοντας τα κομπιούτερ. Υπουργοί, δημοσιογράφοι και συνδικαλιστές, όλοι μίλησαν για «τρομοκρατία» και «οικοτρομοκρατία». Ένας κοινωνιολόγος έγραψε σε ημερήσια εφημερίδα ότι *«η Cellatex είναι καθαρά τρομοκρατική υπόθεση και δεν έχουμε να κάνουμε σε καμμιά περίπτωση με μια επανεμφάνιση του αναρχοσυνδικαλισμού»*. Η μάχη της Daewoo στη

αυτούς κάποιος συγγενής. Οι κρατούμενοι που επιδεικνύουν καλή συμπεριφορά και όσοι είναι μέσα με μικρές ποινές για διακίνηση ναρκωτικών μπορούν να εκτίσουν ένα μέρος της ποινής τους δουλεύοντας όπου τους πουν με μικρότερο μισθό από τον κανονικό. Αυτό το χρονικό διάστημα ονομάζεται terme liberté. Υπάρχει επίσης το ηλεκτρονικό βραχιόλι στο πόδι που επιτρέπει την παρακολούθηση του καταδικασμένου χωρίς εγκλεισμό, με περιορισμένη πάντως εφαρμογή. Τα πλημμελλήματα μπορεί να τιμωρούνται με την επιβολή εργασίας για το «κοινό καλό» (Travail d' Interêt General). Αυτή η μορφή τιμωρίας δεν εφαρμόζεται συχνά. Κάποια παραδείγματα: γκραφιτάδες που καταδικάστηκαν να καθαρίσουν τους τοίχους που είχαν βάψει, οδηγοί που καταδικάστηκαν να καθαρίσουν ένα πάρκο ή ένα δρόμο επειδή οδηγούσαν σε κατάσταση μέθης, και άλλα τέτοια ψιλά…

νότιο Κορέα ξεκίνησε όταν η διεύθυνση της εταιρείας ανακοίνωσε 1750 απολύσεις στο εργοστάσιο της Bu-Pyung το Φεβρουάριο του 2001. 2000 άνδρες των MAT είχαν μπλοκάρει τις εισόδους του εργοστασίου για να εμποδίσουν τους απολυμένους εργάτες να το καταλάβουν και έτσι οι οδομαχίες με βόμβες μολότωφ, αντλίες νερού κλπ. επεκτάθηκαν για δύο μέρες στους δρόμους της πόλης. Έγιναν διάφορες ενέργειες, όπως κατάληψη στη βίλλα του ιδιοκτήτη της εταιρείας, και ακόμη και πρόσφατα ο αγώνας ενάντια στις απολύσεις συνεχιζόταν, αν και όχι με την ίδια ένταση.

9. Έχει κυκλοφορήσει και στα ελληνικά με τον τίτλο *Οι Φυλακές της Μιζέριας*.

10. Ο προσβλητικός αυτός όρος αναφέρεται σε ρατσιστές μικροαστούς, υπερασπιστές του νόμου και της τάξης. Τη δεκαετία του '80, μαγαζάτορες κυρίως beaufs είχαν πυροβολήσει και σκοτώσει νεαρούς κλέφτες, ειδικά μετανάστες. Όλες αυτές οι δολοφονίες είχαν μείνει ατιμώρητες.

Την παραπάνω συνέντευξη έδωσαν δύο πρώην μέλη των Os Cangaceiros στο ισπανικό περιοδικό Karana. το 2002. Τη βρήκαμε στο Διαδίκτυο στο γαλλικό πρωτότυπο απ' όπου και τη μεταφράσαμε. (Σπέσιαλ ευχαριστίες για τη μετάφραση στην Κ.Μ.) Θεωρούμε ότι οι ιδέες και η πρακτική αυτής της γαλλικής ομάδας, η οποία έχει διαλυθεί εδώ και πολλά χρόνια, ήταν και εξακολουθούν να είναι εξαιρετικά σημαντικές για όσους θέλουν να παρουσιάσουν μια ταξική οπτική πάνω στο ζήτημα των φυλακών. Ορισμένα βασικά κείμενα των Os Cangaceiros είχαν δημοσιευθεί στα ελληνικά πριν μερικά χρόνια σε μια δυσεύρετη σήμερα μπροσούρα με τον τίτλο Sabot. Και οι δέκα υποσημειώσεις της συνέντευξης έχουν γραφτεί από Τα Παιδιά της Γαλαρίας, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η κατανόηση του κειμένου και να γίνει πιο γνωστή η (ταξική ή ατομικιστική) ιλλεγκαλιστική παράδοση στη Γαλλία. Για την ιστορία αναφέρουμε ότι το όνομά της η ομάδα το δανείστηκε από τους cangaceiros (παράνομους) που έδρασαν στη βορειοανατολική Βραζιλία στα τέλη του 19ου αι. και στο πρώτο μισό του 20ου. Ο πιο γνωστός απ' αυτούς ήταν ο "Lampiao" (;1898-1938). Στο βιβλίο του Οι Ληστές, ο Χόμπσμπόουμ τους κατατάσσει στους ληστές-εκδικητές που η απήχησή τους στη λαϊκή φαντασία οφειλόταν στο γεγονός ότι αποδείκνυαν ότι ακόμα και οι φτωχοί και οι αδύναμοι μπορούν να γίνουν κακοί. Αλλά αυτό είναι άλλο κεφάλαιο της ιστορίας των λαϊκών ανταρσιών.

Μέρος 2: Το Μάτι

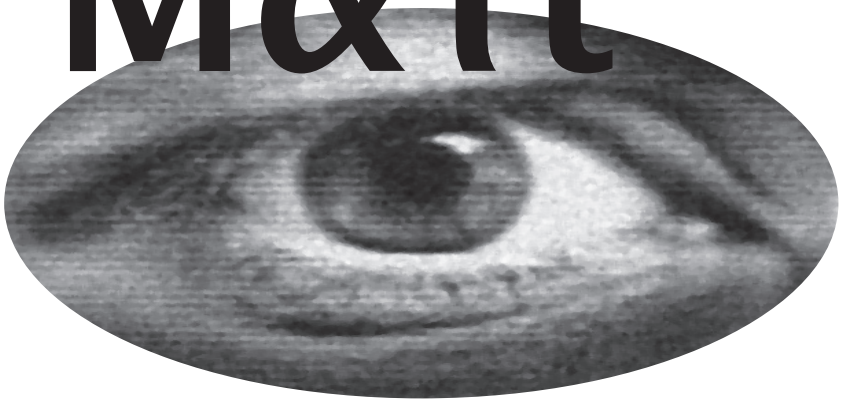

Η επιτήρηση ως βασική τεχνική επιβολής και αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης

Η ιστορία της ανάπτυξης της καπιταλιστικής σχέσης είναι μια ιστορία συγκρούσεων γύρω από τον έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας και, στο βαθμό που το κεφάλαιο εισέβαλε σε όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας, του συνόλου της ζωής. Η επιτήρηση αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί βασικό όπλο του κεφαλαίου στη μάχη που δίνει για την αναπαραγωγή και την επέκτασή του και εμφανίζεται μέσα στην ιστορία με διάφορες μορφές τόσο στο πεδίο της παραγωγής και της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων όσο και στο σύνολο της καθημερινής ζωής των προλετάριων.

Επιτήρηση και παραγωγή

Στις απαρχές της «βιομηχανικής επανάστασης» οι καπιταλιστές δεν ήταν σε θέση να ελέγχουν την παραγωγική διαδικασία στα εργοστάσια, καθώς οι εργάτες (και κυρίως οι ειδικευμένοι πρώην ανεξάρτητοι τεχνίτες) καθόριζαν οι ίδιοι τη σύλληψη και την εκτέλεση των δραστηριοτήτων τους. Για να αντιμετωπίσουν αυτή την κατάσταση προσλάμβαναν επιστάτες και στρατολογούσαν ρουφιάνους, κάτι που είχε υψηλό κόστος και ανεπαρκώς μετρήσιμη επιτυχία. Τη λύση ήρθε να δώσει ο τεηλορισμός ή η «επιστημονική οργάνωση της εργασίας», όπως ονομάστηκε στη γλώσσα της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ο τεηλορισμός διαχώρισε την οργάνωση της εργασίας από την εκτέλεσή της με στόχο να χάσουν οι εργάτες τον έλεγχο πάνω στην παραγωγική διαδικασία. Εισήγαγε κριτήρια αποδοτικότητας βάσει των οποίων έγινε δυνατή η «αντικειμενική» μέτρηση της απόδοσης των εργατών και η εκτίμηση της επίτευξης των στόχων και των νορμών που έθεταν οι διευθύνοντες[16].

16. Πέρα όμως από τα εργοστάσια, τεχνικές επιτήρησης και ελέγχου είχαν αναπτυχθεί από πολύ παλιά και σε άλλους εργασιακούς χώρους. Π.χ. το γνώριμο καμπανάκι του ταμείου που χτυπά όταν ανοίγει το συρτάρι με τα λεφτά μπήκε για να μπορεί ο ιδιοκτήτης του μαγαζιού να παρακολουθεί τις κινήσεις του ταμία, ή τα αρχεία καταγραφής των κινήσεων των μεταφορέων ή των πλασιέ, που σήμερα έχουν πια αντικατασταθεί από πληροφοριακές υποδομές.

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αναπτυχθεί νέες μέθοδοι και τεχνικές επιτήρησης που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επιβολή της σημερινής μορφής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, την όξυνση των διαχωρισμών και την όλο και μεγαλύτερη ατομικοποίηση των προλετάριων. Σημαντική θέση εντός αυτών των υποδομών επιτήρησης κατέχει η πληροφοριακή τεχνολογία. Η επιτήρηση και η παρακολούθηση στο χώρο εργασίας γίνεται πλέον σε επίπεδο ατόμου ενώ, παλιότερα, γινόταν σε επίπεδο εργασιακής διαδικασίας και τα στοιχεία που συλλέγονταν αφορούσαν την ποιότητα και την ποσότητα των προϊόντων που παράγονταν από μια ολόκληρη παραγωγική μονάδα. Αυτό φυσικά δε σημαίνει ότι έχουν πάψει να χρησιμοποιούνται οι πιο παραδοσιακές τεχνικές του management. Η επιτήρηση σε επίπεδο εργασιακής διαδικασίας, η ιεραρχική οργάνωση της εργασίας και η συλλογή συγκεντρωτικών στοιχείων συνεχίζουν να είναι απαραίτητες[17].

Σήμερα, συγκεντρώνεται και αναλύεται καθημερινά μεγάλη ποσότητα πληροφοριών για κάθε εργαζόμενο σχετικά με την ατομική του απόδοση, την επιμέλειά του και τον πραγματικό χρόνο εργασίας του. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν εντός ενός συστήματος αξιολόγησης, αμοιβών και ποινών[18]. Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε μερικά παραδείγματα τέτοιων τεχνικών:

☛μέτρηση του αριθμού των πλήκτρων που χτυπά ανά λεπτό ένας χειριστής υπολογιστή και έλεγχος ποιότητας των δεδομένων που εισάγει·

☛καταγραφή του αριθμού των ολοκληρωμένων συνομιλιών που διεκπεραιώνουν οι εργαζόμενοι στα τηλεφωνικά κέντρα και του μέσου χρόνου που διαρκούν·

☛χρήση ατομικών καρτών εισόδου/εξόδου σε κάθε επιχειρησιακό χώρο προκειμένου να ελέγχονται οι κινήσεις των εργαζόμενων, κλπ.

---

17. Άλλωστε, η επέκταση του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας (που έχει ως στόχο την αύξηση της παραγωγικότητάς της) αυξάνει συνεχώς την ανάγκη συνεργασίας μεταξύ των εργατών που εργάζονται στην ίδια παραγωγική μονάδα ή σε επιχειρήσεις που διασυνδέονται στην αλυσίδα παραγωγής και πραγματοποίησης της υπεραξίας. Η ίδια αυτή αλληλεξάρτηση, που είναι απαραίτητη για την αύξηση της παραγωγικότητας, μπορεί να αποτελέσει σε περιόδους αγώνων όπλο στα χέρια των προλετάριων. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η θεμελιώδης αντίφαση, που αποτελεί εν δυνάμει κίνδυνο, χρησιμοποιείται τόσο η ιεραρχική οργάνωση της εργασίας όσο και η τεχνολογία. Ο ρόλος που παίζει η τεχνολογία φαίνεται π.χ. στον τρόπο που μυστικοποιείται η σχέση (και η επικοινωνία) μεταξύ των εργαζομένων που εισάγουν δεδομένα και αυτών που τα επεξεργάζονται, εμφανιζόμενη ως σχέση του καθενός εργαζομένου με το εργαλείο που χρησιμοποιεί, τον υπολογιστή του.

18. Μπορεί στην ελληνική πραγματικότητα αυτά να ηχούν κάπως παράξενα. Ωστόσο αυτό εξηγείται από το μικρό βαθμό συγκέντρωσης του ελληνικού κεφαλαίου, και την ύπαρξη πολλών μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Η εφαρμογή τέτοιων πληροφοριακών συστημάτων επιτήρησης απαιτεί μεγάλες επενδύσεις που μια μικρομεσαία επιχείρηση αδυνατεί να κάνει. Αν όμως εξετάσει κανείς μεγάλες παραγωγικές μονάδες ή το δημόσιο τομέα θα ανακαλύψει αρκετές απόπειρες τέτοιων εφαρμογών. Δεν υπονοούμε εδώ ότι η έλλειψη πληροφοριακών συστημάτων επιτήρησης στις μικρές επιχειρήσεις σημαίνει μειωμένη παραγωγικότητα σ' αυτές σε σχέση με τις μεγάλες. Επιτυγχάνεται αύξηση της παραγωγικότητας στις μικρές επιχειρήσεις επειδή δεν τηρείται το εργατικό δίκαιο όσον αφορά τις υπερωρίες, τις συμβάσεις, κλπ. Ταυτόχρονα, είναι πολύ συνηθισμένο να αναπτύσσονται «πατριαρχικές», «οικογενειακές» σχέσεις μεταξύ των εργαζόμενων και των αφεντικών, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα έναν πολύ πιο ασφυκτικό έλεγχο από αυτόν που θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσω των νέων τεχνικών επιτήρησης.

Η καθημερινή ατομική αξιολόγηση βάσει ποσοτικών κριτηρίων δημιουργεί ένα καθεστώς αφόρητης πίεσης για τους εργαζόμενους και αποσκοπεί στην ελαχιστοποίηση του μη-παραγωγικού εργασιακού χρόνου. Από την άλλη μεριά τα συγκεντρωτικά στοιχεία μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τη διεύθυνση της επιχείρησης ως απειλή διάλυσης μιας παραγωγικής μονάδας και ανάθεσης των εργασιών της σε τρίτους (outsourcing)[19].

Επιπλέον, στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες πολλές επιχειρήσεις έχουν επεκτείνει την επιτήρηση σε καθημερινές συνήθειες των εργαζόμενων που μπορεί να επηρεάζουν την παραγωγική ικανότητά τους μέσω π.χ. ιατρικών εξετάσεων χρήσης ναρκωτικών ή, σε πιο ακραίες περιπτώσεις, ελέγχων του γενετικού τους υλικού προκειμένου να ανιχνευτεί η προδιάθεση για συγκεκριμένες ασθένειες ή «αντικοινωνική συμπεριφορά».

Σε ένα άλλο επίπεδο τώρα, οι διευθύνοντες αποκτούν τη δυνατότητα να ανακαλύψουν την παράλληλη ιστορία των αποφάσεων που παίρνουν οι εργαζόμενοι κατά την εκτέλεση της παραγωγικής διαδικασίας και των μεθόδων επίλυσης προβλημάτων που εφευρίσκουν, μια ιστορία αθέατη μέχρι πρόσφατα για αυτούς. Η επιτήρηση, επομένως, δεν λειτουργεί μόνο «αρνητικά», ως μέσο ελέγχου αλλά και «θετικά», ως μέθοδος ανακάλυψης καινοτομιών, βελτίωσης της παραγωγικότητας κ.λ.π. Και αυτές οι διαδικασίες υποστηρίζονται από πληροφοριακά συστήματα που ονομάζονται *συστήματα υποστήριξης αποφάσεων*. Τα συστήματα αυτά αναλύουν το ιστορικό των δραστηριοτήτων του κάθε εργάτη και εξάγουν στατιστικά στοιχεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον «εξορθολογισμό» και την αναδιοργάνωση της επιχείρησης.

Όλες οι παραπάνω νέες μέθοδοι έντασης του ελέγχου και της επιτήρησης αποκαλούνται ευφημιστικά στη γλώσσα της κυρίαρχης ιδεολογίας «ολική διαχείριση ποιότητας» (total quality management), «αναμόρφωση επιχειρηματικών διαδικασιών» (business process reengineering) κλπ.

Σημαντικό στοιχείο είναι, επίσης, ότι η επιτήρηση έχει απελευθερωθεί πια από χωρικούς και χρονικούς περιορισμούς χάρη στις επικοινωνιακές τεχνολογίες που έχουν αναπτυχθεί, κάτι που έχει νιώσει όποιος εργαζόμενος έχει κινητό τηλέφωνο (το οποίο πολλές φορές παρέχει η ίδια η επιχείρηση). Στο *Πανοπτικόν* του Μπένθαμ, που τόσο λεπτομερειακά ανέλυσε ο Φουκώ, ο κρατούμενος-εργαζόμενος αισθανόταν συνεχώς ότι βρίσκεται υπό παρακολούθηση και για αυτό το λόγο αυτοπειθαρχούσε. Αυτό το μοντέλο μπορεί σήμερα να επεκταθεί ξεπερνώντας τα αντικειμενικά όρια που θέτει η αρχιτεκτονική.

19. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των τηλεφωνικών κέντρων της Hewlett Packard. Εκεί έχει οριστεί ένα μίνιμουμ «επίπεδο υπηρεσίας» 85%. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι οι 85 στις 100 κλήσεις πρέπει να εξυπηρετούνται σε λιγότερο από 3 λεπτά. Σύμφωνα με την εργατική έρευνα που πραγματοποίησε εκεί η γερμανική ομάδα Kolinko, η διεύθυνση της HP απειλεί τους εργαζόμενους με outsourcing στην περίπτωση που η απόδοση πέσει κάτω από αυτή τη νόρμα. (Αναφέρεται στο βιβλίο *Hotlines* που εκδόθηκε από την Kolinko το 2002. Μέρος του βιβλίου έχει εκδοθεί στα ελληνικά από την εκδοτική ομάδα *Κόκκινο Νήμα* το 2003).

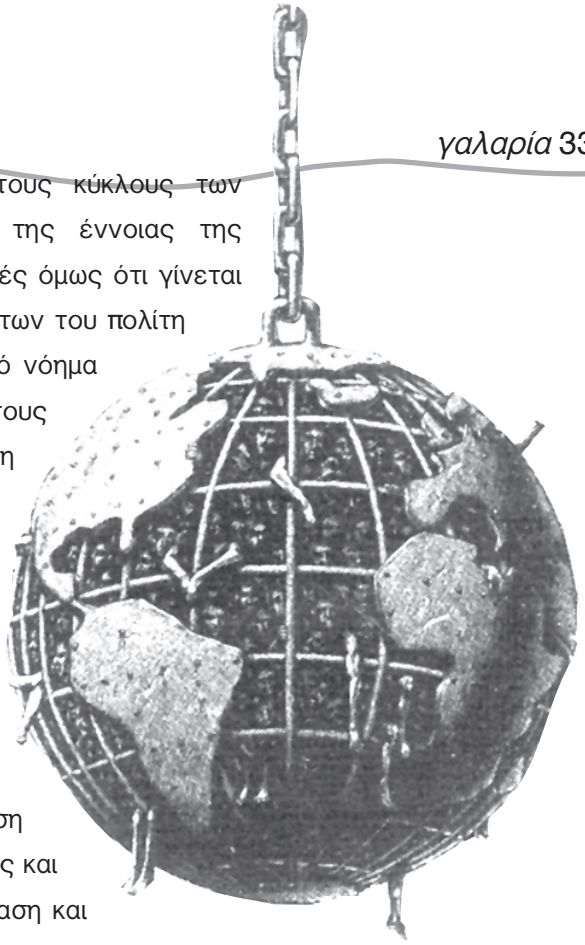

Γίνεται πολύ συζήτηση στην αριστερά και στους κύκλους των «προοδευτικών», φιλελεύθερων διανοούμενων περί της έννοιας της προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Είναι προφανές όμως ότι γίνεται καθαρά εντός του πλαισίου των δημοκρατικών δικαιωμάτων του πολίτη και ως τέτοια αδυνατεί να έχει οποιοδήποτε ουσιαστικό νόημα στο πραγματικό πεδίο των καθημερινών σχέσεων, είτε στους χώρους εργασίας είτε και έξω από αυτούς[20]. Καθώς η επιχείρηση και ο εργαζόμενος θεωρούνται ως ίσες και ελεύθερες οντότητες απέναντι στο νόμο που συνάπτουν ελεύθερα μία σύμβαση, δεν νοείται καμία προστασία των προσωπικών δεδομένων του εργαζόμενου καθώς ελεύθερα πουλάει τον εαυτό του στην επιχείρηση συμφωνώντας με μια σειρά όρων που αυτή του θέτει. Η ίδια η έννοια της προστασίας του «ιδιωτικού χώρου» ή των «προσωπικών δεδομένων» αποτελεί προϋπόθεση για το σημερινό διαχωρισμό των ανθρώπων και επομένως και για τη συνεχή επιτήρησή τους στη δουλειά, τη διασκέδαση και τους δρόμους της πόλης[21]. Αντιθέτως, ουσιαστική απάντηση στην έλλειψη πραγματικής ατομικής και κοινωνικής ελευθερίας αποτελεί η εύρεση «τυφλών» σημείων για το βλέμμα του ηλεκτρονικού «ματιού», και ακόμα περισσότερο η συλλογική αντίσταση και δράση των προλετάριων στους χώρους εργασίας τους ενάντια στην επιβολή νέων μέτρων επιτήρησης και αξιολόγησης, δράση που μπορεί να φτάσει να βάζει ζητήματα εργατικού ελέγχου των συνθηκών εργασίας και της παραγωγικής διαδικασίας, ως ένα πρώτο βήμα τουλάχιστον προς την κατεύθυνση του ξεπεράσματος της καπιταλιστικής κοινωνίας.

---

20. Όπως εξηγήσαμε στο προηγούμενο τεύχος, η ίδια η έννοια του πολίτη είναι μια ομογενοποιητική αφαίρεση που συγκαλύπτει τις φυσικές και κοινωνικές ανισότητες. Οι κοινωνικές εκμεταλλευτικές σχέσεις συγκροτούνται μέσω των διαχωρισμένων μορφών της πολιτικής, της οικονομίας, του θεάματος που είναι, όμως, συμπληρωματικές. Η δημοκρατία ως *ιδανική* πολιτική μορφή της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης αποτελεί μέρος του προβλήματος, του οποίου ισχυρίζεται ότι αποτελεί τη λύση. Τα δημοκρατικά δικαιώματα (ελευθερία, ισότητα, ιδιοκτησία) βρίσκουν την καθαρή ουσία τους στη σφαίρα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Οι αγοραστές και οι πωλητές συμβάλλονται ως ελεύθερα, νομικώς ισότιμα άτομα· στη σφαίρα αυτή είναι ίσοι καθώς ανταλλάσσουν ισοδύναμο με ισοδύναμο. Οι εργάτες έχοντας χάσει τη γη τους και τα μέσα παραγωγής δεν έχουν τίποτα να πουλήσουν παρά την εργατική τους δύναμη, που είναι η μόνη ιδιοκτησία που τους έχει απομείνει. Σε αυτή τη διαδικασία της ανταλλαγής με τη διαμεσολάβηση του χρήματος, η οποία αποτελεί το θεμέλιο λίθο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, δεν υπάρχει τυπική διάκριση μεταξύ του αγοραστή και του πωλητή εργατικής δύναμης καθώς συναντώνται στην αγορά. Έρχονται σε επαφή ως ίσα υποκείμενα, καθένα με τη δυνατότητα ν' ανταλλάξει την ιδιοκτησία του -χρήμα ή εργασία-ως-εμπόρευμα. Αποχωρώντας όμως από τη σφαίρα της κυκλοφορίας και μπαίνοντας στη σφαίρα της παραγωγής, αυτό που κυριαρχεί είναι η **καπιταλιστική προσταγή**. Θυμίζουμε ένα απόσπασμα που είχαμε παραθέσει και στο παρελθόν: «*Ο πρώην κάτοχος χρήματος προπορεύεται σαν κεφαλαιοκράτης και ο κάτοχος της εργατικής δύναμης τον ακολουθεί σαν εργάτης του. Ο πρώτος μ' ένα αυτάρεσκο μειδίαμα και πολυάσχολος, ο δεύτερος συνεσταλμένος, διστακτικός, σαν τον άνθρωπο που φέρνει στην αγορά για να πουλήσει το ίδιο του το τομάρι, ξέροντας ότι το μόνο που τον περιμένει είναι το γδάρσιμο*». Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. Ι, κεφ. IV.

21. Άλλωστε, η καπιταλιστική σχέση στηρίζεται στην προστασία και την ελευθερία της ατομικής ιδιοκτησίας, μέρος των οποίων μπορεί να θεωρηθεί και η «προστασία των προσωπικών δεδομένων».

Επιτήρηση και κατανάλωση

"Κάθε αγορά είναι αλληλεπίδραση ανάμεσα στην προσωπικότητα του ατόμου και την «προσωπικότητα» του προϊόντος [που αγοράζεται]"

-Pierre Martineau, διαφημιστής (1957)

*"Τα αντικείμενα είναι **κατηγορίες αντικειμένων** που τυραννικά δημιουργούν **κατηγορίες προσώπων**. Αναλαμβάνουν την αστυνόμευση των κοινωνικών νοημάτων, και οι σημασιολογήσεις που δημιουργούν είναι ελεγχόμενες... Στη διαδικασία της κατανάλωσης οι εσωτερικές [υποσυνείδητες] συγκρούσεις ή τα «βαθύτερα κίνητρα» [οι επιθυμίες] κινητοποιούνται και αλλοτριώνονται με τον ίδιο τρόπο [που κινητοποιείται και αλλοτριώνεται] η εργατική δύναμη στη διαδικασία της παραγωγής."*

-Ζαν Μπωντριγιάρ, *Το σύστημα των αντικειμένων* (1968)

Ο έλεγχος της καταναλωτικής συμπεριφοράς των προλετάριων εξελίσσεται ιστορικά σε αντιστοιχία με τον έλεγχο της παραγωγικής τους συμπεριφοράς. Αρχικά, οι διαφημιστές και οι «ερευνητές» αγοράς αντιμετώπιζαν ως κύριο «εχθρό» τον «ανορθολογισμό» και το απρόβλεπτο των «καταναλωτικών συμπεριφορών» και προσπαθούσαν να τις πειθαρχήσουν με τρόπο που να διευκολύνει την πραγματοποίηση της παραχθείσας υπεραξίας. Αντίστοιχα προς την «επιστημονική οργάνωση της εργασίας», στο πεδίο της αγοράς εμφανίζεται η «διαμόρφωση της καταναλωτικής ζήτησης» (engineering of consumer demand).

Protest against the rising tide of conformity, γράφει η γραβάτα που «προσφέρει» το αντισυμβατικό τζιν Booth's. Ηδη από το 1965 η «δημιουργική επανάσταση» στη διαφήμιση κονιορτοποιούσε τις συμβατικότητες της δεκαετίας του '50 και ταύτιζε τις εμπορικές μάρκες με τη διάλυση των κανόνων, την ανυπακοή, τη διαφορά και την εξέγερση..

Όπως και στην περίπτωση του τεηλορισμού έτσι και εδώ στόχος ήταν η κατάτμηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς σε ευκόλως αναγνωρίσιμα κομμάτια, στα οποία θα μπορούσε στη συνέχεια να στοχεύσει η διαφήμιση προκειμένου να διαμορφώσει σαφείς, «ορθολογικές» καταναλωτικές συμπεριφορές μέσω της «εκπαίδευσης» των καταναλωτών, «αυτών που ακόμα δεν ξέρουν τι χρειάζονται». Τα πρότυπα που αναπτύχθηκαν συνδέθηκαν με συγκεκριμένους χώρους όπως η οικία, το supermarket ή τα καταστήματα γυναικείας μόδας και προϊόντων «ομορφιάς». Εξαρχής, σημαντικότεροι στόχοι προς καταναλωτική συμμόρφωση θεωρήθηκαν οι λιγότερο «ορθολογικοί» καταναλωτές, όπως οι νεοφερμένοι μετανάστες ή οι γυναίκες[22].

Από τη δεκαετία του 1890 και μετά τα περισσότερα περιοδικά που εκδίδονταν στις ΗΠΑ πωλούνταν σε τιμές κάτω του κόστους και η επιβίωσή τους βασιζόταν κυρίως στα διαφημιστικά έσοδα, στην ικανότητά τους, δηλαδή, να πουλήσουν ένα «καταναλωτικό κοινό»[23]. Τα περιοδικά της δεκαετίας του '20 και του '30 διεξήγαγαν έρευνες αγοράς επιλέγοντας το target group τους βάσει μιας προκαθορισμένης τυπολογίας που στηριζόταν σε μια καθαρά ταξική διαφοροποίηση του καταναλωτικού κοινού[24]. Μέσω των ερευνών αυτών παρουσίαζαν στους διαφημιστές πελάτες τους το

22. Arvidsson A., On the 'Pre-History of the Panoptic Sort': Mobility in Market Research. *Surveillance and Society* 1(4), 2004. http://www.surveillance-and-society.org.
23. Όπ.π.
24. Η τυπολογία αυτή ορίστηκε με σαφήνεια το 1924 από τον Paul Cherington, κύριο ερευνητή αγοράς της

προφίλ της κατηγορίας στην οποία απευθύνονταν αναλαμβάνοντας να εκπαιδεύσουν, να διαχειριστούν και να καναλιζάρουν τις καταναλωτικές συνήθειές της.

Μετά τη δεκαετία του '50 άρχισε σιγά-σιγά να εγκαταλείπεται αυτή η μεθοδολογία και έγιναν προσπάθειες να οριστούν στενότερες, καλύτερα προσδιορισμένες κατηγορίες, λιγότερο καθορισμένες από την ταξική κουλτούρα, που είχε αρχίσει ούτως ή άλλως να υποχωρεί μέσα σε μια κοινωνία μαζικής παραγωγής - μαζικής κατανάλωσης. Έτσι, ανακαλύφθηκαν νέες κατηγορίες όπως η «νεολαία», της οποίας την υποκειμενικότητα ανέλαβαν να εμπορευματοποιήσουν και να αξιοποιήσουν. Οι διαφημιστές ανακάλυψαν, κατά τη διάρκεια των ταραγμένων δεκαετιών του '60 και του '70, ότι το γούστο των ανθρώπων μπορεί να πηγαίνει «ενάντια στο περιβάλλον τους», εφόσον θέλουν να ξεφύγουν από τον προκαθορισμό της ζωής τους. Εκείνη ακριβώς την εποχή άρχισε να διαμορφώνεται μια ολόκληρη φιλολογία περί «ταυτότητας» και «προσωπικότητας» των ανθρώπων που ζουν στη «μαζική κοινωνία». Το 1964, ο ερευνητής αγοράς Sidney Levy που εργαζόταν στη Society Research Incorporated, σε ένα άρθρο του με τίτλο «Symbolism and Lifestyle», άρθρο που άσκησε μεγάλη επιρροή, έδωσε τον εξής ορισμό της προσωπικότητας ενός ατόμου: «*η προσωπικότητα ενός καταναλωτή μπορεί να ειδωθεί ως το ιδιαίτερο σύνολο των προϊόντων που καταναλώνει*».

Διαφήμιση της 7up, τέλος δεκαετίας του '60, μέσα στο πνεύμα της χίπικης κουλτούρας.

Η έκρηξη της προλεταριακής υποκειμενικότητας, που εκφράστηκε με την αλλοτριωμένη μορφή της αντικουλτούρας, κορυφώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '70 και είχε συνέπειες στον τρόπο που άρχισαν να βλέπουν οι διαφημιστές τα πράγματα. Ο αντικουλτουριάρης καταναλωτής ήταν δύσκολα διαχειρίσιμος αν αντιμετωπιζόταν με τις παραδοσιακές μεθόδους. Οι διαφημιστές είχαν να αντιμετωπίσουν ένα «δυναμικό» περιβάλλον που χαρακτηριζόταν από ταχύτατες αλλαγές στις αξίες, από την παραγωγή νέων στυλ, ταυτοτήτων και «κοινοτήτων». Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός διαφημιστή στα μέσα της δεκαετίας του '70: «*Ζούμε σε μια εποχή πλουραλισμού, αντικομφορμισμού και ραγδαίων αλλαγών. Φυλετικές ομάδες αναζητούν μια νέα ταυτότητα και προωθούν περισσότερο το διαχωρισμό παρά την αφομοίωση. Τα κοινωνικά ήθη αλλάζουν ραγδαία. Το γυναικείο κίνημα προωθεί αλλαγές που μπορεί να επηρεάσουν τις βασικές οικογενειακές δομές μας. Τα στυλ ζωής και ένδυσης πράγματι ποικίλλουν. Ο καταναλωτισμός έχει γίνει κυρίαρχη δύναμη. Οι αλλαγές αυτές κάνουν περισσότερο επικίνδυνη παρά ποτέ την εμπιστοσύνη στις δικές μας προκαταλήψεις ή σε δεδομένα σχετικά με τους καταναλωτές που είναι πενιχρά ή ξεπερασμένα. Όλα αυτά αποτελούν επιπλέον λόγους για να στραφούμε στην ψυχογραφική*»[25].

διαφημιστικής εταιρείας J. Walter Thompson Cooperation. Αυτός πρότεινε το σύστημα ABCD που χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα. Το σύστημα αυτό διαχωρίζει τους καταναλωτές σε 4 κατηγορίες: την A που αντιστοιχεί στα πλούσια νοικοκυριά όπου εργάζονται οικιακοί υπηρέτες, την B που αντιστοιχεί στα νοικοκυριά της, άνετης οικονομικά, μεσαίας τάξης, την C που αντιστοιχεί στα νοικοκυριά των ειδικευμένων εργατών και των μικρομαγαζατόρων και την D που αντιστοιχεί στα νοικοκυριά των ανειδίκευτων εργατών.

25. Ziff R., The Role of Psychographics in the Development of Advertising Strategy and Copy. Στο D.W. Wells (ed.) *Life Style and Psychographics*, Chicago: American Marketing Association, 1974.

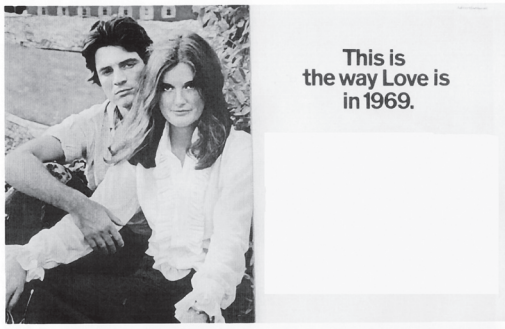

Τα καλλυντικά Love το 1969: «Είμαστε και εμείς νέοι, είμαστε μαζί σας, ξέρουμε ότι είναι μια σκληρή κούρσα και θέλουμε να κερδίσετε!» Forever young: το σύνθημα του επιχειρηματικού λαϊκισμού.

Η ψυχογραφική αποτέλεσε αυτήν ακριβώς την περίοδο μια νέα μεθοδολογία, η οποία αποφεύγοντας το τσουβάλιασμα των καταναλωτών σε a priori κατηγορίες προωθούσε τη δημιουργία νέων a posteriori κατηγοριών βασισμένων στη νέα κοινωνική «κινητικότητα» των καταναλωτών. Έτσι, η δημιουργία νέων μορφών κοινωνικών σχέσεων και η αναζήτηση της ελευθερίας και του αυτοκαθορισμού θα μπορούσαν, μέσω της εμπορευματοποίησης και εικονοποίησής τους, να αξιοποιηθούν από το κεφάλαιο. Ενώ προηγουμένως η υποκειμενικότητα αντιμετωπιζόταν ως πρόβλημα, ως μια πολυπλοκότητα που θα έπρεπε να πειθαρχηθεί, θα αντιμετωπίζεται πλέον ως ένας από τους «*βασικότερους παράγοντες καθορισμού της οικονομικής δραστηριότητας*»[26]. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο οι ειδικοί του μάρκετινγκ άρχισαν να αντιμετωπίζουν τις μάρκες-εμπορικά σήματα όχι απλά ως συμβολικές αναπαραστάσεις των υποτιθέμενα «ιδιαίτερων ιδιοτήτων» των τυποποιημένων προϊόντων αλλά ως «εικονικές κοινότητες» που σχηματίζονται στο πεδίο του θεάματος[27]. Αυτές οι παραγωγικές-καταναλωτικές «κοινότητες», απομονωμένες η μία από την άλλη, συνδέονται με μια μονόδρομη σχέση με το ίδιο κέντρο που συντηρεί την απομόνωσή τους: οι «κοινότητες»-εμπορικές μάρκες δεν είναι παρά **επιμέρους** εκφράσεις του πλουραλισμού του θεάματος. Πρόκειται για την ενότητα του διαχωρισμένου **ως διαχωρισμένο**, όπως θα έλεγε ο Ντεμπόρ. Μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο της γενικευμένης αφαίρεσης, όπου οι **συγκεκριμένες εκμεταλλευτικές κοινωνικές σχέσεις** διαμεσολαβούνται από εικόνες και υποσχέσεις ευτυχίας, αυτό που έχει σημασία δεν είναι πια η χρησιμότητα του εμπορεύματος αλλά οι «εμπειρίες», τα «νοήματα» και τα «συναισθήματα» με τα οποία το τυλίγει η διαφήμιση. Η διαφήμιση, δηλ. ο **λόγος του κεφαλαίου** που αφομοίωσε την επαναστατική γλώσσα, τη γλώσσα της «απελευθέρωσης των επιθυμιών», οργανώνει συστηματικά την ανατροπή του παρόντος προς όφελος ενός φαινομενικά διαφορετικού μέλλοντος, το οποίο στην πραγματικότητα είναι αναπαραγωγή του υπάρχοντος.

Ο κατακερματισμός της καθημερινής εμπειρίας βάθυνε ακόμα περισσότερο μέσα από τη δημιουργία χιλιάδων life-style για κάθε γούστο και την κατασκευή μιας περισσότερο εξειδικευμένης, εξατομικευμένης και κατακερματισμένης εικονικής πραγματικότητας γύρω από εμπορεύματα-βεντέτες. Η επιτήρηση της προλεταριακής συμπεριφοράς μέσα από τις έρευνες αγοράς δεν είναι κάτι καινούριο, έγινε όμως σταδιακά πιο ασφυκτική και αποτελεσματική αξιοποιώντας την κοινωνική κινητικότητα αντί να προσπαθεί απλώς να την καναλιζάρει σε μια προκαθορισμένη κατεύθυνση. Οι τεχνικές που έχουν αναπτυχθεί δεν αφορούν πια μόνο εντοπισμένες στο χώρο δραστηριότητες· περιλαμβάνουν επίσης την παρακολούθηση της κίνησης των

26. Lazer W., Life Style Concepts and Marketing. Στο S.A. Greyser (ed.) *Toward Scientific Marketing: Proceedings of the Winter Conference of the American Marketing Association*, 27-28 Δεκέμβρη 1963, Boston / Chicago: American Marketing Association, 1964.
27. Που αναφέρεται ως χώρος-των-μέσων (media space) στην ιδεολογική γλώσσα που χρησιμοποιούν.

πιστωτικών καρτών, των αγορών μέσω του διαδικτύου, τα προγράμματα δωροκαρτών στα supermarket και έπονται ακόμα πιο εξελιγμένες με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των κινητών τηλεφώνων και της προσφοράς υπηρεσιών «θέσης»[28]. Η ολότητα της καθημερινής εμπειρίας, ως παραγωγή σχέσεων, νοημάτων, καινοτομιών τείνει να απονεκρωθεί μετασχηματιζόμενη σε εμπόρευμα.

Έτσι, το σύνολο της κίνησης και της ζωής των προλετάριων στο σύγχρονο κοινωνικό εργοστάσιο αποτελεί παραγωγική δύναμη, με την έννοια ότι η εμπορευματοποίηση επεκτείνεται συνεχώς μέσω των νέων μεθόδων επιτήρησης του μάρκετινγκ, ότι το κεφάλαιο ανακαλύπτει νέα πεδία προς αξιοποίηση και συσσώρευση. (Αν και, φυσικά, δεν είναι παραγωγική κάθε καταναλωτική δραστηριότητα). Δεν είναι παρά η παλιά εκείνη διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης που ακόμα συνεχίζεται με άλλα μέσα[29]. Η κίνηση και η ζωή των ανθρώπων οφείλει να υποβιβαστεί σε κίνηση εμπορευμάτων, σε ευκαιρίες καπιταλιστικής αξιοποίησης, οφείλει να καθοδηγηθεί προς συγκεκριμένα μοτίβα δραστηριότητας που διευκολύνουν την απρόσκοπτη ροή των εμπορευμάτων.

Από τη μια μεριά, η δημιουργία χιλιάδων νέων ανθρώπινων κατηγοριών και life-style εντείνει την πραγματικότητα του διαχωρισμού και της ατομικοποίησης, διευρύνοντας το πεδίο της καπιταλιστικής αυτοαξιοποίησης. Από την άλλη, η αντίφαση που διαπερνά την καπιταλιστική κοινωνία της επιτήρησης είναι ότι τόσο στο πεδίο της παραγωγής όσο και στο πεδίο της κατανάλωσης δεν μπορεί να εξαλείψει ούτε την εξάρτηση του κεφαλαίου από την εργασία ούτε την περιοδική και απρόβλεπτη επανεμφάνιση της ανατρεπτικής ταξικής πάλης. Το μόνο στο οποίο μπορεί να ελπίζει το καπιταλιστικό κράτος είναι η επισφαλής αφομοίωση και η αστυνόμευση της ζωντανής εργασίας.

---

28. Στο καπιταλιστικό όραμα συνεχούς επιτήρησης και αξιοποίησης της κινητικότητας έχουν εντάξει και τις λεγόμενες υπηρεσίες «θέσης» (location based services), οι οποίες προϋποθέτουν τη διαρκή ανίχνευση της θέσης ενός ατόμου βάσει πληροφοριών από συσκευές που αξιοποιούν την τεχνολογία των κινητών τηλεφώνων για να παρέχουν πληροφοριακές, κυρίως, υπηρεσίες ηλεκτρονικών πωλήσεων, διαφημίσεων και ενημέρωσης (π.χ. διαφημίσεις αθλητικών ειδών συνοδευόμενες από αθλητικές ειδήσεις, όταν ο χρήστης των υπηρεσιών «θέσης» εντοπίζεται κοντά σε κάποιον αθλητικό χώρο). Η κίνηση δεν είναι πια τρόπος αποφυγής της επιτήρησης αλλά το αντικείμενό της.

29. Η πρωταρχική συσσώρευση ήταν στις απαρχές του καπιταλισμού η βίαιη διαδικασία προλεταριοποίησης των αγροτικών πληθυσμών και των ελεύθερων τεχνιτών που χάνοντας τη γη τους, καθώς και κάθε άλλο μέσο παραγωγής και αυτοσυντήρησης, αναγκάστηκαν να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη για να επιβιώσουν. Η πρωταρχική συσσώρευση δεν ήταν ωστόσο μια διαδικασία που συνέβη στην αυγή του καπιταλισμού και κάποια στιγμή ολοκληρώθηκε. Επανέρχεται συνέχεια μέσα στην πορεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης και αποτελεί διαρκές πεδίο της ταξικής πάλης. Κάθε φορά που οι καπιταλιστές έρχονται αντιμέτωποι με μία άνοδο της προλεταριακής ισχύος και της σχετικής αποεμπορευματοποίησης οφείλουν να απαντήσουν δυναμικά τόσο μέσω της οικειοποίησης νέων φυσικών πόρων και νέας εργατικής δύναμης όσο και με την επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων σε νέα πεδία της ζωής, διαφορετικά ο καπιταλισμός απειλείται με εξαφάνιση. Αν παλιότερα οι κύριες μέθοδοι μέσω των οποίων πραγματοποιήθηκε η πρωταρχική συσσώρευση ήταν η απώλεια του κοινοτικού ελέγχου των μέσων αυτοσυντήρησης και οι περιφράξεις της κοινοτικής γης, σήμερα εμφανίζονται και νέες μορφές περιφράξεων: π.χ. η άνοδος της κινητικότητας της εργασίας, μέσω της οποίας εξασφαλίζεται η μείωση των μισθών και η αποσύνθεση των εργατικών κοινοτήτων που αποτελούσαν κέντρα προλεταριακής ισχύος· ακόμη-ακόμη η εμπορευματοποίηση του ίδιου του σώματος, της εξωτερικής εμφάνισης και της συμπεριφοράς ως στοιχείων παραγωγής αξίας στο λεγόμενο κλάδο των «υπηρεσιών». Βλ. The New Enclosures, *Midnight Notes*, τ. 10, 1990.

Επιτήρηση και διακυβέρνηση

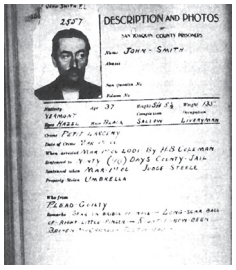

Μια από τις πρώτες ταυτότητες που εκδόθηκαν στις ΗΠΑ, το 1906, φτιάχτηκε για έναν φυλακισμένο.

Όπως έχει φανεί από αυτά που προαναφέραμε δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι η επιτήρηση είναι μια διαρκής εμπειρία της καθημερινότητας. Βάσει των δεδομένων που συλλέγονται δημιουργούνται προφίλ, ευπρόσδεκτες και «επικίνδυνες» κατηγορίες ατόμων. Οι κατηγοριοποιήσεις που προκύπτουν χρησιμεύουν ιδιαίτερα στον έλεγχο και τη διακυβέρνηση του πληθυσμού. Η επιτήρηση είναι «ενσωματωμένη» στις ροές της καθημερινής ζωής, παίζοντας πολύ σημαντικό ρόλο στην αναπαραγωγή και ενίσχυση των κοινωνικών διαιρέσεων.

Από τις αρχές του 20ου αιώνα κιόλας είχαν εισαχθεί έγγραφα όπως δελτία ταυτότητας ή διαβατήρια για διοικητικούς και οικονομικούς λόγους ταυτοποίησης. Σήμερα, καθένας έχει ένα μεγάλο αριθμό τέτοιων εγγράφων που μπορούν μάλιστα να χρησιμοποιηθούν ηλεκτρονικά, π.χ. κάρτες ATM, πιστωτικές κάρτες, κλπ. Έτσι έχουν οργανωθεί πληροφοριακές υποδομές, αόρατα πλαίσια οργάνωσης των δεδομένων βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, συμφερόντων και στόχων: **απρόσκοπτη ροή των εμπορευμάτων, παραγωγικότητα στην εργασία, προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας, έλεγχος των επικίνδυνων ομάδων**.

Οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις δεν εξυπηρετούν απλώς τους στόχους της κρατικής οργάνωσης και της δημόσιας τάξης αλλά αποτελούν, όπως άλλωστε έχει φανεί και από το προηγούμενο κεφάλαιο, αγαθό για τις εμπορικές επιχειρήσεις. Οι ασφαλιστικές εταιρίες διαπερνούν και τα δύο πεδία[30]. Δύο ιδιαίτερα συνηθισμένες τεχνικές επιτήρησης είναι α) οι κάμερες και τα κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης, και β) η αποθήκευση βιομετρικών και γενετικών δεδομένων. Η πρώτη τεχνική αφορά την **ορατότητα** των συμπεριφορών και των κινήσεων, η δεύτερη την **ταυτοποίηση** και την **πρόγνωση** συμπεριφορών και ασθενειών. Η χρήση, ωστόσο, αυτών των δεδομένων είναι εφικτή μόνο χάρη στην υπολογιστική ισχύ των υπολογιστών νέας τεχνολογίας. Επίσης, είναι πλέον δυνατή (αν και όχι πάντα εύκολη) η ενοποίηση των πληροφοριών από διαφορετικές βάσεις δεδομένων. Τα ίδια δεδομένα μπορούν άλλωστε να χρησιμοποιούνται για πολύ διαφορετικούς σκοπούς, π.χ. εξατομικευμένα διαφημιστικά προγράμματα και εύρεση υπόπτων στα αεροδρόμια[31].

Η επιτήρηση αποτελεί βασικό μέσο διακυβέρνησης και τρόπο οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων μέσω της δημιουργίας κοινωνικών κατηγοριών. Η δημιουργία «κατηγοριών» εμπεριέχει επιλογές που *έχουν ήδη γίνει* μέσα στο κοινωνικό εργοστάσιο λόγω της κυριαρχίας της καπιταλιστικής σχέσης και με τη σειρά τους παίζουν ένα ρόλο στον τρόπο με τον οποίο εμφανίζεται θεαματικά αυτή η κυριαρχία, ορίζοντας ποιος πρέπει να ενσωματώνεται ή να αποκλείεται. Οι νέες τεχνολογίες πληροφορικής

30. Άλλωστε υπάρχει μεγάλη αλληλεπίδραση μεταξύ των ασφαλιστικών εταιριών και της αστυνομίας. Π.χ. η ανάλυση κινδύνων και τα μοντέλα κατηγοριοποίησης που χρησιμοποιούν οι ασφαλιστικές εταιρίες έχουν επηρεάσει και τον τρόπο που λειτουργεί η αστυνομία. Βλ. Ericson R.V. and Haggerty K., *Policing the Risk Society*, Toronto: University of Toronto Press, 1997.

31. Πρέπει να τονίσουμε ότι η επιτήρηση δεν εφαρμόζεται με τον οργουελικό, ολοκληρωτικό τρόπο του «1984». Δεν υπάρχει μία κεντρική αρχή αλλά πληθώρα διακριτών τοπικών συστημάτων. Άλλωστε το φιλελεύθερο δυτικό μοντέλο καπιταλιστικής ανάπτυξης επικράτησε του σταλινικού... Η οργάνωση της επιτήρησης δεν είναι κάθετη αλλά οριζόντια.

και τηλεπικοινωνιών παρέχοντας μηχανισμούς συνεχούς επιτήρησης, ενίσχυσης και αναπαραγωγής των διαχωρισμών μέσω της κατηγοριοποίησης αποτελούν μια «μικροφυσική της εξουσίας» πάνω στην ανθρώπινη συνείδηση με την εσωτερίκευση των κοινωνικών *νορμών* και του ελέγχου.

Η εκρηκτική ανάπτυξη των συστημάτων βιντεοσκόπησης κλειστού κυκλώματος

Ήδη από τη δεκαετία του 1840 είχαν αναγνωριστεί οι δυνατότητες που παρείχε η φωτογραφική τεχνολογία για την καταγραφή και τον έλεγχο των «επικίνδυνων τάξεων». Συγκεκριμένα, η φωτογράφιση των φυλακισμένων χρησιμοποιήθηκε για την αποτροπή αποδράσεων και την τεκμηρίωση πιθανών υποτροπών για πρώτη φορά στην Αγγλία και τη Γαλλία στα μέσα της δεκαετίας του 1850. Η ιστορία επαναλαμβάνεται με παρόμοιο τρόπο στην περίπτωση της τηλεόρασης. Οι δύο πρώτες κάμερες χρησιμοποιήθηκαν στη Βρετανία ήδη το 1960 από τις αστυνομικές αρχές για την ανάπτυξη των δυνάμεών τους κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων.

Η πρώτη ευρεία εφαρμογή συστημάτων τηλεόρασης κλειστού κυκλώματος έγινε πάλι στη Βρετανία -μια από τις πρωτοπόρες χώρες στον τομέα αυτόν- τη δεκαετία του '60 σε ιδιωτικούς χώρους (καταστήματα λιανικής πώλησης κυρίως) ενάντια στις μικροκλοπές. Την επόμενη δεκαετία ακολούθησαν οι πρώτες εφαρμογές συστημάτων κλειστού κυκλώματος σε δημόσιους χώρους, κάτι που ήταν όμως περιορισμένο στις αποβάθρες του μετρό και στα γήπεδα για την επιτήρηση των χούλιγκαν. Το πρώτο σύστημα βιντεοπαρακολούθησης ανοιχτού χώρου μεγάλης κλίμακας εγκαταστάθηκε το 1985 στο Bournemouth, μια μικρή αγγλική πόλη, λόγω της διεξαγωγής του συνεδρίου του Συντηρητικού κόμματος που την προηγούμενη χρονιά είχε δεχθεί επίθεση από τον IRA[32]. Από τη δεκαετία του '70 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '90 οι κάμερες αυξάνονταν με σταθερό ρυθμό στα μέσα μαζικής μεταφοράς και τα καταστήματα λιανικής ενώ αντίθετα συστήματα επιτήρησης δρόμων λειτουργούσαν το 1991 μόλις σε 10 πόλεις.

Σημείο καμπής για την εφαρμογή συστημάτων μεγάλης κλίμακας στις πόλεις στάθηκε η τυχαία κινηματογράφηση του φόνου ενός νηπίου από 2 δεκάχρονα παιδιά σε ένα εμπορικό κέντρο το 1993. Το στιγμιότυπο καταγράφηκε από μια κάμερα παρακολούθησης του εμπορικού κέντρου και, παρότι η καταγραφή του δε βοήθησε στην αποτροπή του εγκλήματος, συνέβαλε στη δημιουργία ενός κλίματος ηθικού πανικού.

32. Στην επίθεση αυτή έχασαν τη ζωή τους 5 άνθρωποι· η Θάτσερ δεν έπαθε δυστυχώς τίποτα.

Μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια το βρετανικό κράτος δαπάνησε ένα τεράστιο ποσό (περίπου 250 εκατομμύρια λίρες) για τη χρηματοδότηση της έρευνας και της εφαρμογής των συστημάτων βιντεοσκόπησης, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία επέκτασή τους[33]. Σήμερα υπολογίζεται ότι σε μια πόλη της Αγγλίας ένα άτομο καταγράφεται ημερησίως κατά μέσο όρο από 300 περίπου κάμερες που ανήκουν σε 30 διαφορετικά κλειστά κυκλώματα. Ο συνολικός αριθμός των εγκατεστημένων καμερών ανέρχεται σε περίπου 4,2 εκατομμύρια, πράγμα που σημαίνει ότι αντιστοιχεί μία κάμερα σε κάθε 14 άτομα.

Σύμφωνα με συγκριτική μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε 6 ευρωπαϊκές πρωτεύουσες (Λονδίνο, Όσλο, Κοπεγχάγη, Βουδαπέστη, Βερολίνο, Βιέννη) στα πλαίσια του ευρωπαϊκού ερευνητικού προγράμματος UrbanEye[34] το 2004, το 29%, κατά μέσο όρο, των δημόσιων κλειστών χώρων (καταστήματα, τράπεζες, εστιατόρια, μπαρ, σταθμοί συγκοινωνιών, ξενοδοχεία, κλπ) επιτηρείται μέσω συστημάτων κλειστού κυκλώματος. Η εικόνα αυτή ανατρέπεται όσον αφορά τα συστήματα παρακολούθησης ανοιχτών χώρων· ενώ στη Βρετανία είναι εγκατεστημένες 40.000 περίπου κάμερες που επιτηρούν δρόμους και πλατείες, στις υπόλοιπες χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα υπάρχουν μόλις 1.000. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή αλλάζει με ταχείς ρυθμούς καθώς στις περισσότερες χώρες υπάρχει σχεδιασμός για την επέκτασή τους.

Η κατάσταση είναι παρόμοια και στον υπόλοιπο κόσμο. Στις ΗΠΑ το 75% των επιχειρήσεων ήδη το 1996 χρησιμοποιούσαν συστήματα επιτήρησης κλειστού κυκλώματος. Τα συστήματα ανοιχτών χώρων αναπτύχθηκαν κυρίως μετά την 11η Σεπτεμβρίου καθώς, σύμφωνα με την πρώτη εθνική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1997, μόλις 13 αστυνομικές διευθύνσεις σε όλη τη χώρα χρησιμοποιούσαν συστήματα επιτήρησης ανοιχτών χώρων. Στην πραγματικότητα, η 11η Σεπτεμβρίου έπαιξε ρόλο επιτάχυνσης μιας διαδικασίας που είχε ήδη ξεκινήσει εφόσον το 2001 τέτοια συστήματα είχαν εγκατασταθεί κιόλας σε 25 πόλεις. Στις ΗΠΑ έμφαση δίνεται στην επιτήρηση των εμπορικών και επιχειρηματικών αστικών κέντρων που «μαστίζονται από το έγκλημα», τον έλεγχο των «επικίνδυνων και εγκληματικών στοιχείων» στις περιοχές δημόσιας στέγασης, την επιτήρηση των δημόσιων πάρκων, τον έλεγχο της κυκλοφορίας και τη σύλληψη των παραβατών του κ.ο.κ.[35] Συστήματα κλειστού κυκλώματος χρησιμοποιούνται

33. Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι οι Εργατικοί εξελέγησαν το 1997 έχοντας ως κεντρικό σύνθημά τους τον περιορισμό των δημόσιων δαπανών. Φαίνεται ότι αυτό αφορούσε μόνο τις δαπάνες για το κοινωνικό κράτος...

34. Hempel L. and Topfer E., *UrbanEye: Inception Report to the European Commission*, 5th Framework Programme, Technical University of Berlin, 2002.

35. «*Τα συστήματα παρακολούθησης κλειστού κυκλώματος αποτελούν κομμάτι μιας ευρύτερης προσπάθειας αναζωογόνησης των αστικών κέντρων μιμούμενα τα μέτρα ασφαλείας των εμπορικών κέντρων. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την επιτήρηση και τη ρύθμιση της συμπεριφοράς μιας όλο και πιο ορατής υπο-τάξης που σε μεγάλο βαθμό δημιουργείται από την κυβερνητική πολιτική*». Norris, McCahill and Wood, The Growth of CCTV: a global perspective on the international diffusion of video surveillance in publicly accessible space. Surveillance and Society 2(2/3), 2004. Οι σύγχρονοι σοσιαλδημοκράτες κοινωνιολόγοι έχουν εισάγει αυτήν την παράξενη κατηγορία της «υπο-τάξης» (underclass) αναφερόμενοι στην πραγματικότητα στα πιο υποτιμημένα και πλεονάζοντα κομμάτια του προλεταριάτου που συνήθως εργάζονται σε προσωρινές θέσεις εργασίας ή για το μαύρο κεφάλαιο (ναρκωτικά, πορνεία, κλπ.)

επίσης ευρέως στα σχολεία για την επιτήρηση των κινήσεων των μαθητών και τον εντοπισμό παράνομων δραστηριοτήτων.

Στην Ελλάδα τα συστήματα βιντεοεπιτήρησης ήταν, μέχρι πρόσφατα, περιορισμένα στα μεγάλα εμπορικά καταστήματα, τις τράπεζες και σε διάφορα κτίρια κρατικών οργανισμών. Αυτή η κατάσταση άλλαξε άρδην, τα τελευταία χρόνια, με την αφορμή της διοργάνωσης των ολυμπιακών αγώνων της Αθήνας. Οι δαπάνες για την ασφάλεια των αγώνων ανήλθαν σε 1,2 δις ευρώ, το μεγαλύτερο ποσό που έχει δαπανηθεί σε ολόκληρη την ιστορία των αγώνων, ποσό τριπλάσιο από αυτό που δαπανήθηκε στους αγώνες του Σίδνεϋ. Από αυτό το ποσό, τα 260 εκ. ευρώ δαπανήθηκαν για την προμήθεια των συστημάτων C4I[36].

«*Τα συστήματα C4I είναι σύγχρονα τεχνολογικά μέσα επικοινωνιών, πληροφορικής και φυσικής Ασφάλειας, τα οποία με πλήρως εξασφαλισμένη διαλειτουργικότητα παρέχουν πληροφόρηση (εικόνα, ήχο, δεδομένα) στους εξουσιοδοτημένους Διοικητές Ασφαλείας προκειμένου να έχουν επίγνωση της κατάστασης σε πραγματικό χρόνο και να διευκολύνονται στη λήψη αποφάσεων. Πιο αναλυτικά τα συστήματα C4I περιλαμβάνουν:*

- Εξειδικευμένα Συστήματα Ασφάλειας

- Συστήματα Φυσικής Ασφάλειας

- Ψηφιακό Συγκαναλικό Ραδιοδίκτυο Επικοινωνιών

- Κατασκευή / Εξοπλισμό Επιχειρησιακών Κέντρων

- Συστήματα / Προγράμματα Πληροφορικής»[37]

Στα πλαίσια του C4I εγκαταστάθηκαν 1350 περίπου κάμερες σε όλη την Αττική. Από αυτές, οι 342 εγκαταστάθηκαν σε διάφορα σημεία στους δρόμους της Αττικής (82 έχουν ήδη καταστραφεί από διάφορους εργάτες του αρνητικού) ενώ οι υπόλοιπες 1013 τοποθετήθηκαν στις ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Οι κάμερες αυτές, μαζί με επιπλέον 283 που έχουν εγκατασταθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ, μπορούν να μεταφέρουν εικόνα, ήχο, βίντεο και σήματα συναγερμού στο Θάλαμο Επιχειρήσεων Παρακολούθησης και Ελέγχου Κυκλοφορίας Οχημάτων (ΘΕΠΕΚ) που βρίσκεται στη Δ/νση Τροχαίας Αττικής. Το οπτικοακουστικό υλικό και τα δεδομένα συναγερμών αποθηκεύονται για μέγιστο διάστημα 7 ημερών οπότε επικαλύπτονται από τις νέες λήψεις.

Μετά το τέλος των ολυμπιακών αγώνων και ύστερα από διαμαρτυρίες (που δεν ξεπέρασαν φυσικά τη δημοκρατική γλώσσα των δικαιωμάτων) η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων επέτρεψε τη συνέχιση της λειτουργίας των καμερών που είναι εγκατεστημένες στους δρόμους για λόγους, υποτίθεται, διαχείρισης και επίβλεψης της

---

36. Για τα επιδόματα των μπάτσων δαπανήθηκαν 140 εκ. ευρώ...
37. Δημοσίευση στο διαδικτυακό τόπο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης http://www.mopo.gr/main/Section.jsp?SectionID=10979

κυκλοφορίας, απαγορεύοντας τη χρήση τους για τη διαπίστωση αξιόποινων πράξεων ή για την επιτήρηση διαδηλώσεων και άλλων μαζικών εκδηλώσεων. Είναι βέβαια προφανές ότι σε «καταστάσεις έκτακτης ανάγκης» (όπως άλλωστε συνέβη στην περίπτωση της κατάληψης του λεωφορείου του ΚΤΕΛ στη Λ. Μαραθώνος) αυτό δεν πρόκειται να σταματήσει τη χρήση τους[38].

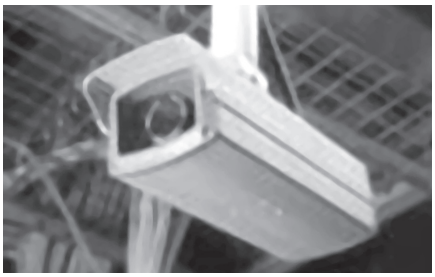

Στην Κίνα σχεδιάζεται ένα τεράστιο συγκεντρωτικό ψηφιακό σύστημα επιτήρησης που έχει ονομαστεί από τις αρχές «Χρυσή Ασπίδα». Το σύστημα αυτό στοχεύει στη διασύνδεση των τοπικών, περιφερειακών και εθνικών αρχών ασφαλείας δίνοντας έμφαση στην επιτήρηση δημόσιων χώρων και χώρων όπου «δεν επικρατεί η τάξη». Ενδεικτικό είναι ότι μέχρι το 2010 σχεδιάζεται να εγκατασταθούν περισσότερες από 200.000 κάμερες μόνο στη Σαγκάη. Ταυτόχρονα, η προετοιμασία για μια «ασφαλή» διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων του 2008 προσφέρει, όπως και στην Αθήνα, το πρόσχημα γι' αυτήν την τεράστια επιχείρηση επιτήρησης. Οι κινέζικες αρχές προσκάλεσαν στις αρχές του 2005 τον Βουλγαράκη στα πλαίσια της μεταφοράς τεχνογνωσίας και εμπειρίας από τους αγώνες της Αθήνας. Οι συναντήσεις αυτές επαναλήφθηκαν τον Απρίλιο, οπότε μετέβησαν στο Πεκίνο οι υπεύθυνοι ασφάλειας των Ολυμπιακών Αγώνων Β. Κωνσταντινίδης, Σ. Τσενές και Κ. Κασαπάκης[39].

Στο Ιράν υπάρχει ένα κεντρικό σύστημα βιντεοεπιτήρησης στην Τεχεράνη. Κάθε αστυνομικό τμήμα είναι υπεύθυνο για την παρακολούθηση των καμερών που του αντιστοιχούν (6 ή περισσότερες) ενώ από τον κεντρικό έλεγχο είναι δυνατό να ληφθεί εικόνα από οποιοδήποτε σημείο. Σε διάφορες φάσεις ανάπτυξης των συστημάτων τους βρίσκονται και πολλές άλλες χώρες, όπως π.χ. το Ισραήλ, η Ρωσία, η Ινδία, το Πακιστάν. Ειδικά στη Ρωσία υπάρχει εκτεταμένη εφαρμογή της βιντεοεπιτήρησης στους σταθμούς και τους συρμούς του σιδηρόδρομου ενώ μετά το μακελειό της Οσετίας διατέθηκαν 1 δις δολάρια για την ασφάλεια των σχολείων.

Φάσεις ανάπτυξης των συστημάτων κλειστού κυκλώματος

Όπως είδαμε, τα συστήματα βιντεοεπιτήρησης αναπτύχθηκαν αρχικά στον ιδιωτικό τομέα και σταδιακά επεκτάθηκαν στους δημόσιους ανοιχτούς χώρους. Η βασική ιδεολογία που στηρίζει την εγκατάσταση αυτού του πλέγματος επιτήρησης περιστρέφεται γύρω από τις έννοιες της «διαχείρισης κινδύνων», της «πρόληψης και αποτροπής επικίνδυνων καταστάσεων» (που θεωρούνται δεδομένες στο κοινωνικό πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού). Οι Norris, McCahill και Wood διακρίνουν τέσσερις βασικές φάσεις στην ανάπτυξη των συστημάτων επιτήρησης κλειστού κυκλώματος:

38. Οι υπόλοιπες 1013 κάμερες που ήταν τοποθετημένες στις ολυμπιακές εγκαταστάσεις μεταφέρθηκαν σε αποθήκες της ΕΛ.ΑΣ. στην Αμυγδαλέζα μέχρι να ολοκληρωθεί ο σχεδιασμός για την επανατοποθέτησή τους στους δρόμους της πόλης, για την επίβλεψη της κυκλοφορίας, φυσικά...

39. Όπως αναφέρεται στο αγγλόφωνο περιοδικό *Beijing Review*. Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι το κόστος της

1. Διάχυση στον ιδιωτικό τομέα με στόχο την αποτροπή μικροκλοπών και απάτης (τόσο από πελάτες όσο και από εργαζόμενους). Η τεχνολογία στη φάση αυτή δεν είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη: τα τρία τέταρτα (3/4) των επιχειρήσεων χρησιμοποιούν σταθερές κάμερες. Έπειτα δεν υπάρχει αφοσιωμένο προσωπικό για να παρακολουθεί τις κάμερες. Μόλις το 3% των συστημάτων αναμεταδίδουν εικόνα στην αστυνομία ή χρησιμοποιούν τεχνολογία αυτόματης αναγνώρισης προσώπων / ανίχνευσης παραβάσεων.

2. Επέκταση στις δημόσιες υποδομές όπως μεταφορικά μέσα, σχολεία, κρατικά κτίρια, τόποι συμβολικής σημασίας. Τα τεχνολογικά μέσα είναι απλά και συνήθως δεν υπάρχει αφοσιωμένο προσωπικό.

3. Περιορισμένη επέκταση στους ανοιχτούς δημόσιους χώρους (αστικά επιχειρηματικά κέντρα, πάρκα, πλατείες). Η χρηματοδότηση προέρχεται από το κράτος και τα προγράμματα επιτήρησης συνήθως επικεντρώνονται σε ειδικά «προβλήματα» σε χώρους επιχειρηματικής δραστηριότητας ή διασκέδασης. Η τεχνολογική και οργανωτική δομή τους ποικίλλει.

4. *Πανταχού παρουσία*. Πρόκειται για την τελευταία φάση ανάπτυξης που δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Υπάρχει η τάση προς πολύ μεγαλύτερα συστήματα που θα καλύπτουν μεγάλο μέρος της επιφάνειας της πόλης (π.χ. το Λονδίνο καλύπτεται κατά 40%). Τα συστήματα αυτά επιδιώκουν να ενσωματώσουν προγενέστερα τοπικά ιδιωτικά και δημόσια συστήματα. Παρέχουν λειτουργίες ελέγχου της κυκλοφορίας των οχημάτων, ελέγχου της εισόδου σε κτίρια, αναγνώρισης προσώπων ή πινακίδων κυκλοφορίας μέσω διασυνδεδεμένων βάσεων δεδομένων. Το πιο τρανταχτό παράδειγμα είναι αυτό της πρωτεύουσας των ΗΠΑ, της Ουάσιγκτον. Εκεί είναι εγκατεστημένες κάμερες με δυνατότητες καταγραφής κατά τη διάρκεια της νύχτας, ανάγνωσης κειμένου από απόσταση εκατοντάδων μέτρων, παρακολούθησης του εσωτερικού κτιρίων και, σύμφωνα με τους διαχειριστές του, παρέχονται απεριόριστες δυνατότητες διασύνδεσης με εξωτερικά συστήματα. Ένα άλλο παράδειγμα είναι αυτό του Leeds της Αγγλίας, όπου γίνεται αναγνώριση οποιουδήποτε αυτοκινήτου μπαίνει ή βγαίνει από την πόλη.

Η συμβολή της ιδεολογίας της ασφάλειας στο μετασχηματισμό των ταξικών σχέσεων

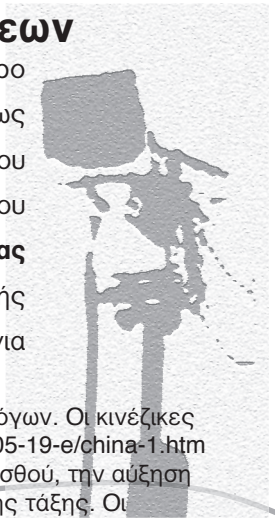

Η ανάπτυξη των συστημάτων κλειστού κυκλώματος είναι ενταγμένη στο ευρύτερο πλαίσιο της αστυνόμευσης των παραβατικών συμπεριφορών που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της καπιταλιστικής απορρύθμισης και της βίαιης αποσύνθεσης του πλανητικού προλεταριάτου. Στο προηγούμενο τεύχος δείξαμε πως η δημιουργία του ποινικού κράτους σχετίζεται με την **ποινική διαχείριση της κοινωνικής ανασφάλειας** και τη γενικευμένη προσπάθεια δαιμονοποίησης ολόκληρων κομματιών της εργατικής τάξης[40]. Αυτό, άλλωστε, επιβεβαιώνεται και από τη μελέτη UrbanEye που διεξήχθη για

ασφάλειας των αγώνων του 2004 ήταν υπερβολικά υψηλό εξαιτίας γεωγραφικών και άλλων λόγων. Οι κινέζικες αρχές ελπίζουν να το περιορίσουν στα 300 εκ. δολάρια. http://www.bjreview.com.cn/En-2005/05-19-e/china-1.htm

40. Η νεοφιλελεύθερη πολιτική είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του άμεσου και του έμμεσου μισθού, την αύξηση της ανεργίας και της ανασφάλειας, την εξαθλίωση των πιο αδύναμων κομματιών της εργατικής τάξης. Οι

λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής[41]. Σύμφωνα με αυτή τη μελέτη, η ανάπτυξη των συστημάτων κλειστού κυκλώματος είναι μεγαλύτερη στην Ουγγαρία και τη Βρετανία, στις οποίες τις τελευταίες δεκαετίες έχουν εφαρμοστεί ακραίες νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Το ίδιο παρατηρείται στην Κίνα, όπου εφαρμόζεται ένα ριζικό πρόγραμμα οικονομικής φιλελευθεροποίησης και στη Νότιο Αφρική, όπου μετά την κατάρρευση του καθεστώτος του απαρτχάιντ έχει εφαρμοστεί σκληρό πρόγραμμα οικονομικής αναδιάρθρωσης. Αντίθετα, σε χώρες όπου η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών έχει καθυστερήσει, όπως η Γερμανία ή η Νορβηγία, η ανάπτυξη των συστημάτων κλειστού κυκλώματος είναι περιορισμένη.

Η σφιχτή δημοσιονομική πολιτική που δήθεν χαρακτηρίζει τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές από ό,τι φαίνεται αφορά μόνο τις κοινωνικές δαπάνες. Ιδίως μετά την 11η Σεπτεμβρίου έχει παρατηρηθεί μια εκρηκτική αύξηση των δαπανών που αφορούν την ασφάλεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι ΗΠΑ όπου το 2004 οι δαπάνες για την ασφάλεια ξεπέρασαν τα 30 δις δολάρια.

Στο τέλος της δεκαετίας του ’90 ο νεοφιλελευθερισμός φαινόταν να έχει εισέλθει σε μια σοβαρή κρίση. Τα κέρδη των εταιρειών στις ΗΠΑ συνεχώς έπεφταν κατά την τριετία 1997-2000 εν μέρει εξαιτίας της αύξησης των πραγματικών μισθών στη «νέα οικονομία» και κυρίως εξαιτίας της μείωσης της παραγωγικότητας που οφείλεται στην ελαστικοποίηση και προσωρινότητα της εργασίας και τη φυγή των κεφαλαίων από την παραγωγή προς αναζήτηση εύκολου κέρδους στα χρηματιστήρια. (Η αρχική μαζική φυγή κεφαλαίων από την ανεπαρκώς αξιοποιούμενη βιομηχανική βάση τους στη Δύση τη δεκαετία του ’70 αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση της εργατικής ισχύος αλλά από τότε, και παρά τη σχετική ειρήνευση που πέτυχε το κεφάλαιο στο πεδίο της παραγωγής, ο κύριος όγκος του κεφαλαίου στη Δύση διατηρείται στη μορφή του χρήματος). Οι μέρες απεργίας αυξήθηκαν το 2000 στις ΗΠΑ σε βαθμό που δεν είχε παρατηρηθεί ξανά μετά τα ταραγμένα χρόνια των αρχών της δεκαετίας του ’70. Ταυτόχρονα, η κρίση άρχισε

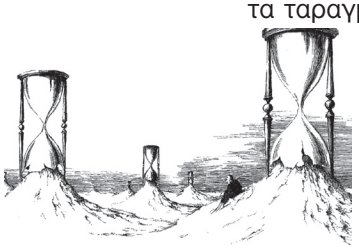

να εκδηλώνεται και στο ιδεολογικό πεδίο με την εμφάνιση του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» που εξέφραζε ένα σοσιαλδημοκρατικό λόγο. Ο «πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία» αποτέλεσε την, επιτυχή δυστυχώς, προσπάθεια της κυβέρνησης Μπους (και της φράξιας του κεφαλαίου που εκπροσωπεί) ν’ αντιστρέψει την κρίση αυτή.

υποτιμημένοι προλετάριοι αντέδρασαν βίαια στη βίαιη απαξίωσή τους και, αποτυγχάνοντας να ανασυγκροτήσουν την εργατική κοινότητα, έστρεψαν κυρίως αυτή τη βία ο ένας προς τον άλλον. Πατώντας στις συγκρούσεις εντός της εργατικής τάξης, το κράτος και οι ιδεολόγοι του ανέπτυξαν ένα ποινικό και ιδεολογικό οπλοστάσιο που είχε ως στόχο την ποινική διαχείριση της κοινωνικής ανασφάλειας μέσω της δαιμονοποίησης συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών (μετανάστες, τοξικομανείς, μειονότητες, και τελευταία μουσουλμάνοι), δηλαδή της εγκληματοποίησης των πλεοναζόντων, πιο υποτιμημένων και λιγότερο προσαρμόσιμων προλετάριων. Από την άλλη μεριά τα πιο «ενσωματωμένα» κομμάτια της εργατικής τάξης, εξαιτίας των διαχωρισμών και της ανυπαρξίας ενός ενοποιητικού ταξικού κινήματος, υπό τον καλλιεργημένο φόβο μιας υποτιθέμενης έκρηξης της εγκληματικότητας σε συνδυασμό με τη γενικότερη εργασιακή ανασφάλεια, έδειξαν μεγαλύτερη ευκολία συναίνεσης και ορισμένες φορές μάλιστα απαίτησαν από το κράτος την όξυνση της επιτήρησης και της αστυνόμευσης, της τάξης και της ασφάλειας.

41. UrbanEye, *On the Threshold to Urban Panopticon? Analysing the Employment of CCTV in European Cities and Assessing its Social and Political Impacts* -Final Report to the European Union, Technical University of Berlin, 2004.

Οι δαπάνες για την ασφάλεια αποτελούν το «new deal» της κυβέρνησης Μπους, προσφέροντας σε ένα σημαντικό κομμάτι της εργατικής τάξης των ΗΠΑ μια κάποια εξασφάλιση μισθού σε μια περίοδο που οποιαδήποτε θέση εργασίας έχει γίνει επισφαλής. Μέσω των δαπανών αυτών δημιουργούνται πολλές νέες θέσεις εργασίας στον παραδοσιακό στρατιωτικό τομέα και στις νέες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της «ασφάλειας» (πρόκειται για μια μορφή στρατιωτικού κεϋνσιανισμού, δηλαδή χρήση κρατικών πόρων για την τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας σε μια περίοδο πτώσης των ιδιωτικών επενδύσεων και κερδών)[42]. Ταυτόχρονα, οι δαπάνες αυτές δεν κατευθύνονται στο δημόσιο τομέα, όπου το ποσοστό συμμετοχής στα συνδικάτα είναι υψηλό, αλλά σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που απασχολούν μη-συνδικαλισμένους εργάτες. Κατ' αυτόν τον τρόπο όχι μόνο δεν ενισχύεται η εξασφάλιση της εργασίας των δημοσίων υπαλλήλων αλλά αντιθέτως αυτή η μορφή στρατιωτικού κεϋνσιανισμού ευθυγραμμίζεται με τη νεοφιλελεύθερη επιταγή της υπονόμευσης της εξασφάλισης της εργασίας και της εργατικής ισχύος εν γένει. Ωστόσο, ένα επίλεκτο κομμάτι της αμερικάνικης εργατικής τάξης (όχι απαραίτητα λευκοί ή άνδρες, αλλά σίγουρα αμερικάνοι **πολίτες**) καβατζώνει ένα σχετικά εξασφαλισμένο μέλλον, εν μέσω γενικευμένης ανασφάλειας, δουλεύοντας στις ΗΠΑ και στο Ιράκ σε αμερικάνικες εταιρείες οι οποίες πληρούν τα κριτήρια «εθνικής ασφάλειας» και, ως εκ τούτου, αναλαμβάνουν κατ' αποκλειστικότητα τις κρατικές προμήθειες. Από την άλλη μεριά οι μετανάστες εργάτες -εξ αντικειμένου αποκλεισμένοι από τις νέες θέσεις εργασίας στον τομέα της ασφάλειας- ζουν υπό τη διαρκή απειλή να χαρακτηριστούν «τρομοκράτες», λόγω και των πιθανών πολιτικών διασυνδέσεών τους με το εξωτερικό, στην περίπτωση που οι απαιτήσεις και οι αγώνες τους ξεπεράσουν τα όρια που θέτουν τα επιχειρηματικά κέρδη[43].

Φαίνεται λοιπόν ότι η «ασφάλεια» μπορεί κάλλιστα να αποτελεί αφορμή για την περιστολή των εργατικών διακαιωμάτων και νέο πεδίο συσσώρευσης για το κεφάλαιο, αν και, όπως είπαμε στο προηγούμενο τεύχος, αμφιβάλλουμε αν μπορεί να συμβάλλει στην προώθηση ενός νέου **καθεστώτος** συσσώρευσης.

Αξιοσημείωτο είναι ότι τα συστήματα κλειστού κυκλώματος δεν έχει αποδειχθεί μέχρι τώρα ότι όντως συμβάλλουν στη μείωση της εγκληματικότητας[44]. Περισσότερο έχουν μια θεαματική-συμβολική αξία μέσα στην προσπάθεια εμπέδωσης των κοινωνικών διαχωρισμών, της δαιμονοποίησης των πιο αδύναμων προλετάριων και της πραγμάτωσης της συνεχούς επιτήρησης, που κάνει τον καθένα να νοιώθει φοβισμένος και παράνομος. Μπορεί ν' ακουστεί σαν ανέκδοτο, αλλά η επέκταση των τεχνικών επιτήρησης έχει

42. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλές από τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της «ασφάλειας» ανήκουν στον κλάδο της «νέας οικονομίας» που αντιμετώπιζε σοβαρή κρίση το 2000. Οι νέες μορφές επιτήρησης, κατά κανόνα, απαιτούν τη χρήση των νέων τεχνολογιών της πληροφορικής.

43. Για μια ενδελεχή ανάλυση των ζητημάτων αυτών, βλ. George Caffentzis, *Is Truth Enough? The Bush Administration's Lies and the Anti-War Movement's Truths*, 2004 και, του ίδιου, *The War on Terrorism and the US Working Class*, 2005.

44. Norris, McCahill and Wood (2004), όπ.π. Σύμφωνα με αυτό το άρθρο, τα στοιχεία είναι αντιφατικά όσον αφορά τις πόλεις όπου έχουν εγκατασταθεί συστήματα κλειστού κυκλώματος. Αλλού παρατηρείται μείωση των εγκλημάτων και αύξηση των εξιχνιασμένων υποθέσεων και αλλού το ακριβώς αντίθετο.

ήδη οδηγήσει σε κρίση το τραπεζικό σύστημα στην Αμερική. Σύμφωνα με τους νέους «αντιτρομοκρατικούς» νόμους, οι τράπεζες είναι υποχρεωμένες να ελέγχουν τους λογαριασμούς των πελατών τους και να συνεργάζονται με την κυβέρνηση σε ζητήματα που αφορούν ξέπλυμα χρήματος ή χρηματοδότηση «τρομοκρατών». Για να μη χάσουν τους πελάτες τους οι τράπεζες δεν ακολουθούν τους «αντιτρομοκρατικούς» πολιτικαντισμούς της κυβέρνησης και έτσι βρέθηκαν σε ορισμένες περιπτώσεις να πληρώνουν υπέρογκα πρόστιμα. Όλος αυτός ο στρατός αναλυτών, προγραμματιστών, λογιστών, δικηγόρων, κλητήρων, μπάτσων και σεκιουριτάδων που επιτηρεί τους επιτηρητές για να κάνουν σωστά τη δουλειά τους δημιουργεί ένα αδιέξοδο αυτοαναπαραγόμενο σύστημα ελέγχου. Ίσως αποδειχτεί σωστό αυτό που λέει ο Ντεμπόρ: «*Με βάση τις παραπάνω συνθήκες άσκησής του, μπορούμε να μιλήσουμε για μια τάση φθίνουσας αποδοτικότητας του ελέγχου, στο μέτρο που προσεγγίζει την ολότητα του κοινωνικού χώρου, και κατά συνέπεια αυξάνει το προσωπικό και τα μέσα του. Διότι στην περίπτωση αυτή κάθε μέσο προσβλέπει, κι επιδίδεται, στην μετατροπή του σε σκοπό. Η επιτήρηση αυτοεπιτηρείται και συνωμοτεί ενάντια στον εαυτό της*»[45].

Επιτήρηση χωρίς κάμερες και εθελοντισμός

Πέρα από τις νέες μορφές επιτήρησης που χρησιμοποιούν πληροφοριακά συστήματα και κάμερες, τα τελευταία 20-30 χρόνια εμφανίστηκε η λεγόμενη «κοινοτική αστυνόμευση» (community policing). Πρόκειται ουσιαστικά για προγράμματα εθελοντικής συμμετοχής των κατοίκων μιας περιοχής στην «πρόληψη» και καταστολή του εγκλήματος σε συνεργασία με την αστυνομία και τις τοπικές αρχές. Στη Βρετανία, η πρώτη ένωση εθελοντών σχηματίστηκε το 1982 από τους κατοίκους του Mollington, ενός χωριού της κομητείας Cheshire, με στόχο την αντιμετώπιση των διαρρήξεων[46]. Η πρωτοβουλία αυτή πήρε μεγάλη δημοσιότητα χάρη στην υποτιθέμενη αποτελεσματικότητά της στη μείωση των διαρρήξεων και τα επόμενα χρόνια πλαισιώθηκε από το βρετανικό κράτος. Στη Βρετανία υπάρχουν σήμερα 165.000 ενώσεις εθελοντικής φύλαξης στις οποίες συμμετέχουν περίπου 3.000.000 νοικοκυριά! (Αν και το πιο πιθανό είναι οτι τα στοιχεία που δίνουν οι μπάτσοι αναφέρονται σε τυπική, γραπτή συμμετοχή, είναι εντούτοις εντυπωσιακά). Οι ενώσεις αυτές σχηματίζουν ένα δίκτυο που ονομάζεται National Neighbourhood Watch Association (NNWA) που είναι η μεγαλύτερη εθελοντική οργάνωση της Βρετανίας. Οι επίσημα διακηρυγμένοι στόχοι της οργάνωσης αυτής είναι η ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ της «τοπικής κοινότητας», της αστυνομίας και των τοπικών αρχών, η ενίσχυση των «κοινοτικών δεσμών», ο περιορισμός της εγκληματικότητας και της ανασφάλειας των πολιτών, η βελτίωση της «ποιότητας ζωής», η στήριξη των ηλικιωμένων και άλλων «ευπαθών ομάδων». Μέσα στις δραστηριότητές της συμπεριλαμβάνονται: η αντιμετώπιση «τοπικών προβλημάτων» όπως οι βανδαλισμοί, τα γκράφιτι και γενικότερα η «αντικοινωνική συμπεριφορά», η παροχή πληροφόρησης

45. Γκύ Ντεμπόρ, *Σχόλια πάνω στην Κοινωνία του Θεάματος*, Ελεύθερος Τύπος, 1988.
46. Στις ΗΠΑ τέτοιες πρωτοβουλίες είχαν ήδη παρθεί από τη δεκαετία του '70. Την ιδέα μετέφεραν στη Βρετανία το 1982 κάποιοι αξιωματικοί της αστυνομίας που είχαν επισκεφθεί το Σικάγο.

στην αστυνομία σχετικά με τα σημαντικότερα προβλήματα της γειτονιάς, η παροχή βοήθειας στην τοποθέτηση ασφαλέστερων κλειδαριών σε σπίτια όπου κατοικούν ηλικιωμένοι, η πίεση προς τις τοπικές αρχές προκειμένου να αυξηθεί ο φωτισμός των δρόμων. Η χρηματοδότηση της οργάνωσης αυτής προέρχεται από φιλανθρωπικούς οργανισμούς που συγκεντρώνουν χρήματα για «αγαθοεργίες» (charities), από χορηγίες επιχειρήσεων (π.χ. τη βρετανική ταχυδρομική υπηρεσία – Post Office) και σε μικρότερο βαθμό από το κράτος[47].

Θα ήταν λάθος να αντιμετωπίσει κανείς την εθελοντική «κοινοτική αστυνόμευση» ως μια προσπάθεια του κράτους και της αστυνομίας να στρατολογήσει απλώς χαφιέδες και ν' αναβιώσει αυταρχικές μεθόδους που αντιστοιχούν σε φασιστικές ή σταλινικές πρακτικές[48]. Η ουσιώδης διαφορά βρίσκεται στην πρακτική και την ιδεολογία της δημοκρατικής συμμετοχής, της «προσφοράς προς την κοινότητα», της «ατομικής αυτονομίας και αυτοπραγμάτωσης» που χαρακτηρίζουν τις κινήσεις αυτές[49].

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στη Βρετανία η πρώτη οργάνωση Neighbourhood Watch ιδρύθηκε μόλις ένα χρόνο μετά το σαρωτικό κύμα των εξεγέρσεων του '81. Εκείνη την εποχή η αριστερά πρόβαλλε το αφομοιωτικό αίτημα του «κοινοτικού ελέγχου της αστυνομίας» προσπαθώντας να δώσει μια απάντηση στην εξέγερση της βρετανικής νεολαίας. Το κράτος, όπως ήταν φυσικό, άδραξε την ευκαιρία και, μέσω της πρακτικής της εθελοντικής «κοινοτικής αστυνόμευσης», προχώρησε σε μια αφομοίωση της αφομοίωσης. Άλλωστε, τι άλλο νόημα θα μπορούσε να έχει ο προτεινόμενος «κοινοτικός έλεγχος της αστυνομίας» από το να κάνει αυτή καλύτερα -και δημοκρατικότερα- τη δουλειά της; Για να ερμηνευτεί πάντως το μέγεθος της επιτυχίας της «κοινοτικής αστυνόμευσης» στη Βρετανία, τις ΗΠΑ και αλλού θα πρέπει να εξεταστεί τόσο η **διάλυση των εργατικών κοινοτήτων** όσο και η **ανάπτυξη του κινήματος του εθελοντισμού** τα τελευταία 30 χρόνια, οι συγκρούσεις και οι συνθήκες που το καθόρισαν.

Οι εργατικές κοινότητες είχαν αρχίσει να αποδομούνται από τη σοσιαλδημοκρατία ήδη από τη δεκαετία του '50 μέσα από την καταστροφή της εργατικής γειτονιάς, τη δημογραφική αλλαγή που προκάλεσε η εισροή των μεταναστών, τη διαίρεση της εργατικής τάξης σε κλάδους, την ενσωμάτωση ή εξαφάνιση των αυτόνομων οργανώσεων των εργατών που προκάλεσε η διείσδυση του κράτους σε όλους τους τομείς της ζωής: στην εκπαίδευση, την υγεία, τη στέγαση, την ασφάλιση. Η διαδικασία αυτή συνάντησε αντιστάσεις και απόπειρες ανασύνθεσης που δεν μπόρεσαν όμως να ξεπεράσουν τους διαχωρισμούς μεταξύ τους και να δημιουργήσουν μια κοινότητα

---

47. Περισσότερες πληροφορίες μπορεί να βρει κανείς στα web sites: http://www.neighbourhood-watch.net, http://www.crimereduction.gov.uk/neighbourhoodwatch
48. Είναι προφανές βέβαια ότι η αστυνομία οποιασδήποτε χώρας στον κόσμο συνεχίζει όπως πάντα να διατηρεί δίκτυα πληροφοριοδοτών και ρουφιάνων.
49. Στα σταλινικά καθεστώτα, όπως αυτό της πρώην Α. Γερμανίας, ο διάχυτος κοινωνικός χαφιεδισμός ήταν πλαισιωμένος από τη λαϊκοδημοκρατική ιδεολογία της «υπηρεσίας προς το λαό και το σοσιαλισμό».

αγώνα, με αποτέλεσμα να αποτύχουν[50]. Η νεοφιλελεύθερη πολιτική, ως απάντηση του κεφαλαίου στις απόπειρες αυτές, έδωσε τη χαριστική βολή τόσο στις εργατικές κοινότητες όσο και στην κουλτούρα που τις διέπνεε. Η κοινωνική απαξίωση της «ρουφιανιάς» ως αναπόσπαστο κομμάτι της εργατικής κουλτούρας χάθηκε μαζί με αυτή. Από την άλλη μεριά, η άνοδος της παρανοϊκής συμμορίτικης κουλτούρας, την οποία δημιούργησε η έξαρση του ατομικισμού και της μοναξιάς μέσα στα επόμενα χρόνια, ενέτεινε το αίσθημα της ανασφάλειας, καθώς δεν υπήρχαν πια εκείνοι οι κοινοτικοί δεσμοί που θα μπορούσαν να την αναχαιτίσουν.

Όταν ο εθελοντισμός -για να περάσουμε τώρα στην ιδεολογία που στηρίζει την «κοινοτική αστυνόμευση»- πρωτοεμφανίστηκε το 19ο αιώνα ήταν συνδεδεμένος με την προσπάθεια των φιλάνθρωπων αστών να αμβλύνουν τις επιπτώσεις που θα είχε μακροπρόθεσμα η προλεταριοποίηση για την αστική ιδιοκτησία και να αναμορφώσουν τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες των εξαθλιωμένων κομματιών της εργατικής τάξης, επιδιώκωντας να επιβάλουν την «ηθική της εργασίας», «το σεβασμό στην ιδιοκτησία» και γενικότερα τις αξίες της αστικής κοινωνίας. Ο εθελοντισμός, εκείνη την εποχή, εμφορείτο από χριστιανικές ηθικές αξίες, όπως η αξία της ατομικής ιδιοκτησίας και της ατομικής επιτυχίας «με τον ιδρώτα του προσώπου σου»[51]. Η ανάπτυξη του εργατικού κινήματος περιόρισε μεν τη σημασία του αστικού φιλανθρωπικού εθελοντισμού αλλά δημιούργησε έναν πολιτικό-κομματικό εθελοντισμό μέσω της οργάνωσης λαϊκών συσσιτίων, γιορτών, θεατρικών εκδηλώσεων, βιβλιοθηκών, κλπ.[52] Νέες μορφές εθελοντισμού και εθελοντικής εργασίας εμφανίζονται στις αρχές της δεκαετίας του ’70 με πολύ διαφορετικό τρόπο, ως μέρος συνήθως της προσανατολισμένης στο «περιθωριακό» προλεταριάτο πολιτικής πρακτικής των μ-λ οργανώσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι Μαύροι Πάνθηρες που οργάνωναν συσσίτια για τους μαύρους μαθητές και δημιούργησαν δομές δωρεάν ιατρικής περίθαλψης στη βάση της εθελοντικής προσφοράς. Ένα άλλο παράδειγμα είναι αυτό των γάλλων μαοϊκών της Secours Rouge (Κόκκινη Βοήθεια), μιας οργάνωσης που έδρασε στις αρχές της δεκαετίας του ‘70 παρέχοντας βοήθεια σε μια μεγάλη γκάμα «αναξιοπαθούντων», από πολιτικούς κρατούμενους έως χωρικούς αποκλεισμένους από το χιόνι και εγκατελειμμένους από την κυβέρνηση. Έγιναν γνωστοί όταν μοίρασαν χαβιάρι στους μετανάστες των παραγκουπόλεων γύρω από το Παρίσι. Κοινή συνισταμένη και στις δύο περιπτώσεις είναι η ιδεολογία που εκφράζεται στο σύνθημα: «να υπηρετούμε το λαό» (serve the people). Μιλάμε, ωστόσο, ακόμη για πρακτικές που εντάσσονται στον πολιτικό σχεδιασμό οργανώσεων που επιδιώκουν να πλαισιώσουν το «μη-ενσωματωμένο» (π.χ. εκτός κρατικής ασφάλισης ή χαμηλόμισθο) προλεταριάτο, το οποίο αντιπαραθέτουν

50. Βλ. «Κοινωνική αποξένωση και πολιτική σκηνοθεσία της “ασφάλειας”», *Τα Παιδιά της Γαλαρίας*, τ.10.

51. Βλ. Θ. Αλεξίου, «Κοινωνικές και ιδεολογικές λειτουργίες του εθελοντισμού και της εθελοντικής εργασίας», *Θέσεις*, τ.83.

52. Στη Γερμανία, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οργανώσεις όπως η Εργατική Πρόνοια του SPD και η Κόκκινη Βοήθεια του KPD. Στην Ελλάδα, το ΚΚΕ και η ΕΔΑ είχαν αναπτύξει παρόμοιες δραστηριότητες μέσω π.χ. πολιτιστικών συλλόγων.

στο «εξασφαλισμένο» προλεταριάτο, με στόχο -αυτό φαντασιώνονταν- την κατάληψη της εξουσίας.

Όταν μέσα στα επόμενα χρόνια θα υποχωρήσουν τόσο οι αυτοοργανωμένες όσο και οι αλλοτριωμένες (όπως τα μ-λ) εκφράσεις του ταξικού ανταγωνισμού, ένα σημαντικό κομμάτι του κόσμου που συμμετείχε τόσο στα κόμματα όσο και στα αυτοοργανωμένα εγχειρήματα θα δημιουργήσει τα λεγόμενα νέα κοινωνικά κινήματα που ασχολούνται με συγκεκριμένα, μερικά ζητήματα όπως π.χ. την οικολογία, τον εγκλεισμό, τον αποκλεισμό, τη φτώχεια, κλπ. Θεωρώντας ανέφικτη τη συνολική πολιτική αλλαγή οι πρωταγωνιστές του «'68» εγκαταλείπουν την πολιτική. Ή μάλλον, επαναφομοιώνουν την *κριτική της πολιτικής*, η οποία ξεκίνησε το '68 σαν άρνηση εκ μέρους μιας σημαντικής προλεταριακής μειοψηφίας να καταλάβει την εξουσία -όπως έγινε (ή αποπειράθηκε να γίνει) μετά το τέλος του Α΄Παγκοσμίου Πολέμου στη Ρωσία και τη Γερμανία- αλλά δεν κατάφερε ποτέ να μετατραπεί σε οικουμενική *κοινωνική* επανάσταση. Την επαναφομοιώνουν και τη μετατρέπουν σε μονοθεματική δραστηριότητα. Βασικό χαρακτηριστικό αυτών των νέων κοινωνικών κινημάτων είναι η προσφορά εθελοντικής εργασίας για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων (π.χ. προσφορά βοήθειας σε «ευπαθείς κατηγορίες», οικολογικές δράσεις για τη διάσωση ειδών υπό εξαφάνιση, κλπ). Αν και μπορεί κανείς να εντοπίσει κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στον *κινηματικό εθελοντισμό* του '68 και τον *ατομικιστικό-φιλανθρωπικό εθελοντισμό* των δεκαετιών του '80 και του '90, η διαφορά έγκειται στο ότι η εθελοντική εργασία του δεύτερου τύπου προσφέρει σε αυτούς που την ασκούν την αίσθηση της αυτοπραγμάτωσης και της προσωπικής ικανοποίησης, την αίσθηση της αυτόνομης δράσης που «έχει απτά αποτελέσματα», «δεν είναι επαναστατικές φλυαρίες», κλπ. Φυσικά, αυτού του είδους η «εθελοντική προσφορά» και η ιδεολογία ατομικής αυτοπραγμάτωσης που τη συνοδεύει δεν έχει καμία σχέση με την προλεταριακή αυτοοργάνωση ενάντια στην καπιταλιστική σχέση, τη δημιουργία μιας **κοινότητας αγώνα** ενάντια στο κεφάλαιο που αποσκοπεί στη *συλλογική αυτοπραγμάτωση των ανθρώπων*, στην ανασύνθεση της ανθρώπινης κοινότητας, τον κομμουνισμό.

Η ιδεολογία του σύγχρονου εθελοντισμού θέλει να συγκολλήσει τεχνητά τους διαρρηγμένους κοινωνικούς δεσμούς καθώς επιχειρεί να επαναορίσει την κοινότητα *ηθικά*. Στην εθελοντική δράση πραγματώνεται η ηθική υποχρέωση της κοινότητας απέναντι στα μέλη της μέσω της *ατομικής δράσης* του εθελοντή. Η εθελοντική δράση ικανοποιώντας τις ηθικές ανησυχίες αυτού που την επιτελεί είναι ριζικά αλλοτριωτική γιατί ο εθελοντής αντιμετωπίζει τον «ευεργετούμενο» ως αντικείμενο, ως μέσον για την ικανοποίηση του εγωϊσμού του[53]. Ταυτόχρονα, ο φιλανθρωπικός εθελοντισμός

53. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε, ίσως, να βρούμε μια αναλογία μεταξύ της νοοτροπίας των (μεσοαστών ή προλετάριων) εθελοντών και της ψυχοσύνθεσης των μελών μιας προλεταριακής συμμορίας. Στη δεύτερη περίπτωση, ο σύγχρονος ατομικισμός εκδηλώνεται ως μία άσκοπη και αυτοκαταστροφική σύγκρουση εγωϊσμών και κυριαρχεί η νοοτροπία του «ο καθένας για την πάρτη του». Μια τέτοια νοοτροπία αδυνατεί να συλλάβει πως μια «ύπαρξη» που προσδιορίζεται σε σχέση με

ολοκληρώνει έναν ακόμα διαχωρισμό που δημιούργησε ο κινηματικός εθελοντισμός: αυτόν του *ειδικού της αλληλεγγύης*.

Καθώς από τα τέλη της δεκαετίας του '70 και μέσα στη δεκαετία του '80 περνάμε από τη σοσιαλδημοκρατική ρύθμιση στο νεοφιλελευθερισμό, οι εθελοντικές οργανώσεις αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται. Οι περικοπές του κράτους πρόνοιας που γίνονται αυτήν την περίοδο, με τα επιθυμητά και ανεπιθύμητα για την εξουσία αποτελέσματά τους, τις τροφοδοτούν. Το κοινωνικό κράτος εξασφάλιζε μια σχετική κοινωνική συνοχή και πρόσφερε ένα μοντέλο κοινωνικού ελέγχου. Το νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό κράτος-στρατηγείο της οικονομίας διαλύει αυτή τη μορφή κοινωνικού ελέγχου και αναζητά νέες πιο ευέλικτες και πιο φτηνές μορφές ελέγχου, οι οποίες, αντίθετα με τους θεσμούς του κοινωνικού κράτους, θα αποδυναμώνουν την εργατική τάξη. Σε αυτό ακριβώς το σημείο συναντιέται το κράτος με την ιδεολογία του εθελοντισμού. Οι κρατικά εγγυημένες εθελοντικές οργανώσεις προσφέροντας δωρεάν εργασία βοηθάνε το κράτος να μειώσει τα κόστη που επωμίζεται. Παράλληλα, προβάλλουν ως νέες, πιο εξατομικευμένες μορφές διαμεσολάβησης της σχέσης των πολιτών με το κράτος, με στόχο να αντικαταστήσουν φθίνοντες θεσμούς όπως τα συνδικάτα. Τέλος, συμβάλλουν στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής που διαρρηγνύει η νεοφιλελεύθερη πολιτική[54]. Από τη σκοπιά του κεφαλαίου, η ιδεολογία του εθελοντισμού είναι ευπρόσδεκτη γιατί αναπαράγει τη μυστικοποίηση της καπιταλιστικής σχέσης εξαιτίας της μονομερούς ενασχόλησής της με το ένα ή το άλλο σύμπτωμά της, σύμπτωμα που το αποδίδει στην «κακή λειτουργία των θεσμών». Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ιδεολόγοι εθελοντές μεταθέτουν την ευθύνη για τη θεραπεία όλων των κοινωνικών δεινών στην «ευαισθητοποίηση», την ατομική προσφορά και τη συμμετοχή των πολιτών, προσφέροντας ένα εναλλακτικό μοντέλο «πολιτικοποίησης» που βασίζεται στη δημιουργία «ομάδων πίεσης» μέσα στην κοινωνία των πολιτών και προσπαθώντας έτσι να υποκαταστήσουν τις συλλογικές διεκδικήσεις, την ανάπτυξη του ταξικού ανταγωνισμού, την κυκλοφορία των αγώνων ενάντια στο κεφάλαιο.

Σήμερα, στην εποχή του ποινικού κράτους και της γενικευμένης κοινωνικής ανασφάλειας δεν είναι ν' απορεί κανείς γιατί οι νεοφιλελεύθεροι πολιτικοί αγκάλιασαν

τον εαυτό της είναι στην πραγματικότητα και μία «ύπαρξη» για τους άλλους. Κλεισμένοι στα κελιά της αποξένωσης και της μοναξιάς, χωρίς την προοπτική μιας συλλογικής διεξόδου, δεν είναι καθόλου παράξενο ότι νέοι άνθρωποι περιφέρονται στους δρόμους σε μια κατάσταση απόλυτης κατάθλιψης και υπερέντασης. Οι δολοφονικές συμπεριφορές που μπορεί να εκδηλώνουν δεν είναι παρά μια ψευδής διέξοδος από τα αυτοκαταστροφικά τους συναισθήματα. Αντίστοιχα, η εθελοντική δράση μπορεί να αποτελεί ψευδή διέξοδο μιας άλλης μορφής από τα ίδια αυτοκαταστροφικά συναισθήματα που γεννιούνται σε μια κοινωνία τρελαμένη από το κυνήγι του χρήματος και της καριέρας. Στην Ελλάδα, όπου το ίδιο κυνήγι εξισορροπείται ακόμα από τη διατήρηση παραδοσιακών κοινωνικών δεσμών, οι φιγούρες του τρελαμένου νεαρού προλετάριου και του εθελοντή δεν είναι τόσο διαδεδομένες όσο στη Βρετανία ή την υπόλοιπη Ευρώπη.

54. Για μια ενδιαφέρουσα απόπειρα ανάλυσης του σύγχρονου εθελοντισμού, βλ. «Χίλιες και μία μέρες και νύχτες ταξικών και κοινωνικών ανταγωνισμών ΙΙ», *Το Κιβώτιο*, νο.3, Ιούνιος 2005.

την εθελοντίστικη ιδεολογία περί ανάπτυξης της «ατομικής υπευθυνότητας των πολιτών» απέναντι στους «κινδύνους που αντιμετωπίζει η κοινότητα». Με τον ίδιο τρόπο που η «ατομική ευθύνη» και η «ελεύθερη επιλογή» θεωρούνται ως αιτίες για τα κοινωνικά φαινόμενα της φτώχειας, της εγκληματικότητας και του αποκλεισμού, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο προβάλλονται και ως τρόποι αντιμετώπισης της διαρκούς αίσθησης φόβου που κυριαρχεί στην κοινωνία της γενικευμένης ανασφάλειας. Οι «υπεύθυνοι πολίτες» οφείλουν με την «πρωτοβουλία» τους να συμμετάσχουν στην πάταξη του εγκλήματος. Στον πραγματικά ανεστραμμένο κόσμο του θεάματος τα συμπτώματα της καπιταλιστικής νεοφιλελεύθερης αντεπίθεσης μετασχηματίζονται σε επιλογές και δεσμεύσεις των ατόμων, όπως και τα γιατρικά τους. Ως μοναδική λύση απέναντι στη γενικευμένη απαξίωση των παραδοσιακών πρακτικών και των παλιών κοινωνικών θεσμών προτείνεται η ανάληψη από τον καθένα της ευθύνης για την ασφάλειά του, στα πλαίσια της «μεγιστοποίησης της ατομικής ευημερίας». Έτσι γίνεται το πέρασμα από τον *κρατικά εγγυημένο* στον *κρατικά οργανωμένο* εθελοντισμό. Προωθώντας το ελληνικό κράτος τον εθελοντισμό στα πλαίσια της «κοινοτικής αστυνόμευσης», όπως έγινε στη Βρετανία 20 χρόνια πριν, προβάλλεται ο ρόλος του εθελοντή-τιμωρού αυτών που δεν είναι υπεύθυνοι πολίτες και με την «αντικοινωνική συμπεριφορά» τους κλέβουν και καταστρέφουν, βρωμίζουν τους τοίχους και τη γειτονιά[55].

Η μάχη του Βύρωνα

Το πρόγραμμα εθελοντικής φύλαξης στο δήμο Βύρωνα παρουσιάστηκε από το δήμαρχο στις 28/2/2005 παρουσία του Υπουργού Δημόσιας Τάξης που άλλωστε έχει και την εποπτεία του. Ποτέ δεν κρύφτηκε ότι έχουμε να κάνουμε με εισαγωγή του προγράμματος Neighbourhood Watch που, όπως γράφεται στην ιστοσελίδα του δήμου, «*έχει εφαρμοσθεί σε πολλές πόλεις του εξωτερικού και τα αποτελέσματα ήταν κάτι παραπάνω*[!] *από εξαιρετικά*»[56]. Επίσης τονίστηκε η σχέση του με τον «εθελοντισμό» και την «κοινωνική προσφορά»[57]. Στόχος ήταν η προσέλκυση 120 ρουφιάνων/εθελοντών-τιμωρών που θα έπαιζαν το παιγνίδι της σύγχρονης «κοινωνικής πολιτικής». Γιατί βέβαια αυτό που έλειπε από την αστυνομία δεν είναι οι κλασσικοί ρουφιάνοι. Όπως είχε υπολογίσει ο μακαρίτης ο Ηλίας Πετρόπουλος, οι Καλοί Άνθρωποι που συνεργάζονται με την αστυνομία ανέρχονται μέσα στην Αθήνα στο μισό εκατομμύριο. Τέλος πάντων, οι εθελοντές λοιπόν θα περιπολούσαν με βάρδιες μια φορά το μήνα από τις 10 μ.μ. μέχρι τις 5 π.μ. με ειδικά αυτοκίνητα του δήμου σε συγκεκριμένο τομέα ευθύνης. Κάποια από τα, ομολογουμένως αόριστα, καθήκοντά τους θα ήταν να:

---

55. Προφανώς αυτό δε συνεπάγεται την ελάττωση της «κάθετης» επιτήρησης από τις κρατικές αρχές (όπως άλλωστε έγινε φανερό στις προηγούμενες σελίδες) αλλά μάλλον δρα ενισχυτικά προκειμένου να αυξήσει την αποτελεσματικότητά της και προκειμένου να δημιουργήσει μια ψευδο-κοινότητα βασισμένη στο φόβο.
56. http://www.dimosbyrona.gr/newsletter
57. *Ελευθεροτυπία*, 8/5/2005.

→ Παρέχουν τη συνδρομή τους σε κάθε πολίτη που έχει ανάγκη.

→ Επιβλέπουν κοινόχρηστους χώρους, όπως πάρκα, παιδικές χαρές και σχολεία προκειμένου να αποφευχθούν οι βανδαλισμοί.

→ Περιπολούν σε απομακρυσμένες περιοχές της πόλης για την εδραίωση του αισθήματος ασφαλείας στους κατοίκους αυτών των περιοχών.

→ Ειδοποιούν άμεσα τις δημοτικές υπηρεσίες ή τις αντίστοιχες κρατικές σε περίπτωση που χρειάζεται να παρέμβουν.

→ Φωτογραφίζουν οτιδήποτε ύποπτο βλέπουν.

Προσπαθώντας να διευκρινίσει τα παραπάνω ο δήμος επιτείνει τη σύγχυση διαβεβαιώνοντας ότι οι εθελοντές «δεν παρακολουθούν τους πολίτες», «δεν προβαίνουν σε ελέγχους», «δεν εισέρχονται σε ιδιωτικούς χώρους»[58]. Ο ίδιος ο δήμαρχος αισθάνεται την ανάγκη να πει ότι οι ρουφιάνοι «δε θα φέρουν οπλισμό»(!)[59].

Η επιλογή των εθελορουφιάνων υποτίθεται ότι θα γινόταν από ειδική επιτροπή που αποτελείτο από ένα δημοτικό σύμβουλο, τέως αστυνομικό διευθυντή(!), τον αντιδήμαρχο και έναν κλινικό ψυχολόγο-ψυχοπαθολόγο. Ο τελευταίος, προφανώς για να καθησυχάσει τους αντιδρούντες, δήλωσε ότι τα άτομα που θα επιλεγούν πρέπει να έχουν «*συναισθηματική επάρκεια όσον αφορά τη δυνατότητα της αλληλεγγύης*» και να «*μη διακατέχονται από εμμονές, του τύπου ότι όλοι θέλουν το κακό της κοινωνίας ή ότι όλοι είναι κλέφτες*»[60]. (Είναι προφανές ότι τους απασχολεί το πρόβλημα του να μη μαζέψουν σ' αυτά τα προγράμματα τον κάθε ψυχάκια ακροδεξιό).

Οι εθελοντές θα είχαν ασφαλιστική κάλυψη, εκπτώσεις σε μαγαζιά του δήμου και στα δημοτικά αναψυκτήρια, δωρεάν συμμετοχή σε προγράμματα του δήμου και δωρεάν είσοδο στο τοπικό φεστιβάλ και φυσικά μπόλικες ελπίδες για διορισμό στο δήμο.

Οι αιτήσεις των εθελοντών έφτασαν τις 183. Το ΚΚΕ διέδωσε ότι ανάμεσά τους ήταν τρεις τουλάχιστον οργανωμένοι ναζί.

Σε έρευνα της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* προβλήθηκαν δύο υποψήφιοι - εξαιρετικές περιπτώσεις συμπολιτών μας. Συμπαθέστατο ζευγάρι, εθελοντές δασοπυροσβέστες και «υπεύθυνοι πολίτες» δήλωσαν ότι «*αυτή η προσπάθεια έχει να κάνει με μια ανιδιοτελή προσφορά στη γειτονιά και τίποτα περισσότερο*». Προσπάθησαν να αγγίξουν ευαίσθητες χορδές λέγοντας πως «*εάν κάποιος βρίσκεται στο δάσος του Υμηττού και θελήσει για παράδειγμα, να βάλει μια φωτιά, η περιπολία μας πιθανότατα θα τον αποτρέψει*», αλλά τελικά δεν απέφυγαν την παπαγαλία καταλήγοντας ότι «*πρόκειται για ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα που θα ενισχύσει το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών*»[61].

Αμέσως υπήρξαν μεγάλες αντιδράσεις από κόμματα και οργανώσεις της αριστεράς, ενώ μετά από κάποιο διάστημα μπήκαν στον αγώνα δυναμικά και συλλογικότητες του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου. Λόγω των κινητοποιήσεων

58. Όλο το καθηκοντολόγιο προέρχεται από την *Απογευματινή*, 2/4/2005.
59. Όπ.π., σημ. 2.
60. Όπ.π.
61. Όπ.π.

η έναρξη του προγράμματος αναβλήθηκε για μετά το Πάσχα και ο δήμαρχος δήλωσε ότι το θέμα θα συζητηθεί στο δημοτικό συμβούλιο, αλλά στα τέλη Μαΐου ξεκαθάρισε στις δημοτικές παρατάξεις ότι θα ανακοινώσει την αναβολή του στη συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου στις 31 Μαΐου. Προγραμματίστηκαν συγκεντρώσεις και πορείες για τη συγκεκριμένη ημερομηνία. Αυτή η συνεδρίαση δεν έγινε ποτέ. Στις 31/5/2005 ο δήμος ανακοινώνει τη ματαίωση του προγράμματος αλλά και της προγραμματισμένης συνεδρίασης του δημοτικού συμβουλίου. Το απόγευμα της ίδιας μέρας, και ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη συγκέντρωση και πορεία της *Πρωτοβουλίας Βύρωνα και γύρω περιοχών ενάντια στον κοινωνικό χαφιεδισμό* προς το δημαρχείο, η οποία συγκεντρώνει αρκετά επιδοκιμαστικά σχόλια στο πέρασμά της, ο δήμαρχος Βύρωνα οργανώνει συνέντευξη τύπου. Σ' αυτήν ανακοινώνει τη ματαίωση του προγράμματος. Παραδέχεται ότι αυτή οφείλεται στις αντιδράσεις που, όπως λέει ο ίδιος, «*χώριζαν τους πολίτες του Βύρωνα σε δημοκράτες και ρουφιάνους*». Συσχετίζει τη ματαίωσή του με την προστασία της σωματικής ακεραιότητας των 183 εθελοντών, καθώς «*δέχτηκαν ανήθικες επιθέσεις που θα έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλειά τους*». Τονίζει επίσης σαν καλός μαθητής της σχολής «εγκληματοποίηση πολιτικών απόψεων» την «*κινητοποίηση ακραίων ομάδων οι οποίες τον τελευταίο μήνα εμφανίστηκαν με απειλητικές προκηρύξεις και αφίσες, που μας ανησύχησαν για την ασφάλεια των δημοτών*»[62]. Είναι φανερό πως ο δήμαρχος είναι εκνευρισμένος από την εισβολή των «ακραίων στοιχείων» στην επικράτειά του…

Η απόπειρα εγκληματοποίησης του αναρχικού-αντιεξουσιαστικού χώρου πήρε πιο συγκεκριμένη μορφή όταν δυο βδομάδες μετά, στις 13 Ιουνίου, βρέθηκε ομοίωμα βόμβας έξω από το σπίτι του αντιδημάρχου Καπάνταη, υπεύθυνου του προγράμματος που ήδη έχει ματαιωθεί. Αυτός τυχαίνει να έχει και επαγγελματική σχέση με το αντικείμενο, καθώς είναι μπάτσος στο τμήμα εξουδετέρωσης εκρηκτικών της αστυνομίας... Κανείς δεν ανέλαβε την ευθύνη, αλλά ο δήμαρχος έσπευσε να τη συνδέσει με τις «*ακραίες ομάδες που έφερε ο λαϊκισμός κάποιων στη γειτονιά μας*»[63], κατηγορώντας εμμέσως και τις αριστερές δημοτικές παρατάξεις. Αυτές φυσικά έδωσαν άμεσα τα πιστοποιητικά νομιμοφροσύνης που τους ζητήθηκαν. Η Αριστερή Παρέμβαση Πολιτών Βύρωνα, άγρυπνος φρουρός της δημοκρατίας, σε ανακοίνωσή της ανέφερε «*ότι το γεγονός δεν εξυπηρετεί τα δημοκρατικά δικαιώματα, αλλά αντιθέτως υπονομεύει την υπεράσπισή τους, αφού δίνει το δικαίωμα στους κατασταλτικούς μηχανισμούς να προωθήσουν εξοντωτικά μέτρα αστυνόμευσης*»[64]. Τηλεοπτικοί σταθμοί, προφανώς μετά από υπόδειξη της ασφάλειας, διευκρίνισαν ότι οι έρευνες στρέφονται προς τους «αναρχικούς»…

Έπεται συνέχεια;

Το Φεβρουάριο του 2005, το δημοτικό συμβούλιο του δήμου Αθηναίων, εφαρμόζοντας το άρθρο 16 του Ν.2713/99, αποφασίζει τη δημιουργία των Τοπικών Συμβουλίων

62. Όλες οι δηλώσεις από τη συνέντευξη τύπου στο *Εθνος*, 1/6/2005.
63. Δηλώσεις σε τηλεοπτικά δίκτυα στις 13/6/2005.
64. *Ελευθεροτυπία* 14/6/2005.

Παραβατικότητας σε κάθε δημοτικό διαμέρισμα του δήμου. Αυτά θα στελεχωθούν από ανθρώπους που θα προτείνουν οι δημοτικές παρατάξεις. Τα Συμβούλια αναλαμβάνουν ρόλο τοπικών υπερυπουργείων μετατρέποντας την «ασφάλεια» σε ζήτημα γύρω από το οποίο θα περιστρέφεται το σύνολο της ζωής της γειτονιάς. Μερικές από τις, ατελείωτες, αρμοδιότητές τους, όπως περιγράφονται στην απόφαση του δημοτικού συμβουλίου, είναι να:

→ Καταγράφουν και μελετούν την παραβατικότητα στο πλαίσιο του συγκεκριμένου δημοτικού διαμερίσματος.

→Σχεδιάζουν και προωθούν ειδικές δράσεις για την πρόληψη της παραβατικότητας και την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της βίας στην οικογένεια, του κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής ανασφάλειας (σ' αυτό το σημείο η προσπάθεια για το ξεκάρφωμα ομολογουμένως αγγίζει το γελοίο).

→Μεριμνούν για την ευαισθητοποίηση των πολιτών και την ενεργή συμμετοχή τους σε προγράμματα πρόληψης παραβατικότητας.

→Αναλαμβάνουν το συντονισμό και την πλαισίωση πρωτοβουλιών άλλων κοινωνικών φορέων όπως συλλόγων γονέων, εθελοντών θεραπευτικών κοινοτήτων, που στοχεύουν στην πρόληψη της παραβατικότητας.

→Φροντίζουν για τη σύσταση δικτύων βοήθειας, αρωγής και πληροφόρησης των θυμάτων εγκληματικών πράξεων, σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς.

→Βοηθούν τους αποφυλακισμένους στην εξεύρεση εργασίας ή δημιουργικής τους απασχόλησης και γενικώς για την ομαλή τους ένταξη στο κοινωνικό περιβάλλον.

→Σχεδιάζουν την εφαρμογή μέτρων, σε συνεργασία με τη Δ/νση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για την πρόληψη της βίας και της διακίνησης ναρκωτικών μέσα στο σχολείο και στις γύρω περιοχές.

→Μεριμνούν για την εκπαίδευση εθελοντών πάνω σε θέματα όπως η πρόληψη τροχαίων ατυχημάτων, η αντικοινωνική συμπεριφορά, η σχολική και εξωσχολική βία η χρήση ναρκωτικών η κακομεταχείριση και εκμετάλλευση γυναικών και ανηλίκων (η απόπειρα ξεκαρφώματος συνεχίζεται…).

→Συντάσσουν την ετήσια έκθεση για την κατάσταση εγκληματικότητας στο χώρο δράσης τους, αξιολογούν την αποτελεσματικότητα των ληφθέντων μέτρων πρόληψης.

→Προτείνουν αρμοδίως μέτρα εγκληματικής πολιτικής.

Η σύνδεση των Τοπικών Συμβουλίων Παραβατικότητας με το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης γίνεται από τον ίδιο τον υφυπουργό του Βουλγαράκη, Χ. Μαρκογιαννάκη, ο οποίος με αφορμή το πρόγραμμα εθελοντικής φύλαξης του δήμου Βύρωνα δηλώνει ότι «*η συνεργασία της Αστυνομίας με τους πολίτες έχει καθιερωθεί προ πολλού με τα Δημοτικά Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας που λειτουργούν σε κάθε δήμο και συμμετέχουν και αστυνομικοί*»[65].

---

65. *Απογευματινή*, 2/4/2005.

Ο δήμος Αθηναίων φροντίζει να κρατήσει χαμηλό προφίλ, σε αντίθεση με το δήμο Βύρωνα. Καμιά συνέντευξη τύπου δεν οργανώνεται για την παρουσίαση των Συμβουλίων, δε γίνεται καμιά αναφορά για τη σχέση τους με την αστυνομία και δε φαίνεται να υπάρχει καμιά βιασύνη για την επάνδρωσή τους. Στις εφημερίδες γράφονται κάποια ουδέτερα μονόστηλα γι' αυτά και οι επαγγελματίες των δημοκρατικών δικαιωμάτων, κόμματα της αριστεράς-ευαίσθητοι δημοσιογράφοι-διανοούμενοι, ασχολούνται ελάχιστα μαζί τους[66].

Παράλληλα ο δήμος προσπαθεί να προσελκύσει εθελοντές. Η Αθήνα γεμίζει με αφίσες που μας καλούν να γίνουμε οι «ήρωες της πόλης» και έχουμε διαφημιστικά σποτ όπου παιδάκια σε παιδικές χαρές κοιτούν εκστασιασμένα έναν «ήρωα», με στολή που θυμίζει εθελοντή ολυμπιακών αγώνων, να τα προστατεύει από τους κακούς. Κυκλοφορούν αιτήσεις και έντυπα με γενικό τίτλο «Γίνε κι εσύ εθελοντής. Γίνε ήρωας της πόλης σου!». Σ' αυτά, το πρόγραμμα θεωρείται «*αναπόφευκτα η συνέχεια της εθελοντικής δράσης των πολιτών μας κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών αγώνων*» και η δήμαρχος, προσπαθώντας να δώσει ένα περίγραμμα των αρμοδιοτήτων των εθελοντών, γράφει ανάμεσα σ' άλλα:

«*Ειδοποιήστε τους αρμόδιους να επέμβουν, δείξτε τους τις αδυναμίες που υπάρχουν, μιλήστε σε αυτούς που δε σέβονται την πόλη*».

Οι υπάλληλοι του ΟΝΑ του δήμου από τους οποίους ζητήσαμε πληροφορίες ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί όσον αφορά τα καθήκοντα των εθελοντών. Μας διαβεβαίωσαν ότι δεν υπάρχει έντυπο που να τα περιγράφει και η ενημέρωση θα γίνει προφορικά κατά την πρώτη μάζωξή τους. Προσπάθησαν να περιγράψουν τρεις τομείς δραστηριοποίησης των εθελοντών: παιδικές χαρές – πράσινο, ενημέρωση από κιόσκια του δήμου και σεμινάρια για αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών. Όταν ρωτήσαμε αν στα καθήκοντά τους περιλαμβάνεται και η ειδοποίηση των αρχών σε περίπτωση που παρατηρήσουν «κάτι ύποπτο» η απάντηση ήταν αρνητική και έκαναν λόγο για «ευαισθητοποίηση των πολιτών», αδυνατώντας να δώσουν περισσότερες διευκρινίσεις. Για τα Συμβούλια Πρόληψης Παραβατικότητας δήλωσαν απλώς άγνοια. Το αν βρισκόμαστε μπροστά στο κλασσικό ελληνικό μπάχαλο ή σε μια αναδίπλωση εξαιτίας και των εξελίξεων στο Βύρωνα θα το διαπιστώσουμε σύντομα…

Γκαράνς-Μάριους-Γ.

Στις επόμενες σελίδες αναδημοσιεύουμε το τετρασέλιδο που κυκλοφορήσαμε σε συνεργασία με κάποιους συντρόφους κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων στο Βύρωνα, τις οποίες ως επί το πλείστον διοργάνωσε η Πρωτοβουλία Βύρωνα και γύρω περιοχών ενάντια στον κοινωνικό χαφιεδισμό.

---

66. Ο Στάθης αναδημοσιεύει στις 3/3/2005 σχετική καταγγελία του ΚΚΕ στην *Ελευθεροτυπία*. Το ίδιο το ΚΚΕ ψιλοκυνηγάει το θέμα με ψηφίσματα διοικητικών συμβουλίων στα οποία έχει πρόσβαση.

Ο ΜΠΑΡΜΑΝ ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΤΟΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΛΟΓΟ

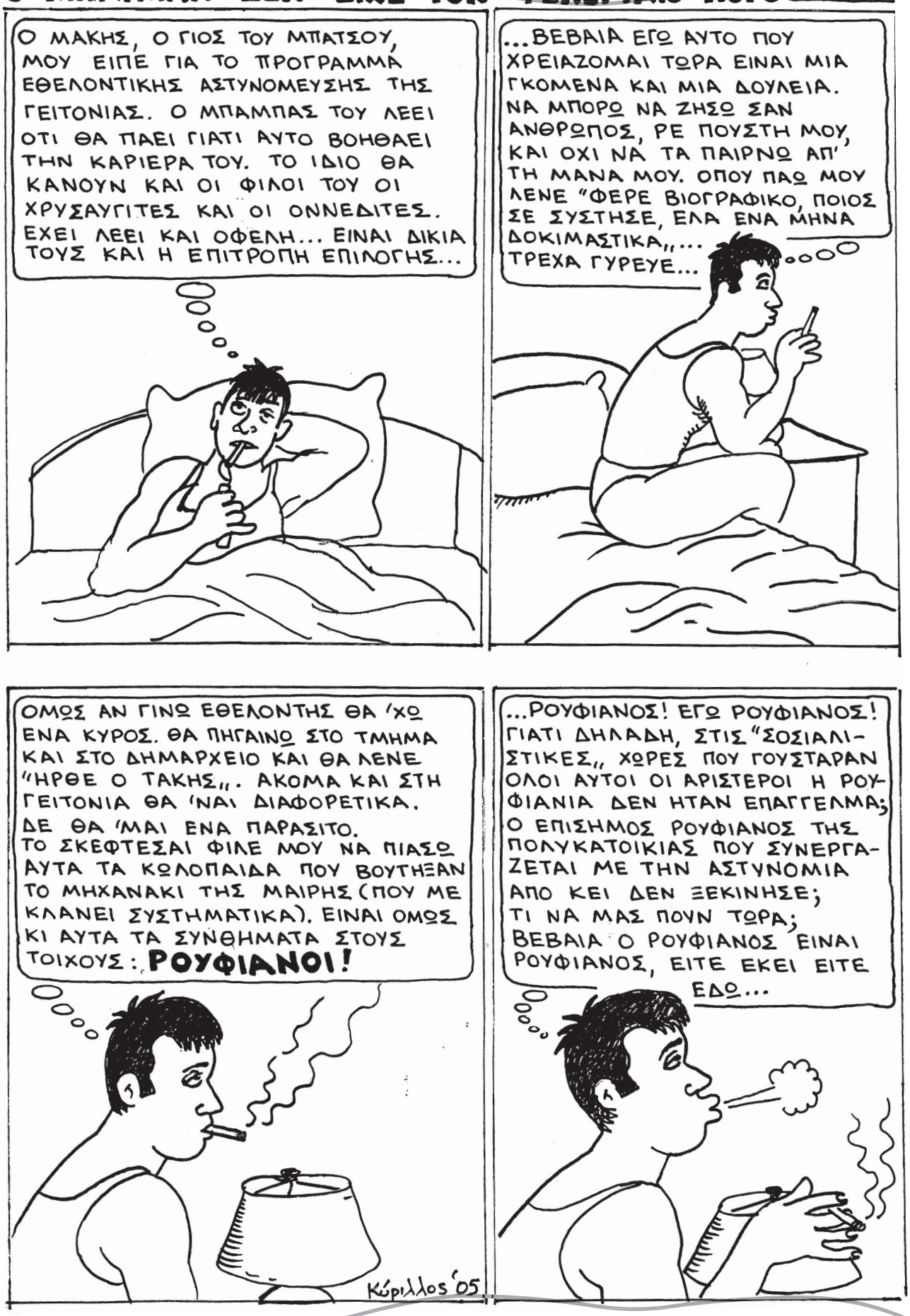

Ο ΤΑΚΗΣ ΠΗΡΕ ΤΗΝ ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΚΙ ΕΓΙΝΕ ΕΘΕΛΟΝΤΗΣ. ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟ ΒΡΑΔΥ ΠΙΑΝΕΙ ΔΟΥΛΕΙΑ

ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ

ΔΗΜΟΣ ΒΥΡΩΝΑ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗΣ ΦΥΛΑΞΗΣ
πρόγραμμα εθελοντικής φύλαξης
ΔΗΜΟΣ Φ. ΒΥΡΩΝΑ

ΕΝΕΡΓΟΥ
ΡΟΥΦΙΑΝ
ΓΕΙΤΟΝΙ
ΦΥΛΑΚΕ

ΠΙΣΩ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ...

ΤΑΚΗ, ΘΕΛΩ ΝΑ ΣΟΥ ΜΙΛΗΣΩ.

ΘΥΜΑΣΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΙΣ ΚΕΡΑΙΕΣ ΤΩΝ ΚΙΝΗΤΩΝ; ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟ ΒΡΑΔΥ ΘΑ ΠΑΜΕ ΝΑ ΡΙΞΟΥΜΕ ΜΙΑ. ΘΕΛΟΥΜΕ ΕΝΑΝ ΓΙΑ ΤΣΙΛΙΕΣ. ΕΡΧΕΣΑΙ;

ΟΧΙ! ΤΙ ΛΕΕΙ; ΤΙ ΚΑΝΟΥΜΕ ΤΩΡΑ;

Ο ΤΑΚΗΣ ΒΓΑΙΝΕΙ ΕΞΩ, ΝΑ ΞΕΘΟΛΩΣΕΙ...

ΑΚΟΥ ΤΙ ΜΑΛΑΚΙΑ ΜΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΕ Ο ΓΕΡΟΣ ΜΟΥ Ο ΜΑΛΑΚΑΣ, Ο ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ. ΝΑ ΓΙΝΩ ΕΘΕΛΟΝΤΗΣ ΡΟΥΦΙΑΝΟΣ!

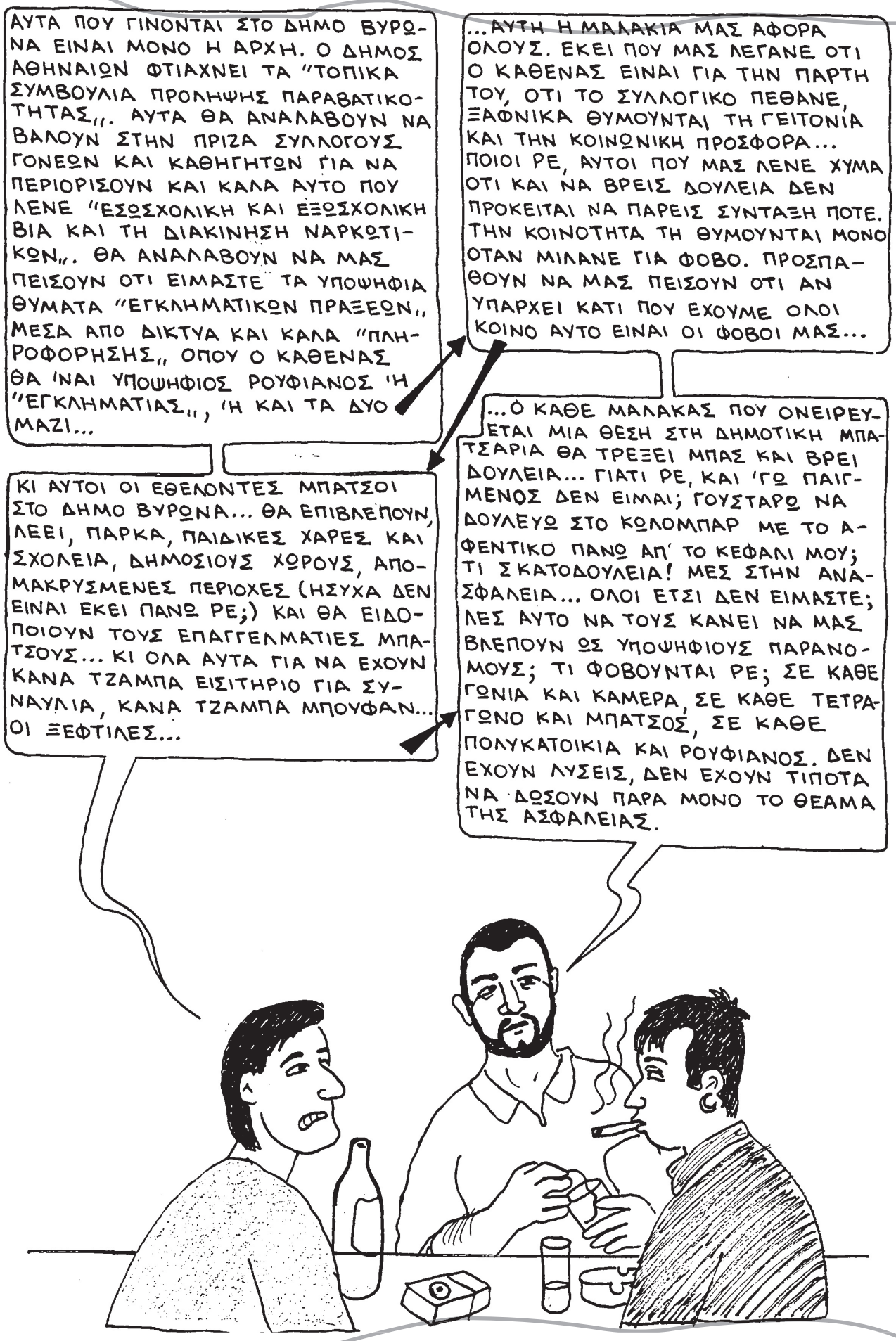
ΑΥΤΑ ΠΟΥ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΒΥΡΩΝΑ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟ Η ΑΡΧΗ. Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΦΤΙΑΧΝΕΙ ΤΑ "ΤΟΠΙΚΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ". ΑΥΤΑ ΘΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΝΑ ΒΑΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΡΙΖΑ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΠΕΡΙΟΡΙΣΟΥΝ ΚΑΙ ΚΑΛΑ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΛΕΝΕ "ΕΣΩΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΝΑΡΚΩΤΙΚΩΝ". ΘΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΝΑ ΜΑΣ ΠΕΙΣΟΥΝ ΟΤΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ΤΑ ΥΠΟΨΗΦΙΑ ΘΥΜΑΤΑ "ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ" ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΚΑΛΑ "ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ" ΟΠΟΥ Ο ΚΑΘΕΝΑΣ ΘΑ 'ΝΑΙ ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΡΟΥΦΙΑΝΟΣ 'Η "ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑΣ", 'Η ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΜΑΖΙ...
...ΑΥΤΗ Η ΜΑΛΑΚΙΑ ΜΑΣ ΑΦΟΡΑ ΟΛΟΥΣ. ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΜΑΣ ΛΕΓΑΝΕ ΟΤΙ Ο ΚΑΘΕΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΤΗ ΤΟΥ, ΟΤΙ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΠΕΘΑΝΕ, ΞΑΦΝΙΚΑ ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ ΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ... ΠΟΙΟΙ ΡΕ, ΑΥΤΟΙ ΠΟΥ ΜΑΣ ΛΕΝΕ ΧΥΜΑ ΟΤΙ ΚΑΙ ΝΑ ΒΡΕΙΣ ΔΟΥΛΕΙΑ ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΠΑΡΕΙΣ ΣΥΝΤΑΞΗ ΠΟΤΕ. ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗ ΘΥΜΟΥΝΤΑΙ ΜΟΝΟ ΟΤΑΝ ΜΙΛΑΝΕ ΓΙΑ ΦΟΒΟ. ΠΡΟΣΠΑΘΟΥΝ ΝΑ ΜΑΣ ΠΕΙΣΟΥΝ ΟΤΙ ΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΕΧΟΥΜΕ ΟΛΟΙ ΚΟΙΝΟ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΜΑΣ...
ΚΙ ΑΥΤΟΙ ΟΙ ΕΘΕΛΟΝΤΕΣ ΜΠΑΤΣΟΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΒΥΡΩΝΑ... ΘΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΝ, ΛΕΕΙ, ΠΑΡΚΑ, ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΧΑΡΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΑ, ΔΗΜΟΣΙΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ, ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ (ΗΣΥΧΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΚΕΙ ΠΑΝΩ ΡΕ;) ΚΑΙ ΘΑ ΕΙΔΟΠΟΙΟΥΝ ΤΟΥΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΜΠΑΤΣΟΥΣ... ΚΙ ΟΛΑ ΑΥΤΑ ΓΙΑ ΝΑ ΕΧΟΥΝ ΚΑΝΑ ΤΖΑΜΠΑ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΣΥΝΑΥΛΙΑ, ΚΑΝΑ ΤΖΑΜΠΑ ΜΠΟΥΦΑΝ... ΟΙ ΞΕΦΤΙΛΕΣ...
...Ο ΚΑΘΕ ΜΑΛΑΚΑΣ ΠΟΥ ΟΝΕΙΡΕΥΕΤΑΙ ΜΙΑ ΘΕΣΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΜΠΑΤΣΑΡΙΑ ΘΑ ΤΡΕΞΕΙ ΜΠΑΣ ΚΑΙ ΒΡΕΙ ΔΟΥΛΕΙΑ... ΓΙΑΤΙ ΡΕ, ΚΑΙ 'ΓΩ ΠΑΙΓΜΕΝΟΣ ΔΕΝ ΕΙΜΑΙ; ΓΟΥΣΤΑΡΩ ΝΑ ΔΟΥΛΕΥΩ ΣΤΟ ΚΩΛΟΜΠΑΡ ΜΕ ΤΟ ΑΦΕΝΤΙΚΟ ΠΑΝΩ ΑΠ' ΤΟ ΚΕΦΑΛΙ ΜΟΥ; ΤΙ ΣΚΑΤΟΔΟΥΛΕΙΑ! ΜΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ... ΟΛΟΙ ΕΤΣΙ ΔΕΝ ΕΙΜΑΣΤΕ; ΛΕΣ ΑΥΤΟ ΝΑ ΤΟΥΣ ΚΑΝΕΙ ΝΑ ΜΑΣ ΒΛΕΠΟΥΝ ΩΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥΣ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥΣ; ΤΙ ΦΟΒΟΥΝΤΑΙ ΡΕ; ΣΕ ΚΑΘΕ ΓΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΑΜΕΡΑ, ΣΕ ΚΑΘΕ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ ΚΑΙ ΜΠΑΤΣΟΣ, ΣΕ ΚΑΘΕ ΠΟΛΥΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΡΟΥΦΙΑΝΟΣ. ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΛΥΣΕΙΣ, ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΤΙΠΟΤΑ ΝΑ ΔΩΣΟΥΝ ΠΑΡΑ ΜΟΝΟ ΤΟ ΘΕΑΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ.

Εφημερίδα ΤΟ ΘΕΑΜΑ

Εθελοντής φύλαξης του Δήμου Βύρωνα κατέδωσε τη μητέρα του

Συγχαρητήρια από το Δήμο και την Αστυνομία

Γείτονες των συλληφθέντων προπηλάκισαν δημοσιογράφους της TV

Συνελήφθη ομάδα 4 ατόμων καθώς προσπαθούσαν να καταστρέψουν κεραία κινητής τηλεφωνίας στην περιοχή του Βύρωνα. Η αστυνομία ανακοίνωσε ότι η επιτυχία οφείλεται σε πληροφορίες «εκ των έσω» που αξιοποιήθηκαν κατάλληλα. Σημαντική χαρακτηρίζεται η συμβολή της νέας υπηρεσίας εθελοντικής φύλαξης του Δήμου. Συγκεκριμμένα ο εθελοντής Τ.Τ. λέγεται ότι δε δίστασε να καταγγείλει την ίδια τη μητέρα του που ήταν μέλος της ομάδας που εξαρθρώθηκε.

Ο Δήμαρχος Βύρωνα συγκλονισμένος από το γεγονός της καταγγελίας της μητέρας από το γιο της δήλωσε: « Τα αγαθά της ιδιοκτησίας, της επικοινωνίας και της ασφάλειας είναι αδιαπραγμάτευτα και αποτελούν πλέον το συνεκτικό ιστό της κοινωνίας των πολιτών». Ο Δήμαρχος ανακοίνωσε επίσης τη μονιμοποίηση του εν λόγω φύλακα στη Δημοτική Αστυνομία, η οποία πρόκειται να λειτουργήσει από τον προσεχή Σεπτέμβριο. Από την πλευρά της η Ελληνική Αστυνομία ανακοίνωσε την επικείμενη βράβευσή του σε ειδική τελετή. Ο εκπρόσωπος της εταιρείας κινητής τηλεφωνίας Vodatim σε δηλώσεις του ανέφερε: «*Επιτέλους βρέθηκε κάποιος νέος με αξίες και ιδανικά που βοήθησε να προστατευτεί το δικαίωμα της εταιρείας μας να εγκαθιστά απρόσκοπτα το δίκτυο της. Όσο περισσότερες κεραίες τοποθετούμε τόσο πιο ελεύθεροι είναι οι συνδρομητές μας να επικοινωνούν μεταξύ τους. Ελπίζουμε και άλλοι νέοι συνδρομητές μας να ακολουθήσουν το παράδειγμα του νέου εθελοντή φύλαξης και να μην παρασύρονται από τις ανυπόστατες φήμες για τους κινδύνους της ακτινοβολίας. Με την ευκαιρία θέλω να τονίσω πως ο προτεινόμενος νόμος για απομάκρυνση των κεραιών από σχολικά συγκροτήματα είναι απαράδεκτος και αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη της πατρίδας μας*». Τέλος ο καθηγητής κοινωνικού εγκλήματος δρ. Παπαρούσης δήλωσε: «*Ο σεβασμός στους νόμους του κράτους αποτελεί πλέον το συνεκτικό ιστό της κοινωνίας καθώς φαίνεται να ξεπερνά σε αποτελεσματικότητα παρωχημένους θεσμούς όπως η οικογένεια*».

Από την άλλη πλευρά εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι όλα τα άτομα που συνελήφθησαν στην προσπάθειά τους να καταστρέψουν την κεραία είναι άνω των 40 ετών και χωρίς κάποια ιδιαίτερη πολιτική δράση κατά το παρελθόν. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι πρόκειται για «ανθρώπους της διπλανής πόρτας». Η στάση που τήρησαν κατά τις πρώτες ώρες της σύλληψης χαρακτηρίζεται από την Αστυνομία «σκληρή» (αρνήθηκαν να καταδώσουν πιθανούς ηθικούς αυτουργούς).

Οι συλληφθέντες ενδέχεται να αντιμετωπίσουν κατηγορίες που άπτονται του νόμου ενάντια στο οργανωμένο έγκλημα (αντιτρομοκρατικού) όπως «σύσταση και συμμορία». Επίσης εξετάζονται τυχόν διασυνδέσεις με ανάλογες ομάδες που προκαλούν το τελευταίο διάστημα φθορές σε κεραίες κινητής τηλεφωνίας σε όλη την Αττική. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως οι γείτονες των συλληφθέντων αντέδρασαν ιδιαίτερα έντονα στην προσπάθεια των ΜΜΕ να ερευνήσουν για το ποιόν των τελευταίων. Συγκεκριμμένα όταν εμφανίστηκαν οι μονάδες μετάδοσης των καναλιών στη γειτονιά δέχτηκαν καταιγισμό αυγών και οι δημοσιογράφοι προπηλακίστηκαν.

ΤΟ ΘΕΑΜΑ, *20/4/2005*

ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μια Ιστορία Αγάπης;[1]

των Gilles Dauve
και Karl Nesic

1. Το παρόν κείμενο είναι μια διαφορετική εκδοχή του γαλλικού κειμένου μας "Proletaire et Travail: une histoire d'amour?" Έχουν αφαιρεθεί σχεδόν όλες οι αναφορές σε γαλλικά βιβλία και περιοδικά. Κάποια πράγματα έχουν προστεθεί ή αναπτυχθεί περισσότερο, όπως για παράδειγμα τα σημεία πάνω στην "Αυτονομία", τον Π. Λαφάργκ, τον ντετερμινισμό, τον ταξισμό, τη λατρεία της δουλειάς και την υποκειμενικότητα.

Μια ιστορική αποτυχία. Η φράση αυτή θα μπορούσε να είναι ένας ωμός αλλά όχι και τόσο άδικος απολογισμός του κομμουνιστικού κινήματος 154 χρόνια μετά από το *Μανιφέστο* των Μαρξ και Ένγκελς.

Μια ερμηνεία αυτής της αποτυχίας επικεντρώνεται στη σημασία ή και το προβάδισμα που δόθηκε στην εργασία. Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, μια όλο και πιο ορατή εναντίωση στην εργασία, ενίοτε σε βαθμό ανοιχτής εξέγερσης, έχει οδηγήσει αρκετούς επαναστάτες να επανεξετάσουν το παρελθόν από τη σκοπιά της αποδοχής ή της απόρριψης της εργασίας. Λέγεται ότι τα κοινωνικά κινήματα του παρελθόντος απέτυχαν διότι οι εργαζόμενοι προσπάθησαν να υψώσουν την εργασία σε θέση τέτοια που να κανοναρχεί την κοινωνία, δηλ. προσπάθησαν να απελευθερωθούν χρησιμοποιώντας το μέσο που τους υποδούλωνε: την εργασία. Αντίθετα, η πραγματική χειραφέτηση θα έπρεπε να βασιστεί στην άρνηση της εργασίας, ιδωμένη ως η μόνη αποτελεσματική ανατροπή τόσο της αστικής, όσο και της γραφειοκρατικής κυριαρχίας. Μόνον η άρνηση της εργασίας θα είχε μια οικουμενική διάσταση ικανή να υπερβεί τα ποσοτικά αιτήματα και να προωθήσει ένα ποιοτικό αίτημα για μια τελείως διαφορετική ζωή. Οι καταστασιακοί ήταν από τους πιο ξεκάθαρους υποστηρικτές της άποψης: «*Μη δουλεύετε ποτέ*!»[2].

Αργότερα, αρκετές επίσημες ή άτυπες ομάδες, ιδίως στην Ιταλία, οι οποίες συχνά αποκαλούνταν «αυτόνομες», αποπειράθηκαν να αναπτύξουν και να συστηματοποιήσουν τις αυθόρμητες δραστηριότητες εναντίωσης στην εργασία [3].

Η άρνηση της εργασίας έχει γίνει ο θεματικός άξονας πολλών θεωριών σχετικά με προηγούμενους και τωρινούς αγώνες. Οι ήττες εξηγούνται βάσει της αποδοχής της εργασίας, μερικές επιτυχίες βάσει της δυναμικής ανυπακοής στους εργασιακούς χώρους, και ο ερχομός της επανάστασης ισοδυναμεί με την ολοκληρωτική απόρριψη της εργασίας. Σύμφωνα με αυτήν την ανάλυση, οι εργάτες ήταν παλιά διαποτισμένοι και αυτοί από τη λατρεία της παραγωγής. Τώρα μπορούν να απελευθερωθούν από την πλάνη της εργασίας διότι ο καπιταλισμός της έχει αφαιρέσει οποιοδήποτε ενδιαφέρον ή οποιοδήποτε ανθρώπινο περιεχόμενο ενώ ταυτόχρονα σπρώχνει εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπους στην ανεργία.

2. "Ne travaillez jamais": σύνθημα σε τοίχο του Παρισιού, εμφανίζεται φωτογραφημένο στο 8ο τεύχος της Καταστασιακής Διεθνούς το 1963. Το ίδιο τεύχος όρισε πως "*το επίκεντρο του επαναστατικού σχεδίου*" δεν είναι "*τίποτα λιγότερο από την κατάργηση της εργασίας με τη συνηθισμένη έννοια (καθώς και την κατάργηση του προλεταριάτου) και όλων των τρόπων δικαιολόγησης του παλαιού τύπου εργασίας.*"

3. Ο όρος "αυτονομία" είναι παραπλανητικός γιατί συγχέει δραστηριότητες και θεωρίες που διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, παρόλο που πολλές φορές εμφανίζονταν μέσα στις ίδιες ομάδες. Ένα μεγάλο κομμάτι του "αυτόνομου" κινήματος δραστηριοποιόταν από τα κάτω ενάντια στην εργασία. Από την άλλη ο *εργατισμός* (operaismo) χρησιμοποιούσε την κριτική στην εργασία σαν

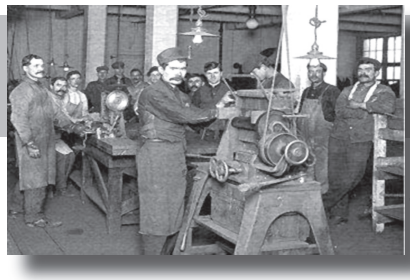

Εργάτες δοκιμάζουν μια νέα μηχανή κάπου στα 1860.

Προπαγανδιστική αφίσα που εξυμνεί την εργατική αλληλεγγύη αλλά και την ταύτιση με την εργασία.

ενοποιητικό στοιχείο πάνω στο οποίο θα μπορούσε να χτιστεί κάποια οργάνωση (άλλοτε φτιαγμένη από τα κάτω, άλλοτε από τα πάνω α λά Λένιν). Ο εργατισμός θεωρούσε κοινό στοιχείο σε όλες τις κατηγορίες των προλετάριων το γεγονός ότι **όλοι δούλευαν**, είτε επίσημα είτε ανεπίσημα, είτε με μισθό είτε χωρίς, είτε περιστασιακά είτε μόνιμα. Έτσι λοιπόν, ακόμα και όταν προωθούσε την εξέγερση στον εργασιακό χώρο, στόχος του εργατισμού ήταν να αναγνωριστεί η εργασία του καθενός, μέσω του υποθετικά ενοποιητικού συνθήματος για "πολιτικό μισθό". Αντί να συνεισφέρει σε μια διάλυση της εργασίας μέσα στο σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας, ήθελε να αντιμετωπίζονται όλοι (οι γυναίκες, οι άνεργοι, οι μετανάστες, οι φοιτητές, κτλ) σαν εργάτες. Η κριτική της εργασίας χρησιμοποιήθηκε σαν εργαλείο για την απαίτηση της γενίκευσης της **πληρωμένης** παραγωγικής δραστηριότητας, δηλ. της μισθωτής εργασίας. Ο εργατισμός αγωνιζόταν

Στη Γερμανία, η ομάδα **Krisis** έδειξε πρόσφατα, με έναν παραδειγματικό τρόπο, πως μπορεί κανείς να μετατρέψει την άρνηση της εργασίας σε φιλοσοφική λίθο της επανάστασης[4].

Αλλά από τη δεκαετία του '70 και μετά, ο ρόλος της εργασίας έχει επίσης επαναπροσδιοριστεί από μια διαφορετική οπτική γωνία, κυρίως στη Γαλλία: μέχρι τώρα η εργατική τάξη είχε απλώς προσπαθήσει να επιβληθεί ως η τάξη της εργασίας και να κοινωνικοποιήσει την εργασία, κι όχι να την καταργήσει, διότι μέχρι τώρα η καπιταλιστική ανάπτυξη εμπόδιζε την εμφάνιση μιας κομμουνιστικής προοπτικής. Πέρα από το τι σκέφτονταν οι προλετάριοι (ή οι ριζοσπαστικές μειοψηφίες), μάχονταν για έναν καπιταλισμό χωρίς καπιταλιστές, για ένα καπιταλισμό διευθυνόμενο από τους εργάτες. Πραγματική κριτική στην εργασία ήταν αδύνατη στις δεκαετίες του '60 και του '70, και η περίοδος του «'68» ερμηνεύεται ως η τελευταία, με δυνατότητες επιτυχίας, προσπάθεια της εργασίας να γίνει η ίδια ο κυρίαρχος πόλος μέσα στη σχέση κεφάλαιο-μισθωτή εργασία. Τώρα τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά διότι ένα αναδιαρθρωμένο κεφάλαιο δεν αφήνει πλέον κανένα περιθώριο για έναν «εργατικό» καπιταλισμό. Η ομάδα **Theorie Communiste** είναι ο βασικός υποστηρικτής αυτής της θέσης[5].

Δεν «τσουβαλιάζουμε» μαζί ομάδες τόσο διαφορετικές μεταξύ τους όσο η **Καταστασιακή Διεθνής** και η **Theorie Communiste**. Ασχολούμαστε μόνο με ένα σημαντικό στοιχείο που είναι κοινό και στις δύο: την πεποίθηση ότι η επιβεβαίωση της σημασίας της εργασίας ήταν ένα βασικό εμπόδιο στην επανάσταση, και ότι αυτό το εμπόδιο θα ξεπερνιόταν μέσω της καπιταλιστικής ανάπτυξης κι όχι μέσω της δράσης των ίδιων των προλετάριων. Η δική μας άποψη είναι ότι αυτές οι αντιλήψεις δεν απορρέουν από ιστορικά γεγονότα και (πράγμα πολύ πιο σημαντικό) ότι η αφετηρία τους, η «μέθοδός» τους, είναι αμφισβητήσιμη. Παρόλα αυτά, οι υπερασπιστές τους προκρίνουν ξεκάθαρα την επανάσταση ως κομμουνιστικοποίηση, καταστροφή του Κράτους και κατάργηση των τάξεων. Έτσι λοιπόν αυτό το κείμενο δεν είναι τόσο μια αναίρεση [αυτών των αντιλήψεων] όσο μια προσπάθεια να στοχαστούμε ξανά το ζήτημα της εργασίας. Ένας από τους βασικούς στόχους αυτού του κειμένου είναι να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι δεν υπάρχει μια και μοναδική αιτία για την αποτυχία των επαναστάσεων του παρελθόντος και τίποτα δε θα μπορούσε να εξηγήσει γιατί μια μελλοντική επανάσταση θα ήταν επιτυχής. Κανείς μπορεί

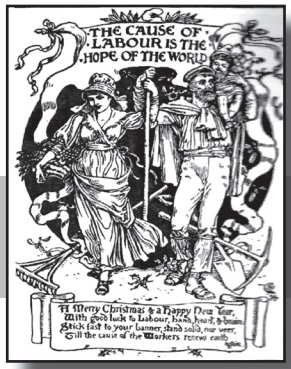

"Ο αγώνας της εργασίας είναι η ελπίδα του κόσμου".

Εργάτες-τεχνίτες του 19ου αιώνα

για την αναγνώριση του κεντρικού ρόλου της εργασίας, δηλαδή για κάτι το οποίο είναι αντίθετο στην κατάργηση της εργασίας. Δείτε π.χ. το περιοδικό Zerowork, τεύχος 1, Νέα Υόρκη, 1975. Αυτή η αντίφαση εκφράστηκε στο σύνθημα της ομάδας Potere Operaio "*από τον αγώνα για το μισθό στην κατάργηση της μισθωτής εργασίας*". Η έλλειψη χώρου μας απαγορεύει να μπούμε σε λεπτομέρειες. Δείτε επίσης δύο πολύ κατατοπιστικές εκδόσεις της [αγγλικής] ομάδας Red Notes τη δεκαετία του '70: *Italy 1977-78. Living with an Earthquake*, και *Working Class Autonomy and the Crisis*. Ως απόδειξη του γεγονότος ότι η κριτική της εργασίας υπερβαίνει τα σύνορα των αποκαλούμενων πλούσιων κοινωνιών, βλ. την μπροσούρα *A Ballad Against Work* (1997) της ινδικής ομάδας Collectivities, Majdoor Library, Autopin Jhuggi, NIT, Faridabad 121001, India. [Σ.τ.μ. Η έλλειψη χώρου μπορεί να απαγορεύει στους Ντωβέ-Νεζίκ να μπούν σε λεπτομέρειες αλλά δεν τους απέτρεψε απο τις μονομέρειες. Μια

να θεωρητικοποιήσει, να προσπαθήσει να κατανοήσει ή να συμβάλλει σε μια επανάσταση. Δεν μπορεί όμως να δείξει πως γίνεται.

Πριν το 1914

Μια πληθώρα δεδομένων δείχνει ότι για αιώνες οι εργάτες χρησιμοποιούσαν την επαγγελματική τους ικανότητα και αξιοπρέπεια ως αιτιολόγηση αυτού που θεωρούσαν ως δίκιο τους. Ενεργούσαν λές και το δικαίωμά τους σε ένα δίκαιο μισθό (και σε δίκαιες τιμές, όπως στην «ηθική οικονομία» που περιγράφει ο E.P.Thompson) προέκυπτε από το μόχθο και την αποδοτικότητά τους.

Όμως, αν και απαιτούσαν και εξεγείρονταν **εν ονόματι** της εργασίας, μάχονταν άραγε **για** έναν κόσμο στον οποίο θα έπαιρναν τη θέση των αφεντικών τους; Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ εργατικής πρακτικής και εργατικής ιδεολογίας.

Τα κοινωνικά κινήματα του παρελθόντος τα περιγράφουν ως απόπειρες για την πραγματοποίηση μιας ουτοπίας όπου η εργασία θα ήταν βασιλιάς. Τα κινήματα αυτά είχαν βέβαια μια τέτοια διάσταση αλλά αυτή η διάσταση δεν ήταν ούτε η μόνη, ούτε αυτή που έδινε συνοχή σε όλες τις άλλες. Αν δεν ισχύει αυτό, πώς ερμηνεύουμε το συχνά προβαλλόμενο αίτημα για **λιγότερη** δουλειά; Το 1539 στη Λυόν, οι τυπογράφοι πραγματοποίησαν μια τετράμηνη απεργία διεκδικώντας λιγότερες ώρες δουλειάς και περισσότερες δημόσιες αργίες. Το 18ο αιώνα, οι γάλλοι κατασκευαστές χαρτιού συνήθιζαν να παίρνουν «παράνομες» άδειες. Ο Μαρξ θυμίζει πόσο σόκαραν τους εγγλέζους αστούς οι εργάτες που προτιμούσαν να εργάζονται λιγότερο (και να κερδίζουν λιγότερα) πηγαίνοντας στο εργοστάσιο τέσσερις ημέρες την εβδομάδα αντί για έξι.

«*Ζήσε ως εργάτης ή πέθανε ως αγωνιστής*». Το περίφημο σύνθημα των μεταξουργών της Λυόν τη δεκαετία του 1830 σίγουρα συμβολίζει ένα αίτημα για δουλειά αλλά όχι τόσο για δουλειά ως μια θετική πραγματικότητα, όσο σαν ένα μέσο αντίστασης στη μείωση του μισθού τους. Η εξέγερση των ίδιων μεταξουργών, το 1834, δεν ξεκίνησε λόγω της εγκατάστασης μηχανών που θα τους στερούσαν τη δουλειά τους. Οι μηχανές ήταν ήδη εκεί. Στην πραγματικότητα οι εργάτες αγωνίστηκαν ενάντια στη δύναμη των εμπόρων, οι οποίοι καταμέριζαν όπως ήθελαν τη δουλειά και έδιναν μικρές αμοιβές. Όταν ο μεταξουργός επαινούσε την ποιότητα του μεταξιού που παρήγαγε, δε μιλούσε

ως ειδικευμένος τεχνίτης του μεσαίωνα: αυτό που διακυβευόταν ήταν η ίδια του η *ζωή*.

Είναι αλήθεια ότι το κλείσιμο των Εθνικών Εργαστηρίων από την κυβέρνηση τον Ιούνιο του 1848 οδήγησε στην εξέγερση του Παρισιού. Αλλά αυτά τα εργαστήρια δεν ήταν ένα κοινωνικό μοντέλο αλλά ένα μέσο για να απασχολούνται οι άνεργοι. Η δουλειά που γινόταν εκεί ήταν κοινωνικά μη επικερδής και χωρίς κανένα ενδιαφέρον για αυτούς που την έκαναν. Οι εξεγερμένοι ξεσηκώθηκαν για να επιβιώσουν κι όχι για να υπερασπιστούν μια εγγυημένη, εθνικοποιημένη ή κοινωνικοποιημένη μορφή εργασίας την οποία θεωρούσαν ως εμβρυακή μορφή σοσιαλισμού.

Εκείνη την εποχή έγιναν πολλές απεργίες και εξεγέρσεις ενάντια στην εκμηχάνιση. Εξέφραζαν την αντίσταση των τεχνιτών που προσπαθούσαν αγωνιωδώς να περισώσουν το (πραγματικό και φανταστικό) πλούσιο ανθρώπινο περιεχόμενο της τέχνης τους, όμως προσπαθούσαν εξίσου να θέσουν φραγμούς στην αύξηση της εκμετάλλευσης. Όταν οι υφαντουργοί εργάτες της Ρουέν κατάφεραν να αποτρέψουν την εγκατάσταση πιο αποδοτικών μηχανών, δεν αγωνίστηκαν *για* ένα επάγγελμα, αλλά για να θέσουν ένα φραγμό στην επιδείνωση των συνθηκών ζωής τους. Στο μεταξύ, άλλοι νορμανδοί εργάτες υφαντουργίας διεκδικούσαν 10ωρη εργάσιμη ημέρα και οι οικοδόμοι την κατάργηση των υπερωριών, που τις θεωρούσαν υπεύθυνες για την ανεργία και τα ατυχήματα.

Όσο για την Παρισινή Κομμούνα, με την κατάληψη μερικών επιχειρήσεων, την καθιέρωση μιας μισθολογικής κλίμακας ή τον εξαναγκασμό κάποιων ιδιοκτητών να ξανανοίξουν τα εργοστάσια, στόχευε κυρίως να προσφέρει ένα εισόδημα στους μισθωτούς. Οι κομμουνάροι δεν είχαν ως προτεραιότητα την ανάληψη του ελέγχου της παραγωγής.

Αυτή η σύντομη ανασκόπηση του 19ου αιώνα μαρτυρά την ύπαρξη αντιτιθέμενων αγώνων. Κάποιοι από αυτούς τους αγώνες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «μοντέρνοι»: στόχευαν στην αύξηση των μισθών και συχνά απέρριπταν την εργασία (με μια φράση, λιγότερες ώρες εργασίας με περισσότερα λεφτά). Άλλοι, είχαν ως στόχο να αναλάβει η εργατική τάξη την εκβιομηχάνιση μέσω των συνεταιρισμών παραγωγών και καταναλωτών: έτσι η εργατική τάξη θα καταργούσε το κεφάλαιο αφού θα γινόταν η ίδια ένα είδος συνολικού κεφαλαίου. Ο *συνεταιρισμός* ήταν τότε μια λέξη κλειδί που συνόψιζε την αμφισημία της εποχής: εξέφραζε τις ιδέες τόσο των εμπορικών δεσμών

και δεν υπάρχει αυτή τη στιγμή άλλη παρουσίαση της δουλειάς του Zerowork στα ελληνικά, παραπέμπουμε στα *Παιδιά της Γαλαρίας* #9, σελ. 15–27, όπου συνοψίζεται όλη η συζήτηση γύρω απο το ζήτημα του μισθού και της άμισθης εργασίας εντός του "αυτόνομου" κινήματος. Ανεξάρτητα από κάποιες γενικές απαράδεκτες πολιτικές του επιλογές, αυτό που φαίνεται σαν "αντίφαση" του εργατισμού είναι στην πραγματικότητα η **κατ'ανάγκην** αντιφατική πάλη του προλεταριάτου καθώς αγωνίζεται ταυτόχρονα **μέσα και ενάντια** στη μισθωτή σχέση, για ένα μισθό που θα του επιτρέψει να βρεθεί σε καλύτερη θέση για να αρνηθεί αυτή την εργασία. Ο εργατισμός δεν αποσκοπούσε απλά στην "αναγνώριση του κεντρικού ρόλου της εργασίας". Και φυσικά, για λόγους χώρου πάλι, αφήνουμε και εμείς απ' έξω άλλες ενδιαφέρουσες πτυχές της "αυτονομίας", όπως π.χ. την ανάλυση της καπιταλιστικής χρήσης των μηχανών που είχε ήδη απ' τη δεκαετία του '50 υπερβεί την ψευδή αντίθεση

ντετερμινισμού-απροσδιοριστίας που εξακολουθεί να ταλανίζει το σύντροφο Ντωβέ].

4. *Manifest gegen die Arbeit* (1999), μεταφρασμένο πλέον στα γαλλικά και τα αγγλικά.

5. Theorie Communiste, BP 17, 84300 Les Vigneres. Βλ. επίσης, τα δύο βιβλία του Rolan Simon (*Fondements critiques d'une theorie de la revolution*, τομ. 1, και *Le Democratisme radical*) τα οποία κυκλοφόρησαν από τις εκδόσεις Senonevero, Παρίσι, 2001.

όσο και της συναδέλφωσης. Πολλοί εργάτες ήλπιζαν ότι οι συνεταιρισμοί θα ήταν πιο ανταγωνιστικοί από τις ιδιωτικές εταιρείες, θα εξαφάνιζαν τους καπιταλιστές από την αγορά και θα καταργούσαν την κοινωνική τους λειτουργία –ίσως ακόμα και να τους ανάγκαζαν να ενωθούν με τους συνεταιρισμένους εργάτες: η ενωμένη εργατική τάξη θα νικούσε την αστική τάξη στο ίδιο της το παιχνίδι.

Το 1848 σήμανε το τέλος της ουτοπίας ενός συνεργατικού κινήματος που ήθελε η εργατική τάξη να γίνει η μοναδική ή **καθολική** τάξη μέσω της απορρόφησης του κεφαλαίου από τη συνεταιρισμένη εργασία. Από εκείνη τη στιγμή κι ύστερα οι εργάτες είτε θα προσπαθούσαν να καταλάβουν την εξουσία είτε, στο μεσοδιάστημα, θα ασχολούνταν μόνο με το *δικό* τους μερίδιο από το μισθωτό σύστημα: μέσω ενός αναπτυσσόμενου συνδικαλιστικού κινήματος δε θα προσπαθούσαν να ανταγωνιστούν το μονοπώλιο του κεφαλαίου που ανήκε στους αστούς αλλά να γίνουν οι ίδιοι ένα μονοπώλιο εργατικής δύναμης. Το πρόγραμμα ενός λαϊκού καπιταλισμού παρήκμαζε. Την ίδια στιγμή οι άρχουσες τάξεις εγκατέλειπαν κάθε προσπάθεια για ένα «διαφορετικό» καπιταλισμό, σαν αυτόν που φαντάζονταν και ενίοτε πραγματοποιούσαν καινοτόμοι και γενναιόδωροι βιομήχανοι όπως ο Όουεν. Και στους δύο αντίποδες του μισθωτού συστήματος τόσο το κεφάλαιο όσο και η εργασία ήξεραν τη θέση τους.

Αυτό εξηγεί και το παράδοξο ενός κοινωνικού κινήματος που ήταν πολύ πρόθυμο να διαχωρίσει το κεφάλαιο από την εργασία αλλά που τελικά δημιούργησε πολύ λίγους συνεταιρισμούς **παραγωγών**. Ακόμη και αυτοί οι λίγοι έγιναν χάρη στη θέληση κάποιων πεφωτισμένων αστών ή, στην περίπτωση που έγιναν από εργάτες, σύντομα μετατράπηκαν σε κανονικές επιχειρήσεις.

Η περίπτωση της Εργατικής Υαλουργίας του Αλμπί (Verrerie Ouvriere d'Albi), στο νότο της Γαλλίας, είναι χαρακτηριστική. Αυτοί οι ειδικευμένοι εργάτες γυαλιού, που ήταν οργανωμένοι βάσει του συντεχνιακού μοντέλου που ίσχυε πριν το 1789, είχαν διατηρήσει τον έλεγχο της μαθητείας. Χρειάζονταν 15 χρόνια για να γίνει κανείς ειδικευμένος εργάτης γυαλιού. Αυτή η εργατική αριστοκρατία έπαιρνε διπλάσιο μισθό σε σχέση με τους ανθρακωρύχους. Μια πολύμηνη απεργία το 1891 ενάντια στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός συνδικάτου, που η διοίκηση προσπάθησε να το διαλύσει

Εργάτες του μεταλλουργικού εργοστασίου Putilov. Λογικό αν η φωτογραφία τραβήχτηκε πριν ή μετά την επανάσταση. Αλλωστε, δεν νομίζουμε πως κάνει και μεγάλη διαφορά.

προκαλώντας έτσι μια νέα απεργία. Τα αφεντικά κήρυξαν lock-out και αρνήθηκαν να επαναπροσλάβουν τους πιο μαχητικούς εργάτες. Μέσα από αυτό το αδιέξοδο γεννήθηκε η ιδέα ενός συνεταιρισμού, που δημιουργήθηκε το 1892, χάρη στην οικονομική βοήθεια ανθρώπων από όλη τη χώρα: βοήθησαν και μερικοί αστοί ενώ οι εργάτες συνεισέφεραν επενδύοντας το 50% του μισθού τους (και επιπλέον 5% το 1912). Για να είναι επικερδής ο συνεταιρισμός έπρεπε να συνδυάζει υψηλή ειδίκευση και υψηλό εισόδημα, λαϊκή υποστήριξη και οικονομική βοήθεια από άλλες πηγές. Η αυτοδιαχείριση έπαψε σύντομα να υφίσταται. Στις προστριβές τους με τη διοίκηση, οι εργάτες στρέφονταν **άμεσα** εναντίον της CGT*, η οποία ήταν ταυτόχρονα το μοναδικό συνδικάτο και το αφεντικό (ήταν ο μεγαλύτερος μέτοχος): μια πολύμηνη απεργία το 1912, τέσσερις μήνες απεργίας το 1921, στάσεις εργασίας σε διάστημα εφτά μηνών το 1924 κ.ο.κ. Το 1968 ο συνεταιρισμός υπήρχε ακόμη.

Από το μέσον του 19ου αιώνα οι συνεταιρισμοί έχασαν την κοινωνική τους ώθηση και κάθε βλέψη για ιστορική αλλαγή. Όταν σήμερα οι ουαλοί ανθρακωρύχοι του Towers Colliery αγοράζουν έναν εργασιακό χώρο, τον οποίο τα αφεντικά ήθελαν να ξεφορτωθούν, και ύστερα τον διαχειρίζονται συλλογικά, ακόμα και αυτοί που τους υποστηρίζουν και τους εξυμνούν δε θεωρούν ότι η επιτυχία τους στην αγορά και τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού είναι μια λύση που θα μπορούσε να γενικευθεί. Κανένας δεν πιστεύει πια ότι μπορεί να υπάρξει ένα συνεργατικό κίνημα τόσο δυναμικό που να μπορέσει να εξαρθρώσει τον καπιταλισμό από τα μέσα και να ωθήσει την αστική πολιτική και οικονομική εξουσία σε μαρασμό.

Ρωσία 1917-1921

Μεταξύ του Φεβρουαρίου και του Οκτωβρίου του 1917 ο "εργατικός έλεγχος" συνέβαλε στο να ξαναρχίσει η παραγωγή[6]. Αργότερα οι προλετάριοι, αν και παροτρύνονταν από μια πολιτική δύναμη που όφειλε σε αυτούς την ύπαρξή της και τη δύναμή της, ήταν εντελώς απρόθυμοι να συμμετάσχουν στην παραγωγική διαδικασία. Συχνά δεν έδειχναν κανένα σεβασμό για ό,τι υποτίθεται πως ήταν δικό τους. Ο Βίκτορ Σερζ θυμάται πως οι εργάτες της Πετρούπολης διέλυαν τις μηχανές σε κομμάτια και έκοβαν τους ιμάντες για να φτιάξουν παντόφλες ή σόλες και να τις πουλήσουν στην αγορά.

* (Σ.τ.μ.) Η CGT (Conferedation General du Travail – Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας), η οποία αναφέρεται συχνά στο κείμενο, ιδρύθηκε το 1895, βρέθηκε στις αρχές του 20ου αιώνα υπό την επιρροή των αναρχικών και των επαναστατών συνδικαλιστών και κατέληξε, μετά από μια μακρά περίοδο διασπάσεων, να βρεθεί μετά τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο στα χέρια του ΚΚ. Ακόμη και σήμερα είναι το μεγαλύτερο συνδικάτο στη Γαλλία.

6. S. Smith, *Red Petrograd, Revolution in the Factories 1917–18*, Cambridge University Press, 1983. [Σ.τ.μ. Η ήδη φτωχή ελληνική βιβλιογραφία για τον εργατικό έλεγχο και την αντιπολίτευση στους μπολσεβίκους, ή την πλειοψηφία του κόμματος μάλλον, την περίοδο 1917–21, φτώχυνε κι άλλο από τότε που εξαντλήθηκαν βιβλία όπως το *Οι Μπολσεβίκοι και ο Εργατικός Έλεγχος* του Μώρις Μπρίντον (εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη). Πάντως, μπορεί να συμβουλευτεί κανείς το βιβλίο του Μαρκ Φερό *Από τα Σοβιέτ στο γραφειοκρατικό κομμουνισμό* και το άρθρο του Νικολά Βερτ, "Ένα κράτος εναντίον του λαού του", στη *Μαύρη Βίβλο του Κρατικού Καπιταλισμού* (εκδ. Εστία, Αθήνα, 2001)].

Ο στρατός του τσάρου πυροβολεί ενάντια σε διαδηλωτές. Ρωσία 1905

Το κόμμα του Λένιν δεν πήρε την εξουσία και δεν παρέμεινε σ' αυτήν μέσω γραφειοκρατικών μηχανορραφιών. Το κόμμα ήταν δημιούργημα των προλεταριακών αγώνων. Από τη στιγμή όμως που διατηρήθηκε το σύστημα μισθωτής εργασίας, οι μπολσεβίκοι που είχαν γίνει το καινούριο Κράτος παρέμειναν επικεφαλής του, όπως κάνει κάθε εξουσία: υποσχόμενοι πολλά, προωθώντας κάποιους και καταπιέζοντας άλλους. Η μεγάλη μάζα των εργατών, η οποία αρχικά δεν μπόρεσε ή δεν ήθελε να λειτουργήσει τα εργοστάσια προς δικό της όφελος, βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα καινούριο αφεντικό που της είπε ότι τώρα πια δούλευε για τον εαυτό της και τον παγκόσμιο σοσιαλισμό. Αντέδρασε, ως συνήθως, με ατομική ή συλλογική αντίσταση, ενεργητική ή παθητική. Κάποιες απεργίες, όπως π.χ. του περίφημου εργατικού προπύργιου στο τεράστιο εργοστάσιο Putilov, κατεστάλησαν σε ένα λουτρό αίματος πριν ακόμη από το 1921 και την Κροστάνδη (όπως μας πληροφορούν τα διαθέσιμα τώρα αρχεία της Τσεκά).

Η ιστορική τραγωδία ήταν ότι ένα κομμάτι της εργατικής τάξης οργανωμένο στο κόμμα και στην κρατική εξουσία εξανάγκαζε το άλλο να δουλεύει για μια επανάσταση... η οποία λόγω αυτής ακριβώς της κατάστασης είχε πάψει να υφίσταται. Αυτή η αντίφαση έγινε αμέσως αντιληπτή από τους αναρχικούς, λίγο αργότερα από τη γερμανο-ολλανδική αριστερά και πολύ αργότερα –αν τελικά έγινε –από την ιταλική κομμουνιστική αριστερά. Όπως και να έχει, σίγουρα έκλεισε την πόρτα σε οποιαδήποτε ιδέα περί εργατικού καπιταλισμού.

Η εκάστοτε αντιπολίτευση στην μπολσεβίκικη πλειοψηφία (οι Αριστεροί Κομμουνιστές, η Μαχνοβτσίνα - που περιελάμβανε και βιομηχανικές κολλεκτίβες, η Εργατική Αντιπολίτευση, η Εργατική Ομάδα) ήταν μια έκφραση αυτού του ανέφικτου. Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι η διαμάχη για το ποιός πρέπει να διοικεί τα εργοστάσια έφτασε στο απόγειό της το 1920, τη στιγμή της υποχώρησης του επαναστατικού κινήματος. Ό,τι ήταν να γίνει, έγινε, και η ρήξη ανάμεσα στις μάζες και το κόμμα ήταν πλήρης: αλλά ήταν μια αρνητική ρήξη αφού οι προλετάριοι δε βρήκαν μια εναλλακτική λύση απέναντι στην πολιτική των μπολσεβίκων. Εάν η Εργατική Ομάδα του Μιάσνικοφ ήταν μια μικρή αλλά αυθεντική φωνή της εργατικής βάσης, η Εργατική Αντιπολίτευση της Κολοντάι ήταν η φωνή των συνδικάτων. Η μια γραφειοκρατία ενάντια στην άλλη.

Αλλά το κόμμα διέθετε το προσόν της συνοχής. Ήδη από το 1917, ο Λοζόφσκι δήλωνε: "*Οι εργάτες δεν πρέπει να νομίζουν ότι τα εργοστάσια τους ανήκουν*". Κι όμως, εκείνη την εποχή, το διάταγμα για τον εργατικό έλεγχο εξέφραζε μια ισορροπία δυνάμεων: οι αγωνιστές εργάτες της βάσης διατηρούσαν κάποιο συλλογικό έλεγχο στα τμήματά τους είτε άμεσα, ή μέσω συνδικαλιστικών διαύλων. Αλλά οι αρχηγοί δεν έκρυβαν τους στόχους τους. Το βιβλίο του Τρότσκυ "*Τρομοκρατία και Κομμουνισμός*" χαρακτήριζε τον άνθρωπο σαν ένα "τεμπέλικο ζώο" που πρέπει να το αναγκάσουν να δουλέψει. Για τους μπολσεβίκους, ο εργατικός έλεγχος χρησίμευε απλώς για την αναχαίτιση της αστικής εξουσίας, για να βοηθήσει τους μισθωτούς να αυτο-πειθαρχούν και για να διδάξει τις διοικητικές λειτουργίες σε μια χούφτα μελλοντικών στελεχών.

Τα προγράμματα της αντιπολίτευσης (ακόμη και το ριζοσπαστικό πρόγραμμα της ομάδας του Μιάσνικοφ) μπορεί να φαντάζουν σαν μια προσπάθεια επιβεβαίωσης της αξίας της εργασίας και της κοινωνικοποίησής της: αλλά αυτό έγινε ακόμα πιο δύσκολο μετά το 1920, όταν η παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων δεν ήταν ευνοϊκή για τους μισθωτούς εργάτες. Η παγκόσμια ταξική ισορροπία περιλαμβάνει επίσης την "ετοιμότητα" και την "προθυμία" των εργατών. Το να θέλουν ή να μη θέλουν ή να μισοθέλουν την επανάσταση οι εργάτες δεν είναι μια πράξη ελεύθερης βούλησης. Εξαρτάται από το τι έχουν κάνει ή δεν έχουν κάνει πριν και από το τι κάνουν και δεν κάνουν τώρα. Οι απαλλοτριώσεις των ρώσων αστών ιδιοκτητών και διευθυντών και οι αναδιοργανώσεις της παραγωγής, έτσι ώστε να παραχθεί ό,τι ήταν δυνατό να παραχθεί για το λαό και τη πολεμική προσπάθεια, είχαν το χαρακτήρα έκτακτων μέτρων. Η θεωρητικοποίηση του "πολεμικού κομμουνισμού" από τον Πρεομπραζένσκι και τον Μπουχάριν έβαλε πράγματι μπροστά την κατάργηση του χρήματος. Στην πράξη, όποτε οι άνθρωποι δούλευαν, παρήγαν και κυκλοφορούσαν αγαθά χωρίς τη μεσολάβηση του χρήματος, αυτό γινόταν επειδή δεν υπήρχε διαθέσιμο χρήμα ή επειδή το χρήμα ήταν τόσο υποτιμημένο που η χρήση του θα φάνταζε παράλογη. Κανείς δε σκέφτηκε ή δεν προσπάθησε να μετατρέψει αυτές τις εν μέρει αυθόρμητες ενέργειες σε νέες μορφές δραστηριότητας και κοινωνικής ζωής, και οι προλετάριοι ούτε καν ασχολήθηκαν με κάτι τέτοιο. Οι εργάτες κρατήθηκαν μακριά από τα προγράμματα που ήθελαν να τους καταστήσουν (αυτούς και όχι το μπολσεβίκικο κόμμα) πραγματικούς κυρίαρχους.

Το 1921, οι εργαζόμενες μάζες δεν αναμίχθηκαν σε αυτή τη διαμάχη. Οι προτάσεις της Εργατικής Αντιπολίτευσης, όπως και αυτές του Λένιν και

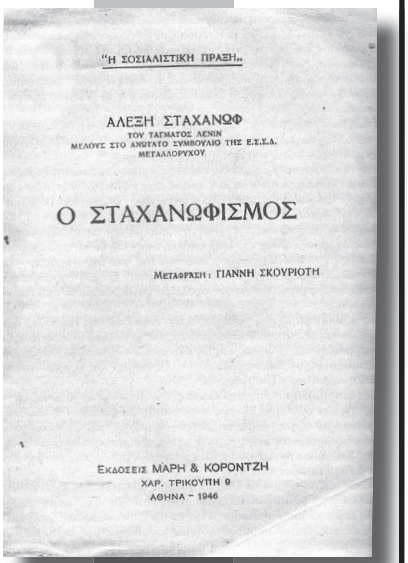
"Η ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ,,

ΑΛΕΞΗ ΣΤΑΧΑΝΩΦ
ΤΟΥ ΤΑΓΜΑΤΟΣ ΛΕΝΙΝ
ΜΕΛΟΥΣ ΣΤΟ ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ Ε.Σ.Σ.Δ.
ΜΕΤΑΛΛΟΡΥΧΟΥ

Ο ΣΤΑΧΑΝΩΦΙΣΜΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΙΑΝΝΗ ΣΚΟΥΡΙΟΤΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΡΗ & ΚΟΡΟΝΤΖΗ
ΧΑΡ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ 9
ΑΘΗΝΑ - 1946

του Τρότσκυ, έκαναν ό,τι καλύτερο μπορούσαν για να πείσουν τους εργάτες να δουλέψουν σε μια κοινωνία, τον έλεγχο της οποίας είχαν χάσει. Οι ρώσοι προλετάριοι δεν ήταν πρόθυμοι να συζητήσουν τους τρόπους και τα μέσα της εκμετάλλευσης τους. Η διαμάχη που ακολούθησε δεν αφορούσε την πλήρη ή περιορισμένη κοινωνικοποίηση της εργασίας: αφορούσε την αναδιοργάνωση της εξουσίας στις ανώτερες βαθμίδες.

Η επανασταστική κρίση στη Ρωσία δείχνει ότι όσο κυριαρχεί το κεφάλαιο η εργασία δεν μπορεί να απελευθερωθεί και πρέπει να επιβάλλεται στους μισθωτούς, και ότι η ύπαρξή της με τη μια ή την άλλη μορφή είναι το αλάνθαστο σημάδι μιας αποτυχημένης επανάστασης. Στην περίοδο 1917-21 η επιλογή ήταν μεταξύ της κατάργησης της μισθωτής εργασίας ή της διαιώνισης της εκμετάλλευσης, τρίτη λύση δεν υπήρχε.

Η Ρωσία θα βίωνε στο πετσί της τα θέλγητρα των υλικών κινήτρων, των αριστοκρατών εργατών, των στρατοπέδων σκληρής και καταναγκαστικής εργασίας, της "κομμουνιστικής Κυριακής". Αλλά ας μην αντιστρέψουμε την ιστορία. Οι ρώσοι προλετάριοι δεν απέτυχαν λόγω μιας άκριτης πίστης στο μύθο της απελευθέρωσης μέσω της εργασίας: η δική τους αποτυχία ήταν αυτή που άνοιξε τον δρόμο σε μια άνευ προηγουμένου εξύμνιση της εργασίας. Ποιός πίστευε πραγματικά στην "κομμουνιστική Κυριακή" εκτός από εκείνους που ανέμεναν από αυτήν κάποια συμβολική ή υλική ανταμοιβή; Ο Σταχανοβισμός ήταν το έσχατο επιχείρημα σε αυτή τη διαμάχη και προκάλεσε πολλές αντιδράσεις, συμπεριλαμβανομένης και της δολοφονίας κάποιων αριστοκρατών εργατών από τους συναδέλφους τους. Όσο για το Αλεξέι Σταχάνοφ, πέθανε εθισμένος περισσότερο στη βότκα παρά στο κάρβουνο.

Ιταλία 1920

Όταν διαβάζει κανείς όσα έγραψε ο Γκράμσι και η *Ordine Nuovo* για τους ιταλούς εργάτες που κατέλαβαν τα εργοστάσια το 1920 είναι σα να διατρέχει την εντυπωσιακή αλλά και αντιφατική πορεία ενός κινήματος που ήταν συνάμα τρομερό και ήπιο: βίαια μέσα (συμπεριλαμβανομένης και της χρήσης όπλων για την φύλαξη των εργοστασίων) μαζί με μια σαφή διαλλακτικότητα στην προβολή αιτημάτων. Ο προλετάριος της Fiat περιγράφεται ως "*έξυπνος, ανθρώπινος, περήφανος για την επαγγελματική του αξιοπρέπεια": "δε σκύβει μπροστά στο αφεντικό*". "*Είναι ο σοσιαλιστής εργάτης, ο πρωταγωνιστής της νέας ανθρωπότητας* (...)". "*Οι ιταλοί εργάτες* (...) *ποτέ δεν αντιτάχθηκαν*

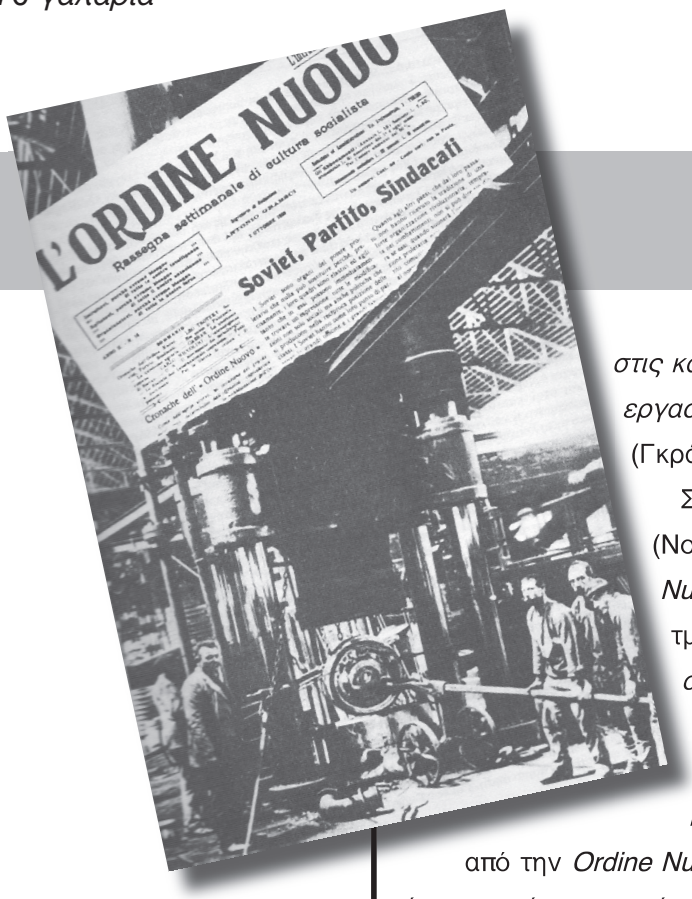
L'ORDINE NUOVO
Rassegna settimanale di cultura socialista
Soviet, Partito, Sindacati

στις καινοτομίες που μείωναν τα κόστη, εξορθολόγιζαν την εργασία και εισήγαγαν έναν πιο εκλεπτυσμένο αυτοματισμό." (Γκράμσι, *Σημειώσεις για τον Μακιαβέλι*).*

Στο συνέδριο του συνδικάτου των μεταλλεργατών (Νοέμβρης 1919), ένας από τους συντάκτες της *Ordine Nuovo*, ο Τάσκα, συνέστησε στους εκπροσώπους των τμημάτων [των εργοστασίων] να μελετήσουν "*...το αστικό σύστημα παραγωγής και την εργασιακή διαδικασία για να αποκτήσουν όλες τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για τη διαχείριση των εργοστασίων σε μια κομμουνιστική κοινωνία*". Ένα τελευταίο απόσπασμα από την *Ordine Nuovo* του 1920: "*οι εργάτες θέλουν* (...) *να αποδείξουν ότι μπορούν και χωρίς τα αφεντικά. Σήμερα η εργατική τάξη προχωρά προς τα εμπρός με πειθαρχία και υπακούοντας στην οργάνωσή της. Αύριο, σε ένα σύστημα που θα το έχει δημιουργήσει η ίδια, θα αποκτήσει τα πάντα...*"

Η πραγματικότητα αποδείχτηκε διαφορετική. Οι εργάτες δεν έδειξαν καμμιά διάθεση να αυξήσουν την ποσότητα ή την ποιότητα της εργασίας. Η ανεπαρκής παραγωγή στη διάρκεια του κινήματος των καταλήψεων φανερώνει την αδυναμία της ιδεολογίας ενός παραγωγού περήφανου για την δουλειά του, και την ανυπαρξία απελευθερωμένης και κοινωνικοποιημένης εργασίας. Ο Μπουότσι, γενικός γραμματέας του συνδικάτου των μεταλλεργατών, το παραδέχτηκε: "*όλοι ήξεραν ότι οι εργάτες διέκοπταν την εργασία με την παραμικρή αφορμή*". Μέσα σε μια βδομάδα, από τις 21 μέχρι τις 28 Αυγούστου του 1920, οι 15.000 εργάτες της Fiat-Centro μείωσαν την παραγωγή κατά 60%.

Στο εργοστάσιο της Fiat στη Ρώμη, ένα πανό έγραφε: "*Όποιος δεν δουλεύει, δεν τρώει*" (μια φράση δανεισμένη από τον Απόστολο Παύλο). Άλλα πανό στη Fiat-Centro επαναλάμβαναν: "*Η εργασία εξευγενίζει τον άνθρωπο*". Αλλά οι αλλεπάλληλες στάσεις εργασίας στη Fiat-Brevetti ώθησαν το εργατικό συμβούλιο να πιέσει τους εργάτες για να γυρίσουν στη δουλειά και να δημιουργήσει μια "εργατική φυλακή" για να αντιμετωπίσει την κλοπή και την τεμπελιά. Λόγω του "*εξαιρετικά μεγάλου αριθμού ανθρώπων που παίρνουν ημερήσιες άδειες*", το κεντρικό συμβούλιο της Fiat απείλησε με απόλυση όσους έλειπαν πάνω από δύο ημέρες.

* (Σ.τ.Μ) Ελλ. έκδοση Ηριδανός. Ελλείψει αξιόλογων βιβλίων στα ελληνικά για την Ιταλία του 1920, ας δει κανείς τουλάχιστον τη βιογραφία του Γκράμσι (από τις εκδόσεις Στοχαστής) ή το βιβλίο του για τα Εργοστασιακά Συμβούλια του 1920 (από τις ίδιες εκδόσεις) για να αποκτήσει μια γενική εικόνα της πολιτικής της εφημερίδας Ordine Nuovo, που εξέδιδε στο Τορίνο η εντός του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος φράξια του Γκράμσι.

Ο Σρέντερ απειλεί τους κοπανατζήδες: "Κανένα δικαίωμα στην τεμπελιά"

Έχοντας να επιλέξουν μεταξύ της επιθυμίας των συνδικαλιστικών και κομματικών ακτιβιστών να αναδιοργανωθεί η εργασία με σοσιαλιστικό τρόπο και της δικής τους απροθυμίας να εργαστούν, οι εργάτες δε δίστασαν καθόλου να επιλέξουν.

Κανένα δικαίωμα στην τεμπελιά

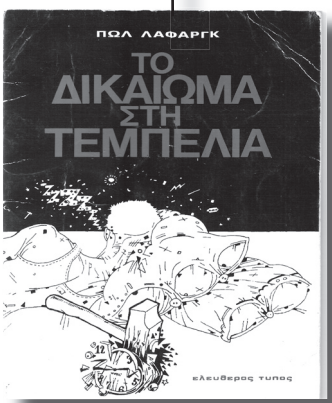

Ας πάμε λίγο πίσω στην ιστορία. Θα ήταν λάθος να πιστέψουμε ότι κανένας δεν ενδιαφέρθηκε να κάνει μια θεωρητική κριτική της εργασίας πριν από τη δεκαετία του '60. Στη δεκαετία του 1840 ο Μαρξ, καθώς και άλλοι (όπως, για παράδειγμα, ο Στίρνερ), όρισαν τον κομμουνισμό ως την κατάργηση των τάξεων, του Κράτους **και της εργασίας**[7].

Αργότερα, στο *Δικαίωμα στην Τεμπελιά* (1880), ο Λαφάργκ σκεφτόταν αρκετά μπροστά από την εποχή του όταν επιτέθηκε στο σύνθημα του 1848 "Δικαίωμα στην Εργασία": η εργασία εκφυλίζει, έλεγε, και ο βιομηχανικός πολιτισμός είναι κατώτερος των λεγόμενων πρωτόγονων κοινωνιών. Μια "*περίεργη τρέλα*" ωθούσε τις σύγχρονες μάζες σε μια ζωή αφιερωμένη στην εργασία. Αλλά ο γαμπρός του Μαρξ ανήκε επίσης στην εποχή του αφού αποδεχόταν το μύθο της απελευθέρωσης μέσω της τεχνολογίας: "*η μηχανή είναι ο σωτήρας της ανθρωπότητας*". Δεν προέτασσε την κατάργηση της εργασίας αλλά την μείωσή της σε 3 ώρες την ημέρα. Αν και το πάτημα μερικών κουμπιών είναι συνήθως λιγότερο βλαβερό από το να ιδρώνεις από το πρωί μέχρι το βράδυ, αυτό δεν καταργεί το **διαχωρισμό** μεταξύ του χρόνου που αφιερώνεται στην παραγωγή και του υπόλοιπου χρόνου. (Αυτός ακριβώς ο διαχωρισμός **ορίζει** την εργασία, ένας διαχωρισμός που ήταν τελείως άγνωστος στις πρωτόγονες κοινωνίες, σπάνιος ή ημιτελής στην προβιομηχανική εποχή, και χρειάστηκαν αιώνες για να μετατραπεί σε συνήθεια και κανόνα στη Δυτική Ευρώπη). Η προκλητική διορατικότητα του Λαφάργκ ήταν μια κριτική της εργασίας μέσα στα πλαίσια της εργασίας. Ωστόσο έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι αυτό το φυλλάδιο (μαζί με το *Μανιφέστο*) παρέμειναν για πολύ καιρό μεταξύ των πιο δημοφιλών και κλασικών κειμένων του SFIO, του παλιού σοσιαλιστικού κόμματος της Γαλλίας. Το *Δικαίωμα στην Τεμπελιά* συνέβαλε στο να παρουσιαστεί η εργασία σαν αγαθό και σαν κακό, σαν ευλογία και κατάρα, αλλά εν πάση περιπτώσει

7. "*Η εργασία είναι στην ουσία η ανελεύθερη, απάνθρωπη και αντι-κοινωνική δραστηριότητα, η οποία καθορίζεται από την ατομική ιδιοκτησία και η οποία δημιουργεί την ατομική ιδιοκτησία. Η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας γίνεται πραγματικότητα μόνο όταν γίνεται κατανοητή ως κατάργηση της εργασίας.*", Μαρξ, Über Freidrich Lists Buch "Das nationale System der politischen Ökonomie", 1845.

Αφίσα του KAPD ενάντια στις εκλογές και τον κοινοβουλευτισμό

σαν μια αναπόδραστη πραγματικότητα, αναπόφευκτη όσο και η **οικονομία**.

Το εργατικό κίνημα ήλπιζε (με αντιθετικούς τρόπους προφανώς, ανάλογα με το αν οι οργανώσεις του ήταν ρεφορμιστικές ή επαναστατικές) να αποδείξουν οι εργάτες ότι είναι ικανοί να διαχειριστούν την οικονομία και ολόκληρη την κοινωνία. Υπήρχε όμως μια αναντιστοιχία μεταξύ αυτών των ιδεών και της συμπεριφοράς των μισθωτών, που έκαναν ό,τι περνούσε από το χέρι τους για να ξεφύγουν από την "*αμείλικτη επιβολή της εργασίας*" (παράγραφος 8 του προγράμματος του KAPD*). Η φράση αυτή δεν είναι ασήμαντη. Έχει σημασία ότι προέρχεται από το KAPD, ένα κόμμα που το πρόγραμμα του εμπεριείχε τη γενίκευση της εργατικής δημοκρατίας αλλά ήρθε αντιμέτωπο με την εργασιακή πραγματικότητα και το ρόλο της σε μια σοσιαλιστική κοινωνία. Το KAPD δεν αρνιόταν την εγγενή στην εργασία αλλοτρίωση αλλά **παρόλα αυτά** ήθελε να επιβάλλει την εργασία στους πάντες για μια μεταβατική περίοδο ώστε να δημιουργηθούν οι βάσεις για τον κομμουνισμό. Αυτή η αντίφαση χρειάζεται εξήγηση.

Η εργατική διεύθυνση ως ουτοπία των ειδικευμένων εργατών

Η φιλοδοξία να γίνουν οι εργάτες άρχουσα τάξη και να οικοδομήσουν έναν εργατικό κόσμο κορυφώθηκε την εποχή που το εργατικό κίνημα βρισκόταν στο απόγειό του, όταν η Δεύτερη και η Τρίτη Διεθνής ήταν κάτι παραπάνω από μεγάλα κόμματα και συνδικάτα: ήταν ένας τρόπος ζωής, μια άλλη κοινωνία. Αυτή η φιλοδοξία χαρακτήριζε τόσο το "μαρξισμό" όσο και τον "αναρχισμό" (ιδίως τον αναρχοσυνδικαλισμό). Συνέπεσε με την εκτεταμένη εκβιομηχάνιση σε αντιδιαστολή με τη μικρής κλίμακας βιομηχανία, που προηγήθηκε, και την Επιστημονική Οργάνωση της Εργασίας που ακολούθησε[8].

"*Αφήστε τους ανθρακωρύχους και τους εργάτες να διευθύνουν τα ορυχεία και τα εργοστάσια...*". Αυτό έχει νόημα μόνον όταν αυτοί οι άνθρωποι μπορούν να ταυτιστούν με αυτό που κάνουν και όταν παράγουν συλλογικά τον εαυτό τους. Αν και οι σιδηροδρομικοί εργάτες δεν φτιάχνουν κινητήρες τρένων, έχουν το δικαίωμα να πούν: **εμείς** λειτουργούμε τους σιδηρόδρομους, **εμείς** είμαστε το σιδηροδρομικό σύστημα. Διαφορετικός ήταν ο τρόπος σκέψης των τεχνιτών, που εξωθήθηκαν στη μικρής κλίμακας βιομηχανία: αυτοί μπορούσαν να ονειρεύονται μια εκβιομηχάνιση που θα γύριζε την πλάτη της στο μεγάλο

* (Σ.τ.μ.) Το KAPD (Kommunistische Arbeiterpartei Deutschlands – Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα Γερμανίας) ιδρύθηκε στις 3/4/1920 από την αριστερή ριζοσπαστική πτέρυγα του KPD (Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας), το οποίο την είχε αποκλείσει από το συνέδριο της Χαϊδελβέργης (20 έως 23/10/1919). Ο κύριος στόχος του KAPD ήταν η άμεση κατάργηση της αστικής δημοκρατίας και η δικτατορία του προλεταριάτου, ενώ απορρίφθηκε η δικτατορία του κόμματος σύμφωνα με το ρωσικό πρότυπο. Το KAPD απέρριπτε ιδιαίτερα την λενινιστική οργανωτική μορφή του λεγόμενου "δημοκρατικού συγκεντρωτισμού". Πίσω από την ίδρυση του KAPD βρίσκονται οι διαμάχες γύρω από το πραξικόπημα του ακροδεξιού Kapp (που κατέλαβε το Βερολίνο από τις 13 έως τις 17/3/1920). Κατά την άποψη της αριστερής ριζοσπαστικής πτέρυγας, η στάση της κομματικής ηγεσίας του KPD ισοδυναμούσε

εργοστάσιο και θα επέστρεφε στο μικρό εργαστήριο και σε μια ανεξάρτητη ατομική ιδιοκτησία, απελευθερωμένη από τα δεσμά του χρήματος (χάρη π.χ. στην ελεύθερη πίστωση του Προυντόν ή τη Λαϊκή Τράπεζα του Λουί Μπλάνκ).

Αντιθέτως, δεν υπήρχε καμμία δυνατότητα επιστροφής για τον ειδικευμένο ηλεκτρολόγο ή τον μεταλλεργάτη, τον εργάτη ορυχείου, τον σιδηροδρομικό εργάτη ή τον λιμενεργάτη. Η δική τους Χρυσή Εποχή δεν μπορούσε να βρεθεί στο παρελθόν αλλά σε ένα μέλλον βασισμένο στα τεράστια εργοστάσια... χωρίς αφεντικά. Η εμπειρία τους μέσα στις σχετικά ανεξάρτητες ομάδες εργασίας τους οδηγούσε στη λογική σκέψη ότι μπορούσαν να διαχειριστούν συλλογικά το εργοστάσιο, και με τον ίδιο τρόπο ολόκληρη τη κοινωνία την οποία αντιλαμβάνονταν ως μια αλληλοσύνδεση όλων των επιχειρήσεων, που έπρεπε να ενοποιηθούν εκ νέου με δημοκρατικό τρόπο για να καταργηθεί η αναρχία του αστικού κόσμου. Οι εργάτες εκτελούν λειτουργίες τις οποίες οργανώνουν τα αφεντικά: άρα το αφεντικό είναι άχρηστο. Η εργατική ή "βιομηχανική" δημοκρατία ήταν η διεύρυνση μιας κοινότητας (αληθινής όσο και φανταστικής) που υπήρχε στις συνελεύσεις των συνδικάτων, στις απεργίες, στις εργατικές συνοικίες, στο μπαρ ή το καφενείο, σε μια [συγκεκριμένη] γλώσσα, και σε ένα πανίσχυρο δίκτυο θεσμών που διαμόρφωναν την ζωή της εργατικής τάξης μετά την Παρισινή Κομμούνα και μέχρι την δεκαετία του 1950 ή του 1960.

Εντελώς διαφορετική ήταν η περίπτωση του ανειδίκευτου εργάτη στη βιομηχανία ή στις υπηρεσίες. Κανείς δε διανοείται ότι μπορεί να διευθύνει μια εργασιακή διαδικασία που έχει κατακερματιστεί μέσα στο εργοστάσιο με τον ίδιο τρόπο που έχει κατακερματιστεί γεωγραφικά σε διαφορετικές μονάδες παραγωγής. Όταν ένα αυτοκίνητο ή μια οδοντόβουρτσα αποτελείται από εξαρτήματα φτιαγμένα σε δύο ή τρείς ηπείρους, κανένας συλλογικός εργάτης δεν μπορεί να τα θεωρεί δικά του. Η ολότητα διασπάται. Η εργασία χάνει την ενότητά της. Οι εργάτες δεν ενοποιούνται πια από το περιεχόμενο της εργασίας τους, ούτε από τον παγκόσμιο χαρακτήρα της παραγωγής. Κανείς επιθυμεί να (αυτο)διαχειριστεί μόνο αυτό που διαφεντεύει.

Οι εργάτες της Ταιηλορικής οργάνωσης της εργασίας (όπως αυτοί στις ΗΠΑ του 1930) δεν συγκρότησαν συμβούλια. Το συλλογικό όργανο του αγώνα δεν αποτελούσε και εν δυνάμει όργανο συλλογικής διαχείρισης. Η απεργιακή επιτροπή ή η επιτροπή κατάληψης ήταν απλώς ένα όργανο που μαζικοποιούσε την αλληλεγγύη και πρόσφερε την ηγεσία του *συγκεκριμένου* κινήματος:

με εγκατάλειψη του επαναστατικού αγώνα, κυρίως επειδή το KPD είχε αλλάξει πολλές φορές τη στάση του απέναντι στη γενική απεργία που ακολούθησε το πραξικόπημα και στη Συνθήκη του Μπίλεφελντ στις 24/3/1920 είχε συμφωνήσει στον αφοπλισμό του "Κόκκινου Στρατού της Ρουρ". Στη συνέχεια το KAPD συνεργάστηκε στενά με το AAUD (Γενική Εργατική Ένωση Γερμανίας). Το 1920-21 έγινε μέλος της Γ' Διεθνούς με δυνατότητα ψήφου. Μετά το 1923 το KAPD είχε όλο και λιγότερη επιρροή. Το πρόγραμμά του, στο οποίο αναφέρονται οι συγγραφείς δημοσιεύθηκε το Μάϊο του 1920.

8. Παρόλο που ο Μαρξ δε μιλάει για "συστήματα παραγωγής", η έννοια αυτή υπάρχει σαφέστατα στα γραπτά του. Βλ. τα κεφάλαια 14 και 15 του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* [Σ.τ.μ. Στην ελληνική έκδοση της Σύγχρονης Εποχής τα κεφάλαια 12 (Καταμερισμός της Εργασίας και Μανιφακτούρα) και 13 (Οι Μηχανές και η Μεγάλη Βιομηχανία)].

δεν ήταν ένα σώμα που θα αντιπροσώπευε ή θα ενσάρκωνε τους εργάτες σε άλλες λειτουργίες (όπως π.χ. τη διεύθυνση της επιχείρησης). Ο Ταιηλορικά οργανωμένος εργασιακός χώρος δεν επιτρέπει διευθυντικές φιλοδοξίες.

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι μετά το 1945 τα εργατικά συμβούλια επανεμφανίστηκαν στις κρατικοκαπιταλιστικές χώρες, οι οποίες παρέμεναν στο επίπεδο της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας και στις οποίες δεν είχε ακόμα καθιερωθεί η Επιστημονική Οργάνωση της Εργασίας: στην Ανατολική Γερμανία το 1953, την Πολωνία το 1955 και το 1971, την Ουγγαρία το 1956, την Τσεχοσλοβακία το 1968.

Όπως το έθεσε ένας κινέζος κομμουνιστής το 1920, "*ο μελλοντικός κόσμος πρέπει να είναι ένας εργατικός κόσμος*". Εκεί βρίσκεται η χώρα των ονείρων των ειδικευμένων εργατών. Όμως, μετά το 1914-18, ακόμα και στο χώρο της Ευρώπης που το κίνημα ήταν πιο ριζοσπαστικό, στη Γερμανία, όπου μια ευμεγέθης μειοψηφία επιτίθετο στα συνδικάτα και την κοινοβουλευτική δημοκρατία, και όπου ομάδες όπως το KAPD σκόπευαν να θέσουν σε εφαρμογή ένα **εργατικό** πρόγραμμα, δεν έγιναν σχεδόν καθόλου προσπάθειες ανάληψης της παραγωγής με σκοπό τη διεύθυνσή της. Όποια σχέδια και αν είχαν, στην πράξη ούτε στο Έσσεν, ούτε στο Βερολίνο, ούτε και στο Τορίνο έβαλαν οι εργάτες την εργασία στο επίκεντρο της κοινωνίας, σοσιαλιστικής ή μη. Τα εργοστάσια χρησιμοποιήθηκαν σαν κάστρα στα οποία οχυρώνονταν οι προλετάριοι κι όχι σα μοχλοί κοινωνικής αναδιοργάνωσης. Ακόμα και στην Ιταλία το εργοστάσιο δεν ήταν ένα προπύργιο που έπρεπε να το υπερασπιστούν πάση θυσία. Πολλοί εργάτες του Τορίνο καταλάμβαναν το εργοστάσιο την ημέρα και το βράδυ έφευγαν, επιστρέφοντας το επόμενο πρωί (αυτού του είδους η συμπεριφορά θα επανεμφανιζόταν το Θερμό Φθινόπωρο του 1969 στην Ιταλία). Αυτό δεν είναι δείγμα ακραίας ριζοσπαστικότητας. Αυτοί οι προλετάριοι δεν ήθελαν ούτε να αλλάξουν τον κόσμο αλλά ούτε και να ενθαρρύνουν την εργασία, και "απλώς" άρπαζαν από το κεφάλαιο όσα μπορούσαν. Η αδιαμόρφωτη άρνηση της εργασίας ερχόταν σε αντίθεση με τις χιλιάδες αφίσες και ομιλίες υπέρ της εργασίας. Έδειχνε ότι εκείνοι οι προλετάριοι δεν είχαν πέσει εντελώς στην παγίδα που είχαν στήσει οι ίδιοι στον εαυτό τους.

9. Για τη Γαλλία και την Ισπανία, βλέπε το πολύ καλά τεκμηριωμένο βιβλίο του M. Seidman, *Workers Against Work: Labour in Paris and Barcelona during the Popular Front*, UCLA Press, 1991.

Γαλλία, Ιούνιος 1936[9]

Πολλά έχουν γραφτεί για τη μετατροπή των εργοστασίων σε φρούρια στα οποία κλείνονταν μέσα οι εργάτες. Αλλά οι λευκές απεργίες του Ιουνίου του

Να πάμε να συνεχίσουμε την παραγωγή ή να αράξουμε εδώ και να τα πίνουμε;

1936 ποτέ δεν στόχευαν στην επανέναρξη της παραγωγής. Ο στόχος τους δεν ήταν τόσο να "προστατεύσουν" τις μηχανές (τις οποίες κανένας σαμποτέρ δεν απειλούσε), όσο να ασκήσουν πίεση στα αφεντικά και να διασκεδάσουν. Η συνειδητή διάθεση για διασκέδαση ήταν πολύ πιο σημαντική από την υποτιθέμενη θέληση να αποδείξουν ότι έχουν ανώτερες των αστών ικανότητες διεύθυνσης της παραγωγής. Πολλοί λίγοι σκέφτηκαν έστω την εργατική διεύθυνση των κατειλλημμένων εργοστασίων. Ένας σκληρός και αλλοτριωμένος χώρος μετατρεπόταν έστω και για λίγες εβδομάδες σε απελευθερωμένο μέρος. Σίγουρα δεν ήταν επανάσταση, ούτε το προοίμιό της, αλλά μια υπέρβαση, ένας χώρος και χρόνος για να απολαύσει κανείς λίγες μέρες παράνομης μεν, αλλά πλήρως δικαιολογημένης άδειας, επιβάλλοντας ταυτόχρονα και σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Ο απεργός ξεναγούσε περήφανα την οικογένειά του στο εργοστάσιο αλλά τα πολύωρα συλλογικά γεύματα, οι χοροί και τα τραγούδια του έδειχναν την χαρά του να **μη** δουλεύει. Όπως και στις ΗΠΑ λίγο αργότερα, η κατάληψη ήταν μια επανοικειοποίηση του παρόντος, μια (περιστασιακή) οικειοποίηση του χρόνου για προσωπική χρήση.

Η μεγάλη πλειονότητα των εργατών αντελήφθησαν την κατάσταση καλύτερα από τον Τρότσκυ ("*Η γαλλική επανάσταση ξεκίνησε*") ή τον Marceau Pivert ("*Όλα είναι δυνατά τώρα*")[10]. Κατάλαβαν ότι το 1936 δε σήμανε την κοινωνική έκρηξη και δεν ήταν ούτε έτοιμοι, ούτε πρόθυμοι να την πραγματοποήσουν. Άρπαξαν ό,τι μπόρεσαν, ιδίως σε σχέση με τον εργάσιμο *χρόνο*: η 40ωρη εβδομάδα και η άδεια μετ' αποδοχών είναι τα σύμβολα εκείνης της περιόδου. Διατήρησαν επίσης τη δυνατότητα να πουλάνε την εργατική τους δύναμη στο κεφάλαιο που υπήρχε τότε κι όχι σ' έναν συλλογικό καπιταλισμό που θα διευθυνόταν από το εργατικό κίνημα. Η CGT διατηρούσε χαμηλούς τόνους όσον αφορά μια ενδεχόμενη νέα κοινωνία βασισμένη στην κοινωνικοποιημένη εργασία. Ο Ιούνιος του 1936 είχε έναν πιο ταπεινό και πιο ρεαλιστικό στόχο: να προσφέρει στον εργάτη και την εργάτρια τη δυνατότητα να πουλάνε τον εαυτό τους χωρίς να τους συμπεριφέρονται σαν έμψυχα αντικείμενα. Αυτή ήταν επίσης η περίοδος όπου έγιναν δημοφιλείς οι ψυχαγωγικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες που οργανώνονταν για τις μάζες, και μερικές φορές από τις μάζες: πολιτιστικές δραστηριότητες στα εργοστάσια, "ποιοτικό" θέατρο για τον απλό άνθρωπο, ξενώνες για νέους, κ.λ.π.

10. Ο Pivert ήταν ηγέτης μιας αριστερής αντιπολίτευσης στο σοσιαλιστικό κόμμα (η οποία το 1938 έφτιαξε το PSOP - Parti Socialiste Ouvrier et Paysan).

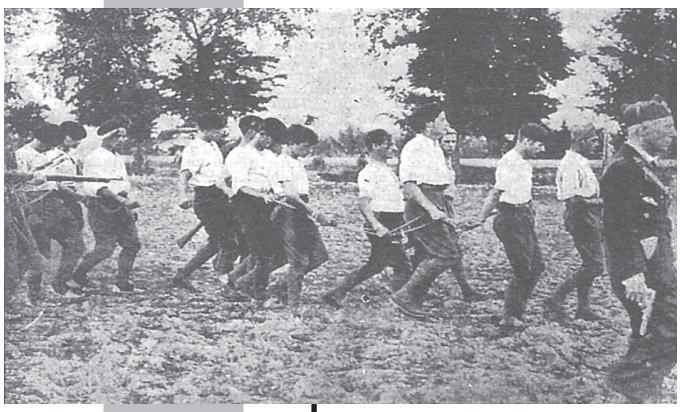

Η αντίσταση στην εργασία διατηρήθηκε για πολύ καιρό μετά τις καταλήψεις, σε ένα όλο και πιο εχθρικό περιβάλλον. Εκπρόσωποι των αφεντικών και του Λαϊκού Μετώπου επέμεναν να μπει ένα "τέλος" στα αιτήματα και πρόβαλλαν την ανάγκη να επανεξοπλιστεί η Γαλλία. Όμως οι προλετάριοι εκμεταλλεύτηκαν το χαλάρωμα της στρατιωτικού τύπου εργοστασιακής πειθαρχίας που είχε επιβληθεί μετά το κραχ του 1929. Την άνοιξη του 1936, συνήθιζαν ήδη να πηγαίνουν στη δουλειά αργοπορημένοι, να φεύγουν νωρίτερα, να μην πηγαίνουν καθόλου, να χρονοτριβούν εν ώρα δουλειάς και να μην υπακούνε στις εντολές. Μερικοί πήγαιναν στη δουλειά μεθυσμένοι. Πολλοί αρνήθηκαν την αμοιβή με το κομμάτι. Στη Renault οι στάσεις εργασίας και η χρονοτριβή είχαν ως αποτέλεσμα μια παραγωγικότητα που ήταν χαμηλότερη το 1938 από ό,τι ήταν δύο χρόνια πριν. Στην αεροναυπηγική βιομηχανία η αμοιβή με το κομμάτι είχε ουσιαστικά εγκαταλειφθεί. Αυτή η τάση δεν επικράτησε μονάχα σε μεγάλα εργοστάσια αλλά και στις οικοδομές και στα υδραυλικά έργα. Μόνο μετά την αποτυχία της γενικής απεργίας του Νοεμβρίου του 1938 (που στόχευε στην υπεράσπιση της 40ωρης εβδομάδας) και την κινητοποίηση της αστυνομίας και του στρατού από την κυβέρνηση για να εκφοβίσουν και να ξυλοφορτώσουν τους απεργούς (το Παρίσι έζησε ακήρυχτη κατάσταση πολιορκίας για 24 ώρες) επανήλθε η πειθαρχία και αυξήθηκαν κατά πολύ οι εργάσιμες ώρες, κάτι που οδήγησε σε αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας. Ο κεντροδεξιός ηγέτης Daladier (ένας από τους πρώην ηγέτες του Λαϊκού Μετώπου) ορθώς υπερηφανευόταν ότι "*έβαζε ξανά την Γαλλία να δουλέψει*".

11. Βλ. τη σημείωση 9.

Ισπανία 1936[11]

Εκτός από τα αγροκτήματα, πολλές επιχειρήσεις κολλεκτιβοποιήθηκαν και τέθηκαν ξανά σε λειτουργία από το προσωπικό τους, συνήθως γιατί το αφεντικό είχε φύγει, μερικές φορές για να "τιμωρηθεί" το αφεντικό που έμεινε και σαμποτάριζε την παραγωγή για να βλάψει το Λαϊκό Μέτωπο. Εκείνη η περίοδος γέννησε μια πληθώρα ουσιαστικών εμπειριών, όπως π.χ. γκαρσόνια που δεν έπαιρναν φιλοδώρημα με τη λογική ότι δεν είναι υπηρέτες. Άλλες προσπάθειες αφορούσαν την κατάργηση του χρήματος και την ανάπτυξη μη εμπορευματικών σχέσεων μεταξύ παραγωγών και μεταξύ ανθρώπων.

Ένα νέο μέλλον αναζητούσε τρόπο ύπαρξης και έφερνε μαζί του το ξεπέρασμα της εργασίας ως διαχωρισμένης δραστηριότητας. Ο βασικός

στόχος ήταν να οργανωθεί κοινωνική ζωή χωρίς άρχουσες τάξεις ή "έξω" από αυτές. Οι ισπανοί προλετάριοι τόσο στα εργοστάσια, όσο και στα χωράφια, δε στόχευαν στην ανάπτυξη της παραγωγής αλλά στην ελεύθερη ζωή. Δεν απελευθέρωναν την παραγωγή από τα αστικά δεσμά αλλά έβαζαν ξεκάθαρα τα δυνατά τους για να απελευθερωθούν οι ίδιοι από την αστική κυριαρχία[12].

Πρακτικά, η δημοκρατική διεύθυνση της επιχείρησης σήμαινε συνήθως τη συνδικαλιστική της διεύθυνση από μέλη της CNT [το συνδικάτο των αναρχικών] ή της UGT (το συνδικάτο των σοσιαλιστών). Αυτοί ήταν που περιέγραφαν την αυτοδιοίκηση στην παραγωγή ως δρόμο προς τον σοσιαλισμό, φαίνεται όμως ότι οι απλοί εργάτες δεν ταυτίζονταν με μια τέτοια προοπτική.

Το μίσος για τη δουλειά ήταν από παλιά ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της ζωής της ισπανικής εργατικής τάξης. Εξακολουθούσε να υπάρχει αυτό και την περίοδο του Λαϊκού Μετώπου. Αυτή η αντίσταση [στην εργασία] βρισκόταν σε αντίθεση με το πρόγραμμα (το οποίο υποστήριζαν συγκεκριμένα οι αναρχοσυνδικαλιστές) που καλούσε τους προλετάριους να συμμετάσχουν άμεσα στην διεύθυνση του εργασιακού χώρου. Οι εργάτες έδειξαν ελάχιστο ενδιαφέρον για τις εργατικές συνελεύσεις που είχαν ως αντικείμενο συζήτησης την οργάνωση της παραγωγής. Μερικές κολλεκτιβοποιημένες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να αλλάξουν τη μέρα της συνέλευσης από Κυριακή (που κανένας δεν ερχόταν) σε Πέμπτη. Οι εργάτες αρνήθηκαν επίσης την αμοιβή με το κομμάτι, αδιαφορούσαν για τα ωράρια, ή εγκατέλειπαν το χώρο εργασίας. Όταν η αμοιβή με το κομμάτι καταργήθηκε δια νόμου, η παραγωγικότητα μειώθηκε. Το Φεβρουάριο του 1937 το συνδικάτο μεταλλεργατών της CNT παραπονιόταν ότι πάρα πολλοί εργάτες επωφελούνταν από τα εργατικά ατυχήματα. Το Νοέμβριο μερικοί εργάτες στους σιδηρόδρομους αρνήθηκαν να πάνε για δουλειά απόγευμα.

Τα στελέχη των συνδικάτων, στην προσπάθειά τους να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ κυβέρνησης και εκπροσώπων των τμημάτων παραγωγής, αντεπιτέθηκαν και επανέφεραν την αμοιβή με το κομμάτι και παρακολουθούσαν προσεκτικά τις ώρες εργασίας για να σταματήσουν τις απουσίες και τις κλοπές. Μερικοί έφτασαν στο σημείο να απαγορεύσουν το τραγούδι εν ώρα εργασίας. Η άνευ αδείας αποχώρηση από το χώρο εργασίας μπορούσε να οδηγήσει σε τριήμερη διαθεσιμότητα με περικοπή 3 ή 5 ημερομισθίων. Για να καταπολεμήσει την "ανηθικότητα" που εμπόδιζε τη μέγιστη αποτελεσματικότητα, η CNT πρότεινε το κλείσιμο των μπαρ, των συναυλιακών χώρων και των αιθουσών

12. Παρόμοιες εμπειρίες υπήρξαν και σε άλλες χώρες και ηπείρους. Το 1945, στο βόρειο Βιετνάμ, 30.000 ανθρακωρύχοι εξέλεξαν συμβούλια, διηύθυναν τα ορυχεία για κάποιο διάστημα, έλεγχαν τις δημόσιες υπηρεσίες, το σιδηρόδρομο, το ταχυδρομείο, επέβαλλαν την εξίσωση των μισθών για όλους, και δίδασκαν στον κόσμο ανάγνωση, μέχρι την στιγμή που κυριάρχησαν οι Βιετμίνχ. Όπως θυμόταν αργότερα ένας βιετναμέζος επαναστάτης, επιθυμούσαν να ζήσουν "*χωρίς αφεντικά, χωρίς μπάτσους*" (Ngo Van, *Au Pays de la cloche fêlée*, L'Insomniaque, 2000). Η προώθηση της εργασίας δεν αποτελούσε σε καμμία περίπτωση πρωταρχικό τους στόχο ή μέλημα.

χορού στις 10 μ.μ. Έγινε συζήτηση και για επαναφορά των πορνών στον ίσιο δρόμο μέσω της εργασιοθεραπείας. Η τεμπελιά στιγματιζόταν ως ατομικιστική, αστική και (δε χρειάζεται να το πούμε) φασιστική. Τον Ιανουάριο του 1938 η καθημερινή εφημερίδα της CNT, η *Solidaridad Obrera*, δημοσίευσε ένα άρθρο με τίτλο "*Επιβάλλουμε Αυστηρή Πειθαρχία στον Εργασιακό Χώρο*", το οποίο θα ανατυπωνόταν πολλές φορές στον τύπο της CNT και της UGT, πιέζοντας τους εργάτες να μη συμπεριφέρονται πια έτσι, δηλαδή να μη σαμποτάρουν την παραγωγή και να μη δουλεύουν όσο γίνεται λιγότερο. "*Τώρα όλα (ήταν) τελείως διαφορετικά*" διότι ο βιομηχανικός κόσμος έβαζε "*τα θεμέλια μιας κομμουνιστικής κοινωνίας*".

Με την εξαίρεση των απλών αναρχικών (και διαφωνούντων όπως οι Φίλοι του Ντουρούτι) και του POUM, τα κόμματα και τα συνδικάτα που υποστήριζαν την κυριαρχία της εργασίας έκαναν επίσης ό,τι μπορούσαν για να μη γίνει πράξη αυτή η ιδεολογία και να παραμείνει η εργασία αυτό που ήταν: απλώς εργασία. Το 1937 η διαμάχη έληξε και η αντίθεση "λύθηκε" –δια της βίας.

Γαλλία 1945

Ήδη από το 1944, ορισμένες γαλλικές επιχειρήσεις είχαν περάσει στον έλεγχο των συνδικάτων, και μερικές φορές διευθύνονταν από αυτά, όπως π.χ. το εργοστάσιο βαρέων οχημάτων Berliet. Σε όλη τη χώρα αρκετές εκατοντάδες εργοστάσια βρίσκονταν υπό την επίβλεψη εργατικών επιτροπών: με τη βοήθεια του διοικητικού προσωπικού οι επιτροπές ανέλαβαν την παραγωγή, τους μισθούς, τις καντίνες και κάποια κοινωνική πρόνοια, και είχαν δικαίωμα λόγου σε ό,τι αφορούσε προσλήψεις και απολύσεις. Όπως δήλωσε ένα στέλεχος της CGT το 1944: "*Οι εργάτες είναι άνθρωποι, θέλουν να ξέρουν για ποιον δουλεύουν .(...) Στο εργοστάσιο ο εργάτης πρέπει να αισθάνεται σα στο σπίτι του (...) και μέσω του συνδικάτου να συμμετέχει στη διεύθυνση της οικονομίας (...)*".

Αλλά η αοριστία των ισχυρισμών περί αυτοδιεύθυνσης δεν μπορούσε να συσκοτίσει τον καπιταλιστικό τρόπο λειτουργίας, που σύντομα επανεμφανίστηκε με την πιο κοινότοπη μορφή του. Ας πάρουμε για παράδειγμα έναν ανθρακωρύχο. Πολλά έχουν ειπωθεί για την περηφάνια του και για την προθυμία του να εξορύσσει κάρβουνο. Έχουμε δεί σε φιλμ εποχής τον Τορέζ (ηγέτη του ΚΚ Γαλλίας) να προτρέπει χιλιάδες ανθρακωρύχους με τα ρούχα της δουλειάς

τους να κάνουν ό,τι αυτός αποκαλούσε ταξικό και εθνικό τους καθήκον: να παράγουν... και να παράγουν όλο και περισσότερο.

Δεν υπάρχει λόγος να αρνηθούμε την περηφάνια του ανθρακωρύχου, πρέπει όμως να προσδιορίζουμε το εύρος και τα όριά της. Κάθε κοινωνική ομάδα διαμορφώνει μια εικόνα του εαυτού της και αισθάνεται περήφανη για αυτό που κάνει και για αυτό που νομίζει ότι είναι. Η αυτοεκτίμηση των ανθρακωρύχων οφειλόταν στο ρόλο που τους είχε αναθέσει η κοινωνία. Το επίσημο Statut du mineur (που χρονολογείται από εκείνη την περίοδο) πρόσφερε αρκετά προνόμια, όπως δωρεάν ιατρική περίθαλψη και θέρμανση, αλλά έθετε επίσης τις περιοχές που ζούσαν και εργάζονταν οι ανθρακωρύχοι υπό πατερναλιστική επίβλεψη. Η CGT είχε υπό έλεγχο την εργασία και την καθημερινή ζωή τους. Ο χασομέρης αντιμετωπιζόταν σχεδόν σα σαμποτέρ, ή ακόμα και σαν υποστηρικτής των ναζί. Ήταν στο χέρι του επιστάτη να αποφασίσει πόσο κάρβουνο θα παραγόταν. Η δουλειά με το κομμάτι κυριαρχούσε. Για να το πούμε απλά, η όποια προθυμία για παραγωγή υπήρχε, στερείτο αυθορμητισμού.

Η πραγματική περηφάνια των ανθρακωρύχων σχετιζόταν περισσότερο με την κοινότητα της εργατικής τάξης (πανηγύρια, τελετές, αλληλεγγύη...) παρά με το περιεχόμενο της εργασίας, και ακόμα λιγότερο με τον υποτιθέμενο στόχο της (παραγωγή για την ανοικοδόμηση της Γαλλίας). Τη δεκαετία του 1930 και του 1940 το ημερολόγιο ενός ριζοσπάστη ανθρακωρύχου σαν τον C. Malva δεν αναφέρει ποτέ την ομορφιά ή το μεγαλείο της τέχνης του. Για αυτόν η δουλειά ήταν δουλειά και τίποτα άλλο[13].

Οι ομιλίες και οι μέθοδοι που αναφέρονταν στην αύξηση της παραγωγικότητας κάλυπταν επίσης ένα κενό. Οι πάντες, συμπεριλαμβανομένων και των απλών ανθρώπων, δήλωναν πατριώτες και κατηγορούσαν την αστική τάξη στο σύνολό της ότι συνεργάστηκε με τους γερμανούς. Το κάρβουνο ήταν επίσης η κύρια πηγή ενέργειας και μάλιστα πολύτιμη για μια κατεστραμμένη οικονομία. Ας προσθέσουμε και έναν αμιγώς πολιτικό στόχο σε αυτό το μίγμα πατριωτισμού και ιδεολογίας της παραγωγικότητας: βοηθούσε τους ανθρώπους να ξεχάσουν την υποστήριξη της συμφωνίας Χίτλερ-Στάλιν από το γαλλικό ΚΚ, την αποκήρυξη από το ΚΚ του πολέμου του 1939-41 ως "ιμπεριαλιστικού", και την όψιμη συμμετοχή του στην Αντίσταση.

Το να βάλεις ξανά τους προλετάριους να δουλέψουν ισοδυναμούσε με την επανενσωμάτωσή τους στην εθνική κοινότητα και με την τιμωρία εκείνων

13. C. Malva, *Ma nuit au jour le jour* (τελευταία έκδοση από Labor, Espace Nord, Βρυξέλλες). Την ίδια εποχή, το Βέλγιο έφερνε χιλιάδες Ιταλούς μετανάστες γιατί οι ντόπιοι εργάτες δεν ήθελαν να κατέβουν στα ορυχεία.

των αφεντικών που είχαν ξεκάθαρα συνεργαστεί με τους γερμανούς. Αυτός είναι ο λόγος που εθνικοποιήθηκε η Renault το 1945.

Ο στιγματισμός της αστικής τάξης ως αντεργατικής και αντεθνικής ήταν ένα και το αυτό, και συμβάδιζε με το εγχείρημα της αυτοδιεύθυνσης. Αυτό όμως το διευκόλυνε πολύ περισσότερο το γεγονός ότι στη Γαλλία το ΚΚ δεν είχε ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας. Όπου τα ΚΚ είχαν αυτό το στόχο (π.χ. στην Ανατολική Ευρώπη) δεν ασχολούνταν με τέτοια συνθήματα. Στην πραγματικότητα, ο μέσος γάλλος (ή ιταλός ή αμερικάνος...) σταλινικός ήταν πεπεισμένος ότι οι σοσιαλιστικές χώρες έκαναν ό,τι μπορούσαν για την ευημερία των μαζών, σίγουρα όμως δεν πίστευαν ότι οι ρώσοι ή οι πολωνοί εργάτες διηύθυναν τα εργοστάσια: όλα για το καλό του λαού, τίποτα από τον λαό τον ίδιο...

Όλη η μεταπολεμική ιστορία μοιάζει με θέατρο σκιών. Ποτέ τα συνδικάτα και τα εργατικά κόμματα δεν προσπάθησαν περισσότερο από τα αφεντικά να προωθήσουν τους εργάτες ως τάξη ή να αναπτύξουν μια (έστω και επιφανειακή) δημοκρατία των μισθωτών μέσα στις επιχειρήσεις. Μετά την ταραγμένη δεκαετία του '20, μετά την επίμονη άρνηση της εργασίας στη δεκαετία του '30, ο πρωταρχικός στόχος ήταν τώρα η αναγκαστική συμμετοχή των προλετάριων στην ανοικοδόμηση της οικονομίας. Το κύριο μέλημα των εργατών ήταν η διεκδίκηση των αναγκαίων για την επιβίωση και δε σπαταλούσαν δυνάμεις για ένα "βασίλειο της εργασίας" για το οποίο αδιαφορούσαν όλοι και κανείς δεν προσπαθούσε να εγκαθιδρύσει. Να τι δείχνουν ξεκάθαρα οι απεργίες του 1948-49: απέδειξαν την ικανότητα του ΚΚ (τόσο της Γαλλίας όσο και της Ιταλίας) να αφομοιώσει και να δώσει μια δική του κατεύθυνση στους ταξικούς αγώνες, τους οποίους είχε καταστείλει μετά το τέλος του πολέμου.

Ιταλία 1945

Ήδη από το 1942 η Ιταλία συγκλονιζόταν από ένα απεργιακό κύμα που κορυφώθηκε με την εξέγερση της 25ης Απρίλη του 1945, η οποία ανάγκασε τους γερμανούς να φύγουν από το Τορίνο μετά από οδομαχίες πέντε ημερών. Συγκροτήθηκε από όλα τα κόμματα ένα εθνικό συνδικάτο ελεγχόμενο από τους σταλινικούς (στη Fiat-Mirafiori, 7.000 από τους 17.000 εργάτες ανήκαν στο ΚΚ). Η προτεραιότητα δόθηκε στην ανάκαμψη της οικονομίας. Τον Σεπτέμβριο του 1945 το Συνδικάτο των Μεταλλεργατών δήλωνε ότι "*οι εργαζόμενες μάζες είναι πρόθυμες να κάνουν περισσότερες θυσίες (χαμηλότερους μισθούς, μεταθέσεις,*

απολύσεις για όσους είχαν και άλλα εισοδήματα, μερική διαθεσιμότητα) για να αναγεννηθεί η Ιταλία (...) Πρέπει να αυξήσουμε την παραγωγή και να ενισχύσουμε την εργασία: εκεί βρίσκεται και ο μοναδικός δρόμος σωτηρίας".

Το Δεκέμβριο, οι Επιτροπές Εθνικής Απελευθέρωσης μετατράπηκαν σε Επιτροπές Διεύθυνσης Επιχειρήσεων (ΕΔΕ), ή, ακριβέστερα, έθεσαν υπό τον έλεγχό τους τις επιτροπές που είχε δημιουργήσει ο κορπορατισμός του Μουσολίνι. Κάθε ΕΔΕ στόχευε κυρίως να βάλει ξανά τους ανθρώπους να δουλέψουν και να διευρύνει την ιεραρχία. Η μέθοδός τους ήταν ένα μίγμα Ταιηλορισμού και Σταχανοβισμού: ταξιαρχίες νέων, εθελοντικές ομάδες, υλικά κίνητρα, πριμ για τον καθαρισμό και τη συντήρηση των μηχανών... Το όλο σχέδιο στόχευε να εξάψει "*τον ενθουσιασμό της εργατικής τάξης για την παραγωγή*".

Η προπαγάνδα βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με την πραγματικότητα. Ο αγώνας για καλύτερες συνθήκες εργασίας παρέμενε δυνατός και ο ενθουσιασμός για την παραγωγή χαμηλότατος. Το στέλεχος μιας ΕΔΕ παραδέχθηκε ότι το κόμμα έπρεπε να προσφύγει σε πιο πειστικές μεθόδους γιατί όλοι έπαιρναν έναν υπνάκο το απόγευμα. Σύμφωνα με έναν εκπρόσωπο τμήματος της Mirafiori, οι ακτιβιστές του συνδικάτου αποκαλούνταν "φασίστες" όταν προσπαθούσαν να πείσουν τους εργάτες ότι ήταν καθήκον τους ως σύντροφοι να δουλεύουν: "*ερμήνευαν την ελευθερία ως το δικαίωμα να μην κάνουν τίποτα*". Οι εργάτες έρχονταν στις 8.30 το πρωί και έπαιρναν πρωινό. Ένας πρώην παρτιζάνος που δούλευε τότε στη Mirafiori εξιστορούσε με θλίψη πως οι εργάτες έκαναν κατάχρηση της ελευθερίας τους, πως λούφαραν στις τουαλέτες. Παραπονιόταν ότι οι εργάτες αυτοί δεν αποτελούσαν το κατάλληλο υλικό για το χτίσιμο του σοσιαλισμού και ότι κήρυτταν απεργία για να μπορούν να παίζουν διάφορα παιχνίδια: "*εμείς ήμαστε πολύ πιο σοβαροί...*". Το προσωπικό εξακολούθησε να αντιστέκεται σε οτιδήποτε σχετικό με τον έλεγχο του χρόνου εργασίας και με την επανακαθιέρωση των υλικών κινήτρων. Συνθήματα όπως "*κάτω η χρονομέτρηση*" στους τοίχους των εργοστασίων αντιπροσώπευαν μια άρνηση των φιλοταιηλορικών σχολίων του Λένιν, τα οποία, περισσότερο από όλους, λάτρευαν οι σταλινικοί.

Αν και οι ΕΔΕ αποδείχτηκαν σχετικά αποτελεσματικές στην επαναφορά της πειθαρχίας και της ιεραρχίας, ωστόσο δεν κατάφεραν να αυξήσουν την παραγωγικότητα: το 1946 αυξήθηκε μόνο κατά 10%, ποσοστό χαμηλό σε σύγκριση με το επίπεδο που βρισκόταν στο τέλος του πολέμου. Πάνω από όλα απέτυχαν να δημιουργήσουν ένα "νέο" προλετάριο, έναν προλετάριο που θα

διηύθυνε την ίδια του την εκμετάλλευση: οι ΕΔΕ που αποτελούνταν μόνο από εργάτες δεν λειτούργησαν ουσιαστικά ποτέ. Οι προλετάριοι είχαν περισσότερη εμπιστοσύνη στους άμεσους αντιπροσώπους τους, στους επιτρόπους των τμημάτων, οι οποίοι ήταν πιο πρόθυμοι να κατέβουν σε απεργία παρά να παράγουν.

Αυτός ο πολύμορφος αναβρασμός συνεχίστηκε μέχρι το 1948, τη χρονιά που έγινε και το τελευταίο ξέσπασμα ενάντια στην εντεινόμενη καταστολή και την επιδείνωση των συνθηκών ζωής. Τον Απρίλιο του 1947 επιβλήθηκε ένα μερικό πάγωμα μισθών που διατηρήθηκε μέχρι το 1954. Για 15 περίπου χρόνια οι εργάτες της Fiat υπέστησαν απεριόριστη εκμετάλλευση και σχεδόν έχασαν την προστασία που πρόσφερε το συνδικάτο. Με άλλα λόγια, μεταξύ του 1944 και του 1947, οι ιταλοί προλετάριοι δεν ηττήθηκαν επειδή προσπάθησαν να εδραιώσουν την κυριαρχία της εργασίας απέναντι στο κεφάλαιο, παραμένοντας ταυτόχρονα μέσα σε αυτό. Συνετρίβησαν από την αστική τάξη με έναν πιο συμβατικό τρόπο –με τη βοήθεια της συνδικαλιστικής και κομματικής γραφειοκρατίας.

Το 1968 στη Γαλλία και αλλού

Το στοιχείο της γιορτής που χαρακτήριζε τις λευκές απεργίες του 1936 απουσίαζε αυτή τη φορά στη Γαλλία αλλά ήταν ευρέως διαδεδομένο στην Ιταλία. Σε πολλά γαλλικά εργοστάσια που ελέγχονταν από τη CGT οι εργοστασιακοί χώροι παρέμεναν στην ουσία απροσπέλαστοι γιατί υπήρχε φόβος να εισέλθουν "ταραξίες" εργάτες και "ξένα στοιχεία" και να διαταράξουν την κανονική ροή της καθοδηγούμενης από το συνδικάτο απεργίας. Από πολλές απόψεις το '68 ήταν πιο άγριο από το '36 αφού μια μικρή αλλά αποφασισμένη προλεταριακή μειοψηφία αμφισβήτησε την ηγεμονία των σταλινικών στους βιομηχανικούς εργάτες.

Το στοιχείο της γιορτής μεταφέρθηκε από το εργοστάσιο στους δρόμους, κάτι που έδειχνε ότι η ουσία του ζητήματος και τα αιτήματα ξεπερνούσαν τα όρια του εργασιακού χώρου και αγκάλιαζαν την ολότητα της καθημερινής ζωής. Στη Γαλλία οι πιο ριζοσπάστες μισθωτοί εργάτες εγκατέλειπαν συχνά το εργοστάσιο. Δεν υπήρχε κανένα Σινικό Τείχος μεταξύ "εργατών" και "φοιτητών" (πολλοί εκ των οποίων δεν ήταν καν φοιτητές). Πολλοί εργάτες, συνήθως οι νεότεροι, μοίραζαν το χρόνο τους ανάμεσα στους συναδέλφους τους μέσα στα εργοστάσια και τις ομάδες συζητήσεων (ή και δράσης) έξω από αυτά, στις οποίες συναντούσαν εργάτες άλλων εργοστασίων[14]. Επιπλέον, στη διάρκεια

14. R. Gregoire & F.Perlman, *Worker-Student Action Committees*, Black & Red, Detroit, 1991 (1969). Επίσης το κείμενο "The Class Struggle and Its Most Charasteristic Aspects in Recent Years...", στο Ζιλ Ντωβέ, *Έκλειψη και Επανεμφάνιση του Κομμουνιστικού Κινήματος*, 2η έκδοση, Antagonism Press, Λονδίνο, 1998. [Σ.τ.μ. το εν λόγω κείμενο απουσιάζει απο την ελληνική ανθολογία του Κόκκινου Νήματος με τον ίδιο τίτλο].

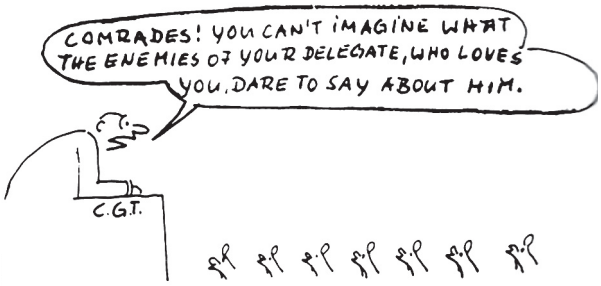

«Σύντροφοι! Δεν μπορείτε να φανταστείτε τι τολμάνε να ξεστομίζουν εναντίον του εκπροσώπου σας, που σας αγαπάει τόσο»

του ιταλικού Θερμού Φθινοπώρου του 1969, οι εργάτες συνήθως καταλάμβαναν το εργοστάσιο το πρωί και έφευγαν το βράδυ, για να επιστρέψουν το επόμενο πρωί, ακόμα και αν είχαν καταφέρει να καταλάβουν το χώρο μετά από βίαιες οδομαχίες με την αστυνομία και τους φύλακες. Ένιωθαν ότι το ουσιώδες δε θα συνέβαινε μόνο μέσα στους εργασιακούς χώρους. Καθώς η παθητική αντίδραση (κοπάνες) μετατράπηκε σε ενεργητική (συλλογικό σαμποτάζ, διαρκείς συνελεύσεις και τρελό γλέντι στην αλυσίδα παραγωγής, κτλ), διαπέρασε τα τείχη του εργοστασίου.

Ο απόηχος του '68 έφερε στο προσκήνιο μια εμπειρία που παρουσιάστηκε (και έγινε αντιληπτή από πολύ κόσμο) ως παράδειγμα αλλά παρέμεινε στις παρυφές του κινήματος: το 1973, η LIP, μια εταιρεία κατασκευής ρολογιών που είχε χρεοκοπήσει, και που τη διεύθυνσή της ανέλαβαν μετά οι εργάτες, έγινε σύμβολο του αυτοδιευθυνόμενου καπιταλισμού. Αλλά οι αρχές της ("εμείς παράγουμε, εμείς πουλάμε, εμείς πληρώνουμε τον εαυτό μας") μόλις που υπερέβαιναν μια επιδέξια αλλά απελπισμένη προσπάθεια αυτών των εργατών να αποφύγουν την ανεργία και να διασφαλίσουν την καταβολή ενός μισθού. Οι μισθωτοί της LIP αυτοδιηύθυναν περισσότερο την κατανάλωση παρά την παραγωγή (πουλούσαν περισσότερα ρολόγια από ό,τι παρήγαν), μέχρι τη στιγμή που αναγκάστηκαν να κλείσουν. Στο μέσον της δεκαετίας του 1970, οι ριζοσπάστες είχαν κάθε δίκιο να ερμηνεύουν το πείραμα της LIP σαν ένα πείραμα αυτο-εκμετάλλευσης αλλά είχαν άδικο όταν το ερμήνευαν σα μια πιθανή μορφή αντεπανάστασης. Ήταν ξεκάθαρο ότι δε συνιστούσε βιώσιμη λύση για τους καπιταλιστές, ούτε ήταν η δημοφιλέστερη μεταξύ των εργατών.

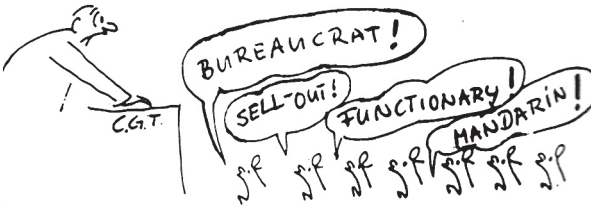

–«Γραφειοκράτη!», –«Πουλημένε!», –«Υπάλληλε της εργοδοσίας!», –«Μανδαρίνε!»

Στη συνέχεια έγιναν και άλλα παρόμοια εγχειρήματα, ιδίως στον κλάδο του μηχανολογικού εξοπλισμού, με τη μερική επανέναρξη της παραγωγής και την πώληση μέρους του στοκ που υπήρχε στις αποθήκες: όμως αυτά τα εγχειρήματα ήταν περισσότερο ένας τρόπος αντίδρασης απέναντι στο προγραμματισμένο κλείσιμο

–«Ναι, ακριβώς αυτά λένε...»

"Ελπίζουμε πως αγαπάτε το επάγγελμά σας όσο αγαπάμε κι εμείς το δικό μας" – "LIP: τίποτα δεν γίνεται καλά χωρίς πάθος". Διαφήμιση του συνδικάτου της LIP στην Le Monde.

των επιχειρήσεων παρά ένα προσχέδιο για το μέλλον. Όποιες θεωρίες κι αν επεξεργάστηκαν οι αριστεριστές, αυτές οι απόπειρες αυτοδιεύθυνσης δεν είχαν γερά θεμέλια, δεν μπόρεσαν να κινητοποιήσουν τους εργάτες. Αυτές οι πρακτικές έκαναν την εμφάνισή τους σε μια αποφασιστική στιγμή: τότε που κατέληγε σε αδιέξοδο η ενδημική κριτική της εργασίας και ξεκινούσε μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση που θα απαλλασσόταν από την πλεονάζουσα εργατική δύναμη.

Πορτογαλία 1974[15]

Η "Επανάσταση των Γαρυφάλων" οδήγησε σε καταλήψεις εργοστασίων και σε πρακτικές αυτοδιεύθυνσης, κυρίως σε "φτωχές" βιομηχανίες, συνήθως μικρού ή μεσαίου μεγέθους (υφάσματα, επιπλοποιία, αγροτική βιομηχανία), που χρησιμοποιούσαν απλή τεχνολογία και ανειδίκευτη εργασία.

Αυτές οι καταλήψεις ήταν συνήθως μια απάντηση στις (πραγματικές ή ψεύτικες) χρεοκοπίες ή στο κλείσιμο των εργοστασίων από τους ιδιοκτήτες τους. Μερικές φορές έδιωχναν κάποιο αφεντικό που υποστήριζε φανερά το καθεστώς του Σαλαζάρ. Ένας από τους στόχους ήταν να αποφευχθεί το οικονομικό σαμποτάζ που έκαναν οι αντίπαλοι της Επανάστασης των Γαρυφάλων. Ήταν επίσης ένας τρόπος για να επιβάλλουν συγκεκριμένα αιτήματα, όπως η επαναπρόσληψη απολυμένων αγωνιστών εργατών, η εφαρμογή κυβερνητικών αποφάσεων που αφορούσαν μισθούς και συνθήκες εργασίας, ή η παρεμπόδιση προσχεδιασμένων απολύσεων.

Αυτή η κοινωνική αναταραχή δεν αμφισβήτησε ποτέ την κυκλοφορία του χρήματος ούτε την ύπαρξη και λειτουργία του Κράτους. Οι αυτοδιευθυνόμενοι στρέφονταν στο Κράτος και ζητούσαν κεφάλαια, και πολύ συχνά κρατικές υπηρεσίες που βρίσκονταν υπό την επιρροή των σταλινικών εξοικονομούσαν επενδυτικά κεφάλαια και τα έδιναν φυσικά στους πολιτικούς φίλους ή συμμάχους τους. Ζητούσαν επίσης από το Κράτος να επιβάλλει τη συναλλαγή μεταξύ αυτοδιευθυνόμενων και μη εταιρειών. Εξακολούθησαν να πληρώνονται μισθοί, έχοντας αποκλίνει ελάχιστα ή καθόλου από το πρότερο ύψος τους. Η ιεραρχία συχνά κατέρρεε και οι απλοί εργάτες είχαν δημοκρατικό δικαίωμα συμμετοχής στις περισσότερες αποφάσεις. Παρόλα αυτά, το κίνημα δεν πήγε πέρα από τον εργατικό έλεγχο της παραγωγής, της μισθολογικής κλίμακας, των απολύσεων και των προσλήψεων. Ήταν ένα είδος LIP που γενικεύτηκε σε μια σχετικά φτωχή καπιταλιστική χώρα. Η πορτογαλική εμπειρία ήταν μια

15. Phil Mailer, *Portugal. The Impossible Revolution*, Solidarity, Λονδίνο, 1977, κεφάλαιο 11. [Σ.τ.μ. Μεταφρασμένο στο Hannibal Ante Portas νο.1, Αθήνα, 1986]. Πρόκειται για μια ζωντανή περιγραφή και μια εμπεριστατωμένη ανάλυση των γεγονότων.

επανάληψη όλων των αδιέξοδων λύσεων που επαναπροτάθηκαν την δεκαετία του '60 και του '70: λαϊκισμός, συνδικαλισμός, λενινισμός, σταλινισμός, αυτοδιεύθυνση...

Κριτική της εργασίας/Κριτική του Κεφαλαίου

Αν και σύντομη, η ιστορική μας ανασκόπηση αμφισβητεί τη θέση ότι η (αναντίρρητη) ταύτιση προλετάριου και παραγωγού, που κάνουν οι ίδιοι οι προλετάριοι, ήταν η αποφασιστική αιτία της ήττας μας. Πότε προσπάθησαν πράγματι οι εργάτες να αναλάβουν οι ίδιοι την οικονομική ανάπτυξη; Πότε ανταγωνίστηκαν τους αστούς ιδιοκτήτες της παλαιότερης εποχής και τους μετέπειτα διευθυντές για να αναλάβουν τη διεύθυνση των επιχειρήσεων; Στο τελευταίο τουλάχιστον ζήτημα δεν συμπίπτουν καθόλου τα πολιτικά προγράμματα και οι προλεταριακές πρακτικές. Η δράση των εργατικών κινημάτων δεν εξαντλείται σε μια επιβεβαίωση της εργασίας. Οι απόπειρες να ξαναρχίσει η παραγωγή ήταν πολύ συχνά ένα προσωρινό μέτρο, μια προσπάθεια να καλυφθεί το κενό που άφηνε η απουσία ή η ανικανότητα των αφεντικών. Σ' αυτήν την περίπτωση, η κατάληψη του εργοστασίου και η επαναλειτουργία του δεν σήμαινε την επιβεβαίωση του εργάτη ως εργάτη. Ήταν ένα μέσο επιβίωσης, όπως σε άλλες περιπτώσεις η αγορά μιας χρεοκοπημένης εταιρείας από το προσωπικό της. Στο τέλος του 2001, όταν η υφαντουργία Bruckman στην Αργεντινή κινδύνευε να κλείσει, οι εργάτες κατέλαβαν το εργοστάσιο και συνέχισαν την λειτουργία του χωρίς καμία προοπτική μετασχηματισμού του καπιταλισμού σε σοσιαλισμό, ακόμα και στα πλαίσια μιας μόνον εταιρείας. Στην συνέχεια αυτό επεκτάθηκε σε πολλές αργεντίνικες επιχειρήσεις. Τέτοια συμπεριφορά παρατηρείται όποτε οι προλετάριοι θεωρούν ότι δεν έχουν την δυνατότητα να αλλάξουν τον κόσμο.

Το σημαντικό εδώ ερώτημα είναι ο βαθμός στον οποίο μας καθορίζει η ιστορία. Η ένταση μεταξύ της υποταγής στην εργασία και της κριτικής στην εργασία υπάρχει από τη χαραυγή του καπιταλισμού. Προφανώς ο τρόπος πραγματοποίησης του κομμουνισμού διαφέρει ανάλογα με την ιστορική στιγμή, όμως η ουσία του παραμένει ίδια τόσο το 1796, όσο και το 2002. Εάν όντως υπάρχει η "φύση" του προλεταριάτου, την οποία επεξεργάστηκε θεωρητικά ο Μαρξ, τότε αυτό που είναι πραγματικά ανατρεπτικό στην προλεταριακή συνθήκη

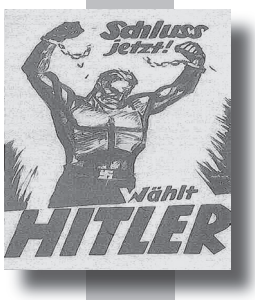

Προεκλογική αφίσα του ναζιστικού κόμματος. Ο παραγωγικός (Άριος) εργάτης αποτινάσσει τα δεσμά του παρασιτικού, μη-παραγωγικού κεφαλαίου και ψηφίζει Χίτλερ. Υγιής ανάπτυξη της οικονομίας και ναζική δημοκρατία. Ευτυχώς οι "σύμμαχοι" μας απάλλαξαν από τέτοιες ολοκληρωτικές αντιλήψεις.

δεν εξαρτάται από τις όποιες μορφές παίρνει αυτή η συνθήκη στην πορεία της καπιταλιστικής εξέλιξης. Σε διαφορετική περίπτωση, δε θα μπορούσαμε να καταλάβουμε πως μπόρεσαν μερικοί, ήδη από την δεκαετία του 1840, να ορίσουν τον κομμουνισμό ως κατάργηση της μισθωτής εργασίας, των τάξεων, του Κράτους και της εργασίας. Αν τα πάντα καθορίζονταν από μια ιστορική αναγκαιότητα, η οποία λογικά δεν ήταν ώριμη το 1845, πώς μπορούμε να εξηγήσουμε τη γένεση της κομμουνιστικής θεωρίας εκείνη την εποχή;

Στον 20ο αιώνα η **αποτυχία** της έντονης επαναστατικής διεργασίας μετά το 1917 ήταν αυτή που άνοιξε το δρόμο στη σοσιαλδημοκρατική και σταλινική λατρεία των παραγωγικών δυνάμεων[16]. Η εκ των υστέρων ερμηνεία αυτής της διαδικασίας ως αιτίας για αυτή τη λατρεία ισοδυναμεί με την ανάλυση ενός πράγματος βάσει του αντίθετού του. Και ο Μαρξ και ο Στάλιν μιλούσαν για τη δικτατορία του προλεταριάτου, όμως ο Στάλιν δεν εξηγεί τον Μαρξ. Ο ισχυρισμός ότι το πρόγραμμα που είχε το KPD το 1930 (ή το πρόγραμμα του SPD το 1945) καταδεικνύει την αληθινή φύση του προγράμματος που είχε το KAPD το 1920 ισοδυναμεί με αναποδογύρισμα της ιστορίας.

Από τη στιγμή που η αντεπανάσταση εδραιώθηκε, η εργασία (στις ΗΠΑ αλλά και στην ΕΣΣΔ) μπορούσε να υπάρξει μόνον ως εξαναγκασμός: οι εργάτες δεν οδηγήθηκαν στη δουλειά σα μια δήθεν κυρίαρχη τάξη αλλά σα μια πράγματι κυριαρχούμενη, και σύμφωνα με αποδεδειγμένα καπιταλιστικές μεθόδους. Η ιδεολογία της εργατικής διεύθυνσης απορρίφθηκε ρητά από τα συνδικάτα και τα εργατικά κόμματα κάθε είδους. Τώρα που είχαν συμμετοχή στην εξουσία (σε διοικητικά συμβούλια εταιρειών αλλά και σε υπουργεία) δεν μπορούσαν παρά να προωθούν την οικονομία με τη χρήση όλων των παλιών καλών μεθόδων που για αιώνες υπήρξαν σωτήριες για τους αστούς.

Στις στιγμές της πιο οξείας κοινωνικής κρίσης, ασχέτως του τι πίστευαν ή έλεγαν, οι προλετάριοι δεν προσπάθησαν να επιβληθούν επιβάλλοντας την αξία της εργασίας. Από τις απαρχές του ταξικού αγώνα οι προλετάριοι μάχονται για λιγότερες ώρες εργασίας και για μεγαλύτερους μισθούς. Ας θυμηθούμε επίσης τι χαρακτηρίζει την καθημερινή ζωή σε ένα εργοστάσιο ή γραφείο: κοπάνες, μικροκλοπές, αργοί ρυθμοί δουλειάς, απουσίες λόγω δήθεν ασθένειας ή δήθεν τραυματισμού, ακόμα και σαμποτάζ ή επιθέσεις σε επιστάτες –όλα αυτά μειώνονται μόνο σε περιόδους μεγάλης ανεργίας. Αν οι κοινωνικές απεργίες (π.χ. όταν οι εργαζόμενοι στα μέσα μεταφοράς επιτρέπουν τη δωρεάν μεταφορά του κοινού ή όταν οι εργάτες στα ταχυδρομεία επιτρέπουν τη δωρεάν

16. Για τον τρόπο με τον οποίο τόσο ο σταλινισμός όσο και ο ναζισμός εξύμνησαν την εργασία και την κοινωνική ισότητα, βλ. το άρθρο "On the Praise of Work", στο περιοδικό της ομάδας ICG **Communism**, τεύχος 13, 2002. [Σ.τ.μ. Στα ελληνικά έχουν κυκλοφορήσει δύο τεύχη του συγκεκριμένου εντύπου].

αποστολή πραγμάτων) είναι τόσο σπάνιες, αυτό δείχνει ότι οι απεργίες είναι μια καλή ευκαιρία για να αποφύγει κανείς τη δουλειά.

Δεν υπονοούμε ότι η προλεταριακή συνθήκη είναι μια διαρκής υπόγεια εξέγερση. Ο αντιφατικός ρόλος του μισθωτού στην παραγωγική διαδικασία συνεπάγεται μια αντιφατική στάση απέναντι στην εργασία. Δύο από τους λόγους που ο προλετάριος επενδύει πολλά στην εργασία είναι διότι κανένας δεν μπορεί να αντέξει μια δουλειά για ώρες ή και χρόνια χωρίς να τη βρίσκει έστω και λίγο ενδιαφέρουσα, και διότι η δουλειά αμβλύνει μεν την ικανότητα και τις επαγγελματικές μας γνώσεις αλλά, **συνάμα**, μας επιτρέπει να εκφράσουμε κάποιο κομμάτι τους.

Σε περιόδους κοινωνικής αναταραχής οι εργάτες είτε δείχνουν πλήρη αδιαφορία για την εργασία (και ενίοτε την αποφεύγουν) ή τους την επιβάλλουν εκ νέου. Στη διάρκεια αυτών των περιόδων οι προλετάριοι ξεκινάνε μια κριτική των συνθηκών τους διότι η άρνηση της εργασίας είναι ένα πρώτο βήμα προς την άρνηση του εαυτού τους ως προλετάριοι.

Είναι αλήθεια όμως ότι μέχρι στιγμής δεν έχουν ξεπεράσει **αυτή** την κριτική –ή τα αρχικά της βήματα. Εδώ βρίσκεται το πρόβλημα.

Αυτό που έλειψε δεν είναι η κριτική της εργασίας, λές κι αυτή η ουσιαστική διάσταση ήταν μέχρι τώρα παραμελημένη. Σε πόσους άντρες και γυναίκες αρέσει να εξαντλούνται φτιάχνοντας ξυπνητήρια ή μολύβια, ή αρχειοθετώντας φακέλους για το ΕΣΥ; Ο εργάτης έχει συνειδητοποιήσει πλήρως ότι η εργασία είναι εχθρός του και, *στο βαθμό που μπορεί*, κάνει τα πάντα για να την αποφύγει. Αυτό που είναι πιο δύσκολο για αυτόν να φανταστεί (και ακόμα περισσότερο να κάνει πράξη) είναι ότι μπορεί να καταργήσει **και** την εργασία **και** το κεφάλαιο. Η κριτική του *κεφαλαίου* είναι αυτό που έλειπε και λείπει –έτσι δεν είναι; Οι άνθρωποι έχουν την τάση να κατηγορούν την εξουσία του χρήματος και να καταγγέλουν επίσης την αλλοτρίωση της εργασίας. Αυτό που δεν είναι σύνηθες είναι η κατανόηση της ενότητας αυτών των δύο, η κριτική της πώλησης της δραστηριότητάς μας με αντάλλαγμα ένα μισθό, δηλ. η κριτική της μισθωτής εργασίας, του κεφαλαίου.

Η μέχρι σήμερα αποτυχία του προλεταριακού κινήματος πρέπει να συσχετιστεί με την δική του δραστηριότητα κι όχι με την εκάστοτε μορφή που του έδινε το κεφάλαιο την εκάστοτε ιστορική στιγμή. Η μορφή παρέχει τις συνθήκες: δεν προσφέρει και δε θα προσφέρει ποτέ το μέσον για τη

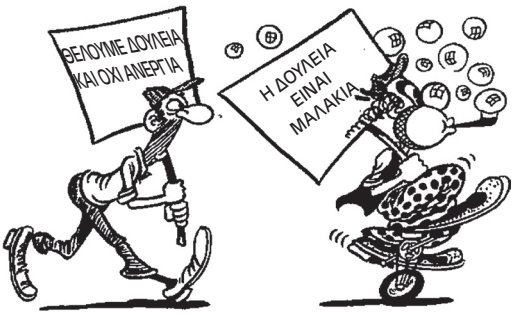

χρησιμοποίησή τους. Και επ' αυτού θα έχουμε μια πραγματική απάντηση μόλις επιτευχθεί ο μετασχηματισμός του κόσμου.

Ούτως ή άλλως μια επαναστατική περίοδος αποδυναμώνει (παρά ενδυναμώνει) την ιδεολογία της απελευθέρωσης της εργατικής τάξης μέσω της εργασίας. Κατόπιν, η άμπωτις του ριζοσπαστικού κύματος φέρνει στην επιφάνεια πρακτικές αυτοδιεύθυνσης που αφήνουν αλώβητη την αστική εξουσία, η οποία αργά ή γρήγορα θα τις σαρώσει.

Το ιδανικό ενός καπιταλισμού διευθυνόμενου από εργάτες και οι απόπειρες να πραγματοποιηθεί δεν είναι απομεινάρια του παρελθόντος, τα οποία η πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου (ή κάποια άλλη μορφή του *πιο* αληθινή από πριν) θα μπορέσει επιτέλους να υπονομεύσει[17]. Η προσκόλληση στην εργασία δεν είναι ούτε μια αυταπάτη από την οποία οι προλετάριοι θα έπρεπε ή θα μπορούσαν τώρα να απαλλαγούν (όπως έτειναν να πιστεύουν οι καταστασιακοί), ούτε ένα ιστορικό στάδιο που πριν ήταν αναπόφευκτο αλλά έχει πια περάσει (όπως τείνει να πιστεύει η Theorie Communiste). Δεν είναι ούτε μια ιδεολογία, ούτε ένα στάδιο της ιστορίας (παρότι και η μεν και το δε παίζουν το ρόλο τους). Η μισθωτή εργασία δεν είναι ένα φαινόμενο επιβεβλημένο έξωθεν αλλά η κοινωνική σχέση που δομεί την κοινωνία μας: η πρακτική και συλλογική προσκόλληση στην εργασία είναι ενσωματωμένη στα θεμέλια αυτής της σχέσης.

17. Για την τυπική και την πραγματική υπαγωγή, βλ. τα *Grundrisse* του Μαρξ, και τα χειρόγραφα που είναι γνωστά ως το "Αδημοσίευτο 6ο κεφάλαιο" του *Κεφαλαίου*. [Σ.τ.μ. ελλ. έκδοση Α/συνέχεια, 1983].

Τι είναι νέο στον καπιταλισμό

Μερικοί έχουν ερμηνεύσει το σύγχρονο καπιταλισμό ως παραγωγή αξίας χωρίς εργασία –μιας αξίας τόσο διάχυτης ώστε αυτοί που την παράγουν και ο χρόνος στον οποίο παράγεται διασπείρονται σε ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό[18].

Ούτε η θεωρία (συγκεκριμένα, τα *Grundrisse* του Μαρξ[19]), ούτε τα ίδια τα γεγονότα επιβεβαιώνουν αυτή τη θέση. Είναι αλήθεια ότι σήμερα η αξιοποίηση βασίζεται πάρα πολύ στη συλλογική προσπάθεια κι όχι στην άμεση εμπλοκή του κάθε παραγωγού ξεχωριστά. Πολύ πιο δύσκολα από ό,τι το 1867 μπορεί κανείς να εξακριβώσει τη συμβολή του κάθε μισθωτού ξεχωριστά στην παραγωγή αξίας. Ωστόσο, το κεφάλαιο δεν το αξιοποιεί ένα αδιαφοροποίητο κοινωνικό σύνολο. Ο εργάτης της αλυσίδας παραγωγής, ο οδηγός νταλίκας, ο ειδικός στους υπολογιστές, ο επιστήμονας ερευνητής μιας επιχείρησης... δεν προσθέτουν ισόποση αξία στην επιχείρηση. Η θεωρία του "κοινωνικού εργοστασίου" έχει αξία στο μέτρο που λαμβάνει υπόψη της την απλήρωτη παραγωγική εργασία (π.χ.

18. Βλ. την ανθολογία άρθρων απο το περιοδικό Temps Critiques με τίτλο La Valeur sans le Travail (1995). [Σ.τ.μ. Ένα άρθρο του Temps Critiques, η "Κριτική της Εργασίας" (1998), κυκλοφόρησε από τις εκδ. Ελεύθερος Τύπος το 2002].

19. Βλ. επίσης την αρχή του κεφαλαίου 16 του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*. [Σ.τ.μ. στην ελληνική έκδοση της Σύγχρονης Εποχής το κεφάλαιο 14 (Απόλυτη και Σχετική υπεραξία)].

των νοικοκυρών). Είναι όμως άχρηστη όταν θεωρεί την αξία ως το αποτέλεσμα μιας ενιαίας ολότητας. Οι διευθυντές γνωρίζουν το δικό τους Μαρξ καλύτερα από τον Τόνι Νέγκρι: μελετούν το χώρο παραγωγής και καταμετρούν το χρόνο παραγωγής σε μια προσπάθεια να τους εξορθολογίζουν όλο και περισσότερο. Εγκαθιστούν και αναπτύσσουν ακόμα και "κέντρα κέρδους"* μέσα στην εταιρεία. Η εργασία δεν είναι διάχυτη –είναι διαχωρισμένη από όλα τα άλλα. Αν και η χειρωνακτική εργασία δεν είναι προφανώς η μοναδική ή η κύρια πηγή αξίας, αν και η "άυλη" εργασία βρίσκεται σε άνοδο, η εργασία εξακολουθεί να είναι ζωτική για την κοινωνία μας. Είναι περίεργο να μιλά κανείς για το "τέλος της εργασίας" τη στιγμή που τα γραφεία ευρέσεως προσωρινής εργασίας είναι από τους μεγαλύτερους εργοδότες στις ΗΠΑ.

Σε μια χώρα όπως η Γαλλία, παρότι οι κοινωνιολόγοι και οι στατιστικολόγοι μάς λένε ότι υπάρχουν περισσότεροι εργάτες γραφείων παρά εργάτες εργοστασίων (ο αριθμός των οποίων μειώθηκε στο 1/4 του εργατικού δυναμικού), οι δεύτεροι –το 80% των οποίων είναι άντρες –είναι παντρεμένοι με κάποιον από τους πρώτους. Συνεπώς, το 40% των παιδιών μεγαλώνει σε ένα σπίτι όπου ο ένας από τους γονείς είναι χειρώνακτας εργάτης, συνήθως στον τριτογενή τομέα. Αντί να διαβαίνει τις πύλες ενός εργοστασίου καθε πρωί, είναι υπεύθυνος συντήρησης, οδηγεί κάποιο βαρύ όχημα, μεταφέρει προϊόντα σε κάποια αποθήκη κτλ. Οι μισοί εργάτες της Γαλλίας δεν είναι πια "βιομηχανικοί". Ωστόσο, ακόμα κι έτσι αν τους ορίσει κανείς, οι εργάτες παραμένουν η πιο μεγάλη αριθμητικά ομάδα. Είτε είναι παλαιού τύπου εργοστασιακοί εργάτες ή χειρώνακτες μισθωτοί στον τριτογενή τομέα, γραφιάδες σε ταιηλοριστικού τύπου εργασία, ταμίες κτλ, οι υφιστάμενοι μισθωτοί εργάτες αποτελούν πάνω από το μισό του εργατικού δυναμικού της Γαλλίας. (Θα είχε ενδιαφέρον να είχαμε τα ακριβή στοιχεία για μια δήθεν "πόλη του μέλλοντος" όπως το Λος Άντζελες). Αυτά τα πραγματικά στοιχεία δεν αλλάζουν σε τίποτα την εγκυρότητα ή τη ματαιότητα της κομμουνιστικής προοπτικής: η μόνη αξία τους έγκειται ακριβώς στο ότι δείχνουν πως από τον 19ο αιώνα κι ύστερα τίποτα ουσιαστικά δεν έχει αλλάξει. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ίδιου του Μαρξ στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*, υπήρχαν περισσότεροι υπηρέτες παρά βιομηχανικοί εργάτες στην Αγγλία της μεσοβικτωριανής περιόδου. Αν η θεωρία περί προλεταριάτου είναι λάθος, τότε είναι λάθος ήδη το 1867 κι όχι το 2002 **επειδή** έχουν μείνει λίγοι εργάτες.

* (Σ.τ.μ.) "Κέντρο κέρδους ή κερδοφορίας" είναι η οργανωτική μονάδα, το τμήμα της επιχείρησης που ασχολείται αποκλειστικά με την ελαχιστοποίηση του κόστους ή των δαπανών και τη μεγιστοποίηση των κερδών στο χώρο της ευθύνης του. Το τμήμα διαχείρισης κεφαλαίων είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα "κέντρου κέρδους". Δεν ασχολείται μόνο με τη διαχείριση των διαθέσιμων κεφαλαίων και του συναλλάγματος στις εξωτερικές δοσοληψίες της επιχείρησης αλλά παρέχει ή "πωλεί" υπηρεσίες και στις άλλες μονάδες της επιχείρησης.

Ο καπιταλισμός είναι το πρώτο παγκόσμιο εκμεταλλευτικό σύστημα. Η υπεραξία δεν αποσπάται πια από κάποιον που οργανώνει και άρα ελέγχει σε μεγάλο βαθμό την παραγωγή, όπως στην περίπτωση του χωρικού στον ασιατικό δεσποτισμό, του δουλοπάροικου που δεχόταν πίεση από τον αφέντη του και από τον φοροεισπράκτορα, ή του τεχνίτη τον οποίο διαφέντευε ο έμπορος. Αυτοί δεν ήταν θύματα εκμετάλλευσης **μέσα** στην ίδια τους την εργασία: μέρος του προϊόντος της εργασίας το έπαιρναν κάποιοι άλλοι **έξω** από αυτήν. Η αγορά και η πώληση της εργατικής δύναμης καθιερώνει την εκμετάλλευση όχι στην περιφέρεια της ανθρώπινης δραστηριότητας αλλά στο κέντρο της.

Όμως, λόγω αυτής ακριβώς της διαδικασίας και επειδή ο μισθωτός πουλά την εργατική του δύναμη, ζει **μέσα** στο κεφάλαιο, παράγει το κεφάλαιο και παράγεται από αυτό σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από όσο ο εξαρτημένος από τον αφέντη του χωρικός και ο εξαρτημένος από τον έμπορο τεχνίτης. Επειδή ζει (και αντιστέκεται, και αγωνίζεται) μέσα στο κεφάλαιο, παράγει και μοιράζεται τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του, στα οποία περιλαμβάνεται η κατανάλωση και η δημοκρατία. Επειδή είναι αναγκαίο για αυτόν να πουλά τη ζωτική του δύναμη δεν μπορεί παρά να σιχαίνεται και να αρνείται τη δουλειά του, στην πραγματικότητα αλλά και στο μυαλό του, αρνούμενος αυτό που τον αναγκάζει να υπάρχει ως μισθωτός, δηλαδή αρνούμενος το κεφάλαιο. Με άλλα λόγια, αν πρέπει να γίνει κάτι περισσότερο από μια καθημερινή αντίσταση, η άρνηση της εργασίας είναι δυνατή μόνο μέσω μιας οξείας κοινωνικής κρίσης.

Στην προβιομηχανική εποχή ο Πόλεμος των Χωρικών τον 15ο αιώνα και τον 16ο, το Tai Ping στην Κίνα τον 19ο αιώνα και πολλά άλλα, κατάφεραν να δημιουργήσουν αυτάρκεις απελευθερωμένες περιοχές που μερικές φορές διατηρήθηκαν έτσι για πάνω από δέκα χρόνια. Στις Δυτικές Ινδίες οι μαύροι σκλάβοι μπορούσαν να δραπετεύσουν στα βουνά και να ζήσουν μόνοι τους εκτός "πολιτισμού". Ο βιομηχανικός κόσμος δεν αφήνει περιθώρια για τέτοιου είδους εναλλακτικές λύσεις. Αν ο εργάτης της Πετρούπολης το 1919 διέφευγε στην επαρχία, ο καπιταλισμός θα τον συναντούσε εκεί μετά από λίγα χρόνια. Οι ισπανικές κολλεκτίβες του 1936-38 ποτέ δεν "απελευθέρωσαν" μεγάλες περιοχές. Πιο πρόσφατα, οι βολιβιανοί αυτοδιηύθυναν τα χωριά τους δημιουργώντας ένοπλες πολιτοφυλακές, ραδιοσταθμούς, κοπερατίβες κτλ. Αυτό όμως σταμάτησε όταν έκλεισαν τα ορυχεία. Ο κοινωνικός δυναμισμός τους εξαρτάτο από το έργο που τους ανέθετε το διεθνές κεφάλαιο. Μόνον οι κοινότητες χωρικών μπόρεσαν να επιβιώσουν για ένα διάστημα, στο βαθμό

Η αντίφαση ίσως δεν βρίσκεται εκεί που νομίζουμε

που έμεναν έξω από την παγκόσμια οικονομία. Οι εργάτες της νεότερης εποχής φάνηκαν ανήμποροι να αναδιοργανώσουν μια κοινωνική ζωή που θα ανταγωνιζόταν το συνήθη ή αμιγώς "καπιταλιστικό" καπιταλισμό για μεγάλο διάστημα. Δεν υπάρχει πια χώρος για έναν Τρίτο Δρόμο.

Όποιος διαβάζει Μαρξ γνωρίζει ότι αυτός ποτέ δεν ολοκλήρωσε αυτό που θεωρούσε ως το βασικό του έργο και ότι ξανάγραψε την αρχή του αρκετές φορές. Γιατί αφιερώνει ο Μαρξ τόσο χρόνο στο εμπόρευμα; Γιατί ξεκινάει με τον τρόπο που το κεφάλαιο **παρουσιάζει τον εαυτό του** αντί να δώσει τον ορισμό του ευθύς εξαρχής; Αν επιμένει στην αναπαράσταση πρώτα κι όχι στη φύση του κεφαλαίου, αυτό μπορεί κάλλιστα να δείχνει ότι θεωρούσε τη φύση του συνυφασμένη με την αναπαράστασή του, κάτι που δεν αποτελεί ψυχολογική διεργασία αλλά σχετίζεται με τη βαθύτερη ουσία της κοινωνικής αναπαράστασης.

Ο συγγραφέας του *Das Kapital* μιλάει συνεχώς για ένα μυστήριο, ένα αίνιγμα που πρέπει να το κατανοήσει σε βάθος. Ποιό είναι αυτό; Δεν μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Μαρξ ενδιαφερόταν απλώς να αποδείξει στον εργάτη ότι τον εκμεταλλεύονται... Μας φαίνεται πιο λογικό ότι ο Μαρξ κάνει κύκλους γύρω από τις διάφορες όψεις του κεφαλαίου για να εστιάσει σε μια αντίφαση που είναι πιο σημαντική για το κομμουνιστικό κίνημα από ό,τι η διαδικασία απόσπασης υπεραξίας[20]. Επικεντρώνεται στην απίστευτη δυναμική ενός κοινωνικού συστήματος που περισσότερο από κάθε άλλο βασίζεται σε αυτούς τους οποίους σκλαβώνει και στους οποίους προσφέρει τα όπλα για να το καταργήσουν αλλά – ακριβώς για αυτόν το λόγο –τους παρασύρει στη θριαμβευτική και καταστροφική πορεία του, και (τουλάχιστον μέχρι τώρα) χρησιμοποιεί τις κοινωνικές κρίσεις για να αναζωογονείται. Η αντίφαση του προλετάριου συνίσταται στο ότι είναι φορέας ενός εμπορεύματος που εμπεριέχει τη δυνατότητα ύπαρξης όλων των άλλων εμπορευμάτων και που μπορεί να μετασχηματίσει τα πάντα, ενώ ταυτόχρονα είναι αναγκασμένος να πουλά αυτό το εμπόρευμα και συνεπώς να *δρά* ως φορέας αξιοποίησης και να *φαντάζεται τον εαυτό του* ως τέτοιον. Ο εν δυνάμει νεκροθάφτης του συστήματος είναι συνάμα αυτός που το τρέφει.

Μόνο μέσω της εμπορευματικής ανταλλαγής είναι δυνατόν οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων να εμφανίζονται ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων. Ο εργάτης του 19ου αιώνα έτεινε να βλέπει στο κεφάλαιο μόνο τον καπιταλιστή. Ο

20. Εκείνη την εποχή, πολλοί είχαν αντιληφθεί διαισθητικά από που προερχόταν η υπεραξία, και μερικοί είχαν φτάσει πολύ κοντά στο σημείο να το διατυπώσουν, όπως π.χ. η Flora Tristan το 1843. [Σ.τ.μ. Η Flora Tristan (1803-1844) όρισε τη γυναίκα ως τον "παρία" αυτής της κοινωνίας και έζησε τη σύντομη ζωή της σα να ήθελε να επιβεβαιώσει αυτόν τον ορισμό. Για να αποφύγει τη φτώχεια, παντρεύτηκε σε ηλικία 18 χρονών τον ιδιοκτήτη του εργοστασίου χαρακτικής στο οποίο δούλευε. Τον εγκατέλειψε στα 22 της και αφιέρωσε τη ζωή της στην υπόθεση της απελευθέρωσης των γυναικών και των εργατών. Το όνειρό της ήταν η δημιουργία μιας μαζικής γαλλικής, και κατόπιν διεθνούς, ένωσης εργατών όλων των επαγγελμάτων. Το 1843 δημοσίευσε το έργο της *L'Union Ouvrière*. Οι συγγραφείς αναφέρονται σε μια επιστολή της της ίδιας χρονιάς].

μισθωτός του 21ου αιώνα βλέπει συχνά στο κεφάλαιο απλά το... κεφάλαιο κι όχι την ίδια του τη δραστηριότητα που το (ανα)παράγει. Ο φετιχισμός εξακολουθεί να κυριαρχεί, αν και αποπροσωποποιημένος. Η καταγγελία της εκμετάλλευσης συνήθως αγνοεί αυτό που είναι η οικονομία: η κυριαρχία της παραγωγής αξίας πάνω σε όλους και σε όλα. Στην πραγματικότητα αυτό που διακυβεύεται από μια κομμουνιστική σκοπιά δεν είναι αυτό που κρύβει το κεφάλαιο και που διαισθάνονται οι περισσότεροι προλετάριοι: η απόσπαση υπεραξίας. Αυτό που διακυβεύεται είναι αυτό που ο καπιταλισμός επιβάλλει καθημερινά στην πραγματική ζωή και που εντυπώνει στο νου μας: η οικονομία σαν κάτι προφανές και αναπόφευκτο, η αναγκαιότητα της ανταλλαγής εμπορευμάτων, της αγοράς και πώλησης εργασίας, ως μόνος τρόπος αντιμετώπισης της στέρησης, της αθλιότητας και της δικτατορίας.

Όντως, η σύγχρονη εργασία δεν κοινωνικοποιεί ικανοποιητικά διότι τείνει να γίνει ένα απλό μέσο για να κερδίζει κανείς τα προς το ζην. Ωστόσο η κοινωνικοποίηση αυτή δεν χάνεται. (Η ανάδυση του ριζοσπαστικού ρεφορμισμού σχετίζεται με τη διατήρησή της). Όπως είπε ένας απολυμένος εργάτης της Moulinex το 2001: "*Το πιο δύσκολο πράγμα τώρα είναι ότι μένεις μόνος*". Η ιδεολογία της εργατικής δύναμης είναι η αναγκαία ιδεολογία του προλετάριου που βρίσκεται εντός του κεφαλαίου. Αυτό το εμπόρευμα συνιστά τον πρωταρχικό αντικειμενικό κόσμο δισεκατομμυρίων αντρών και γυναικών. Ο προλετάριος δεν γίνεται ποτέ αυτό στο οποίο τον μετατρέπει το κεφάλαιο, νιώθει ωστόσο την ανάγκη της αναγνώρισης και κοινωνικής εξύψωσης, και αυτή η ανάγκη είναι βασισμένη στο μοναδικό του περιουσιακό στοιχείο: την εργασία. Πρέπει να έχει αυτή τη θετική εικόνα για τον εαυτό του, τουλάχιστον για να μπορεί να πουλά τον εαυτό του σε καλή τιμή. Αυτός που ψάχνει για δουλειά δεν πρόκειται να απαξιώσει τον εαυτό του στη διάρκεια μιας συνέντευξης. Αν το έκανε θα ενέδιδε σε μια διαδεδομένη προκατάληψη που υποτιμά τις ικανότητες ενός απλού εντολοδόχου.

Από την άλλη η μη προσκόλληση στην εργασία δεν αρκεί για να εγγυηθεί τη δυνατότητα επανάστασης, πόσο μάλλον την επιτυχία της. Ο προλετάριος που θεωρεί ότι είναι ένα τίποτα δε θα αμφισβητήσει ποτέ τίποτα. Ο ανειδίκευτος εργάτης του 1970 ήταν πεπεισμένος ότι δεν ήταν ο ίδιος ηλίθιος αλλά ότι ηλίθια ήταν η δουλειά που έκανε: η κριτική του στόχευε ακριβώς στην έλλειψη περιεχομένου μιας δραστηριότητας η οποία δεν ταίριαζε με την εικόνα που είχε ο ίδιος για τον εαυτό του. Μια καθαρά αρνητική εικόνα του κόσμου και

του εαυτού μας είναι συνώνυμη της παραίτησης ή της αποδοχής των πάντων. Ο προλετάριος αρχίζει να δρά ως επαναστάτης μόνον όταν ξεπερνάει το αρνητικό της κατάστασής του και αρχίζει να δημιουργεί κάτι θετικό μέσα από αυτήν, δηλαδή κάτι που ανατρέπει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Ο λόγος που οι προλετάριοι δεν "έκαναν την επανάσταση" δεν ήταν η έλλειψη μιας κριτικής της εργασίας αλλά το γεγονός ότι αρκέστηκαν σε μια αρνητική κριτική της εργασίας.

Η κατάφαση στην εργασία δεν υπήρξε ο πρωταρχικός παράγοντας της αντεπανάστασης αλλά μόνον (και αυτό είναι σημαντικό!) μια από τις κύριες εκφράσεις της. Όμως τα συνδικάτα εξέφρασαν αυτή την ιδεολογία μέσω αυτού που παραμένει η ουσιαστική τους λειτουργία: η διαπραγμάτευση της εργατικής δύναμης. Οργανώσεις όπως οι Ιππότες της Εργασίας στο τέλος του 19ου αιώνα συνέβαλαν ελάχιστα σ' αυτήν και εξαφανίστηκαν με την εξάπλωση της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας.

Αν το έργο της προώθησης της εργασίας ήταν τόσο κεντρικό όσο μας λένε μερικές φορές, τότε ο Φορντισμός θα το είχε συνεχίσει ο ίδιος. Όμως η Επιστημονική Οργάνωση της Εργασίας δεν νίκησε τους ειδικευμένους εργάτες επειδή τους προσέδωσε μεγαλύτερη επαγγελματική αξιοπρέπεια στο χώρο εργασίας αλλά επειδή τους αποειδίκευσε και κατήργησε επαγγέλματα. Τα γενναιόδωρα σχέδια περί εμπλουτισμού της εργασίας και αύξησης των αρμοδιοτήτων του εργάτη εφαρμόζονται με μόνο στόχο την υπονόμευση της αυτονομίας της ομάδας εργασίας (work team): αργότερα, αυτές οι αλλαγές εγκαταλείπονται σιγά-σιγά διότι οι εργάτες δε δείχνουν κανένα ενδιαφέρον.

Οι κυρίαρχες ιδέες είναι οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης. Η ιδεολογία της εργασίας, όποια μορφή κι αν παίρνει, είναι η καπιταλιστική ιδεολογία της εργασίας. Δεν μπορεί να υπάρξει άλλη. Όταν αίρεται η κοινωνική συναίνεση, αυτή η αναπαράσταση καταρρέει μαζί με όλες τις άλλες. Θα ήταν παράδοξο αν μια σοβαρή κρίση την ανέπτυσσε ακόμα περισσότερο αντί να την εξασθενήσει.

Η επανάσταση δεν είναι μια ακριβής επιστήμη

Το πρώτο μέρος αυτού του κειμένου ήταν βασικά ιστορικό. Αυτό που ακολουθεί μπορεί να ονομαστεί και "μεθοδολογικό". Η κριτική που κάνουμε στον ντετερμινισμό εστιάζει σε μια γενική τάση μέσα στον επαναστατικό χώρο, η οποία βλέπει τον καπιταλιστικό πολιτισμό σα μονόδρομο προς την επανάσταση.

Επειδή το κεφάλαιο είναι πανταχού παρόν μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η επανάσταση είναι δυνατή ή ακόμα και αναγκαία. Θα μπορούσε όμως να συμπεράνει και ότι δεν είναι δυνατή. Μια τέτοιου είδους συλλογιστική μπορεί να επαναλαμβάνεται αενάως και να χρησιμοποιείται για τα επόμενα εκατό χρόνια –αν υπάρχει ακόμα καπιταλισμός. Ένα θεωρητικό μοντέλο δεν εξηγεί τίποτα άλλο πέρα από τον εαυτό του. Τόσο χθές όσο και αύριο, υπήρχαν και θα υπάρχουν πολλοί λόγοι που συνηγορούν τόσο για τη συνέχιση του καπιταλισμού όσο και για την κατάργησή του. (Όπως είπαμε πιο πάνω, μόνον όταν επιτευχθεί η καταστροφή του παλιού κόσμου θα μπορέσουμε να καταλάβουμε πληρέστερα τις προηγούμενες αποτυχίες).

Μερικοί σύντροφοι θεωρούν δεδομένο τον ερχομό ενός τελικού σταδίου όπου η εσωτερική λειτουργία του συστήματος δε θα το διαταράξει απλά αλλά θα το καταστρέψει. Πιστεύουν πως οτιδήποτε κι αν γίνει πριν από αυτό το τελικό στάδιο θα 'ναι απαραίτητο διότι μέχρι τότε οι εργάτες θα 'ναι ικανοί μόνο για να μεταρρυθμίζουν τον καπιταλισμό. Κατόπιν διαβαίνεται ένα κατώφλι όπου η μεταρρύθμιση γίνεται τελείως άχρηστη, ένα κατώφλι που δεν αφήνει άλλα περιθώρια παρά μόνο για την επανάσταση. Η πρότερη ριζοσπαστική δραστηριότητα των προλετάριων θα έχει συμβάλει μόνο στον ερχομό της ιστορικής στιγμής, η οποία καθιστά την επανάσταση εφικτή ή ακόμα και αναγκαία. Μέχρι τότε ο ταξικός αγώνας απλά θα προσφέρει την απαραίτητη αλληλουχία σταδίων που θα προετοιμάσουν το τελικό στάδιο.

Παρεμπιπτόντως, κάτι τέτοιο θα δικαιολογούσε αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως "επαναστατικός ρεφορμισμός" των Μαρξ και Ένγκελς: η άσκηση πίεσης στην αστική τάξη για να αναπτύξει τον καπιταλισμό και να δημιουργήσει τις συνθήκες για τον κομμουνισμό. Μεταξύ άλλων ο Μαρξ υποστήριξε τη γερμανική αστική τάξη, εξύμνησε τον Λίνκολν, συντάχθηκε με αρκετά ρεφορμιστικά κόμματα και συνδικάτα ενώ επιτέθηκε αλύπητα στους αναρχικούς...[21] . Άραγε θα έπρεπε επίσης να συμφωνήσουμε με τον Λένιν (επειδή έδρασε σαν ένας νέος "επαναστάτης αστός") ενάντια στον Γκόρτερ και τον Μπορντίγκα; Και μήπως ο Ρούσβελτ συνέβαλε περισσότερο (αν και ασυνείδητα) στη χειραφέτηση του ανθρώπου από όσο η Ρόζα Λούξεμπουργκ;

Τέλος πάντων, λέγεται ότι στο εξής δε θα υπάρχει καμία αμφισημία και όλα έχουν ξεκαθαριστεί. Μπαίνουμε στο τελευταίο στάδιο της ιστορίας της μισθωτής εργασίας: λέγεται ότι η εργασία αφορά όλο και λιγότερους, γίνεται όλο και πιο αποειδικευμένη, απογυμνωμένη από κάθε άλλο νόημα πέραν της

21. Όλες οι καλές βιογραφίες του Μαρξ περιγράφουν την πολιτική του δραστηριότητα, όπως για παράδειγμα αυτή του Franz Mehring και η πιο πρόσφατη του Φράνσις Γουίν [*Κάρολος Μάρξ: Η Ζωή του*, ελλ. έκδ. Ωκεανίδα, 2001]. Στην εισαγωγή του στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*, ο Μαρξ απότισε φόρο τιμής στην εποχή του όταν περιέγραψε τον εαυτό του σαν επιστήμονα που ανακαλύπτει "φυσικούς" νόμους. Ευτυχώς, και σε αντίθεση με τον επικήδειο του Ένγκελς στον τάφο του φίλου του, ο Μαρξ δεν ήταν ο Δαρβίνος του προλεταριάτου. Ούτε πίστευε ότι η ιστορία είναι προκαθορισμένη. Για αυτόν μονάχα μια τελεολογική αντίληψη θα μπορούσε να ορίσει την ιστορία σα μια κίνηση προς ένα προκαθορισμένο τέλος. Δεν υπήρχε μια **μοναδική** γραμμή εξέλιξης, όπως φαίνεται και στον ύστερο Μαρξ. Βλ. σημείωση 23.

εξασφάλισης κάποιου εισοδήματος, εμποδίζοντας έτσι τον μισθωτό να ταυτιστεί με το κεφάλαιο και με το σχέδιο για έναν καπιταλισμό χωρίς καπιταλιστές. Το βήμα προς αυτό το κατώφλι δεν αφήνει στο εξής καμία δυνατότητα στην εργατική τάξη να επιβεβαιώνει τον εαυτό της ως εργατική τάξη εντός του κεφαλαίου.

Η λογική που διέπει αυτήν την προσέγγιση είναι η αναζήτηση μιας αδιαμεσολάβητης ταξικής σχέσης που δε θα άφηνε καμία άλλη επιλογή στο προλεταριάτο πέραν της άμεσης σύγκρουσης (τάξης εναντίον τάξης) με το κεφάλαιο.

Ο ντετερμινισμός ανατρέχει εκ νέου στην ιστορία για να εντοπίσει που βρίσκεται το εμπόδιο για την επανάσταση και διαπιστώνει ότι το εμπόδιο αυτό είναι ο κοινωνικός χώρος που υποτίθεται ότι ήθελαν να καταλάβουν οι εργάτες μέσα στον καπιταλισμό. Μετά υποστηρίζεται ότι δεν υπάρχει πια αυτή η δυνατότητα: δεν υπάρχει πια ένας τέτοιος κοινωνικός χώρος αφού ο καπιταλισμός έχει πλήρως κυριαρχήσει παντού. Η αιτιολόγηση των προηγούμενων αποτυχιών προσφέρει την αιτιολόγηση των μελλοντικών επιτυχιών και εγγυάται το αναπόφευκτο της επανάστασης αφού το εμπόδιο αυτό εξαφανίζεται από την ολοκλήρωση αυτού που περιγράφεται ως ο δήθεν φυσιολογικός κύκλος ζωής του κεφαλαίου.

Με άλλα λόγια η επαναστατική κρίση δεν γίνεται πλέον αντιληπτή ως διάλυση και υπέρβαση των κοινωνικών συνθηκών που τη δημιουργούν αλλά ως αποτέλεσμα μιας προκαθορισμένης εξέλιξης.

Το μεθοδολογικό λάθος είναι να πιστεύει κανείς ότι υπάρχει μια πλεονεκτική θέση που του επιτρέπει να συλλάβει την ολότητα (και το πλήρες νόημα) του παρελθόντος, του παρόντος και του άμεσου μέλλοντος της ανθρώπινης ιστορίας.

Με λίγα λόγια τα αίτια των προηγούμενων αδυναμιών δεν αναζητούνται στις πράξεις των προλετάριων. Το δυναμικό στοιχείο, το αποφασιστικό, υποτίθεται ότι είναι η κίνηση του κεφαλαίου. Η αλληλοσύνδεση κεφαλαίου και εργασίας υποβιβάζεται σε απλή σχέση αιτίου-αιτιατού. Η ιστορία παγώνει.

Εμείς προτιμούμε να υποστηρίζουμε ότι η συνειδητή δράση των προλετάριων είναι η μόνη που μπορεί να θέσει τέρμα στη ζωή του κεφαλαίου. Ειδάλλως, καμία κρίση, όσο βαθειά κι αν είναι, δεν θα είναι αρκετή για να οδηγήσει σε ένα τέτοιο αποτέλεσμα. Και οποιαδήποτε βαθειά κρίση (κρίση **του** συστήματος κι όχι κρίση **εντός** του συστήματος) μπορεί να είναι η τελευταία

αν οι προλετάριοι την εκμεταλλευτούν σωστά. Αλλά δε θα υπάρξει ποτέ μια μέρα εξόφλησης λογαριασμών, μια τελική αδιαμεσολάβητη αναμέτρηση, όπου επιτέλους οι προλετάριοι θα αντικρύσουν κατάματα το κεφάλαιο και συνεπώς θα του επιτεθούν.

"*Η αυτοχειραφέτηση του προλεταριάτου είναι η κατάρρευση του καπιταλισμού*", όπως έγραψε ο Πάνεκουκ στην τελευταία πρόταση του κειμένου του *Η Θεωρία της Κατάρρευσης του Καπιταλισμού* (1934). Είναι σημαντικό ότι αυτό είναι το συμπέρασμα μιας συζήτησης αναφορικά με τους κύκλους του κεφαλαίου και τα μοντέλα αναπαραγωγής (του Μαρξ, της Λούξεμπουργκ και του Γκρόσμαν). Το κομμουνιστικό κίνημα δεν μπορεί να κατανοηθεί μέσα από τρόπους όμοιους με τους τρόπους αναπαραγωγής του κεφαλαίου –εκτός κι αν θεωρούμε τον κομμουνισμό ως το τελευταίο λογικό βήμα (αναπόφευκτο όσο και η όποια προηγούμενη κρίση) στην πορεία του κεφαλαίου. Αν ήταν έτσι, η κομμουνιστική επανάσταση θα ήταν τόσο "φυσιολογική", όσο και η ενηλικίωση και το γήρας των ζωντανών οργανισμών, η εναλλαγή των εποχών και η περιστροφική κίνηση των πλανητών, και επιστημονικά προβλέψιμη όσο και αυτά.

Το 1789 μπορούσε να συμβεί 40 χρόνια αργότερα ή νωρίτερα, χωρίς έναν Ροβεσπιέρο ή έναν Βοναπάρτη, όμως μια αστική επανάσταση θα συνέβαινε σίγουρα στη Γαλλία τον 18ο ή τον 19ο αιώνα.

Ποιός μπορεί να ισχυριστεί ότι θα υπάρξει σίγουρα κομμουνισμός; Η κομμουνιστική επανάσταση δεν είναι το τελικό στάδιο του καπιταλισμού.

Τέλος, όποιος πιστεύει ότι το 1848, το 1917, το 1968... ήταν καταδικασμένα να καταλήξουν όπως κατέληξαν, ας προφητέψει το μέλλον – έστω και για μία φορά. Κανείς δεν είχε προβλέψει τον Μάη του 1968. Αυτοί που υποστηρίζουν ότι η αποτυχία του ήταν αναπόφευκτη μόνον εκ των υστέρων το "ήξεραν" αυτό. Ο ντετερμινισμός θα κέρδιζε σε αξιοπιστία αν μας έδινε χρήσιμες προβλέψεις[22].

Ποτέ μη ζητάς από τη θεωρία να σου δώσει αυτό που δεν μπορεί

Η επανάσταση δεν είναι ένα πρόβλημα και καμία θεωρία δεν αποτελεί λύση αυτού του προβλήματος. (Δύο αιώνες νεότερης επαναστατικής θεωρίας δείχνουν ότι η κομμουνιστική θεωρία δεν προεξοφλεί τις ενέργειες των προλετάριων).

22. Ο αναγνώστης μπορεί να καταλάβει πως δεν διακηρύττουμε την απροσδιοριστία (indeterminisme). Κατά κύριο λόγο, ο 19ος αιώνας ήταν το έπος μιας κατακτητικής αστικής τάξης, η οποία πίστευε στη σιδηρά λογική της προόδου που δε θα μπορούσε να οδηγήσει παρά στην τελική αφθονία και την ειρήνη. Το 1914 άνοιξε μια εποχή αμφισβήτησης και αντι-ντετερμινισμού, όπως φαίνεται και από τη λαϊκή απήχηση της "αρχής της αβεβαιότητας". Δεν υπάρχει κανένας λόγος για μας να αντικαταστήσουμε την επιστημονική μόδα μιας εποχής με αυτήν μιας άλλης.

Σαν πολιτική συνέχεια των προστοριακών κινημάτων των άνεργων και των προσωρινών στη Γαλλία τη δεκαετία του 90 (βλ. *Τα Παιδιά της Γαλαρίας* τχ. 5 και 7) και σα λογική συνέπεια της αύξησης της επισφαλούς εργασίας στην Ευρώπη την τελευταία εικοσαετία, διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια ένα ενδιαφέρον πανευρωπαϊκό δίκτυο ειδικών και προσωρινών εργατών, με επίκεντρο την Ιταλία, την Ισπανία και τη Γαλλία. Αυτό το δίκτυο δεν έχει να επιδείξει μόνο προπαγανδιστική δουλειά μέσω της διοργάνωσης ευρωπορειών τη μέρα της Πρωτομαγιάς (η φωτογραφία, με το πανό *Mayday, Mayday* αναρτημένο στη Σκάλα του Μιλάνου, είναι από τη φετινή ευρωπορεία) έχει ανοιχθεί επίσης στη στήριξη τοπικών αγώνων στους εργασιακούς χώρους, όπως πχ οι κινητοποιήσεις των προσωρινά εργαζόμενων στα καλλιτεχνικά και πολιτιστικά φεστιβάλ της Γαλλίας τα δύο προηγούμενα χρόνια ενάντια στις περικοπές των επιδομάτων ανεργίας. Τα χαρακτηριστικά αυτού του δικτύου, όπως είναι αναμενόμενο σ' αυτές τις περιπτώσεις, είναι άκρως αντιφατικά. Από τη μια μεριά, στη μία όχθη αυτού του ρεύματος οι ηγέτες των Chainworkers (η ιταλική πτέρυγα αυτού του δικτύου) βλέπουν στην αυτοοργάνωση των προσωρινών εργατών και στη διεκδίκηση ενός ευρωπαϊκού ελάχιστου μισθού – δέκα ευρώ την ώρα– το μοχλό για την οικοδόμηση ενός διακριτού ευρωπαϊκού καπιταλιστικού μοντέλου, με λιγότερο κοινωνικό δαρβινισμό και σε αντιπαράθεση με το αμερικάνικο νεοφιλελεύθερο μοντέλο ή το εθνικιστικό καπιταλιστικό μοντέλο (βλ. την καταστατική συνέντευξη του Alex Foti στο Black Out, τχ. 2, Απρίλης 2005). Από την άλλη μεριά, στην άλλη όχθη του

Η ιστορία δεν αποδεικνύει καμία άμεση αιτιακή σχέση μεταξύ ενός βαθμού καπιταλιστικής ανάπτυξης και μιας συγκεκριμένης προλεταριακής συμπεριφοράς. Είναι αναπόδεικτο ότι σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή η ουσιαστική αντίφαση ενός ολόκληρου συστήματος θα μεταφερθεί στην αναπαραγωγή των θεμελιωδών του τάξεων και συνεπώς και του ίδιου του συστήματος. Το λάθος δε βρίσκεται στην απάντηση αλλά στην ερώτηση. Η αναζήτηση αυτού που θα **αναγκάσει** τον προλετάριο, στη σύγκρουσή του με το κεφάλαιο, να επιτεθεί στην ίδια του την ύπαρξη ως μισθωτού ισοδυναμεί με προσπάθεια να λυθεί εκ των προτέρων και μέσω της θεωρίας ένα πρόβλημα το οποίο μπορεί να λυθεί –αν ποτέ λυθεί– μόνο στην πράξη. Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε την πιθανότητα ενός νέου σχεδίου κοινωνικής αναδιοργάνωσης παρόμοιου με εκείνο που είχε στον πυρήνα του την εργατική ταυτότητα. Ο σιδηροδρομικός εργάτης του 2002 δεν μπορεί να ζεί σαν τον προκάτοχό του του 1950. Όμως αυτό δεν αρκεί για να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι μόνες εναλλακτικές λύσεις που του απομένουν είναι η παραίτηση ή η επανάσταση.

Όταν το προλεταριάτο δείχνει να απουσιάζει από το προσκήνιο είναι απολύτως λογικό να αναρωτιόμαστε σχετικά με την αντικειμενική του ύπαρξη και την ικανότητά του να αλλάξει τον κόσμο. Κάθε αντεπαναστατική περίοδος έχει τη διττή ιδιομορφία να τραβά σε μάκρος χωρίς να μοιάζει με καμία από τις προηγούμενες. Αυτό προκαλεί είτε μια εγκατάλειψη της κριτικής δραστηριότητας ή την απόρριψη ενός επαναστατικού "υποκειμένου", ή την αντικατάστασή του με άλλες λύσεις, ή μια θεωρητική επεξεργασία που είναι υποχρεωμένη να εξηγήσει τις προηγούμενες αποτυχίες **με σκοπό** να εγγυηθεί τη μελλοντική επιτυχία. Αυτό ισοδυναμεί με αναζήτηση ανέφικτων βεβαιοτήτων που χρησιμεύουν για να καθησυχάζουν. Βάσει της ιστορικής εμπειρίας, μοιάζει πιο σωστό να πούμε ότι το προλεταριάτο παραμένει το μοναδικό υποκείμενο μιας επανάστασης (διαφορετικά δε θα υπάρξει επανάσταση), ότι η κομμουνιστική επανάσταση είναι δυνατή αλλά όχι βέβαιη, και ότι τίποτα δεν εξασφαλίζει τον ερχομό και την επιτυχία της παρά μόνο η προλεταριακή δραστηριότητα.

Η θεμελιώδης αντίφαση της κοινωνίας μας (προλεταριάτο-κεφάλαιο) είναι εν δυνάμει θανατηφόρος για το κεφάλαιο μόνον αν ο εργάτης έρχεται αντιμέτωπος με την εργασία του και άρα αντιτίθεται όχι μόνο στον καπιταλιστή αλλά και σε αυτό που τον μετατρέπει το κεφάλαιο, δηλαδή αν αντιτίθεται σ' αυτό που **κάνει** και σ' αυτό που **είναι**. Δεν έχει νόημα να ευχόμαστε να έρθει μια στιγμή όπου το κεφάλαιο, σαν ένας φθαρμένος μηχανισμός δεν θα μπορεί

ίδιου ρεύματος υπάρχει η έμφαση στη διεθνή συνεργασία και στη δημιουργία μιας υπερεθνικής αυτόνομης ταυτότητας ενάντια στην επιβολή της εργασίας ένα δίκτυο ατομικοτήτων που αναζητά μια καινή, μη αποσπασματική γλώσσα και το οποίο, παρότι θέλει να ξεπεράσει όλες τις μορφές πολιτικής αντιπροσώπευσης του παλιού εργατικού κινήματος αδυνατεί εντούτοις να εκφράσει μια ριζοσπαστική κριτική της καπιταλιστικής σχέσης. Πράγμα που ανοίγει το δρόμο σε νέες μορφές πολιτικής αντιπροσώπευσης ή «φορατότητας των προσφυγικών» για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα τους. Ακόμα και μια πρόσφατη εξέλιξη, ούτως ή άλλως ενδιαφέρουσα η στροφή ενός κομματιού αυτού του πανευροπαϊκού δικτύου προς το παλιό, καλό «εργαλείο» της εργατικής έρευνας και επικοινωνίας κινδυνεύει να απολιθωθεί από την ασάφεια του κοινωνικού τους προτάγματος.

πια να λειτουργήσει λόγω της πτωτικής τάσης του κέρδους, του κορεσμού της αγοράς, του αποκλεισμού πολλών προλετάριων από την εργασία, ή της αδυναμίας της ταξικής δομής να αναπαραγάγει τον εαυτό της.

Ένα διαδεδομένο θεώρημα διαπερνά μεγάλο μέρος της επαναστατικής σκέψης: όσο περισσότερο καπιταλισμό έχουμε, τόσο πιο κοντά στον κομμουνισμό βρισκόμαστε. Σε αυτό, άνθρωποι όπως ο Ζακ Καμάτ απαντάνε: όχι, όσο περισσότερο καπιταλισμό έχουμε, τόσο πιο καπιταλιστικοί γινόμαστε. Με κίνδυνο να σοκάρουμε κάποιους αναγνώστες θα λέγαμε ότι η εξέλιξη του κεφαλαίου δε μας φέρνει ούτε πιο κοντά, ούτε πιο μακριά από τον κομμουνισμό. Από κομμουνιστική σκοπιά τίποτα δεν είναι καθεαυτό θετικό στην πορεία του κεφαλαίου, κάτι που φαίνεται και από τη μοίρα του ταξισμού (classisme).

Η άνοδος και η πτώση του ταξισμού

Πρακτικά, ο "ταξισμός" ήταν η κινητήριος δύναμη της εργατικής τάξης ως τάξης μέσα στον καπιταλισμό, όπου οι οργανώσεις της προσπαθούσαν να καταλάβουν όσο το δυνατόν περισσότερο κοινωνικό χώρο. Η εργατική τάξη έφτιαξε συλλογικά σώματα που ανταγωνίζονταν εκείνα της αστικής τάξης και κατέλαβε θέσεις μέσα στο Κράτος. Αυτό πήρε και εξακολουθεί να παίρνει πολλές μορφές (σοσιαλδημοκρατία, κομμουνιστικά κόμματα, ή συνδικάτα όπως η AFL-CIO...), κάτι που συνέβη επίσης στη Νότια Αμερική, την Ασία και σε κάποια μέρη της Αφρικής.

Θεωρητικά, ο ταξισμός είναι η υπεράσπιση των ταξικών διαφορών (και αντιπαλοτήτων) ως αυτοσκοπός. Σα να ήταν ο ταξικός πόλεμος το ίδιο ακριβώς με τη χειραφέτηση των εργατών και της ανθρωπότητας. Συνεπώς, βασίζεται ακριβώς πάνω σε αυτό στο οποίο πρέπει να ασκηθεί κριτική αφού οι τάξεις είναι βασικό συστατικό της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ειρηνική ή βίαιη, η απλή αντίθεση μιας τάξης ενάντια σε μια άλλη συντηρεί την ύπαρξη **και των δύο**. Φυσικά, κάθε άρχουσα τάξη αρνείται την ύπαρξη ταξικών ανταγωνισμών. Ωστόσο, στην αρχή του 19ου αιώνα, οι πρώτοι που έδωσαν έμφαση στις ταξικές συγκρούσεις δεν ήταν σοσιαλιστές αλλά αστοί ιστορικοί της Γαλλικής Επανάστασης. Επαναστατικό δεν είναι να υποστηρίζουμε την ταξική πάλη αλλά να επιβεβαιώνουμε ότι μια τέτοια πάλη μπορεί να οδηγήσει στην κομμουνιστική επανάσταση.

Σήμερα, η παρακμή του ταξισμού και του εργατικού κινήματος είναι φανερή και έχει καταγραφεί ικανοποιητικά, γι' αυτό δε χρειάζεται να επιμένουμε

"Δεν έχουμε να χάσουμε τίποτα άλλο από τις αλυσίδες καταστημάτων μας". (Ακτιβιστές έξω από την Tesco, Λονδίνο, Πρωτομαγιά 2005).

πολύ επ' αυτού. Μερικοί επαναστάτες χάρηκαν για το τέλος της εργατικής ταυτότητας και της εξύμνησης της εργατικής τάξης ως τάξης της εργασίας, και το έχουν ερμηνεύσει αυτό ως εξάλειψη ενός πολύ μεγάλου εμποδίου για την επανάσταση –για την οποία σίγουρα αποτελούσαν εμπόδιο οι εργατικοί θεσμοί και αυτή η ιδεολογία. Όμως τι έχει πραγματικά κερδίσει η κριτική αυτού του κόσμου από το μαρασμό τους; Μπαίνουμε στον πειρασμό να πούμε: όχι πολλά –κι αυτό λόγω της εμφάνισης άλλων, ακόμη πιο ακίνδυνων, πρακτικών και ιδεών. Οι μισθωτοί, απαλλαγμένοι από τον **εργατικό** ρόλο τους και τις **εργατικές** ελπίδες τους, δεν μετατράπηκαν σε ριζοσπάστες **προλετάριους**. Μέχρι στιγμής η κρίση της εργατικής τάξης και του ταξισμού δεν έχει ευνοήσει την ανατροπή. Τα τελευταία 20 χρόνια έχουν φέρει νεοφιλελεύθερες, νεοσοσιαλδημοκρατικές, νεο-αντιδραστικές, νεο-... ιδεολογίες, η εμφάνιση των οποίων έχει συμπέσει με τη συμβολική εξόντωση της εργατικής τάξης. Αυτή η εξόντωση είναι προϊόν μιας καπιταλιστικής ταξικής ανασύνθεσης (ανεργία, αποβιομηχάνιση, προλεταριοποίηση της δουλειάς γραφείου, προσωρινή εργασία, κτλ). Προκύπτει επίσης από την απόρριψη των πιο άκαμπτων μορφών εργατικής ταυτότητας από τους ίδιους τους μισθωτούς. Αλλά αυτή η απόρριψη παραμένει κυρίως αρνητική. Οι προλετάριοι έχουν συντρίψει τον έλεγχο που ασκούσαν τα κόμματα και τα συνδικάτα στους εργάτες. (Το 1960, οποιοσδήποτε μοίραζε κάποιο φυλλάδιο ενάντια στα συνδικάτα σε κάποιο γαλλικό εργοστάσιο κινδύνευε να φάει ξύλο από τους σταλινικούς). Αλλά δεν έχουν προχωρήσει παραπέρα. Η προλεταριακή αυτονομία δεν έχει εκμεταλλευθεί τη γραφειοκρατική παρακμή.

Βιώνουμε τη μετατόπιση του ταξικού αγώνα. Στις δεκαετίες του '60 και του '70 οι ανειδίκευτοι εργάτες βρίσκονταν στο κέντρο της αναπαραγωγής ολόκληρου του συστήματος ενώ και άλλες κατηγορίες εργατών αναγνώριζαν τον εαυτό τους στον "εργάτη-μάζα ". Καμία κοινωνική συμβολική φιγούρα δεν παίζει σήμερα τέτοιο θεμελιώδη ρόλο –ακόμα.

Η εργασία ως γκρεμισμένο είδωλο

Οι κομμουνιστές του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα συμμερίζονταν συχνά την πίστη στην πρόοδο, που χαρακτήριζε την εποχή τους, και πίστευαν ότι μια νέα βιομηχανική οργάνωση και μια νέα εργασία θα απελευθέρωναν την ανθρωπότητα[23]. Εκατό χρόνια αργότερα θα ήταν αφελές να ασπαστούμε την ακριβώς αντίθετη άποψη απλώς επειδή είναι της μόδας. Μέσα σε πενήντα χρόνια η εξύμνηση του μόχθου και της θυσίας έχει γίνει τόσο αναχρονιστική

23. Ο προοδευτισμός του Μαρξ είναι ταυτόχρονα αληθινός και αντιφατικός. Σίγουρα κατασκεύασε μια γραμμική συνέχεια: πρωτόγονη κοινότητα – δουλεία – φεουδαρχία – καπιταλισμός – κομμουνισμός, με έξτρα επιλογή τον "Ασιατικό τρόπο παραγωγής". Αλλά το βαθύ και μακροχρόνιο ενδιαφέρον του για τη Ρώσικη mir και τις αποκαλούμενες πρωτόγονες κοινωνίες (βλ. τα χειρόγραφά του που δημοσιεύτηκαν το 1972) αποδεικνύει ότι το θεωρούσε πιθανό κάποιες (τεράστιες) περιοχές να αποφύγουν το καπιταλιστικό στάδιο. Εάν ο Μαρξ

ήταν κήρυκας της βιομηχανοποίησης, όπως συνήθως λένε για αυτόν, θα είχε τελειώσει τους 6 τόμους που είχε σχεδιάσει για το *Κεφάλαιο* αντί να μαζεύει σημειώσεις για τη Ρωσία, την Ανατολή, κτλ. Βλ. "K. Marx & the Iroquois", στο Arsenal/Surrealist Subversion, #4 (Black Swan Press, Σικάγο, 1989), καθώς και το κείμενό μας "Revisiting the East and Popping in at Marx's", το οποίο είναι διαθέσιμο από το site του troploin.

24. Με τον ίδιο τρόπο, το 1900 ήταν "προφανής" η απαίτηση για περισσότερη τεχνολογία. Εκατό χρόνια μετά, είναι το αντίθετο το οποίο θεωρείται αναμφισβήτητο: "προφανώς" χρειαζόμαστε λιγότερη...

όσο και η πίστη στο απελευθερωτικό Κέρας της Αμαλθείας της οικονομίας[24]. Αυτή η εξέλιξη είναι αποτέλεσμα τόσο της ριζοσπαστικής κριτικής του '60 και του '70, όσο και της εις βάθος επέκτασης του κεφαλαίου: η εργασία γίνεται σήμερα παραγωγική περισσότερο μέσω της εργασιακής διαδικασίας παρά μέσω της απροκάλυπτης πειθάρχησης. Η οθόνη του υπολογιστή είναι τώρα ο άμεσος επιτηρητής εκατομμυρίων μισθωτών στις βιομηχανίες ή τον τριτογενή τομέα. Στους πιο ανεπτυγμένους τομείς του το κεφάλαιο έχει ήδη ξεπεράσει την αυταρχική ιεραρχία και την εργασία, εργασία που γίνεται αντιληπτή ως κατάρα. Οι όροι "αυτονομία" και "από τα κάτω" είναι της μόδας. Η εικόνα του μάτσο, μυώδη, εθνικού (=λευκού) εργάτη έχει αντικατασταθεί από την εικόνα μιας πιο ανοιχτής, πολυεθνικής, ανδρικής ή γυναικείας φιγούρας.

Το 1900 έπρεπε πρώτα να παράγει κανείς και μετά να καταναλώσει, και τα εργατικά κόμματα έλεγαν στον εργάτη ότι έπρεπε πρώτα να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις για να απολαύσει κατόπιν τους καρπούς του σοσιαλισμού. Αντί για έναν μοναδικό Λυτρωτή που πεθαίνει στο σταυρό, εκατομμύρια καταπιεσμένοι ("το άλας της γης") θα δημιουργούσαν τις συνθήκες για έναν καλύτερο κόσμο. Η καταναλωτική και πιστωτική κοινωνία το έχει ξεπεράσει αυτό: τώρα υποστηρίζεται ότι ο μόχθος δεν προηγείται της απόλαυσης. Είναι αλήθεια ότι αυτό συμβαδίζει με τον πολαπλασιασμό των sweatshops, την καταναγκαστική, απλήρωτη ή κακοπληρωμένη εργασία και την επανεμφάνιση της δουλείας· αλλά αυτές οι μορφές συμπληρώνουν, δεν αντιβαίνουν τη γενική τάση προς την απο-αγιοποίηση της εργασίας. (Άλλωστε ο ανειδίκευτος εργάτης-μάζα δεν αποτελούσε την πλειονότητα των μισθωτών ούτε το 1965).

Η εργασία είναι ένα είδωλο, ένα γκρεμισμένο όμως είδωλο. Η επιβολή της δεν είναι πια ένα ηθικό ή θρησκευτικό ζήτημα ("θα κερδίζεις το ψωμί σου με τον ιδρώτα του προσώπου σου") αλλά εγκόσμιο και πρακτικό. Σε μερικές χώρες της Ασίας η εργασία επιβάλλεται τώρα πιο εύκολα μέσω της πίεσης του καταναλωτισμού παρά μέσω του Κομφουκιανισμού. Στο Tai-Peh αλλά και στο Βερολίνο μέλημα του κοινού είναι η δημιουργία και η απόκτηση θέσεων εργασίας κι όχι το μαρτύριο που προσφέρει το εισιτήριο για ένα γήινο ή ουράνιο παράδεισο. Έτσι, η εργασία σήμερα χρήζει μιας κριτικής διαφορετικής από εκείνην της εποχής όπου η εργασία περιβαλλόταν από μια αύρα αυτοεπιβαλλόμενου πόνου. Η κινητικότητα και η αυτο-ενδυνάμωση είναι τα σημερινά συνθήματα του κεφαλαίου. Δεν μπορούμε να αρκούμαστε σε δηλώσεις εναντίωσης στην

εργασία, όπως εκείνες που *ορθώς* έκαναν οι σουρρεαλιστές πριν από 80 χρόνια[25].

Το 2002 η εργασία κυριαρχεί, όμως η εργασιακή ηθική δεν είναι πια ζήτημα αυτοθυσίας: μας καλεί να συνειδητοποιήσουμε τις δυνατότητές μας ως ανθρώπινα όντα. Σήμερα δε δουλεύουμε για έναν υπερβατικό στόχο (για τη σωτηρία μας, για ένα ιερό καθήκον, για την πρόοδο, για ένα καλύτερο μέλλον κτλ). Ο καθαγιασμός της εργασίας είχε δύο όψεις: κάθε αντικείμενο λατρείας είναι και ένα ταμπού που πρέπει να αποκαθηλωθεί. Αλλά η εποχή μας είναι εποχή καθολικής απο-αγιοποίησης. Η υπερβατικότητα είναι ξεπερασμένη. Η πρακτική *επιδίωξη της ευτυχίας* αποτελεί το κίνητρο της σημερινής εποχής: είμαστε αμερικάνοι.

Αυτό όμως δεν οδηγεί σε μια αυξανόμενη υπόγεια άρνηση της εργασίας. Μια αποχριστιανοποιημένη κοινωνία αντικαθιστά το φόβο της αμαρτίας με την επιθυμία να περνά κανείς καλά. Η θρησκεία δίνει τη θέση της σε μια κουλτούρα του σώματος και της υγείας: η γενιά του **εγώ** ασχολείται περισσότερο με τη διατήρηση της ευρωστίας του σώματος παρά με τη σωτηρία της ψυχής. Έτσι, η εργασία δε λατρεύεται πια διότι δεν υπάρχει ανάγκη να λατρευτεί: αρκεί απλά να υπάρχει. Είναι περισσότερο μια κυρίαρχη πραγματικότητα παρά μια ιδεολογία. Η πίεση που ασκεί είναι πιο άμεση και φανερή, και πιο κοντά σε αυτό που ο Μαρξ είχε περιγράψει ως αμερικάνικη νοοτροπία: "*παντελής αδιαφορία για το συγκεκριμένο περιεχόμενο της εργασίας και εύκολη μετακίνηση από τη μια δουλειά στην άλλη*"[26]. Σε ένα σύγχρονο και "πιο γνήσιο" καπιταλισμό η απο-αγιοποιημένη εργασία εξακολουθεί να δομεί τη ζωή και το νου μας. Και η σημερινή αντιδραστική επιστροφή της ηθικής στις ΗΠΑ αποδεικνύει πόσο οι αντιδραστικές αντιλήψεις αποτελούν συμπλήρωμα τις ανεκτικότητας.

Από αυτές τις αλλαγές δεν έχει προκύψει κάποια ξεκάθαρη επαναστατική οπτική διότι στην καπιταλιστική εξέλιξη δεν έχουν όλα την ίδια αξία. Η κριτική ικανότητα διαφέρει εντελώς ανάλογα με το αν είναι οι εργάτες αυτοί που επιτίθενται στην εργατική ταυτότητα και τη λατρεία της εργασίας ή αν είναι το κεφάλαιο αυτό που τις σαρώνει. Τα τελευταία 30 χρόνια, όσο διασπόταν η ταύτιση με την εργασία άλλο τόσο εξαφανιζόταν από την ατομική και συλλογική σκέψη η δυνατότητα για έναν εντελώς διαφορετικό κόσμο. Στο παρελθόν τα σταλινικά και γραφειοκρατικά δεσμά δεν απέτρεπαν την εμφάνιση μιας τέτοιας ουτοπίας και οι διάφορες μειοψηφίες επιχειρηματολογούσαν για το περιεχόμενο του κομμουνισμού. Αν μια εργατική τάξη που ήταν παγιδευμένη στην ταύτισή

25. Το εξώφυλλο του 4ου τεύχους του περιοδικού *La Revolution Surrealiste* (Ιούλιος 1925) διακήρυττε τον "ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ". Βλ. επίσης το άρθρο του Α. Μπρετόν "Η τελευταία απεργία" στο 2ο τεύχος (Ιανουάριος 1925), και το *Cahier Noir* (1926) του Αραγκόν.

26. *Αδημοσίευτο 6ο κεφάλαιο* [σελ. 92 της ελλ. έκδοσης]. Βλ. επίσης τη *Γενική Εισαγωγή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* του 1857.

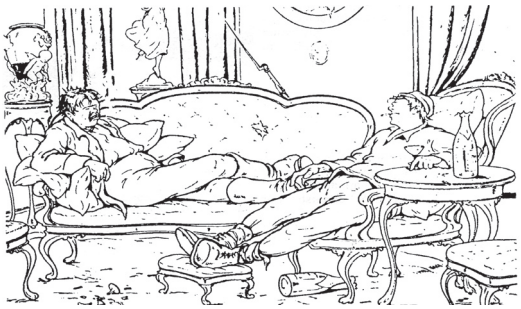

της με την εργασία δεν έκανε την επανάσταση, τίποτα δεν αποδεικνύει ότι οι προλετάριοι που έχουν τώρα απελευθερωθεί από αυτήν την ταύτιση θα δράσουν με έναν επαναστατικό τρόπο.

"Δεν είμαστε από αυτόν το κόσμο" (Μπαμπέφ, 1795)

Δυσκολευόμαστε να συμμεριστούμε την αισιοδοξία όσων βλέπουν σήμερα μια περίοδο τελείως διαφορετική από εκείνη του '60 και του '70 -ή από εκείνη οποιασδήποτε άλλης προηγούμενης περιόδου- και έναν καπιταλισμό ο οποίος θα υποβιβάσει συστηματικά το βιοτικό επίπεδο των μισθωτών και θα δημιουργήσει συνεπώς μια κατάσταση που θα γίνει σίγουρα ανυπόφορη, οδηγώντας σε μια επαναστατική κρίση. Τα όρια των προλεταριακών εξεγέρσεων από την Αλγερία μέχρι την Αργεντινή και η άνοδος του ριζοσπαστικού ρεφορμισμού στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ δείχνουν μάλλον ότι αυτό που γίνεται πάλι επίκαιρο είναι η μεταρρύθμιση κι όχι η επανάσταση[27].

Η προθυμία τους να γιορτάσουν το λυκόφως της εργατικής ταυτότητας έχει κάνει ορισμένους συντρόφους να ξεχνούν ότι αυτή η ταυτότητα εξέφραζε επίσης μια αντίληψη για έναν αδιάλλακτο ανταγωνισμό ανάμεσα στην εργατική τάξη και το κεφάλαιο. Οι προλετάριοι είχαν τουλάχιστον συνειδητοποιήσει ότι ζούσαν σε έναν κόσμο ο οποίος δεν ήταν και δε θα μπορούσε να γίνει δικός τους. Δεν απευθύνουμε κάλεσμα για επιστροφή σε μια Χρυσή Εποχή. Απλά λέμε ότι η εξαφάνιση αυτής της ταυτότητας είναι το αποτέλεσμα τόσο της ριζοσπαστικής κριτικής, όσο και της αντεπανάστασης. Η επανάσταση θα είναι εφικτή μόνον όταν οι προλετάριοι αρχίσουν να δρούν σα να είναι ξένοι προς αυτόν τον κόσμο, σα να βρίσκονται έξω από αυτόν· όταν θα αρχίσουν να αναφέρονται σε μια οικουμενική διάσταση, τη διάσταση μιας αταξικής κοινωνίας, μιας ανθρώπινης κοινότητας.

Αυτό προυποθέτει ότι η κοινωνική υποκειμενικότητα επιβάλλεται να είναι παρούσα σε κάθε πραγματική κριτική. Έχουμε επίγνωση των αντιδράσεων που θα προκαλέσει η λέξη "υποκειμενικότητα" και σίγουρα δεν προσπαθούμε να εφεύρουμε μια νέα μαγική συνταγή. Προς το παρόν, επιτρέψτε μας να πούμε απλώς ότι δε δίνουμε προβάδισμα στην υποκειμενικότητα σε βάρος των αντικειμενικών συνθηκών, φέρνοντάς τις έτσι σε δεύτερη ή ασήμαντη θέση.

Έχουμε συχνά τονίσει ότι δεν υπάρχει λόγος να προσπαθεί κανείς να αφυπνίσει μια συνείδηση **πριν** από την πράξη: αλλά κάθε πραγματικό ξεπέρασμα προϋποθέτει μια ελάχιστη πίστη στη δυνατότητα των ανθρώπων να αλλάξουν τον

27. Για τη δυσκολία του κεφαλαίου να επιτύχει πλήρως ένα νέο (μετα-Φορντικό) σύστημα παραγωγής, και τις επιπτώσεις αυτής της κατάστασης στους προλετάριους, βλ. το δεύτερο newsletter μας στα αγγλικά, με τίτλο *Whither the World*, 2002.

κόσμο. Αυτή είναι μια μεγάλη διαφορά σε σχέση με τις δεκαετίες του '60 και του '70. Πριν από 30 χρόνια πολλοί προλετάριοι δεν ήταν απλώς δυσαρεστημένοι με αυτήν την κοινωνία αλλά θεωρούσαν τον εαυτό τους φορέα της ιστορικής αλλαγής και δρούσαν αναλόγως, ή τουλάχιστον προσπαθούσαν.

Το ζεύγος υποκείμενο/αντικείμενο είναι μια από αυτές τις φιλοσοφικές εκφράσεις που η ανθρώπινη κοινότητα πρέπει να ξεπεράσει: η διακηρυγμένη οριστική αντίθεση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, ψυχής και σώματος, πνεύματος και ύλης, θεωρίας και πράξης, τέχνης και οικονομίας, ιδεών και πραγματικότητας, ηθικής και πολιτικής... όλα αυτά σχετίζονται με τη διάλυση των κοινοτήτων και τη δημιουργία τάξεων από τη συνδυασμένη δράση της ιδιοκτησίας, του χρήματος και της Κρατικής εξουσίας. Παρότι δεν αποτελεί συνώνυμο της τέλειας αρμονίας, ο κομμουνισμός θα προσπαθήσει να υπάρξει πέρα από τέτοιες τραγικές διχοτομήσεις της ανθρώπινης ύπαρξης[28]. Το "υποκείμενο" και το "αντικείμενο" δεν υπάρχουν διαχωρισμένα το ένα από το άλλο. Μια κρίση δεν είναι κάτι το εξωτερικό ως προς εμάς, κάτι που συμβαίνει και μας αναγκάζει να αντιδράσουμε. Οι ιστορικές καταστάσεις (και ευκαιρίες) είναι επίσης αποτέλεσμα των πεποιθήσεων και πρωτοβουλιών, των πράξεών μας ή της απραξίας μας...

Η "ριζοσπαστική υποκειμενικότητα" του Βανεγκέμ[29] είχε τα θετικά της (και λόγο ύπαρξης εκείνη την εποχή) αλλά και μια βασική αδυναμία: απευθυνόταν στην ελεύθερη βούληση, στην αυτεπίγνωση ενός **ατόμου** που εξεγειρόταν ενάντια στον κοινωνικό του ρόλο και την εξάρτησή του. Είναι σαφές ότι εμείς δεν προτείνουμε κάτι τέτοιο. Ο καπιταλισμός δεν βασίζεται στην αναγκαιότητα, ούτε και ο κομμουνισμός (ή η κομμουνιστική επανάσταση) στην ελευθερία. Η κατάργηση της προλεταριακής συνθήκης από τους ίδιους τους προλετάριους δεν μπορεί να διαχωριστεί από τους συγκεκριμένους αγώνες ενάντια στο κεφάλαιο. Και το κεφάλαιο υπάρχει μέσα από κοινωνικές ομάδες και θεσμούς. Οι αντικειμενικές πραγματικότητες, ιδίως τα διαδοχικά "συστήματα παραγωγής" που έχουν τις ρίζες τους στην ταξική πάλη και εξαρτώνται από αυτήν, συνιστούν το αναπόφευκτο πλαίσιο του κομμουνιστικού κινήματος -απομένει να δούμε τι κάνουμε και τι θα κάνουμε με αυτό.

28. Οι αυστηροί Μαρξιστές συχνά απορρίπτουν έννοιες όπως "υποκειμενικότητα", "ανθρωπότητα", "ελευθερία", "επιθυμία"... λόγω της συσχέτισής τους με τον ιδεαλισμό και τη ψυχολογία. Περιέργως, η ίδια αυστηρότητα δεν εφαρμόζεται σε έννοιες που έχουν δανειστεί από τα οικονομικά, τη φιλοσοφία ή την κοινωνιολογία. (Οι πριμιτιβιστές θα προτιμούσαν την ανθρωπολογία). *Όλα* αυτά τα λεξιλόγια (και η *αντίληψη του κόσμου* που εκφράζουν) ανήκουν σε ειδικευμένους τομείς της γνώσης που είναι όλοι τους ανίκανοι να συνεισφέρουν στην ανθρώπινη απελευθέρωση, και συνεπώς πρέπει να τους υπερβούμε. Μέχρι τότε, πρέπει να συνθέσουμε μια "συνολική" κριτική **μέσα από** αυτούς και **ενάντιά** τους.

29. Βλ. *Η Επανάσταση της Καθημερινής Ζωής* (1967) [Ελλ. εκδ. Άκμων].

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΝΤΩΒΕ-ΝΕΖΙΚ

Το ***Προλεταριάτο και Εργασία: Μια Ιστορία Αγάπης;*** δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 2002 ως δεύτερο τεύχος του περιοδικού *Lettre de Troploin* που εκδίδουν οι δύο συγγραφείς. Επανεκδόθηκε στα αγγλικά, μεταφρασμένο από τους ίδιους, το Σεπτέμβριο του 2002 ως τρίτο τεύχος του *Troploin Newsletter*, με ορισμένες αλλαγές τις οποίες αναφέρουν επί τροχάδην στην πρώτη κιόλας σημείωση του κειμένου. Αυτήν τη δεύτερη αγγλική έκδοση μεταφράσαμε εδώ, παίρνοντας υπ' όψιν και το γαλλικό πρωτότυπο, ενώ, κατόπιν μιας συζήτησης που κάναμε πάνω στο κείμενο, ο Ντωβέ έκανε ορισμένες μικροαλλαγές και προσθήκες σε δύο - τρία σημεία, στις πρώτες σελίδες του κειμένου, ειδικά για την ελληνική έκδοση.

Ποιοί είναι οι Ντωβέ - Νεζίκ; Ο Ζιλ Ντωβέ θέλουμε να πιστεύουμε ότι έχει γίνει πια γνωστός στην Ελλάδα μετά την έκδοση μιας ανθολογίας παλιότερων και νεότερων κειμένων του πριν τρία χρόνια[1]. Ο πρώην τυπογράφος Καρλ Νεζίκ ήταν μέλος της ομάδας *Pouvoir Ouvrier (Εργατική Εξουσία)* από τα μέσα της δεκαετίας του '60 ως το 1970. Αυτή η ομάδα είχε προέλθει από μια διάσπαση στο εσωτερικό του *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* -στην πραγματικότητα είχε εναντιωθεί στην απόφαση του Καρντάν-Καστοριάδη να εγκαταλείψει το μαρξισμό και έτσι αποφάσισε να ακολουθήσει το δικό της δρόμο. Από τη δεκαετία του '70 και μετά ο Νεζίκ δεν ξαναμπήκε σε πολιτική ομάδα και επέστρεψε στην εκδοτική δραστηριότητα το 1996 με την έκδοση δύο βιβλίων. Δύο χρόνια μετά συναντήθηκε με τον Ντωβέ και ξεκίνησε η συνεργασία τους.

Ο αναγνώστης παρατήρησε φυσικά ότι το *Προλεταριάτο και Εργασία* διακατέχει ένας διακριτικά πολεμικός τόνος. Όπως άλλωστε διευκρινίζουν οι συγγραφείς, από τις πρώτες κιόλας σελίδες, το κείμενο (εν μέρει) αποτελεί κριτική στις απόψεις του περιοδικού *Theorie Communiste* -λέμε εν μέρει γιατί η κριτική εκτείνεται επίσης στα έντυπα *Krisis* και *Temps Critiques*, καθώς και στους αυτόνομους και μετααυτόνομους. Το *Theorie Communiste* (TC) εκδίδεται από το 1977 και αποτελεί ένα από τα πιο σοβαρά έντυπα του «χώρου» στη Γαλλία. Κατά την άποψη του TC[2], μόνο σήμερα, κάτω από τις παρούσες συνθήκες της δεύτερης φάσης της πραγματικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, είναι δυνατή η επικράτηση του κομμουνισμού, δηλ. η κατάργηση της ιδιοκτησίας, του καταμερισμού της εργασίας, της αξίας, του χρήματος, των τάξεων και εν γένει όλων των διαχωρισμών. Βασίζει δε την πεποίθησή του σε μια ανάλυση της αλλαγής του περιεχομένου των προλεταριακών αγώνων από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μέχρι σήμερα. Παίρνοντας σαν παράδειγμα τους αγώνες των άνεργων στη Γαλλία το χειμώνα του 1997-98[3], το TC ισχυρίζεται ότι αυτοί οι αγώνες δείχνουν προς μια μελλοντική ανασύνθεση του προλεταριάτου στη βάση της απώλειας της «εργατικής ταυτότητάς» του. Από το 19ο αι. έως τη δεκαετία του '60 το εργατικό κίνημα, λέει το TC, χαρακτηριζόταν από μια «προγραμματιστική» αντίληψη, δηλ. το προλεταριάτο έβλεπε τον εαυτό του ως το θετικό πόλο της αντίθεσης ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία· γι' αυτό σε όλους τους αγώνες του ο γενικός στόχος ήταν πάντα η επιβεβαίωση αυτού τού θετικού πόλου, δηλ. η επιβεβαίωση της εργατικής τάξης ως τέτοιας, **η ενίσχυση της εργατικής τάξης στο *εσωτερικό* του καπιταλιστικού**

---

1. Αναφερόμαστε φυσικά στην *Έκλειψη και Επανεμφάνιση του Κομμουνιστικού Κινήματος* (εκδ. Κόκκινο Νήμα, Αθήνα, 2002).

2. Όπως αυτή εκτίθεται στα δύο βιβλία του Roland Simon που αναφέρονται ανωτέρω στη σημείωση 5 του κειμένου, καθώς και στα 19 μέχρι σήμερα τεύχη του περιοδικού.

3. Γι' αυτούς τους αγώνες, βλ. *Τα Παιδιά της Γαλαρίας*, τευχ. 7.

τρόπου παραγωγής. Όποιες κι' αν ήταν οι λέξεις με τις οποίες διατυπωνόταν το πρόγραμμά της -«δικτατορία του προλεταριάτου», «εργατικά συμβούλια», «γενικευμένη αυτοδιεύθυνση», κλπ.- εκείνο που έχει σημασία είναι ότι την εργατική τάξη την απασχολούσε η αυτοεπιβεβαίωσή της ως τάξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ενάντια στην (παρασιτική) αστική τάξη. Οι εργάτες καταλάμβαναν τα εργοστάσιά τους για να τα διευθύνουν οι ίδιοι χωρίς την εξωτερική καταπίεση των αφεντικών και του κράτους. Το ΤC ισχυρίζεται ότι τις δύο τελευταίες δεκαετίες υπάρχει μια ρήξη με αυτή τη στάση, επειδή, λόγω της αναδιάρθρωσης που βρίσκεται επί τω έργω από τα μέσα της δεκαετίας του '70, «*όλα όσα έθεταν το προλεταριάτο σαν εθνικό συνομιλητή σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, δηλ. όλα όσα θεμελίωναν μια εργατική ταυτότητα με αφετηρία την οποία διεξαγόταν η διελκυστίνδα του ελέγχου στο σύνολο της κοινωνίας υπό μορφή διαχείρισης και ηγεμονίας -όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συντρίβονται ή αναστατώνονται*»[4]. Τα κινήματα των άνεργων και των προσωρινών καταδεικνύουν αυτήν την αλλαγή. Ενώ στο παρελθόν η ανεργία και η προσωρινότητα ορίζονταν με βάση τη σταθερή μισθωτή εργασία (και τα συμφέροντα των άνεργων και των προσωρινών συνέπιπταν μ' αυτά των εργαζόμενων μαζών), σήμερα είναι η ανεργία που ορίζει τη μισθωτή εργασία. Ο αγώνας των άνεργων, των οποίων τα συμφέροντα δεν μπορούν να ταυτιστούν με τις ανάγκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου (όπως συνέβη με το παλιό εργατικό κίνημα), επιτρέπει μια ανασύνθεση του προλεταριάτου *έξω από τη σφαίρα* της καπιταλιστικής παραγωγής. Το προλεταριάτο δεν εμφανίζεται πια ως ο ένας (αναγκαίος) πόλος μιας κοινωνικής σχέσης που επιβάλλεται από το κεφάλαιο, αλλά ως ένα ιστορικό υποκείμενο ανεξάρτητο από αυτήν και άρα ικανό για την **άμεση κομμουνιστικοποίηση** των κοινωνικών σχέσεων.

Πριν οι Ντωβέ - Νεζίκ καταφερθούν ενάντια σ' αυτήν την άποψη, δέχονται κατ' αρχήν ότι στη φάση της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο και στην πρώτη περίοδο της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας η εκμεταλλευτική σχέση αντιμετωπίζεται από πολλούς τεχνίτες και ειδικευμένους εργάτες ως ένας εξωτερικός καταναγκασμός από τον οποίο μπορούν και θέλουν να απαλλαγούν -γινόμενοι οι ίδιοι διαχειριστές του κεφαλαίου, μια ουτοπία που εξέπνευσε στις αρχές της δεκαετίας του '20, αν και οι συγγραφείς δεν φαίνεται να έχουν αποφασίσει τι πραγματικά συνέβη κατά τη διάρκεια της ρώσικης επανάστασης. Δέχονται επίσης ότι η ενίσχυση της τάξης στο εσωτερικό του κεφαλαίου, όπως την αντιλαμβάνονταν οι σοσιαλδημοκράτες και τα λεγόμενα κομμουνιστικά κόμματα της Γ' Διεθνούς, δεν ήταν τίποτα άλλο από την κίνηση της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Ακόμη και η γερμανο-ολλανδική υπεραριστερά[5], η οποία αγωνίστηκε εναντίον όλων των διαμεσολαβήσεων της ενίσχυσης της τάξης στο εσωτερικό του υπάρχοντος τρόπου παραγωγής, δεν αντελήφθη τον κομμουνισμό παρά ως γενίκευση της παραγωγικής εργασίας υπό εργατική διεύθυνση.

Εκεί που οι συγγραφείς διαχωρίζουν τη θέση τους από το ΤC, χρησιμοποιώντας ένα πλήθος ιστορικών παραδειγμάτων, είναι όταν αρνούνται ότι η επανάσταση και ο κομμουνισμός ήταν ανέφικτα εκείνη την εποχή. Αρνούνται την ερμηνεία ότι το κίνημα (που εκφραζόταν είτε από την υπεραριστερά είτε από τη σοσιαλδημοκρατία) απέτυχε «*επειδή δεν μπορούσε παρά να είναι διαχειριστικό, αφού ο* [τότε] *κύκλος αγώνων ήταν κύκλος επιβεβαίωσης της εργασίας*»[6]. Και αμφισβητούν τη βεβαιότητα του ΤC ότι μόνο η συγκρουσιακή πρακτική της τάξης

---

4. *Theorie Communiste*, τευχ. 14, 1997.

5. Ελλείψει βιβλίων για τη γερμανο-ολλανδική υπεραριστερά στα ελληνικά, βλ. τα άρθρα «Λενινισμός και Υπεραριστερά» και «Σημείωση για τον Πάνεκουκ και τον Μπορντίγκα» στο προαναφερόμενο βιβλίο του Ντωβέ στη σημ. 1.

6. *Theorie Communiste*, όπ.π.

μέσα στο σημερινό κύκλο αγώνων, σε αντίθεση με το παρελθόν, «*εμπεριέχει την ικανότητα του προλεταριάτου να αμφισβητήσει την ίδια του την ύπαρξη ως τάξη*»[7].

Οι συγγραφείς δείχνουν, επιτυχημένα νομίζουμε, ότι η ιστορική πραγματικότητα της ταξικής πάλης τους δύο τελευταίους αιώνες είναι πολύ πιο περίπλοκη, πολύ πιο σύνθετη απ' ό,τι μπορεί να συλλάβει το απλουστευτικό σχήμα του ΤΟ. Ένα πλεονέκτημα του *Προλεταριάτο και Εργασία* είναι ότι περιγράφει τι *πραγματικά* έκαναν οι εργάτες και το εργατικό κίνημα και όχι τι λέει η επίσημη ή κομματική ιστοριογραφία ότι έκαναν. Αν και δεν το αναλύει όσο θα έπρεπε, το κείμενο δείχνει π.χ. με ποιο τρόπο αντιμετώπιζαν τα σωματεία οι απλοί εργάτες και με ποιο τρόπο τα αντιμετώπιζαν οι *συνεταιριστές* και *κολλεκτιβιστές* ιδεολόγοι (εργάτες ή αστοί): οι πρώτοι ως μέσο οργάνωσης της μεταξύ τους αλληλεγγύης, ως μέσο οργάνωσης του αγώνα για τη μείωση του εργάσιμου χρόνου και την αύξηση των μισθών· οι δεύτεροι ως ένα από τα μέσα οργάνωσης της εργατικής δημοκρατίας (στα λόγια) και της καπιταλιστικής παραγωγής (στην πράξη). Όσο λάθος είναι να θεωρεί κανείς ότι οι απλοί εργάτες είναι *εξ' ορισμού* πιο ριζοσπάστες από τους εκπροσώπους τους, άλλο τόσο λάθος είναι να ταυτίζει κανείς το προλεταριάτο με τα κόμματα και τις οργανώσεις που δρουν εν ονόματί του, συντάσσουν τα μεταβατικά τους προγράμματα «προς όφελός του» και ζητούν τη στήριξή του.

Η ιστορική-λογική μέθοδος των Ντωβέ - Νεζίκ, η οποία εστιάζει στο *αντιφατικό περιεχόμενο* των αγώνων της εργατικής τάξης και στην *αντιφατική φύση* του προλεταριάτου στον καπιταλισμό είναι η σωστή μέθοδος για την προσέγγιση της σχέσης του προλεταριάτου με τη μισθωτή εργασία. Παρόλα αυτά, ορισμένα βασικά ζητήματα παραμένουν αδιευκρίνιστα -και δεν είναι φυσικά δουλειά δύο μεμονωμένων θεωρητικών να μας τα διευκρινίσουν όλα.

Κατ' αρχήν ένα σημαντικό θέμα είναι αυτό της **κοινότητας** (αγώνα, συμφερόντων, ζωής, αντιλήψεων, κλπ). Ποιάς κοινότητας θεωρούσαν ή θεωρούν οι εργάτες και οι εργάτριες ότι αποτελούν μέρος;

Ένα μειονέκτημα του κειμένου είναι π.χ. ότι η έννοια της ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης στην εθνική κοινότητα εμφανίζεται για πρώτη φορά μόνο μετά από δεκαοκτώ ολόκληρες σελίδες, στην όντως ενδιαφέρουσα ανάλυση των απεργιών στη Γαλλία και την Ιταλία τη δεκαετία του '40. Στην πραγματικότητα, η Εθνική Αντίσταση και η (ανα)συγκρότηση της εθνικής οικονομίας μετά τον πόλεμο είναι η *ολοκλήρωση* της ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης στην εθνική κοινότητα, αφού αυτή η διαδικασία είχε ήδη ξεκινήσει από τα τέλη του 19ου αι. και είχε δείξει τη δυναμική της ήδη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Χρειαζόταν όμως μια «εθνική καταστροφή» για να ολοκληρωθεί.

Ένα άλλο μειονέκτημα του κειμένου είναι ότι δεν εξηγεί πως προκύπτουν οι προλεταριακές επαναστάσεις (π.χ. Ρωσία 1917) και σε τι διέφερε π.χ. η περίοδος 1917-23 απ' την μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο. Γιατί ούτε μετά τον πρώτο ούτε μετά το δεύτερο πόλεμο δεν τέθηκε ζήτημα κατάργησης της μισθωτής εργασίας; Ποιά ήταν η «*έντονη επαναστατική διεργασία μετά το 1917*» αφού, όπως ισχυρίζονται οι συγγραφείς, υπήρξε έλλειψη ουσιαστικής κοινωνικής αλλαγής; Γιατί οι προλετάριοι δεν περνάνε από την κριτική της εργασίας στην κριτική του κεφαλαίου; Μήπως γιατί οι μορφές κοινότητας που δημιουργούν μέσα από την αντιπαράθεσή τους με την αλλοτριωτική υλική κοινότητα του κεφαλαίου δεν μπορούν να πάνε παραπέρα από την κλίκα των κολλητών στη δουλειά, τη γειτονιά ή την παρέα, άντε την τοπική κοινότητα -οπότε την πρωτοβουλία αναλαμβάνουν πάντα όσοι έχουν μια (καπιταλιστική) πολιτική εθνικής ή διεθνούς εμβέλειας (ο Ζηνόβιεφ χθες, ο καπετάν-Μάρκος σήμερα);

Ο Μαρξ πίστευε ότι μόνο το προλεταριάτο μπορεί να έχει μια πραγματικά παγκόσμια «πολιτική» δράση. Το προλεταριάτο δημιουργείται με την παγκόσμια ανάπτυξη του καπιταλισμού, χάρη στον οποίο «*για*

7. Όπ.π.

πρώτη φορά η ιστορία γίνεται παγκόσμια ιστορία»· «*στη θέση, δηλαδή, των παλιών τοπικών ατόμων εμφανίζονται, επιτέλους, άνθρωποι εμπειρικά οικουμενικοί, πραγματικά κοσμοϊστορικοί*». Αφού λοιπόν το προλεταριάτο, σε αντίθεση με τις άλλες «επαρχιώτικες» κοινωνικές τάξεις, δεν υπάρχει παρά μόνον ως παγκόσμια τάξη, έτσι «*και ο κομμουνισμός, δηλαδή το έργο του, δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνον σαν μια πλανητική ιστορική πραγματικότητα*»[8]. Κομμουνισμός ή «σοσιαλισμός σε μια χώρα» ή σε μια κολλεκτίβα ήταν πράγματα αδιανόητα για τον Μαρξ. 160 χρόνια μετά, ξέρουμε ότι με εξαίρεση μια μειοψηφία διεθνιστών προλετάριων -οι πραγματικοί κοσμοπολίτες της νεωτερικής εποχής- η μεγάλη πλειοψηφία του προλεταριάτου υπήρξε δυστυχώς ο στυλοβάτης των εθνών-κρατών.

Η παραπομπή της ερμηνείας των αποτυχιών μας στο μέλλον («*μόνο όταν επιτευχθεί η καταστροφή του παλιού κόσμου θα μπορέσουμε να καταλάβουμε πληρέστερα τις προηγούμενες αποτυχίες*») θα ακουγόταν σαν υπεκφυγή, αν οι Ντωβέ - Νεζίκ δεν είχαν εντοπίσει μια σημαντική πλευρά αυτής της αποτυχίας στην αντιφατική μορφή ύπαρξης στην οποία έχουμε εγκλωβιστεί ως φορείς αξιοποίησης και συνάμα δυνητικοί νεκροθάφτες του κεφαλαίου· και αν δεν αποδείκνυαν ότι στις στιγμές οξείας κοινωνικής κρίσης δεν έλλειψαν ποτέ αυτοί που φρόντιζαν όχι μόνο για την επαναφορά αλλά και για την ενίσχυση της παλιάς τάξης πραγμάτων (μπολσεβίκοι, σταλινικοί, αναρχικοί της CNT…) - χωρίς βέβαια να ξεπέφτουν ποτέ σε μια ερμηνεία αποτυχίας των αγώνων λόγω «ξεπουλημένων ηγεσιών».

Από την περιορισμένη ιστορική του θέση τη δεκαετία του 1850 ο Μαρξ, ως γνωστόν, έβλεπε την επαναστατική ανατροπή του καπιταλισμού ως μακρινή υπόθεση: «*Μια κοινωνική τάξη δεν εξαφανίζεται ποτέ πριν αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις που μπορεί να συμπεριλάβει, και ποτέ δεν εμφανίζονται καινούργιες και ανώτερες παραγωγικές σχέσεις προτού οι υλικοί όροι της ύπαρξής τους να ωριμάσουν μέσα στους κόλπους της ίδιας της παλιάς κοινωνίας*»[9]. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις φλέρταρε με την ιδέα του κομμουνισμού ως νομοτελειακής μετεξέλιξης του καπιταλισμού (βλ. το «απόσπασμα για τις μηχανές» στα *Grundrisse*).

Πιστεύοντας σήμερα ότι «*η επανάσταση είναι δυνατή αλλά όχι βέβαιη*», οι συγγραφείς (κι' αυτό ισχύει κυρίως για τον Ντωβέ) απομακρύνονται οριστικά από τις παλιότερες ντετερμινιστικές τους αντιλήψεις. Εκεί που ο Ντωβέ έγραφε (στη λογική του «αποσπάσματος για τις μηχανές») ότι «*η οικονομία του χρόνου εργασίας είναι μια απόλυτη αναγκαιότητα για την ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Βάζει τα θεμέλια για τη δυνατότητα του καπιταλισμού και, σε ένα ανώτερο στάδιο, του κομμουνισμού.* ***Η ίδια κίνηση*** *αναπτύσσει τον καπιταλισμό και κάνει τον κομμουνισμό αναγκαίο και δυνατό*»[10], σήμερα διαβεβαιώνει ότι «*η κομμουνιστική επανάσταση δεν είναι το τελικό στάδιο του καπιταλισμού*». Εκεί που θεωρούσε ότι «*μια σειρά διαμεσολαβήσεων ήταν παλαιότερα απαραίτητες (παρόλη την αθλιότητα που συνεπάγονταν) για τη συσσώρευση αρκετής παρελθοντικής εργασίας ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους ανθρώπους να κάνουν χωρίς αυτές τις διαμεσολαβήσεις*»[11], σήμερα πιστεύει ότι «*τίποτα δεν είναι καθεαυτό θετικό στην πορεία του κεφαλαίου*». Εκεί που παλιά έλεγε ότι οι εργατικές οργανώσεις της Β' και Γ' Διεθνούς «*που είχαν στόχο να πραγματοποιήσουν την επανάσταση… ήταν ανίκανες να τη φέρουν εις πέρας επειδή οι συνθήκες δεν ήταν ακόμη ώριμες*»[12],

8. Μαρξ, *Η Γερμανική Ιδεολογία* (1845).

9. Μαρξ, Πρόλογος στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (1859).

10. Ντωβέ, «Λενινισμός και Υπεραριστερά», όπ.π.

11. Ντωβέ, «Καπιταλισμός και Κομμουνισμός», στο προαναφερόμενο βιβλίο στη σημ. 1.

12. Ντωβέ, «Ο "αποστάτης" Κάουτσκυ και ο μαθητής του, Λένιν», στο προαναφερόμενο βιβλίο στη σημ. 1.

σήμερα επικρίνει όσους πιστεύουν ότι τα παλιά προλεταριακά κινήματα «*ήταν καταδικασμένα να καταλήξουν όπως κατέληξαν*».

Η όψιμη κριτική του Ντωβέ στον ντετερμινισμό (140 χρόνια μετά τον Μπακούνιν και 40 χρόνια μετά τον Καστοριάδη) έχει το πλεονέκτημα, σε σχέση με τις παλιότερες κριτικές (κυρίως αυτήν του Καστοριάδη), ότι δεν εγκαταλείπει το πεδίο της ταξικής πάλης και της προλεταριακής υποκειμενικότητας, αφού το θεωρεί ως το **μόνο πεδίο** απ' όπου θα μπορούσε να προκύψει η κομμουνιστική επανάσταση. Πως εξηγεί όμως ο Ντωβέ την παλιά ντετερμινιστική οπτική του; «*Πρέπει να δει κανείς το ζήτημα υπό το φως της όλης συζήτησης και αντιπαράθεσης* [σ.τ.μ. εννοεί εντός των επαναστατικών κύκλων μετά το Μάη του ΄68]. *Η βασική μας ιδέα ήταν να αντιδράσουμε ενάντια στον ιδεαλισμό (είτε τον «αριστερίστικο» είτε αυτόν του συμβουλιασμού [councilisme], ο οποίος υπερεκτιμούσε τη συνείδηση)· κι' έτσι κατά κάποιον τρόπο παρατραβήξαμε το σχοινί προς την αντίθετη κατεύθυνση*»[13]. Εκ των υστέρων, αναρωτιέται μάλιστα κανείς αν επρόκειτο για μια συζήτηση μεταξύ κουφών. Γιατί ναι μεν οι λενινιστές «αριστεριστές» είναι όντως ιδεαλιστές και βολονταριστές, οι συμβουλιακοί κομμουνιστές όμως (Μάτικ, Πάνεκουκ, κ.ά.) ήταν ακόμη πιο ντετερμινιστές από τον Ντωβέ (Μπαρό) αφού θεωρούσαν ότι το μπολσεβίκικο κόμμα ήταν το 1917 ο φορέας μιας «αναπόφευκτης» αστικής επανάστασης. Τέλος πάντων, πιστεύουμε ότι το ζήτημα του ντετερμινισμού, κυρίως εδώ στην Ελλάδα που πολύς κόσμος μέσα στο «χώρο» έχει «γνωρίσει» το μαρξισμό μέσα από την παραμορφωτική «διαύγαση» του Καστοριάδη, έχει συζητηθεί σε λάθος βάση. Π.χ. αντίθετα από ό,τι νομίζουν πολλοί, ουδεμία σχέση υφίσταται μεταξύ «ολοκληρωτισμού» και ντετερμινισμού. Οι αυθεντικά ντετερμινιστές, δηλ. αντιβουλησιαρχικοί, μαρξιστές ήταν οι πιο φανατικά αντισταλινικοί. Άνθρωποι σαν τον Μάτικ ή τον Ντωβέ πέρασαν τη ζωή τους αρνούμενοι να «καθοδηγήσουν» το προλεταριάτο αφού θεωρούσαν, λόγω ακριβώς του ντετερμινισμού τους, ότι κάτι τέτοιο είναι άσκοπο![14]

Για να επανέλθουμε στο βασικό θέμα του κειμένου: σε μια κριτική παλιότερου άρθρου του Ντωβέ, το ΤΟ είχε γράψει ότι η εξήγηση της αποτυχίας των επαναστάσεων που αυτός δίνει είναι ταυτολογική. «*Η επανάσταση αποτυχαίνει επειδή δεν προχώρησε πιο μακριά... Κι' έτσι εκείνο που δεν έχει συμβεί γίνεται η εξήγηση εκείνου που έχει συμβεί*»[15]. Η κριτική αυτή δεν θα μας φαινόταν άστοχη αν οι Ντωβέ - Νεζίκ είχαν πράγματι

---

13. Επιστολή του Ντωβέ στους εκδότες του *Κόκκινου Νήματος*, 3-3-2003. Για την ιστορία αναφέρουμε ότι την εποχή της έκδοσης του βιβλίου του Ντωβέ η εκδοτική ομάδα του *Κόκκινου Νήματος* αποτελείτο από τα *Παιδιά της Γαλαρίας*, την *Κοινωνική Αρμονία*, τον *Τυφλοπόντικα* και δύο ακόμα συντρόφους.

14. Εδώ και τρία χρόνια τα περισσότερα μέλη των *Παιδιών της Γαλαρίας* και του *Κόκκινου Νήματος* έκριναν ότι δεν είχε κανένα πολιτικό ενδιαφέρον να μπούν σ' ένα διάλογο με το δημοκράτη και λάτρη του ελληνικού εθνικού πολιτισμού (βλ. άρθρο του στο εθνικιστικό περιοδικό *Άρδην*, τχ.46, 2004) Γ. Δ. Ιωαννίδη. Αν κάναμε κάτι τέτοιο θα ήταν σα να θεωρούσαμε συζητήσιμη τη λασπολογία του εναντίον του Ντωβέ (τον οποίο αποκάλεσε πατερναλιστή, «πεφωτισμένο μπαμπά», εξουσιαστή ντετερμινιστή ο οποίος συλλαμβάνει τον κομμουνισμό «στη βάση ενός μικροαστικού πνεύματος αποταμίευσης» και άλλα τέτοια ευτράπελα). Ούτε αναγνωρίζουμε φυσικά σε κανένα το ρόλο του τιμητή του επαναστατικού κινήματος (πόσο μάλλον όταν πρόκειται για έναν εξωτερικό τιμητή ο οποίος συμπλέει με το κυρίαρχο δημοκρατικό ρεύμα). Το μόνο που αξίζει να σημειώσουμε εδώ είναι ότι το 2002 που εκφράστηκαν, από διαφορετική φυσικά οπτική, τόσο η δική μας όσο και η (εκτενής) ιωαννίδειος κριτική στον ντετερμινισμό του Ντωβέ και οι δύο πλευρές αγνοούσαμε τη μεταστροφή του στο συγκεκριμένο θέμα. Το *Προλεταριάτο και Εργασία* κυκλοφόρησε βέβαια μέσα στο 2002 αλλά έφτασε καθυστερημένα στα χέρια μας.

15. «Κανονιστική ιστορία και κομμουνιστική ουσία του προλεταριάτου. Κριτική του κειμένου του Ζιλ Ντωβέ *Όταν πεθαίνουν οι εξεγέρσεις*». *Theorie Communiste*, τχ. 16, 2000.

εγκαταλείψει κάθε προσπάθεια να ερμηνεύσουν το παρελθόν -πράγμα που φυσικά δε συμβαίνει. Θα λέγαμε ότι για μας το ζήτημα τίθεται διαφορετικά και αφορά τους τρόπους συγκρότησης της εργατικής τάξης σε διαφορετικούς χώρους και χρόνους. Από ποιούς παράγοντες εξαρτάται το αν και κατά πόσον οι εργάτες και οι εργάτριες θα συγκροτηθούν σε τάξη-για-τον-εαυτό-της, δηλ. σε μια **ταξική κοινότητα αγώνα**, και όχι σε μια άλλη μορφή συλλογικότητας βασισμένη στη θρησκεία, τη φυλή, το φύλο, το έθνος ή το επάγγελμα; Αυτό σημαίνει ότι όταν εξετάζουμε τη δραστηριότητα των προλετάριων σε μια συγκεκριμένη εποχή και σε ένα συγκεκριμένο τόπο πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψιν ταυτόχρονα την τεχνική σύνθεση του προλεταριάτου και το κυρίαρχο καθεστώς συσσώρευσης, τους τρόπους ζωής των εργατών, τις μορφές συλλογικής δράσης, όλα αυτά που τους ενώνουν και όλα αυτά που τους χωρίζουν. Μόνο από μια τέτοια συνολική ανάλυση θα προκύψει (αν προκύψει) η απάντηση στο ερώτημα: **τι ήταν προηγουμένως η επανάσταση και θα μπορούσε άραγε να είναι τώρα ό,τι δεν ήταν προηγουμένως**; Αντιμετωπίζουμε το κείμενο των Ντωβέ - Νεζίκ σαν μια αξιόλογη προσπάθεια απάντησης αυτού του ερωτήματος: επαναφέρει τη σημασία του υποκειμένου στην ταξική ανάλυση χωρίς να εγκαταλείπει την αναφορά στις «αντικειμενικές συνθήκες» με τις οποίες αυτό συγκρούεται - κι' εδώ βρίσκεται η απόσταση που χωρίζει τους συγγραφείς από τις μεταμοντέρνες αναλύσεις που εστιάζουν στο άτομο, την πολιτική ή τις εσωτερικές διεργασίες των «συστημάτων παραγωγής».

Λασεναίρ

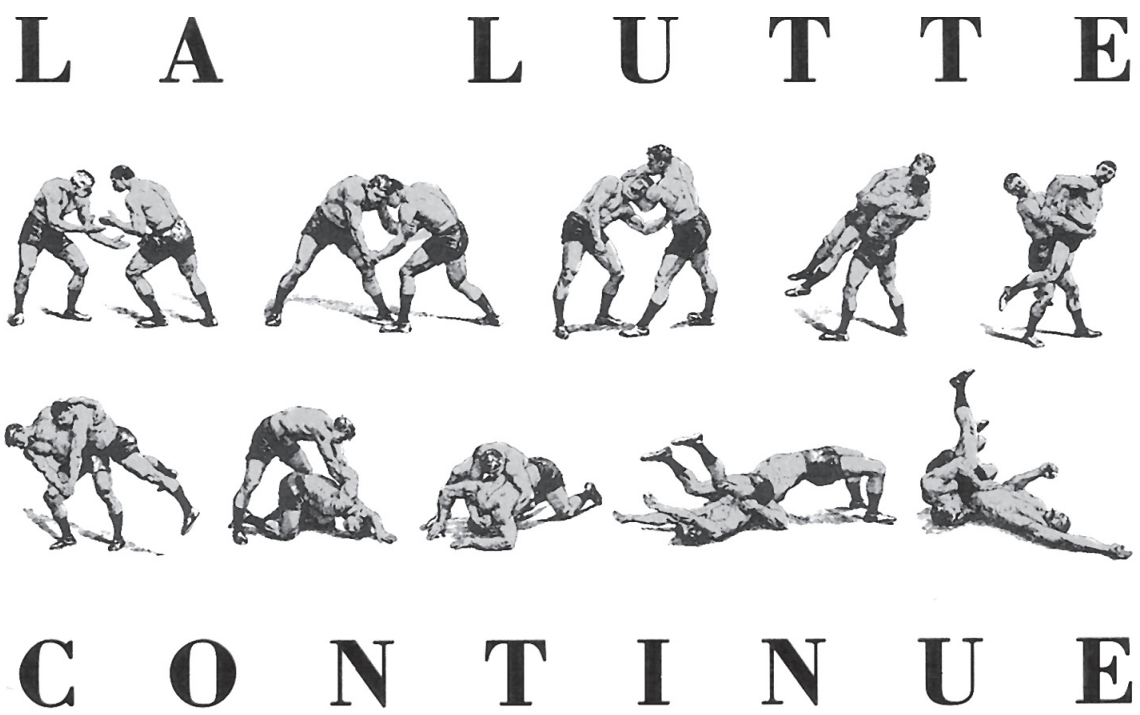

London 's burning?

«*Σε ορισμένα πράγματα εκείνη ήταν πολύ πιο ξύπνια από τον Γουίνστον και επηρεαζόταν πολύ λιγότερο από την προπαγάνδα του Κόμματος. Μια μέρα, εκεί που είχε κάνει τυχαία κάποιαν αναφορά στον πόλεμο..., εκείνη τον είχε καταπλήξει λέγοντας χωρίς έμφαση πως γι' αυτήν εκείνος ο πόλεμος δεν υπήρχε καν. Σχεδόν σίγουρα οι βόμβες και τα βλήματα που έπεφταν κάθε μέρα πάνω στο Λονδίνο ρίχνονταν από την ίδια την κυβέρνηση μόνο και μόνο για να κρατούν τον πληθυσμό σε μια κατάσταση τρόμου. Να μια ιδέα που δεν είχε ποτέ του σκεφτεί...*»
Τζωρτζ Όργουελ, 1984

Θα έπρεπε να θεωρείται ευτύχημα το γεγονός ότι περισσότεροι άνθρωποι -αντίθετα με ό,τι έγινε αμέσως μετά τις προηγούμενες περιπτώσεις της Νέας Υόρκης και της Μαδρίτης- βρέθηκαν να αμφισβητούν την επίσημη αστυνομική εκδοχή για τις βόμβες του Λονδίνου. Μια μεγάλη σειρά αναπάντητων ερωτημάτων έχει ήδη καταγραφεί:

Ήταν απλή σύμπτωση το γεγονός ότι η ιδιωτική εταιρεία «διαχείρισης κρίσεων» Visor Consultants που διευθύνεται από ένα πρώην στέλεχος της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας της Σκότλαντ Γιαρντ διεξήγαγε για λογαριασμό «ανώνυμης» εταιρείας «αντιτρομοκρατική» άσκηση με παρόμοιο σενάριο στα ίδια μέρη, την ίδια ακριβώς ώρα που έγιναν οι πραγματικές εκρήξεις της 7ης Ιουλίου; Να θυμήσουμε εδώ ότι ένα χρόνο μετά τις επιθέσεις στους δίδυμους πύργους στελέχη της CIA ανακοίνωσαν, στα πλαίσια ενός εθνικού συνεδρίου για την τρομοκρατία, ότι το πρωϊνό της 11ης Σεπτέμβρη έκαναν στα γραφεία της υπηρεσίας στη Βιρτζίνια προσχεδιασμένη άσκηση με αεροπλάνο που υποτίθεται ότι έπεφτε πάνω σε έναν από τους τέσσερεις πύργους του κεντρικού κτιρίου της υπηρεσίας ώστε να δοκιμάσουν τα αντανακλαστικά του μηχανισμού αντιμετώπισης επειγουσών καταστάσεων. Έλλειψη φαντασίας των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών, δοκιμασμένη τακτική συγκάλυψης σε περίπτωση αποτυχίας των επιχειρήσεων ή κάτι άλλο;

Γιατί το επίπεδο αντιτρομοκρατικού συναγερμού είχε υποβιβαστεί κατά τρεις κλίμακες(!), μέσα στον Ιούνη, παρότι επίκειτο η σύνοδος των G8 και ένα εβραϊκό οικονομικό συνέδριο;

Αν και ο ένας τουλάχιστον από τους αρχικούς ύποπτους αποδείχτηκε, μετά την προβολή σχετικού βίντεο από το Αλ Τζαζίρα την 1/9, ότι ήταν «καμικάζι», τα ερωτήματα εν τούτοις παραμένουν: Πώς έγιναν οι εκρήξεις; Γιατί δε «ζώστηκαν» τις εκρηκτικές ύλες στα σώματά τους; Γιατί πάρκαραν έξω από ένα σταθμό τραίνου ένα νοικιασμένο αυτοκίνητο, μέσα στο οποίο βρέθηκαν εκρηκτικά, και πλήρωσαν για εφτά μέρες; Γιατί επιπλέον έβγαλαν εισιτήριο μετ' επιστροφής (μήπως για την περίπτωση που η κατάσταση στον παράδεισο δεν συμφωνούσε με τις ισλαμιστικές διαφημιστικές καμπάνιες);

Πώς έγινε και η Σκότλαντ Γιαρντ ειδοποίησε τον υπουργό Οικονομικών του Ισραήλ Νετανιάχου, λίγη ώρα πριν τις επιθέσεις, να μη μεταβεί στο συνέδριο που γινόταν σε κεντρικό ξενοδοχείο κοντά στο σταθμό Λίβερπουλ Στριτ όπου έγινε η μία από τις τέσσερις εκρήξεις;

Από νωρίς το πρωϊ, σύμφωνα με περιγραφές επιβατών που δημοσιεύτηκαν στις βρετανικές εφημερίδες, η αστυνομία απέκλειε σταθμούς μειώνοντας αισθητά την κίνηση στο μετρό· αποκλεισμένο λόγω της προαναφερόμενης «αντιτρομοκρατικής» άσκησης, ήταν και το πάρκο κοντά στο οποίο έγινε η έκρηξη του λεωφορείου. Ήθελαν να μειώσουν τον αριθμό των θυμάτων;

Δύο από τους «καμικάζι» της 7ης Ιουλίου είχαν ανακριθεί πριν ένα χρόνο ενώ, σύμφωνα πάντα με τις ανακοινώσεις της βρετανικής αστυνομίας, οι πακιστανικές μυστικές υπηρεσίες (τα ίδια άραγε κλιμάκια που είχαν κάποτε σχέσεις συνεργασίας με τον Μοχάμεντ Άττα;) γνώριζαν κάθε κίνηση που αυτοί οι δύο έκαναν κατά την επίσκεψή τους στο Πακιστάν τον Νοέμβριο του 2004. Ποιό ήταν το περίφημο «ευρύτερο δίκτυο» στο οποίο η βρετανική αστυνομία θεωρούσε από τότε ότι ανήκαν, όπως αποκάλυψε ο γάλλος υπουργός εσωτερικών Σαρκοζύ;

Στα παραπάνω ας προσθέσουμε ότι οι «ισλαμιστές τρομοκράτες» ήταν τόσο αποφασισμένοι να πλήξουν το Λονδίνο που περίμεναν να εξασφαλίσει πρώτα τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2012 ως «ασφαλής από την τρομοκρατία πόλη» για να τη χτυπήσουν την αμέσως επόμενη μέρα!

Τι είναι αλήθεια αυτό που εμποδίζει τους περισσότερους ανθρώπους, ακόμα κι' όταν γνωρίζουν αυτές τις πληροφορίες, να βάλουν το μυαλό τους να δουλέψει αυτόνομα; Γιατί αρκούνται αντίθετα στις ερμηνείες της αστυνομίας, ακόμα κι' όταν αυτές είναι αντιφατικές και ασαφείς; Κι' όχι μόνο αυτό· γιατί προσπαθούν, ακόμα περισσότερο, να παρουσιάσουν τις επίσημες αστυνομικές ασάφειες ως έχουσες συνοχή και κύρος, ενώ αντίθετα επιτίθενται σε όποιον προσπαθήσει να τις αντικρούσει με επιχειρήματα κατηγορώντας τον ως «παρανοϊκό θιασώτη συνωμοσιολογικών θεωριών»; (Μετά τις πρόσφατες αποκαλύψεις του Αυγούστου ότι ο Άττα και άλλοι τρεις από τους αεροπειρατές της 11ης Σεπτέμβρη είχαν εντοπιστεί εντός των ΗΠΑ πάνω από ένα χρόνο πριν από τη στρατιωτική μονάδα πληροφοριών Able Danger και ότι η στρατιωτική και πολιτική ηγεσία αυτής της μονάδας εμπόδισε τη διαρροή των πληροφοριών προς το FBI που είναι αρμόδιο για τις παρακολουθήσεις εντός της χώρας, ο Bob McIlvaine που έχασε το γυιό του σε έναν από τους δίδυμους πύργους εκείνη την ημέρα και έκτοτε συμμετέχει δραστήρια στις οργανώσεις των συγγενών των θυμάτων της 11ης Σεπτέμβρη δήλωσε:«*Εχω παρακολουθήσει όλες τις συναντήσεις της επιτροπής για την 11η Σεπτέμβρη. Κάθε φορά που κάποιος συγγενής προσπαθούσε να συσχετίσει την κυβέρνηση με τα γεγονότα, κατηγορούνταν ως συνωμοσιολόγος. Ο Ζέλικωφ και όλη η επιτροπή ήταν κανονικό ανέκδοτο. Ο Μπενβενίστε είπε κάποια στιγμή ότι εκεί δεν γινόταν πραγματική έρευνα...Πρέπει όμως να επιμείνουμε: γιατί δεν έγινε ποτέ η απαιτούμενη έρευνα;*»).

Υπάρχουν πιστεύουμε τρεις κύριοι οδοί μέσα από τις οποίες καταλήγει κανείς να αναπαράγει τις κυρίαρχες ερμηνείες και κατ' επέκτασιν το θέαμα της τρομοκρατίας:

Α) Η αντίληψη του μέσου ανθρώπου που δέχεται ό,τι του σερβίρουν τα μήντια και θεωρεί ότι δεν είναι δική του δουλειά να ψάχνει αυτές τις ιστορίες αλλά της αστυνομίας, η οποία πρέπει να παρέχει ασφάλεια και προστασία στους πολίτες που κοιτάνε τη δουλειά τους και την οικογένειά τους.

Β) Η αντίληψη του πιστού των ένοπλων κινημάτων, ο οποίος θαυμάζει ό,τι δεν μπορεί ο ίδιος να κάνει (και, ως εκ τούτου, συχνά καταλήγει στον κυνισμού αυτού που διαφωνεί με οτιδήποτε στο οποίο δε συμμετέχει, δηλ. με τα πάντα). Αυτό το είδος παθητικού «αγωνιστή», κατάλοιπο της δεκαετίας του '70, καταφεύγει στη φιδίσια τακτική του να στηρίζει μόνο τις αστυνομικές εκδοχές που τον συμφέρουνε: η 11η Σεπτέμβρη, η 11η Μάρτη και η 7η Ιούλη είναι βεβαίως έργο του μαχόμενου ισλαμισμού· όταν οι βόμβες που σκάνε στη Βαγδάτη ή σε κάποια άλλη πόλη του Ιράκ σκοτώνουν σιίτες προσκυνητές ή μικρά παιδάκια την ώρα που παίρνουν καραμέλες από αμερικάνους στρατιώτες είναι φυσικά έργο των αμερικάνικων μυστικών υπηρεσιών.

Γ) Η αντίληψη ορισμένων συντρόφων που ξεκινούν από μια υγιή βάση, η οποία λέει ότι ο τρόπος με τον οποίο εκθέτουν τις αντιρρήσεις και τις υποθέσεις τους οι δημοσιογράφοι και οι διανοούμενοι που συνδέουν το κράτος με την τρομοκρατία ενδυναμώνει στην πραγματικότητα την αίσθηση των ανθρώπων ότι το κράτος και όλοι οι κυρίαρχοι μηχανισμοί είναι παντοδύναμοι και ακαταμάχητοι. Η λογική των αποκαλύψεων αποξενώνει και παθητικοποιεί τους ανθρώπους αφού δεν τους παρακινεί ούτε στο ελάχιστο να αντιπαλέψουν τους συνωμότες κυβερνήτες τους με έναν ουσιαστικό τρόπο. Εμάς θα έπρεπε να μας ενδιαφέρει μόνο με πιο τρόπο τα κράτη χρησιμοποιούν εκ των υστέρων τις διάφορες τρομοκρατικές ενέργειες. Απορρίπτοντας οποιαδήποτε εναλλακτική ερμηνεία των γεγονότων, αποδέχονται την κυρίαρχη και καταλήγουν να θεωρούν ότι ο λεγόμενος πόλεμος κατά της τρομοκρατίας είναι πράγματι πόλεμος μεταξύ δύο εχθρικών στρατοπέδων (Ισλάμ εναντίον Δύσης), ακόμα και όταν δυσκολεύονται να ορίσουν τα όρια αυτών των δύο στρατοπέδων. Βεβαίως διαφωνούν με τη χρήση των τρομοκρατικών ενεργειών από τα δυτικά κράτη αλλά ανοίγουν κι' αυτοί το δρόμο στην αντίληψη ότι απειλούμαστε από έναν πραγματικό εξωτερικό ή εσωτερικό εχθρό.

Ξέρουμε ότι πολλές πράξεις στην ιστορία αν δεν υπήρχαν θα έπρεπε να εφευρεθούν. Το πρόβλημα είναι ότι λίγοι αναρωτιούνται για τις στιγμές εκείνες που οι πράξεις αυτές όντως εφευρέθηκαν. Λίγοι θέτουν το ερώτημα: ποιόν συμφέρει η συνέχιση του θεάματος της τρομοκρατίας και γιατί οι πολιτικοί δείχνουν τόσο διατεθειμένοι να το τροφοδοτούν;

«*Αν γινόταν κάποια σοβαρή τρομοκρατική ενέργεια σ' αυτήν τη χώρα και μετά απ' αυτήν όλοι σκέφτονταν ότι δεν είχαμε πάρει τα απαραίτητα μέτρα, πιστέψτε με, κανείς δε θα μιλούσε για πολιτικές ελευθερίες και ατομικά δικαιώματα· όλοι θα ασχολούνταν με το γιατί δεν είχαμε κάνει περισσότερα για να διαφυλάξουμε την ασφάλεια αυτής της χώρας*»

Τόνι Μπλερ, 23-2-2005

Αυτό που έγινε στην Αγγλία είναι κλασσική περίπτωση αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Πέρα από τις «ασκήσεις» της Visor Consultants τη συγκεκριμένη μέρα, έχουν γίνει γνωστές δύο ακόμη παρόμοιες ασκήσεις των κρατικών και ιδιωτικών υπηρεσιών «διαχείρισης κρίσεων» στο μετρό (η μια από αυτές πριν από τρεις μήνες). Και φυσικά τα μήντια δεν παρέλειψαν να στηρίξουν τον Μπλερ στην «αντιτρομοκρατική» του εκστρατεία, να στηρίξουν την καθιέρωση αστυνομικών ταυτοτήτων στη Βρετανία και τη φυλάκιση υπόπτων χωρίς δίκη. Ούτε βεβαίως παρέλειψαν να υπογραμμίσουν το πόσο αυτές οι ενέργειες θα συσπειρώσουν τον κόσμο κάτω από τις προστατευτικές φτερούγες του κράτους. Ξέρουμε επίσης από το μέχρι τώρα αμερικάνικο παράδειγμα πως έχει χρησιμοποιηθεί μια χαρά η «αντιτρομοκρατική» νομοθεσία μετά την 11η Σεπτέμβρη για να κρατήσει στη θέση τους τις προλεταριακές εκείνες μειονότητες που είχαν αρχίσει να σηκώνουν κεφάλι και να διεκδικούν δικαιώματα. Δεν μας εκπλήσσει λοιπόν η πρόσφατη ανακοίνωση του βρετανικού υπουργείου εσωτερικών ότι όσοι αλλοδαποί «*απειλούν με τη συμπεριφορά τους* [ριζοσπαστικά κηρύγματα, κλπ] *τη δημόσια τάξη, την εθνική ασφάλεια ή τη νομιμότητα, θα απελαύνονται*». Για να ξαναγυρίσουμε λοπόν σ' αυτό που λέγαμε πριν: ακόμα και αν οι διάφορες ισλαμιστικές, εθνικοαπελευθερωτικές ή λενινιστικές τρομοκρατικές ομάδες δεν υπήρχαν το καπιταλιστικό κράτος θα έπρεπε να τις εφεύρει.

Κλείνοντας αυτό το σύντομο σημείωμα μας έρχονται στο νου εκείνοι οι σύντροφοι που δε δίστασαν εδώ και πολλά χρόνια να δηλώσουν θαραλλέα ότι η καταγγελία της «θεωρίας των συνωμοσιών» δεν είναι παρά εμμονή της ίδιας της εξουσίας:

Συν-ωμοτώ (con-spiring) σημαίνει αναπνέω μαζί
Ερώτημα πρώτον λοιπόν
Δεν βγάζουν οι αφέντες μας έναν κοινό αναστεναγμό
μπροστά στη χαμηλή αποδοτικότητά μας;
Και δεν σχεδιάζουν και μηχανορραφούν
μέσα στις ίδιες οβάλ αίθουσες
πως θα ρουφήξουν
και την τελευταία σταγόνα από το αίμα μας;
Δεν επινοούν τέλειες τιμωρίες
όταν το καρότο που κουνάνε μπροστά στη μούρη μας
αποτυγχάνει να μας πείσει
ότι ο ίδιος ο θεός σχεδίασε τους πίνακες
παραγωγικότητας;
Συνωμοσία, λέξη τρομερή...
Αδύνατον, μου λες,
μην αφήνεις αυτήν τη δεξιά προπαγάνδα να σ'
εξαπατήσει.
Αυτή η σφαίρα που σου διαπερνάει το κεφάλι
σχεδιάστηκε για σένα και για μένα
στις απαρχές του κεφαλαίου...
Όλα είναι στη λογική του συστήματος...
Όμως ξέρω ότι οι μετοχές δεν κουβαλούν όπλα
και τα ομόλογα δεν μπορούν να αποφασίσουν...
Ελάτε, λοιπόν
Ας υμνήσουμε τη συνωμοτική θεωρία της ιστορίας
Γιατί όσο υπάρχουν αυτοί που κάθονται και σχεδιάζουν
το θάνατό μας
κανένα εννοιολογικό ξεπέταγμα της φαντασίας
κανένα γλωσσικό τέχνασμα
δε θα με αποτρέψει να πιστεύω
ότι συνωμοτούν εναντίον μας.

Σύλβια Φεντερίτσι, *Ύμνος στη θεωρία της συνωμοσίας* (απόσπασμα), Port Harcourt, 1985

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΑΡΙΑΣ

Τεύχος 1: Αφιερωμένο στους Μπουκτσινικούς οικολόγους, τους φιλοσιτουασιονιστές και τους πατριώτες

Τεύχος 2: Αφιερωμένο στους κακούς μαθητές, φοιτητές και καθηγητές και στη μνήμη των 250.000 σκοτωμένων κομπάρσων του CNN

Τεύχος 3: Αφιερωμένο στους πατριώτες, τους μικροαστούς και τους "νέγρους" εχθρούς τους

Τεύχος 4: Αφιερωμένο στους αντιφασίστες, τους αντικουλτουριάρηδες μικροαστούς και τους ειρηνιστές

Τεύχος 5: Αφιερωμένο στους "ξένους", τους ξεριζωμένους και τους προσωρινούς

Τεύχος 6: Αφιερωμένο στους απεργούς που σπάνε τα γκέτο τους και τους καταληψίες δρόμων

Τεύχος 7: Αφιερωμένο στους εχθρούς των εκπαιδευτικών νόμων, τους ανθουσιώδεις άνεργους και τους αλβανούς προλετάριους

Τεύχος 8: Αφιερωμένο στον πόλεμο (το δικό τους) που δε λέει να τελειώσει και στον πόλεμο (το δικό μας) που δε λέει να αρχίσει

Τεύχος 9: Αφιερωμένο στις άμισθες εργάτριες, τους ακτιβιστές και τους εξεγερμένους του "παγκόσμιου χωριού"

Τεύχος 10: Αφιερωμένο στους δημοκράτες, ένοπλους και μη και τους ειρηνιστές

Τ.Θ. 76149 Τ.Κ. 17110 ΝΕΑ ΣΜΥΡΝΗ ΑΘΗΝΑ